

T.C.

NİĞDE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

723007

ZÂTİ DİVÂNI'NDAN YETMİŞ BEŞ GAZELİN ŞERHİ

(1004-1078)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ziya AVŞAR

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BİLİMİN GELİŞTİRİLMESİ VE
KÜLTÜRÜN YAYGINLAŞTIRILMASI**

HAZIRLAYAN

Ferit SİPAHİ

NİĞDE-2002

Eğitimimde her zaman bana destek olan

Anne ve Babama sevgi ve hürmetlerimle...

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖZET

16. asır şâirlerinden Zâtî, 1471-2 tarihinde Balıkesir’de doğmuş olmakla beraber hayatının büyük bir bölümünü Osmanlı devletinin merkezi olan İstanbul’da geçirmiştir. Düzenli bir eğitim-öğretim hayatı olmamakla birlikte, kaynaklarda -kendinde şiir söyleme istidadını keşfedince- ömrünün bir miktarını sarf ve nahv öğrenmeye sarf ettiği kaydedilmektedir. Yine aynı kaynaklarda şiir söyleme meziyetinin zamanın fâzıllarını hayrette bıraktığı kayıtlıdır. Hayatı ile ilgili bilgiler arasında remil dükkânına gelip giden genç şâirlerin şiirlerindeki mânâları alıp kendi şiirlerine yerleştirdiği söylenmektedir. Bununla beraber çok sayıda gazel, kaside, rubai ve kıt’ası bulunan şâirin eserleri üzerine bir çok araştırma-inceleme yapılmıştır.

Bu çalışmaya konu olan gazeller (1004-1078) Mehmet Çavuşoğlu- M. Ali Tanyeri ikilisi tarafından edisyon kritik ve transkripsiyon şeklinde hazırlanan ve “Zâtî Divanı Gazeller Kısmı III. Cilt” adıyla neşredilen eserden alınmıştır.

Bu çalışmanın Giriş bölümünde “Şerh” kavramı açıklanmış ve şerh usûlü hakkında bazı bilgiler aktarılarak Klâsik edebiyatta şerh mevzuuna değinilmiştir. Birinci bölümde şâirin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler verilmiştir. Eserin asıl hazırlanış maksadı olan gazellerin (1004-1078) şerhine ise ikinci bölümde yer verilmiştir.

Gazeller şerh edilirken daha önce yapılmış olan Divan Edebiyatı şiir şerhlerinden istifade edilmiş ve bu eserlerde yer alan bilgiler doğrultusunda beyitler incelenmiştir. Beyitler incelenirken farklı lûgatlar yanında Derleme ve Tarama sözlüklerinden de yararlanılmıştır. Gazeller şerh edilirken ayrıca deyimler, atasözleri ve tasavvufî kavramlar da göz önünde bulundurulmuştur. Bunlarla ilgili kaynak eserlerin adları ise “Kaynakça” içerisinde yer almaktadır.

Beyitler yukarıda verilen kaynaklar vasıtasıyla şerh edilirken gerekli görülen açıklamalar yapılmış ve şerh edilen beyitler arasında bir uygunluk sağlanmıştır. Bunun için beyitlerin şerhleri ve mânâları arasında kopuklukların olmamasına dikkat edilmiştir. Mânâlar ele alınıp şerh oluşturulurken -olması gerektiği üzere- şâirin yaşadığı dönem ve şartlar da dikkate alınmıştır.

Klasik şerh metodu ile hazırlanan çalışmanın sonuç bölümünde ise -şerh edilen beyitlerden yola çıkılarak- şâirin edebî kişiliği ve Divan şiirine katkısı mevzuunda edinilen intibalara yer verilmiştir. Ayrıca bundan sonra yapılacak çalışmalarda dikkate alınabilecek bazı kıstaslar ve metotlar kısaca anılıp beyitler şerh edilirken karşılaşılan güçlükler de belirtilmiştir.

SUMMARY

Zâtî, sixteenth century poet, was born in Balıkesir in 1471-2 but he spent most of his time in İstanbul, the capital city of Ottoman Empire. Although he did not have an orderly life of education, it is recorded that he spent some of his life learning sarf and nahv when he became aware of his talent on art of poetry. Also in the same sources, it is recorded that his talent on poetry astounded the scholars of the time. Within the information about the life of Zâtî, it is said that Zâtî got the meanings in the poems of the young poets who visited his shop in which he dealt with fortune telling and put these meanings into his poems. Besides this, there are lots of researches and investigations on the works of the poet who has many gazels, qasidas, rubais and kıt'as.

The gazels (1004-1078) which is the subject of this study is taken from the work entitled "Zâtî's Divan Chapter of Gazels Volume III" which was prepared as the forms of edition criticism and transcription by Mehmet Çavuşoğlu and M. Ali Tanyeri.

In the Introductory part of the study, the term "Şerh (analyse)" is explained and the subject of şerh (analyse) in Classical Literature is discussed by giving some knowledge on the method of şerh (analyse). Information about the life, the works and the literary characteristic of the poet is given in the First part. Şerh of the Gazels(1004-1078) which is the main aim of the work takes place in the Second part.

The former analyses of the poems in Divan Literature are benefited while analysing the gazels and the couplets are examined according to the knowledge in these works. Collection and Search (Derleme ve Tarama) dictionaries are used besides different dictionaries while examining the couplets. Also the phrases, proverbs and mystical terms are taken into consideration while analysing the gazals. The titles of the sources are written in bibliography.

While analysing the couplets in terms of the above mentioned sources the necessary explanations are made in order to create a harmony among the analysed couplets. Therefore, the couplets are carefully analysed so as not to cause a breakout between the analysis and the meanings of the couplets. As it is important that the period and the conditions in which the poet lived are taken into consideration while making analysis by dealing with the meanings.

The statements about the literary characteristic of the poet and his contribution to Divan poems are presented on account of the analysed couplets in the conclusion part of the study prepared by the method of Classical analyse. Moreover, some criterion and methods are briefly mentioned and the problems faced while analysing the couplets are stated.

NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ferit Sipahi'ye ait Zâfi Divanı'ndan Yetmiş Beş Gazelin Şerhi (1004-1078) adlı çalışma jürimiz tarafından, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza
Yrd. Doç. Dr. Ziya Avşar
(Jüri Başkanı)

İmza
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih Köksal
(Jüri Üyesi)

İmza
Yrd. Doç. Dr. Nevin Gümüş
(Jüri Üyesi)

İÇİNDEKİLER

Özet	I
Summary	II
Jüri Sayfası	III
İçindekiler	IV
Kısaltmalar	V
Önsöz	VI-VII
GİRİŞ	
Şerh ve Türk Edebiyatı'nda Şerh Usûlleri	1
1. Şerhin Tanımı	2
2. Türk Edebiyatında Şerh Usûlleri	3-4
I. BÖLÜM	
Zâîf'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri	5
1. Hayatı	6
2. Edebî Kişiliği	7
3. Eserleri	8
4. Zâîf'nin Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	9-10
II. BÖLÜM	
Gazeller ve Şerhleri	11-268
SONUÇ	269-70
KAYNAKÇA	271-2

(Metin ve dipnotlarda geçen)
KISALTMALAR

a.g.e.	:	adı geçen eser
a.i.	:	Arapça isim
anat.	:	anatomi
Ask.	:	Askerlik
Astr.	:	Astronomi
bk.	:	bak
Bkz.	:	bakınız
bot.	:	botanik
bs.	:	baskı
c.	:	cemi
C.	:	Cilt
coğr.	:	coğrafya
Çl.	:	Çelebi
Çr.	:	Çorum
ed.	:	Edebiyat
efs.	:	efsane
f.	:	Farsça
f.i.	:	Farsça isim
fr.	:	Fransızca
G.	:	Gazel
g.s.	:	güzel sanatlar
geo.	:	geometri
huk.	:	hukuk
H.z.	:	Hazret
H.zl.	:	Hazırlayan
i.	:	isim
İA	:	İslâm Ansiklopedisi
kim.	:	kimya
krş.	:	karşılığı
mad.	:	maddesi
mec.	:	mecâzen
msl.	:	misal
müz.	:	müzik
n.	:	nidâ
nr.	:	numara
Ö.C.	:	Ömür Ceylan
S.	:	Sayı
s.	:	sayfa
s.	:	sıfat
Sadl.	:	Sadeleştiren
Tas.	:	Tasavvufi
tr.	:	Türkçe
Üniv.	:	Üniversite
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve devamı
vs.	:	ve saire

ÖNSÖZ

Divân Edebiyatı içerisinde kıymetli şahsiyetlerin yetiştiği ve önemli eserlerin kaleme alındığı bir dönem: 16. yüzyıl. Bu yüzyılda Divân Edebiyatı'nın gelişim çizgisini, dönemin temsilcisi şâirlerden birinin şiirlerini incelemek suretiyle somut bir şekilde belirlemeyi amaçladık. Çalışmamızda, 16. yüzyıl şâirlerinden Zâfî'nin gazellerinin bir bölümünü şerh ederek dönemin genel anlayışını –az da olsa– sunmayı amaçladık.

16. yüzyıl şâirlerinden Zâfî'nin tercih edilmesinin başlıca nedeni yüzyılın şiir anlayışını – şiirlerinin çokluğu ve içerisindeki bulunduğu konum sebebiyle– güzel bir şekilde yansıtmasıdır. Şiirlerinin –özellikle gazellerinin– sayısı hayli fazladır. Bunlar farklı hâyal ve mânâlar içerir.

Şâir, hayatıyla ilgili bölümde de görüleceği üzere, düzenli bir eğitim hayatı olmayışı, sağırlığı gibi sebepler dolayısıyla devlet kademelerinde yer alamamıştır. Birçok şâir ve âşıkların yardımına koşan şâirin remil dükkânı bir sanat ve şiir tezgâhını çağırıştır. Ancak şâir, dükkanına yolu uğrayan birçok şâirden daha az tanınmıştır.

Şâirin bir çok şiiri olmasına mukabil –hayatıyla ilgili bilgilerin yer aldığı I. bölümde de yer aldığı üzere– bunlardaki mânâların ve hayallerin bir bölümünü dükkânına gelen genç şâirlerin şiirlerinden almış olması ihtimali de neredeyse kesindir. Bu da şiirlerine şüpheyle bakma zorunluluğunu doğurmaktadır.

Zâfî, geçimini yazdığı şiirlerden kazandığı parayla sağladığı için çok şiir yazmak zorunda kalmış bir şâirdir. Bu zorunluluk sebebiyle şiirlerinde konu tekrarına düşmüş, gazellerinde aynı mânâ ve hayalleri sıklıkla kullanmıştır. Bu durumun bir mecburiyetten kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir. Fakat bu durum da şâirin şâirlik kudreti açısından olumsuz bir durumdur.

Çalışmamız, Zâfî'nin gazellerinin Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan gazellerin III. Cildinden 75 gazelin –numara sırasına uygun olarak– şerh edilmesinden ibarettir. Şerhte esas alınan yöntem sırasıyla:

- 1- Nesre Çeviri
- 2- Açıklama
- 3- Edebî Sanatlar

Gazeller incelenirken daha önce bu alanda yapılan çalışmalar hazır bulundurulup bunlar beyitlerin incelenmesinde esas teşkil etti. Beyitler önce günümüz Türkçe'siyle kurallı cümleler hâline getirildi. Daha sonra açıklanması gereken kelimeler –Divan Edebiyatı'yla ilgili-sözlüklerden bulunup açıklamalar bölümüne yazıldı. Ayrıca beyitteki hayâl dünyasını ortaya koymak maksadıyla şerh edilen diğer divanlara müracaat edildi. Bu eserler önceki veya daha sonraki dönem şâirlerinin eserlerinin şerh edildiği divân şerh ve tahlilleri olup başlıcaları şunlardır: Fuzûlî Divanı Şerhi, Nev'î Divanı Şerhi, Hayalî Bey Divanı Tahlili, Necâfî Bey Divanı'nın Tahlili'dir.

Açıklamalar bölümünde yapılan karşılaştırma ve misallendirmeler sonucunda –Divan Edebiyatı araştırmacıları için malum olan- şu kanaat hasıl olmuştur ki Divân Edebiyatı aynı mazmunları kullanan, hayâl dünyası ortak bir edebiyattır. Şâirler, mazmun ve hayâlleri benzer şekillerde ele almışlardır. Aradaki fark, şâirlik kudreti ve hayâl dünyasının derinliğidir.

Gazeller tahlil edilirken genel yargılar sunulmakla beraber beytin anlaşılır hâle getirilmesi için şahsî yorumlar da katıldı. Zaman zaman beyitlerde şâirin yaşadığı dönemin şartları ve hususî (özel) durumların dile getirildiği görülüp bunlar da ayrıca belirtildi.

Aşk kavramının sevgili-âşık-rakîb üçlüsü arasındaki farklı tezahürleri üzerinde sıkça durulup âşığın farklı hâller karşısındaki durumu açıklandı. Bu durumların maddî ve tasavvufî yönleri duruma göre ele alındı.

Eseri hazırlarken kendi yorumlarımızdan ziyade konuyla ilgili –kaynaklarda yer alan- bilgilerin sunulması bilinenin tekrarı olarak algılanabilir. Ancak eserin hazırlanışındaki amaç bu gazellerin tahlili vasıtasıyla Divân Edebiyatı mânâlar silsilesinin göstermek ve genel olarak hayâl dünyasını ortaya koymak olduğundan mazur görülmelidir.

Şu da bilinmelidir ki zaman zaman gazellerde karşılaşılan yeni durumlar, hayâller ve şâirin özgün tespitleri de belirlenmiştir. Anlatılan amaçlar doğrultusunda hazırladığımız çalışmamız, bu alandaki çalışmalar içinde bir ilk olmamakla beraber –çalışılması gereken daha bir çok eser olması bakımından- bir son da olmayacaktır. Daha sonra yapılacak benzer çalışmalar sonunda Divânlarda yer alan hayâl ve mânâlar tam olarak ortaya konulduktan sonra Divân Edebiyatı gerçek hüviyetiyle ortaya çıkacaktır.

Çalışmamız esnâsında büyük teşvik ve yardımlarını gördüğümüz danışman hocamız Yrd. Doç. Dr. Ziya Avşar'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ferit SİPAHİ
Niğde, 2002

GİRİŞ

Şerh ve Türk Edebiyatında Şerh Usûlleri

1. Şerhin Tanımı

Şerh kavramı lûgatta “açma, ayırma, açıklama, açım-lama [bir ibâreyi veya eseri], bir kitabın ibâresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap, açık anlatma”¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Şerh kelimesinin bir terim olarak anlamı ise “bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifâde ve nûktelerini açıklama ve yorumlama”², “anlaşılması zor bir metni beyân, tefsîr ve keşf etmek; niteliğini açıklamak, aydınlatmak yorumlamak”³; “muhtelif ilim dallarında incelenen bir eser hakkında yazılan açıklayıcı eser”⁴mânâlarına gelmektedir. Açıklanmak ve yorumlanmak yalnız edebî metinlerin ihtiyacı olmadığı gibi şerh de değişik adlarla çok farklı sahalardaki metinler üzerinde yapılan tedkik fiilinin temel ismi olmuştur. Hâşiye, hâmiş, ta’lik, telhîs, tahlil, tefsîr ve Tanzimat’tan sonra revâc bulan Fransızca analyse kelimeleri küçük nüanslarla birlikte çoğunlukla birbirlerinin müterâdifleri olarak kullanılmaktadır. Aslında bütün bu isimlerle kastedilen *daha doğru anlama ve anlatma*, İslâm dünyasındaki diğer bir çok ilim dalında olduğu gibi Kur’ân’ı hakkında anlama ve anlatmaya yönelik araştırmalardan kaynaklanmaktadır. Kur’ân’ın meâli üzerine yapılan araştırmalardan doğan Tefsir ilmi, bu nedenle şerhin menşei kabul edilir.

Edebiyatta kullanımı ise; bir edebî eseri, bir risaleyi, veya bir kitabı kelime kelime açıp, izah ederek, ihtiva ettiği bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamanın özlü bir ifâdesidir. Bu iş, edebiyat tarihimize bir hayli yaygın olup, bazan küçücük bir risâlenin, bir kasidenin, bir gazelin sayfalar, hattâ ciltler dolusu şerh edildiğine, bazan bu şerhlerin dahi şerhlerinin yapıldığına tanık olmaktadır. Bu sebeple şerh, tür olarak neredeyse müstakil bir hüviyet kazanmış ve zaman zaman asıl eser ihmal edilerek ona yazılan şerhler ön plâna geçmiştir... Bu şerhlerde yapılan şey, evvelâ metnin o günün insanının rahatça anlayabileceği bir şekilde takdimi (eğer Türkçe dışında yazılmış bir eser ise Türkçe tercümesi); daha sonra kelimelerin önce lûgat anlamlarından başlamak suretiyle, edebiyat içerisinde ifade ettiği anlam ve aldığı boyutun tesbiti; bunu takiben, kelimenin o metin içerisinde ifade ettiği fonksiyon ve diğer kelimelerle edebî sanatlar açısından meydana getirdiği bütünlüğün tayin ve en sonunda, o edebî eserin mazmununun, yani arka planda yatan ana fikrinin,-tabir câizse- mesajının bulunup çıkarılması ve böylelikle neticeye gidilmesidir. Bu bakımdan metin şerhleri edebiyat ve kültür tarihimize için oldukça zengin malzeme ile dolu olup, büyük oranda kaynak değeri taşımaktadırlar.⁵

Başta temel hadis ve fıkıh kitapları olmak üzere esmâ-i hüsnâ ve duâ mecmûaları, akâidle ilgili eserler, hilye-i nebîler vb. çok sayıda dînî telifâtın yanı sıra dil, gramer ve astronomi sahalarında yazılmış eserlerin de şerh edildiğini görüyoruz. Asıl konumuz olan edebi şerhler arasında manzûme ve mensûr eser şerhleri olarak sathî bir ayırım yapılabilirse de nazım, izâha muhtaç mânâları gizlemek için fevkalâde münâsib olma hüviyetini her zaman muhafaza ettiğinden “tarihinin bütün eksikliğine rağmen hâlâ en önemli metin şerhi problemleri burada (şiir şerhinde Ö.C.) mevcuttur. Çünkü şiirdeki açıklamalar, şiirdeki ses ve anlam bütünlüğünün oluşturduğu yapı ile bağlantılı olmak zorundadır. Böyle olmadığı durumlarda şerhin bir

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 991.

² Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgati*, s. 217-218

³ Ali Ekber Dihhudâ, *Lûgatnâme*, C.18/A, s. 307-308.

⁴ Carra de Vaux, “Şerh” mad., *IA*, C.XI, s. 429.

⁵ Muhammet Nur Doğan, “Metin Şerhi Üzerine Metinler”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), s. 422.

sözlükten farkı kalmaz.söz konusu olan şey kelimelerin yalnızca anlamları değil şerh edilen şiir içerisindeki anlam ve fonksiyonlarıdır.”⁶

2. Türk Edebiyatında Şerh Usûlleri

Şerhlere eski eserlerimizde çokça görülen derkenâr yâni sayfa kenarına not düşme şeklinde rastlayabileceğimiz gibi bir başka eser arasında münâsebeti düşmüşken mısra, beyit ya da cümlelerin şerh edildiğini de görüyoruz. Fakat ulaşılması ve tanınması daha kolay olması hasebiyle müstakil beyit, manzûme ve hatta kitap şerhleri şerh geleneğimizin asıl ağırlığını teşkil etmektedir.

Şerhlerde yapılan iş yalnız kelimelerin lûgat mânâlarının verilerak şiirin açılması değildir. Klâsik şerhlerimiz günümüzde metin tesbiti, metin tetkiki, metin şerhi, metin şerhi ve izahı, metin izah ve şerhi, metin izahı, metin tahlili, metin tenkidi, metin çözümlemesi, metin açıklaması, metin eleştirisi vb. terimlerle ifâde edilen metin incelemelerinin hemen tamamını kendi şartları dâhilinde ihtivâ etmektedir.⁷

Agâh Sırrı Levend, metin şerhi başlığı altında: “her devrin bilgi, inanç ve anlayış özelliklerine dayanan bir sanat, tabiat ve evren görüşü vardır. O devrin eserlerinde bunların izleri görülür. Eski Türk edebiyatında ‘mazmunlar’ hep bu esaslara dayanarak yapılmıştır...İşte meyin şerhi, eski eserlerdeki bu gibi mazmunları almak ve onların yazdığı devri bütün özellikleriyle tanımak için yolumuzu aydınlatmış olacaktır. Bu metin şerhi filolojideki metin incelemesinden ayrı bir iştir.”⁸ derken Ali Nihat Tarlan özetle: “... metinleri diğer ilimler için değil kendisi için tetkik etmek gerekir. Metin tetkiki tarihe, kültür tarihine, psikolojiye veya sosyolojiye malzeme sağlayan bir alan değildir. Diğer bilim dallarının bilgilerinden ve metodlarından istifâde eder ama onun kendine has prensipleri ve yolları vardır. Hülâsa nihâyette bir metin onun meydana getiren sanatkârın iç benliğini ve o devrin husûsî karakterini bize vuzûh ile gösteren değerli bir vesikadır. Ondan mümkün olduğu kadar istifâde etmeğe uğraşmalıyız.”⁹ demektedir.

Şerhin ne olduğu ve günümüzde nasıl yapılması gerektiği hususunda araştırmacıların zihninde ciddi istifhâmlar mevcuttur ve ortada klâsik şiirimizin şerhini yalnızca bugün anlayamadığımız mazmunların izahıyla sınırlandırmak ya da onu kendine has umdeleri ve usûlleri olan müstakil bir disiplin kabûl etmek doğrultusunda iki farklı görüş vardır. Aslında yetkinlikleri herkesçe teslim edilen bu iki âlim arasındaki görüş farklılığı genel olarak şerh konusundaki bilgi eksikliğini göstermekte ve bu eksiklik en insaflı târifle, metinleri anlamada metin sâhibinin çizdiği haddi tecâvüz eden bir serbestiye sebebiyet vermektedir. Metin Akar, bizim serbesti dediğimiz bu durum hakkında şunları söyler: “Doğulu Müslüman milletler tefsir ilmi konusunda, târihî tecrübe ve bilgi birikimi sebebiyle diğer milletlerden herhalde daha şanslılardır. Ancak edebiyat eserlerini inceleyenler hâlen mevcut olan bu târihî tecrübeden mâalesef gereğince istifâde edememişler, metin şerhi bilgi dalını bir başıboşluğa ve sorumsuz

⁶ Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, Ege Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. VIII, s.2

⁷ Prof. Dr. Mine Mengi, Şiir açıklamaları için rastgele kullanılan bu terim çeşitliliğini gereksiz bulmakta ve metin şerhi tabirinin yeterli olacağını söylemektedir. (Mine Mengi, (1997): “Metin Şerhi Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler”, “Dergâh, C. VIII, S.93, s.9)

⁸ Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 12-14.

⁹ Ali Nihat Tarlan, “Metinler Şerhine Dâir”, Edebiyat Meseleleri, s.191-204.

şahsiliğe sürüklenmişlerdir. Hele bir şiire tasavvuf gözlüğü ile bakma alışkanlığında onlar edebiyatımızı bilinmezliğe, sanatçıları da unutulmaya, anlaşılmazlığa mahkûm etmişlerdir...¹⁰

60'lı yıllarda M. Belge, H. Cöntürk ve H. Aker tarafından Soyut, Papirüs, Yeni Dergi vb. dergilerde tartışılan bir başka inceleme (şerh) anlayışı daha dikkati çekmektedir. "Bu anlayışa göre tasavvufi bir aşkı anlatan bir şiir bunu anlamayan bir çağda tamamen dünyevî bir aşk şiiri olarak açıklanabilir. Onlar eski bir metni alıp yazarını fazla hesaba katmadan o metnin bugün kendileri için ne anlam taşıyabileceğini düşünürler. Yalnız metni alıp onun sanat özellikleri üzerinde durmanın yeterli olduğu görüşündedirler. Kelimelerin o zamanki muhtemel anlamları peşinde koşmanın gereksiz olduğuna onları yeniden anlayıp değerlendirmenin gerekli olduğuna inanırlar. Onları şiirin kendi dünyası ile ilişkileri, mazmunlar, hattâ şiirin ses yapısı bile ilgilendirmez. Onlar gerçek şiirin imajlarla oluştuğu düşüncesinden yola çıkarlar. Şiirin değerini bu imajların kendi aralarındaki ilişki ve tutarlılıklarında, örgüsünde ararlar."¹¹

Buna ilâveten Türkiye'de İstanbul Yabancı Diller Okulu'nun Dilbilim Dergisi'nde başlatılan ve bizim görebildiğimiz kadarıyla Cem Dilçin¹² ve Nazan Kuloğlu¹³ tarafından Divan şiiri ürünlerine de uygulanan yapısalci şerhin temel prensipleri de şunlardır: "Bir Sanat eseri değişik dönemlerde veya değişik açılardan bakıldığında değişik bildiriler sunmaktadır. Ortada yazar ve okur vardır. Okur sürekli değişken olduğundan, farklı açıklamalar mümkündür. Bu açıklamalar kendi içerisinde tutarlı ise normaldir. Nesnellik açıklamanın bildirisinde değil iç düzenindedir. Edebiyat bilimi metnin taşıyabileceği bütün bildirileri veya tek doğru bildiriye aramaz; sanat eserlerinin sanat özelliklerini sanatçının bilinçli çabasını göstermeyi amaçlar. Aranılan şey eserin iç düzenini, her sanatçının özel dizgesi, belli bir dönem sanat duyarlığı, geleneği, eğilimleridir. Bu iş yapılırken tekrarlar, paralellikler, mısra uzunlukları, cümle unsurlarının sıralanmaları, birbirleriyle ilişkileri, cümlelerin yapıları, tek tek kelimeler, onların cinsleri, özellikleri, her türlü ses tekrarı göz önüne alınır. Bunlar ne istatikçi bir anlayışla, ne de retorik yapıyı gibi, yapı çerçevesinden koparılarak ele alınmalıdır. Aksine içinde buldukları bütün parçaları, bir dizgenin ögeleri diye gözden geçirilmelidirler."¹⁴

Bu ve benzeri şerh anlayışlarının tamamı metni doğru anlama gayretinden doğmuşlardır. Farklılıkların temel sebebi şerhler üzerine yapılan akademik araştırmaların eksikliğidir ve bu eksiklik giderildikçe kelimelerin Türk şiir dilinde kazanmış oldukları mânâları tespit edilerek manzûmelerin muhtevâ kırılmasına uğratılmadan yorumlanmasına zemin hazırlanacaktır.¹⁵

Bütün bu anlatılanlar yanında hazırladığımız çalışmada biz klâsik usûl üzere şerh çalışması yapmayı tercih ettik. Diğer usûller şimdilik birer nazariyeden ibaret olup bu anlayışlar -yazarın da ifade ettiği üzere- şimdilik bir ekol haline gelmediği görülmektedir.

¹⁰ Metin Akar, (1994): Su Kasidesi Şerhi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 14-15.

¹¹ Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", Ege Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. VIII, s. 8.

¹² Cem Dilçin, (1991): "Fuzûlî'nin Bir Gazeli'nin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", Türkoloji Dergisi, C.XI, s. 43-98.

¹³ Nazan Kuloğlu, (1994): "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Yapısal İncelenmesi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.VI, S. 1-2, s.213-227.

¹⁴ Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", Ege Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. VIII, s.9.

¹⁵ Ceylan, Ömür, Tasavvufi Şiir Şerhleri, s.19-23.

I. Bölüm

ZÂTÎ, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1- Hayatı

Asıl adı Sehî ve Lafîfi'ye göre "Bahşî", Âşık Çelebi'nin halk arasında yaygın rivayetten nakletmesine nazaran Satılmış'tan bozularak "Satı" olup bu ismi "Zâtî" şeklinde mahlas edinmiştir. Fakat kendi ifadesine göre asıl adı "İvaz" olup bu da ebced hesabıyla doğum tarihini (876) vermektedir. Gençlik yıllarında Balıkesir'de geçimini çizmecilikle sağladı. II.Bayezid'in saltanatı yıllarında İstanbul'a geldi ve şiirde ilerlemek için gerekli bilgileri edinmeye çalıştı. Bu arada Müneccimzâde'den remil kaidelerini öğrendi ve remmallık onun şâirliği yanında ömrü boyunca geçimini sağladığı ikinci mesleği oldu. Bu arada Hadım Ali Paşa'nın divan kâtibi Mesihî ile tanışarak onun vasıtasıyla paşanın himayesine girdi. Ali Paşa aracılığıyla padişaha biri nevrüz ve diğeri de bayramlarda olmak üzere yılda üç kaside sunmaya ve bu arada zamanın vezir ve bilginlerinin sohbet meclislerine girmeye başladı. Zamanla Hacı Hasanzâde, Hersekzâde ve Tâcizâde'nin ihsanlarına nail oldu. Bu arada Sultan Beyazid, kendi isteği üzerine zamanın şâirlerinin gönderdikleri gazeller arasında Zâtî'ninkini çok beğenerek ona bir mansıp verilmesini emretmişse de, sağırlığı buna engel olduğundan, kendisine Bursa ve diğer yerlerden otuz akçelik tevliyetler verildi. Fakat padişahın şâirlere dağıttığı yıllık ve şiirlerden elde ettiği gelir daha iyi olduğundan, İstanbul'daki dostlarını da bırakmama düşüncesiyle buna rağbet etmedi. Hadım Ali Paşa'nın şehadeti ve taht kavgasıyla geçen karışık yıllar ardından Yavuz'un tahta geçmesi üzerine ona sunduğu bir cülusiye karşılığında Bursa ve Balıkesir'de iki köyün geliri kendisine bağlandı. Kanûnî ve şâirleri himaye eden İbrahim Paşa devrinde de saraydan fazla bir ilgi görmedi. Kanûnî'nin şehzadesi Mehmet sancağa çıkarken, kendisine Dîvân'ını sunduysa da beklediğini bulamadı.

Yaşlılık yıllarında Fatih'te Sarıgözel Hamamı Mahallesi'nde oturan Zâtî'nin, Beyazid Camii avlusunda bir remilci dükkânı bulunuyordu. Bu dükkân, devrin şâirlerinin ve Bâkî gibi şiire hevesli gençlerin uğrak yeri idi. Daha sonra evinin yakınında bir dükkân tutarak mesleğine orada devam etti. Vefatı üzerine cenâzesi Âşık Çelebi ve Yahyâ Bey gibi dostları tarafından kaldırıldı ve Edirnekapı dışında İbni Kemâl ve Bâkî'nin mezarları civarında defnedildi.

2- Edebî Kişiliği

Gerek kendi eserlerinden gerekse hakkında yazılanlardan çiçek bozuğu tenli, büyük burunlu, sağır, hayatının sonlarına doğru gözlük kullanan çirkin biri olduğu anlaşılmaktadır. Yarattığı şâir olan Zâfî, hoşsohbet, hazırcevap, nüktedan mizaca sahip biriydi. Çevresindekiler kendisine nükteli sözler ve şiirler söyletebilmek için onu sık sık tahrik etmeye çalışırlardı. Şiirinin en önemli özelliği daha önce söylenmemiş bir takım hayalleri kullanma gayretidir. Kaynaklar ilim tahsili olmadan usta şâir olunmayacağı tezinden hareketle, belirli bir eğitimi bulunmayan Zâfî'nin olağanüstü güzellikteki şiirlerini hayretle karşılarlar.

Zâfî'nin döneminde veya kısa bir zaman sonra yazılan tezkirelerde çok övülen bir şâir olmasına rağmen -kendisinin de ifade ettiği üzere- genç şâirlere ait güzel mânâ ve hayalleri kendisininmiş gibi kullanmış olması şiirine gölge düşürüyor. Bunun bir neticesi olarak çok sayıdaki şiirine şüpheyle yaklaşma gereğini duyuyoruz. Ama Zâfî, ne kadar bu şüpheleri üzerine çekse de bir de şiirlere kendi imzasını atmaya başarmış. Bunun içindir ki ölümünün 430. yılı münasebetiyle yazdığı bir makalede Behçet Necatigil onu şu sitayiş cümleleriyle anıyor:

*Şiir redifli iki gazelinde belirttiğine göre, Zâfî için şiir görenin okuyanın bir bülbül kesildiği, rengârenk mânâ gülleriyle dolu bir bahçedir. Sanatçı, edebiyat ülkesini şiirle fetheder, gönül ülkesine şiirin mücevher kakmalı kılıcıyla girer. Zevksiz ve cahil kişilerle bir alışverişi yoktur. Şiirin; onun alıcısı ârif kimselerdir, bu işten anlayan kimselerdir. Şiir, İsa sözleri gibi ölüleri diriltir, fakat okunmasını, yorumunu bilmek gerekir. Sevgi konusunda yazıldı mı bir tatlı ve nazik dost, gönül hastası âşıklar için usta bir hekim; onları hemen iyi eder. Zalim sevgililer, durumunu anlarım da merhamete gelirim diye divanı alıp okumazlar âşığın; şiir insanı değiştirir. Âşık şâir bir gazel yazsa bütün beyitler birer nazlı nazik sevgili gibidir; her beyti şiir olur. Şâir büyüciye benzer, pamukla ateşi yan yana koyar; gönül pamuktur, şiir ateştir. Şâirin ustalığı ortadadır ki yanıp yok olmaz bu iki zıt şey. Zevk sahipleri birer şiir sarrafıdır. Önerilerine sürülen hokkada hangi elmasın, hangi incinin eşsiz ve üstün olduğunu bilirler.*¹⁶

Bazıları onun, şiirlerini göstermek için dükkânına gelen şiir heveslilerinin orijinal fikirlerini kendine mal ederek, değişik mazmunlara sahip olduğunu öne sürerler. Şiirlerini çaldığını iddia edenlere "Bizler divan sahibi şâirleriz. Şiirlerimiz kıyamete kadar okunur. Bu hoşça mânâcıklar kaybolup gitmesin diye divanımıza alırız."cevabını verir, bazen de İran Şâirlerinden tercüme yoluyla divanına aktardığı anlaşılan şiirler için kendisini itham edenlere de "Benüm Farisî bilmediğim bilürsüz..." dermiş. Ömrünün solarına doğru geçim derdine düşerek otuz akçelik müderrislere ve danışmentlere dahi kasideler sunar olmuş; kendisine şiir sipariş edenlere para karşılığı gazeller yazmaya başlamıştı. Daha sonra şiirlerini başkalarının imzasıyla görünce bunların kendisine ait olduğunu söyleyerek öfkelenirmiş.¹⁷

¹⁶ Behçet Necatigil, "Ölümünün 430. Yıldönümünde Zâfî", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz.: Mehmet Kalpaklı), s.192.

¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi, s. 235.

Şerh ettiğimiz gazellerden yola çıkarak diyebiliriz ki Zâfî, dili rahat ve külfetsiz kullanabilmesi, halka ait deyimleri, atasözlerini şiire güzel bir şekilde yerleşirmesi yanında yeni ve güzel hayaller bularak bunları kendine has bir üslûpla sunabilmesiyle kendi şâirliğini ispat eder. Ancak bu söyleyiş kudreti dönemindeki büyük şâirlere yetişecek kadar yüksek bir eda taşımaz.

3- Eserleri

Şehî ve Latîfî'ye göre 3000, Âşık Çelebi'ye göre ise 1700 gazellik ve 500 kasidelik bir Divân'ı vardır. Gazelleri Ali Nihat Tarlan, Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından neşredilmiştir. Bu çalışmalara bakıldığında Zâfî'nin 1825 gazelinin var olduğu görülür. Ancak – yukarıda da üzerinde durulduğu üzere- bu gazellerin ne kadarının tam anlamıyla şâire ait olduğu ince bir tetkike muhtaçtır. Bizim şerh ettiğimiz 75 gazel (1004-1078) Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan gazellerin üçüncü cildindedir.

5000 beyitten fazla hacimde bir Şem-ü-Pervâne mesnevisi ile Edirne Şehrengizi vardır. *Mesnevilerinden Şem u Pervane'si son derece sanatkârane kaleme alınmış bir kitap ve büyüleyici bir manzumedir. İlk beytinden son beytine kadar her beyti güzel, muhayyel, ustaca ve eşsizdir. Ama bilge kişilere göre, ifadesinde ve maksadını anlatmakta manzumenin hikâye tarafı hayal ve sanat ustalığıyla tertip edilmekle birlikte üslubunun güzelliği o kadar açık ve parlak, ayrıca olay örgüsünün sağlanması pek o kadar başarılı değildir.*¹⁸

Devrin ileri gelen şahsiyetleri ve şâirleri ile arasında geçen nükteleri derlediği ve bazı meslek erbabını birer cümle ile tanıttığı Letâif'i nefistir. *Hayatının bütün acularına rağmen iyimser, nüktedan, şakacı bir adammış Zâfî. Mehmet Çavuşoğlu'nun tek yazma nüshasına dayanarak yayınladığı (1970) "Zâfî'nin Letâiyi", biyografi ve anı türlerinde 16. yüzyıl gündelik hayatından tablolar çizilmesiyle hem değerli, hem de pek çok bir edebiyat yadigârı. Şâir Zâfî, sayısı 60 kadar bu latifelerde, nasılsa öyle, riyâsız kaçırmasız gösteriyor kendini. Çağdaşı şâirlere takılmaları, tatlı çekişmeleri, bazı açık saçık hazırcıvaplığı, altta kalmayışı, yeri geldi mi sözünü esirgemeyerek taşı gediğine koymasıyla, yergilerinde bazan ölçülü edepli, bazan da aşırı ve küfürbaz Zâfî, kendi kaleminden çıkma bu anılarında, fıkralarında; gazellerinin hayal evreninde değil, gerçekler arasındadır. Bu latifelerin dili, şâirin bir divan efendisi olmayıp halktan birisi olduğunu kanıtıyor.*¹⁹

¹⁸ Latîfî, Latîfî Tezkiresi, (Haz.: Mustafa İsen) s. 482.

¹⁹ Behçet Necatigil, "Ölümünün 430. Yıldönümünde Zâfî", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz.: Mehmet Kalpaklı), s. 192-3.

4. Zâfî'nin Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

- I- Armutlu, Sadık, "Zâfî'nin Şem' ü Pervane'si: İnceleme-Metin, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1999, 788y. (Danışman: Prof. Dr. Mustafa İsen)
- II- Serdaroğlu, Vildan, "Zâfî Divanı'nda Sosyal Hayat", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, ... (Danışman: Prof. Dr. Atillâ Şentürk)
- III- Akkaya, Mehmet, "Zâfî Divanı:251-300 gazeller arası 50 gazelin şerhi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988, II,206y. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alpaslan)
- IV- Amaç, Mehmet, "Zâfî Divanı'ndan 50 gazelin şerhi: 301-350." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989, 162y. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alpaslan)
- V- Beyzadeoğlu, Sebahat, "Zâfî'nin 50 gazelinin tahlili:1054-1104." Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1990, 132y. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu)
- VI- Bozlan, Fisun, "Zâfî Divanı'nda (1206-1257) arası gazelin açıklanması." Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1995, 155y. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kâşif Yılmaz.)
- VII- Gürgendereli, Rifat, "Zâfî Divanı'ndan (1258-1308) 50 gazelin tahlili." Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1994, 158y. (Danışman:Yrd. Doç. Dr. Kâşif Yılmaz)
- VIII- Hatipoğlu, Filiz, "Zâfî'nin 50 gazelinin tahlili: 1004-1053." Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1991, 115y. ((Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu)
- IX- Kapkın, Güliz, "Zâfî Divanı'ndan seçilen gazellerin (101-150'ye kadar olan) incelenmesi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1987, VII,440y. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alpaslan)
- X- Kurtoğlu, Orhan, "Zâfî Divanı'nın gazeller dışında kalan şiirleri üzerine araştırma" Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996, 268y. (Danışman: Prof. Dr. Mustafa İsen)
- XI- Selimhocaoğlu, Bedri, "Zâfî Divanı: 401-450 gazeller arası 50 gazelin şerhi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1990, V,149y. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alpaslan)
- XII- Seyhan, Salih, "Zâfî Divanı: 1-50 gazeller arası 50 gazelin şerhi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988, 245y. . (Danışman: Prof. Dr. Ali Alpaslan)
- XIII- Süzen, Hüseyin, "Zâfî Divanı: 151-200 gazeller arası 50 gazelin şerhi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988, IX,110y. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alpaslan)
- XIV- Şahinoğlu, Ahmet, Zâfî Divanı'nda soyut kavramlar" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997, 210y. (Danışman: Doç. Dr. Muhammet Nur Doğan)

- XV- Ahmet Rıf'at, Mehmet Akkaya, Zâfî Divanı'ndan seçmeler: Bazı şiirlerin şerhi. Balıkesir: Alem Basın-yayın, 1993, 233s.
- XVI- "Divan şiirinde aktüalite: Zâfî'nin Kadir gecesi gazeli." İslâmî Edebiyat, s.20 (Nisan-Mayıs-Haziran 1993): 29-31; Aynı yazı Kültürümüzden Esintiler, Ankara:1997: 34-41'de.
- XVII- "Divan şâirinin dehası ve Zâfî'nin şiirlerinde muamma benzeri harf ve kelime oyunlarına dair I-II" Yedi İklim, s.3-4. (Haziran, Temmuz 1992): 22-7; 28.
- XVIII- Âşık Çelebi "Kendi dilinden Zâfî'nin şâirlik macerası." Sadl. Mehmet Kalpaklı, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul:Yapı Kredi, 1999:6-8.
- XIX- Gökyay, Orhan Şaik, "Zâfî", Tarih ve Toplum 18, s.108 (Aralık 1992): 10-5.
- XX- Kurtoglu, Orhan, "Zâfî'nin Kasideciliği." Türk Kültürü yıl 35, s.405 (Ocak 1997): 42-9.
- XXI- Necatigil, Behçet, "Ölümünün 430. Yıldönümünde Zâfî." Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul:Yapı Kredi, 1999:190-93.
- XXII- Şentürk, Ahmet Atillâ, "Zâfî'nin bir gazeli ve düşündürdükleri." Türk Dili, s. 464 (1990):78-80.
- Kut, Günay, Zâfî ve Şem' ü Pervanesi. (proje)²⁰

²⁰ Hatice Aynur, Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları (1-10), s.5-311.

II. Bölüm

Gazeller ve Şerhleri

1004

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Nikâbın açdı tâ ol meh cemâli âfitâbından
Ser-â-ser onsekizbin 'âlemi pür kıldı tâbından

Nesre Çevirisi: O ay (yüzlü sevgili), yüzünün güneşinden örtüyü kaldırmca, onsekizbin 'âlemi baştan başa parlaklığıyla doldurdu.

Açıklaması: Şâirin bu gazeli nun harfiyle yapılan kafiyelerin ilkidir. Geleneğe göre her harfin ilk gazeli dinî içerikli olur. "Şâirler ekseriya her yeni kafiye harfi başlangıcında dinî mevzularda gazel yazarlar."²¹ Bu tip beyitler, ekseriya dinî anlamda yorumlanır. Beyitte geçen "nikâb, meh, cemâl ve âfitâb"²² kavramlarını gerçek anlamıyla kullanan şâirler de mevcuttur.

"Onsekizbin âlem" nitelemesinin Kur'an'dan alındığı açıktır. Kur'an-ı Kerîm "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun (Fatıha/1)." âyetiyle başlar. Müfessirler bu âyette geçen "âlemler" kelimesi hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Vehb bin Münebbih ile Ebu Cafer'e göre 18.000 veya 14.000 âlem vardır. Taberî 14.000, İbn Ebî Hatîm 1000, Mikâtil 80.000, Kurtubî ise 40.000 âlem bulunduğunu, yaşadığımız âlemin ise bu âlemlerden yalnızca bir tanesi olduğunu söyler.

Bu rivâyetleri İsrailiyyattan kabûl etmek en doğru şekil olsa gerektir. Ancak 18.000 âlem olduğu inancı mutasavvıflar arasında hayli yaygın hale gelmiştir. Allah yaratıcı kudreti içinde akl-ı küll'e karşı nefs-i küll'ü yaratmış. Bunlardan dokuz gök oluşmuştur. Dokuz gök, içindeki yıldızlarla bir anasır-ı erba'a (dört unsur)'yi, o da mevâlîd-i selâse (üç çocuk)'yi doğurmuştur. Bunların toplamı 18 eder. Bunların her biri bin âlem sayıldığında 18.000 âlem ortaya çıkmış olur.²³ Yine beyitte kullanılan "tâb" -'Parlayan, parlatan, aydınlatan' manalarına gelerek birleşik kelimeler meydana getirir. Âlem-tâb: Âlemi, dünyâyı aydınlatan. Cihân-tâb: Cihânı aydınlatan.. gibi [tâbisten mastarından].²⁴ kelimesi de bir dünya güzelinin gerçekleştirilmesi mümkün olmayan anlamlar içeriyor. İlk anda sadece "yüzünün parlaklığı" ve "örtüsünü kaldırması" kavramlarının görünen anlamı bu yönde olsa da ışığından onsekizbin âlemin aydınlanması olayı araya girince sarih bir surette mevzunun farklı bir boyut taşıdığı ortaya çıkıyor. Yani beyit mânâ olarak tasavvufî ağırlıklıdır.

Hz. Muhammed, Allah'ın habibi olduğu gibi, bütün Müslümanların da sevgilisidir. Bu bakımdan onu seven nice şairlerin eserlerinin önemli bir kısmı ondan bahseder, onun güzelliklerini terennüm eder. Burada onun yüzünden "nikâb" [=örtü] açması ile kastedilen, dünyaya gelmesinden itibaren yüzünün görünmesidir. Hemen her toplumda da yeni doğan bebeklerin yüzleri ışıktan, rüzgârdan, böcekten, nazardan v.b. korunmak için örtülür. Burada

²¹ A. Nihat Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi, s.122, (37. Gazel).

²² Bu kelimelerin gerçek anlamıyla kullanıldığı beyitlere bir örnek: "Dil câm-ı meyile nükte-i zer gibi sâf olur / Zirâ ki hamı pükte kılır tâb-ı âfitâb" (Nev'î)

²³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.30.

²⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1010.

onun güneş gibi parlayan nurlu yüzünden örtünün kalkması yani dünyaya görünmesi ile on sekiz bin âlemin baştan başa nur ile dolduğu ifade edilmektedir.

Eski Araplarda bin rakamı nihai sayı olarak bilinirdi. On sekiz bin rakamı: Allah'ın aktif zuhuru olan "akl-ı küll", pasif zuhuru olan "nefs-i küll", bunlardan "dokuz kat gök" ve bunların hareketinden oluşan "dört unsur" ve nihayet madenler, bitkiler ve hayvanlardan oluşan "üç mevlûd"ın toplamı olan 18 rakamının dışında, Allah'ın yarattığına inanılan âlemlerin sayısını verir. Buna göre Zâtî, Hz. Muhammed'in doğumu ile sadece bu dünyaya değil bütün âlemlere ışık saçtığını ifade etmiş olmaktadır. Nitekim bu husus "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." mealindeki âyetle de uyumaktadır.²⁵

Edebî Sanatlar: **Nikâb**, **meh** (ay yüzlü sevgili), **cemâl** kelimeleri arasında ve **meh**, **âfitâb**, **onsekizbin âlem**, **tâb** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüp** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. **Meh** kelimesiyle **açık istiare** yoluyla **sevgili** kastediliyor. Sevgiliyi dünyevî bir güzel olarak tasavvur ettiğimizde yüzündeki örtüyü kaldırdığında yüzünün parlaklığının onsekizbin âlemi aydınlatması **mûbalâğa** olur. *Beyitte geçen "seraser" [=baştan başa] kelimesi aynı zamanda bir çeşit kumaş ismi olup kelime bu uzak anlamı itibarıyla (iham) "nikab" [=örtü] ibaresiyle uyum teşkil etmektedir. (iham-ı tenâsüb)²⁶*

2 Sanur kardeşleri çâha bıraktı Yûsufî ol hûd
Görüp seyrinde ol mâhî yire geçdi hicâbından

Nesre Çevirisi: Yusuf'un kardeşleri, Onu kuyuya bıraktıklarını sanırlar. (Halbuki) Yusuf, o ay yüzlüyü rüyasında görüp utancından yer(in dibine) geçti.

Açıklaması: Kardeşlerinin kıskançlıkları son haddine ulaşmış mantıklı düşünemez hale gelince Yusuf'u kırı giderken yanlarında götürmek bahanesiyle babasından ayırmak isterler. Babaları Yakub'u bin bir yakarıyla ikna ederler. Yusuf da akibetinden habersiz, bu kır gezintisine can atmaktadır. Yusuf'u alıp kırlara götürürler. Babanın gönlü bu gidişe razı değildir ama bir kez daha taktir olunan çile çekilecektir. Kıskanç kardeşlerinin onu kuyuya atışlarıyla başlayan çileli günler Yusuf'un Mısır meliki olmasıyla noktalanacak uzun bir süreç izler. Bu süre zarfında her kim onu görse güzelliğine meftun olur ve ona sahip olmak ister. Bu durum, Yusuf melik olana kadar sıkıntılar içinde devam eder.²⁷

Birinci mısradaki Yusuf'tan bahsedilmiş. Onun, kardeşleri tarafından kuyuya atıldığını sanıldığını söyleyen şâir, ikinci mısradaki bu olayın aslında böyle olmadığını, Yusuf'un Peygamberimizi gördüğü ve O'nu seyrederken utandığı için yere girdiğini söylüyor. Tabii ki âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed, güzelliği ile dillere destan olan Hz. Yusuf'tan daha güzel bir surete sahip olarak yaratılmıştır. Bu konuda bir soru soran sahabeye Hz. Aişe şu cevabı vermiştir: "Eğer Yusuf'u görünce bıçakları ellerine batıran kadınlar, Efendimizi görselerdi bıçakları ellerine değil de sinelerine saparlardı." İnsan aklının yüce mânâları kavrama gücü nasıl sınırlı ise, insan gözünün de güzellikler karşısındaki tahammül gücü öyle sınırlıdır. Her göz, belli bir derecedeki güzelliğe tahammül edememektedir. **Göz kamaştırmak** deyimi, bu gerçeği anlatmaktadır. Nitekim İmâm Kurtubî (ö:671/1272)'ye

²⁵ Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, s. 237

²⁶ a.g.e. s. 237

²⁷ Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, s.27-437.

atfedilen bir rivâyette bu gerçek şöyle anlatılmaktadır: “*Resûl-i Ekrem Hazretlerinin hüsn-i cemâli, tamâmen zâhir olmamıştır. Eğer vücûdunun bütün güzellikleri olanca hakikati ile görünse, ashâbı, O’na bakmaya tâkat getiremezlerdi.*”²⁸

Edebî Sanatlar: **Yusuf** kelimesiyle Hz.Yusuf ve kıssasına **telmih** yapılmıştır. **Yusuf, çah (kuyu), kardeşleri** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüp** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. Yusuf’un kuyuya atılışının sebebi bilinmektedir. Fakat şâir, bu olayı güzel bir sebebe bağlayıp **Hüsn-i Ta’lil** sanatı yapmıştır. **Mâh** ile kastedilen Hz. Muhammed olup **açık istiare** yapılmıştır.

3 Ser-â-ser bu tokuz eflak anuñ mihriyle raks eyler
Zemin ser-mest olub yatur anuñ ‘ışkı şarabından

Nesre Çevirisi: Bu dokuz felek baştan başa onun sevgisiyle raks eder. Yeryüzü onun aşkının şarabıyla kendinden geçip yatar.

Açıklaması: *Dokuz eflâk ile kastedilen dokuz felektir. Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar, iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir.*²⁹

“Tokuz eflâk” [= dokuz kat gök] ibaresi ile kastedilen, dünyanın etrafını soğan kabukları gibi sardığına inanılan Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zühal gökleri, Burçlar göğü ve nihayet uçsuz bir boşluk olduğuna inanılan Atlas göğünden ibaret dokuz tabakadır. Bu tabakalar sürekli hareket halinde bulduklarından şair bunları sevgilinin aşkıyla kendinden geçmiş çılginca raks eden âşıklara benzetmektedir. “Zemîn” [=Yeryüzü] ise onun aşkının şarabından başı dönerek yere uzanmış mest bir hâlde yatmaktadır.³⁰

Adı geçen bu felekler onun sevgisiyle dönerler. O, bütün feleklerin cazibe merkezidir. Yine zemin, onun aşkının şarabı ile sarhoş olduğu için sirtüstü yatmaktadır. Çünkü O, varlığın yaratılma sebebidir. Bütün âlem varlığını O’na borçludur Levlâke levlâke vemâ halaktü’l-eflâke: Eğer sen olmasaydın varlığı yaratmayacaktım. (Hadis-i Kudsi)³¹

Raks: Oyun. Sıçrayarak oynama. Eski dönemlerin raks’ı günümüzün danslarına benzemezdi. Köçek denilen rakkaslar tarafından oynanan efeleme, zeybek, horon v.s. oyunlar raks olarak nitelendirilirdi. Belki Yahya Kemal’in Endülüs’te Raks adlı şiirinde anlattığı İspanyol fiestalarına raks denilebilir. Divân şiirinde raks bir neş’e âlâmeti olarak görülür. Mevlevî semâi da bir nevi raks olarak nitelenir. Yerine göre kırlardaki çiçekler ve ağaçlar ile aşkının gözyaşları raks urabilir. Raks urmak, oynamaktır.³²

Beyitteki bu raks kelimesine bağlı olarak dönmek, baş dönmesi gibi anlamlar da düşünülebilir. Buna göre bir meclis tasviri yapıldığı da söylenebilir.

²⁸ Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâli*, s.49.

²⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (Felek Maddesi) s.181.

³⁰ Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, s. 238.

³¹ Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s.105.

³² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.446.

Edebî Sanatlar: **Tokuz eflâk, mihr, raks etmek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüp** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. Yaratılışı gereği yerde olan zeminin bu durumunun sebebi aşk sarhoşluğuna bağlanıp **Hüsn-i Ta'lil** yapılmıştır. **Ser-mest olub yatmak**, 'ışkı şarabından kelime guruplarının anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüp** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. **Mihr** kelimesi hem **güneş** hem de **sevgi** anlamına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle ilgili olarak kullanıldığı için **ihâm-ı tenâsüb** vardır.

- 4 Göñüller açılır gûş eyleyenden fasl olur gussa
Ne dem feth-i kelâm olsa kitâb-ı hüsnî bâbından

Nesre Çevirisi: Ne zaman onun güzelliği kitabının bölümünden bir söz açılrsa, dinleyenlerden gam keder kesilir, gönüller açılır.

Açıklaması: Allah Rasûlü'nün sözleri gönülleri şenlendirir. Sözü o kadar açık ve tatlı söyler ki dinleyen mest olur ve onun yüceliğini idrak eder. Beyit, bu durumu tasvir ediyor. Ne zaman inci saçan dudakları açılıp güzellik kitabından kalbine sözler indirilse onu dinleyenler gam ve kederlerini unuttur ve kalplerinde güzel nağmeler neşv ü nemâ bulur. Meclisleri, her zaman pür dikkat dinleyenlerle dolu olur ve meclisin söz sultanı söylediği bir harf kaçırılmaksızın dinlenir ve sadır olan hadisler hemen meclisindekilerce ezberlenir.

Hz. Muhammed: "Ben, az-öz söz söyleme (cevâmiu'l-kelîm) özelliği ile donatılmış olarak gönderildim." buyurarak diğer insanlardan farklı bir ifade gücüne sahip olduğunu belirtmişlerdir. Hz. Âişe: "Resûlullah Efendimiz bir söz söylerken, şu sizin konuştuğunuz gibi konuşmazlar; huzûrunda bulunan kimselerin hâfizalarına yerleştirecek şekilde, tâne tâne ve her kelimenin arasını ayırarak konuşurlardı."³³ der.

Sözlerin güzellik kitabından kalbe indirilişine ilişkin âyetler şu mealdedir: "Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi hevasıyla konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm 2-4)

Osmanlı bilim ve kültürü, yoğun ve çetin üslûpta kaleme alınmış temel metinler ve bunlar üzerine yazılmış şerh, haşiye, zeyl v.b. ek kitaplar üzerine kuruluydu denilebilir. Dinî ve ilmî konularda bir kitabı açıp o bahis üzerinde "feth-i kelâm[=söz açma] ederek tartışmaları derinleştirmek şeklinde sürdürülen bir ilmî faaliyet tarzı, asırlar boyunca ilmin temelini oluşturmuştur.

Edebî Sanatlar: Burada eski kitapların telif ve kıraatıyla ilgili olan "bab" [= kitap bölümü], "fasıl" [daha küçük bölüm] ve "feth-i kelâm" gibi tabirler özellikle bir araya getirilmiştir. (**Tenâsüb**) Hz. Muhammed'in güzelliklerini bir kitap olarak düşünen şair, ne zaman bu konuda söz açılrsa dinleyenlerden gam ve kederin gittiğini, gönüllerin derhâl ferahladığını bildirmektedir. Çünkü âşıklar sürekli sevgiliyi düşünmek ve daima onun bahsini konuşmak isterler. Bu durum onlar için yegâne ferahlama vesilesidir. Buradaki fasl kelimesi, kesilme ve bitme anlamında kullanılmakla birlikte; ibarede özellikle bir araya getirilen "kitâb, bâb, kelâm" gibi tabirlerle (muraat-i nazir) bir uyum teşkil etmek ve uzak anlamına göndermede bulunmak üzere özellikle kullanılmıştır. (**İhâm-ı Tenâsüb**) **Gussa** ve **fasl** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılmıştır.

³³ Ali Yardım, Peygamberimizin Şemâli, s. 291.

5 İlâhî Zâfî'yi haşr eyle anufla kıyâmetde
Kıyâmet eyle hâlin kurtarup jamu 'azâbından

Nesre Çevirisi: Ey Allahım! Zâfî'yi kıyâmette onunla birlikte haşr eyle. Cehennem azâbından kurtarıp hâlini çok güzel et.

Açıklaması: Ey Allah'ım! Zâfî'yi kıyâmet gününde Peygamberimizle birlikte dirilt ve böylece Zâfî'yi kıyâmet gününde takdir olunacak cehennem azabından kurtarıp onu şaşkına çevir. Zâfî, dört beyitte Rasulüllah'ın yüce vasıflarını saydıktan sonra beyitte de kendisi için dua ediyor. Kurtuluşundan pek de ümitvâr olmayan şâir, şefaât bekliyor.

*Şefaât: Aracılık, yardım etmek. Yüce bir makam sahibinin, dileğini kabul etmesini veya suçunu affetmesini sağlamak için bir kimsenin o yüce makam sahibine daha yakın olduğuna inandığı bir şahsı aracı yapması...*³⁴

Şâir, beklentisi içine girdiği bu şefaate ulaşırsa onun için çok büyük bir müjde olacaktır. Bunu bilen şâir, daha sonra nasıl bir hale giriftar olacağını da az-çok tahmin ediyor ve kendisinin şaşkınlık içinde gürültü patırtı çıkaracağını söylüyor. Bu durum hiç beklenmeyen, ümit edilmeyen bir lütfun eseridir. Sevinç gösterisi. Sevincin verdiği şaşkınlık ile ne yapacağını bilememe hali.

Âşıklar, sevgiliyi sadece bu dünya için değil ebediyyen severler. Ezel gününde âşık olduklarına inandıkları güzelin peşinden mahşer yerine kadar gitmeyi düşünürler. Burada Zâfî, kıyamette de sevgilisi ile birlikte olmayı istemektedir. "Haşr" [=bir araya toplanma] kıyamet günü söz konusu olduğuna göre, mezarlarından kalkan bütün insanların hesap görülecek mahşer yerine doğru gelerek orada toplanmaları anlamında bir tabirdir.

*İnanışa göre o günde her ümmet kendi peygamberinin sancağı altında toplanacak, Müslümanlar da Hz. Muhammed'in Livâu'l-hamd adlı sancağının gölgesinde bir araya geleceklerdir. Zâfî de onunla birlikte olmak istemektedir. Şairin cehennem azabından kurtulmayı istemesi, aynı zamanda sevgiliden ayrı kalmanın âşıklara cehennem azabı gibi geldiği düşünüldüğünde, bir bakıma sevgilinin vuslatını istemekle aynı anlamı ifade etmektedir.*³⁵

Edebî Sanatlar: İlâhî kelimesinde nidâ sanatı vardır. Haşr eylemek, kıyâmet, tamu azabı kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüp sanatının yapıldığı tespit edilebilir. Beyitte geçen ikinci "kıyâmet" [= çok güzel, şahane] kelimesi, diğerinden farklı anlamda kullanılmıştır. (Cinas)³⁶

³⁴ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.489.

³⁵ Ahmet Atilla Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi, s.238

³⁶ a.g.e. s.238

1005

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ey Âdem oğlu 'âlem-i kübrâ degül misin
 Ya'nî muhît-i 'Arş-ı Mu'allâ degül misin

Nesre Çevirisi: Ey Âdem'in soyundan gelen insan! Sen büyük bir âlem değil misin? Yani yüce arşı kuşatan değil misin?

Açıklaması: Âdem: İlk insan ve ilk peygamber. Rivayetlere ve mukaddes kitapların beyanlarına göre Cenâb-ı Allah Âdem'i topraktan, eşi Havvâ'yı, Âdem'in kürek kemiğinden yaratmıştır. Melekler gibi hayat geçirmelerini, ibâdet etmelerini ve yalnız memnû meyveden yememelerini ferman eder. Hattâ Âdem'in zâtını tebçil için bütün meleklerle Âdem'e secde etmelerini ferman buyurur. Yalnız meleklerin hocası bulunan Şeytân – ki adı Azâzil'dir – Âdem'in topraktan kendisinin ateşten yaratıldığını, ateşin ulvî, toprağın süflî olduğunu söyleyerek secde etmeyerek âsî olur. O günden itibaren şeytân insanlara musallat olur. İbtidâ Havvâ'yı, onun vasıtasıyla da Âdem'i, eğer meyve-i memnûdan yerlerse ebedî hayata mazhar olacaklarına, ikna eder; onlar da yerler.

Üzerlerindeki cennet elbisesi birden sıyrılır; çıplak kalırlar ve açık yerlerini incir yaprağıyla kapatırlar. Zâhiren sâdır olan zelleğe, hâkikatte benî beşerin zuhûru hikmetine mebnî cennetten, çıkarılırlar. Allah Âdem'i Hindistan'da Serendib adasına, Havvâ'yı Cidde'ye atar. Yüzyıl birbirine hasret yaşarlar. Nihayet affolunurlar. Kırlangıçların delâletiyle birleşirler.

Meyve-i memnû hakkında ihtilâf vardır. Fakat din âlimlerince kabul edilen buğdaydır. Cennetten çıkarılmaları "Benî beşerin zuhûru hikmetine mebnî" olduğuna göre bu meyvenin "cinsî münasebet" olacağını söyleyenler de vardır.³⁷

'Âlem: Dünyâ, cihân, kâinat, evren. Tasavvufta bir çok tamlamalarla kullanılan 'âlem, Allah tarafından yaratılmış her şeydir. İslâm'a göre 'âlem, Allah'tan ayrıdır. Tasavvuf ise 'âlemi, Allah'ın tecellisi, belirtisi olarak göstermiştir. Bunun için insan, 'âlem-i suğrâ (küçük âlem) Allah ise 'âlem-i kübrâ (büyük âlem) olarak nitelendirilir. Bazan 'âlem-i kübrâya insan; 'âlem-i suğrâ'ya dünya denildiği de olmaktadır. Tasavvuftaki bu çeşitli yorumlardan başka 'âlemin, çok çeşitli adlar altında değişik kavramlar şeklinde kullanıldığını görürüz.³⁸ Beyitteki 'âlem kavramının kullanımından anlaşıldığı üzere insanın değeri dünyadan daha fazladır. İnsan âhsen-i takvim üzere yaratılmış kutsî bir varlıktır.

İslâm âlimlerine göre âlem, Allah'tan ayrıdır. Tasavvuf ise âlemi, Allah'ın tecellisi, belirtisi olarak göstermiştir. Bunun için insan, âlem-i suğrâ (küçük âlem), Allah ise âlem-i kübrâ (büyük âlem) olarak nitelendirilir. Bazan âlem-i kübrâ sıfatlandırması insan için, âlem-i suğrâ ise dünya için kullanılır. Tasavvufî anlayışta insan, varlığın bütün sırrını üzerinde toplar. Âlemin tamamı mânâsını insanda bulur. Tasavvufa göre Arş, gönüldür.

³⁷ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.68

³⁸ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.30

Edebî Sanatlar: ‘Âlem-i kübrâ, muhît-i ârş-ı mu’allâ kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüp** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. “**degül misin**” şeklinde soru sorularak **istifham sanatı** yapılıyor. “**Ey**” ünlem edatı olup **nidâ sanatı vardır. Âdem** kelimesi ile **telmih** yapılıyor.

- 2 Yabana bakma sâni’â sun’ından it nazar
Gör bu tılsımı özge temâşâ degül misin

Nesre Çevirisi: Yaratıcının yaratılıştta uyguladığı inceliklere dikkat et. Yabana bakma. Bu tılsımı gör. Özge temâşâ degil misin?

Açıklaması:Yaratılışının yapılış inceliklerini hassasiyetle incele. Kendi yaratılışında bu kadar güzellikler varken başka yerlerde, başka nesnelere bu güzellikleri arama zahmetine girişme. Bu tılsımı gör. Başlı başına seyredilmeye değer bir sanat eseri degil misin?

İnsan, ahsen-i takvîm (*en iyi, en güzel kıvamda*)³⁹ üzere yaratılmıştır. Bu durum Kur’an’da açıkça ifade edilir. Yaratılış hikmeti Allah’ın isimlerini en güzel şekilde temsil etmektir. Şair, insana tavsiyede bulunuyor. Böyle bir yaratılış hikmeti üzere yaratılmış iken başka yerde hakikatin tılsımını aramamasını istiyor ve insanın kendisinin yaratılanlar içinde seyre en lâyık olduğunun farkında olup olmadığını soruyor.

Sâni’ “*Yapan, işleyen, yapıcı, yaradan, san’at eseri olarak meydana getiren, Allah*”⁴⁰ ve *sun’* “*yapış, yapma, te’sir, kudret*”⁴¹ anlamlarına geliyor. Allah, yaratma kudretinin güzelliklerini temâşâ etmek için insanı hüsn sahibi bir varlık olarak yaratmıştır.

Tasavvufun temelini yaratılış nazariyesi oluşturur. Buna göre Vücûd-ı Mutlak olan Allah, aynı zamanda Kemâl-i Mutlak, Cemâl-i Mutlak ve Hüsn-i Mutlak’tır. Allah’ın aşk-ı Zât’ı nedeniyle kendini görmek ve göstermek istemesi, âlemin yaratılmasına sebep olmuştur. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa Allah da kendi güzelliğini temâşâ için bir ayna mesabesinde olan âlemi ve onun en değerli varlığı olan insanı yaratmıştır. Bundan dolayıdır ki insan üzerinde durulup düşünülerek ders alınmaya müsait bir varlıktır.

Tılsım: Sihir ve tılsım eskilerce üç derece itibar olunmuştur.

- 1- *Âletsiz ve yardımcı olarak himmet ve “teveccüh-i kalb” ile müessir olmak ki asıl sihir buna derler.*
- 2- *Yıldızlardan, unsurlardan, adetlerin hassalarından bir yardımcı ile müessir olmaktır ki, buna da tılsım derler.*
- 3- *“Kuvve-i mütehayyile” de bir tesir ki, sahibi, diğer “kuvve-i mütehayyilelere kast ve teveccüh edip onlar üzerinde müessir olarak, hayalâtı hakikaten mevcut gibi göstermek. Buna da gözbağcılık derler.*

*İşte şairler sihir ve tılsıma müteallik efsanelere telmih ederek bir çok mazmunlar yapmışlardır.*⁴²

³⁹ Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık. (30, 30; 50, 64) (Tîn Sûresi 4. âyet)

⁴⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 920.

⁴¹ a.g.e. s.964.

⁴² A. Sırrı Levent, Divan Edebiyatı, s. 223.

Edebî Sanatlar: **Bakmak, nazar itmek, görmek, temâşâ** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüp** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. “degül misin” şeklinde soru sorularak **istifham sanatı** yapıyor. **Sâni**’ve **sun**’ kelimeleri aynı kökten geldiklerinden **iştikak sanatı** var. **Tılsım** kelimesinde **telmih sanatı** vardır.

3 Sûretde bir za’îf ü hakîr iken
Ma’nâ yüzünde cümleden a’lâ degül misin

Nesre Çevirisi: Görünüşte bir zayıf ve hakir (aşağı) iken ma’na yüzünde cümleden yüce değil misin?

Açıklaması: Görünüşte zayıf ve değersiz iken mânâ (yaratılış, ruh) yönünden yaratılanların tamamından yüce değil misin? İnsan maddî açıdan çok savunmasız, mukâvemetsiz bir varlıktır ama kendisine verilen ruh, akıl gibi içe müteallik unsurlar sayesinde bütün yaratılanların üstünde bir mevki ihraz etmiştir. Bu sebeple insanın terakkisi manaya ait unsurları iyi ve yerinde kullanmasına bağlıdır.

Beyit, görünen anlamıyla değerlendirildiğinde bile bir hakikati ifade ediyor. Çünkü insan, diğer mahlukata nazaran savunmasız ve aciz bir varlıktır. Kendisine verilen akıl ve ruh gibi unsurları kullanmak suretiyle diğer canlılara tahakküm etme imkânı elde eder. Bu unsurların olmadığı bir ortamda insan varlığı söz konusu olamaz.

Şâirin asıl üzerinde durduğu mevzu ise insanın yaratılış hikmeti, dünyaya gönderilme gayesidir ki bunu dinî literatüre bağlayarak açıklamak gerekir. Bununla ilgili şu âyeti örnek olarak verelim: “*Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Allah’ın emirleri ve yasaklarına bağlanan kullar için Âhiret hayatı şüphesiz daha hayırlıdır. Hala aklınızı kullan (arak gerçeği kavriya)mıyacak mısınız?*”⁴³

İnsan, eşref-i mahlûkâtur. Yaratılmışların en üstünü olan insan, maddî olarak son derece âciz olmakla beraber akıl ve ruhuyla üstünlük kazanır. Gayret ederse manevî olarak en üst mertebeye –meleklerin bile fevkine- çıkabilir.

Yaratılan diğer varlıkların tamamı insanın hizmetine verilmiştir. Kur’ân’da da insanın Allah’ın dünyadaki halifesi olduğu söylenir: “*(Ey Habîbim), o vakti hatırla ki, Rabbin meleklere: ‘Ben yeryüzünde (hükümlerimi yerine getirecek) bir halife (bir insan) yaratacağım.’ demişti.*” (Bakara/30)

Edebî Sanatlar: **Sûret-ma’nâ** ve **za’îf-ü-hakîr** ile **a’lâ** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılmıştır. “degül misin” şeklinde soru sorarak **istifham sanatı** yapıyor.

⁴³ Enam Sûresi 32. Âyet (bkz. Kehf 45, Ankebût 64, Hadid 20)

- 4 Sal taşra mevc-i şevk ile dürr-i hakâyıkı
Cûş eyle bâd-ı 'ışk ile deryâ degül misin

Nesre Çevirisi: Şevkin dalgaları ile hakikat incisini dışarı sal. Aşk rüzgarı ile coş. Deryâ degil misin?

Açıklaması: Beyit tamamen tasavvufî mânâlar içeriyor. Şevk-iştîyak: Özlem.(Tas.) Gönülün sevgili ile buluşma arzusu. (Ta'rifât. Irakî.) Allah'a kavuşma özlemi. (Kuşeyrî, 148. Serrâc, Luma, 94. Gazâlî, İhyâ, IV, 314. Sühreverdi, Avârif, 509.)⁴⁴ Madde âleminden sıyrılıp hakikat âlemindeki sırları idrâk etmeye başlayan mürid, bu keşfedişin verdiği heyecanla coşar. Hakikat aşkının onu sarıp sarmalamasıyla kendinden geçer. Hakikat deryasına kendini salar ve hakikatin bir parçası haline gelir.

İnsan, burada denize benzetilmektedir. Tasavvufî hâlin verdiği şevkle deniz gibi coşar, taşar, enginleşir. İçine girdiği hâlin tesiriyle hakikat incilerini etrafa saçar. Bu sözler kıymetli oluşları hasebiyle –dünyada maddî kıymeti çok olan- inciye benzetiliyor. İncinin denizin dibinden çıkartılması zordur. Nitekim gavvas, nefes kuvvetiyle dalar ve nefesinin yettiği derinlikteki inciyi çıkarabilir. Bunun için direnç ve nefes tutabilmek çok önemlidir. Hakikat yolunun sâliki içinde yukarıdaki vasıflar manevî sahada geçerlidir.

Beyitte maddî unsurlarla tasavvufî unsurlar birbirini tamamlayacak şekilde sunulacak şekilde sunularak meselenin her iki yönü de ifade edilmiştir. Bu da beyte derinlik kazandırmıştır.

Edebî Sanatlar: Şevk, hakikat incisi, aşk rüzgarı, derya kelimeleri tasavvufî mânâlar ifade ediyor. Kelimelerin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. **Âşık** veya **sâlik**, deryaya benzetilerek **teşbih sanatı** yapılıyor.

- 5 Fir'avn-ı nefsi eyleyicek Nîl-i kahra gark
Billâh tecellî Tûrına Mûsâ degül misin

Nesre Çevirisi: Allah için! Nefis Firavun'unu kahr Nil'inde boğduğun zaman (Allah'ın) tecelli (ettiği) Tûr (dağındaki) Mûsâ değil misin?

Açıklaması: Beyit bir peygamber kıssasından yola çıkılarak oluşturuluyor. Beyitte Hz. Mûsâ'ya atıfta bulunan şair, kendini devrin Musa'sı olarak görüyor. Burada Hz. Mûsâ'nın kıssasına bir göz atalım: *Mûsâ, Süryânî dilinde tabut, yahut sanduka demektir. Arap tarihçilerine göre Mısır hükümdârı demek olan Firavun'a İsrâiloğullarından doğacak çocuğun büyüyünce kendisine zarar vereceğini kâhinler söylemişler. Bunun üzerine adı Velid bin Mus'ab olan Firavun doğacak çocukların öldürülmesini ferman etmiş. Anası Mûsâ'yı doğurunca korkusundan, bir sandığa koyup Nil nehrine atmış. Firavun'un karısı Âsiye sandığı nehirden ve çocuğu içinden çıkarıp sarayına almış. Çocuk hiçbir kadını emmemiş. Anası sütünelikle saraya alınmış. Çocuk delikanlı olunca çarşıda İsrâiloğullarından biriyle bir Kıbtî'nin kavga ettiklerini görmüş, bir yumrukta Kıbtî'yi öldürmüştü. Korkusundan Mısır'dan kaçmış ve Medyen'de Şuayb Peygambere sığınmış. On sekiz sene çobanlık yapmış. Bu hizmetine karşılık Şuayb, kızı Safûrâ'yı Mûsâ'ya vermiş.*

⁴⁴ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.495.

Mûsâ karısıyla Mısır'a dönerken yolda Eymen Tuva vâdisine gelir. Kadının ağrısı tutar. Hava soğuktur, yağmurludur. Ateşe ihtiyaç vardır. Mûsâ Tûr dağı cihetine bakar. Yeşil bir ateş görür. Bunu çobanların yaktığı ateş sanar. Yaklaşınca bir ağaç tepesinde olduğunu görür. O ilerledikçe ateş kuvvetlenir. Halbuki ateş sandığı tecelli nûrudur. Korkar: Allah'ın, "Ya Mûsâ! Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'im." hitabına mazhar olunca secdeye varır. Bu defa "Yâ Mûsâ! Ben senin Rabbin'im. Nalınlarını çıkar. Sen Tuva denilen mukaddes vâdidesin." hitabı sâdır olur.

Mûsâ mazhar olduğu hitaptan cesâret alarak Cenab-ı Hakkı görmek ister. "Ya Rabbî! Bana Zatını göster, Sana bakayım." temennisinde bulunur. Fakat Cenab-ı Hakk "Len Terâni", "Sen Beni göremezsin." hitabında bulunur ve dağa bakmasını, eğer dağ Allah'ın tecellisine tahammül ederse Mûsâ'nın da tahammül ederek görebileceğini söyler ve dağa tecellî edince dağ parça parça olur. Mûsâ da bu tecelliden bayılır. Bu cihetle Allah'ın yalnız Nûrunu görebilir, Zatını görmeye muvaffak olamaz.⁴⁵

Mûsâ maddî bir firavun ile savaşmıştır. Her insanda da bir firavun mahiyeti taşıyan nefis var. İnsan gayret edip bu firavunu Mûsâ misal alt edebilir. Mahiyetine bu güç konulmuştur. Onu harekete geçiren her insan, nefis Firavun'unu kahr Nil'inde boğabilir.

Firavun'un mahiyetini de açıklayalım: "Azamet, ceberût sahibi olmak" anlamına geliyorsa da eski Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarlarına lakap olarak verilmiştir. Birçok firavınlar olmasına rağmen içlerinden en meşhuru Hz. Musa zamanında yaşamış olanıdır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ve kavmine zulmeden bu Mısır kralının hikâyesi, Yusuf Sûresinde anlatılır. Buna göre Hz. Musâ'nın îmana davetini reddeden Firavn, tanrılık iddiasında bulunur ve kavmini de buna inandırır. Hz. Musâ'nın gösterdiği mucizelere de inanmaz. Kendisine inananları onun zulmünden kurtarmak için Mısır'dan ayrılan Musâ'ya takip ederken Kızıldeniz'de boğularak ölür. Son anda iman ettiğine dair rivâyetler varsa da kendisi ve kavminin cehenneme gidecekleri görüşü daha kuvvetlidir. Hâmân adlı bir veziri olduğu bilinir. Firavn Hâmân'a bir kule yaptırmasını emredip o kuleye çıkarak Musâ'nın Tanrısına erişeceğini söyler. Kule inşa edildi ancak Firavn buna imkân bulamaz. Başka bir rivâyette de Firavn iki adet büyük kuşu, kanatlarından bir sepete bağlar. Sepetin içine kendisi binip kuşların üstüne et parçası asar. Ete yetişmek isteyen kuşlar uçunca Firavn yükselir ve ta yükseklerde Tanrı'ya vurmak için göğe ok atar. Allah onun emeğini boşa çıkarmaz ve oku bir balığa isabet eder. Balığa o günden sonra bıçak haram olur. Onun için balık bıçakla kesilerek öldürülmezmiş. Tefsirlerde onun hakkında, israiliyyâtın olmak üzere daha birçok rivâyetler mevcuttur. Edebiyatta daha çok Hz. Musâ ile olan ilişkisi yüzünden yer edinmiştir. Zalimliği, kahrolması, boğulması yönleriyle rakîbe benzetilip bedduâda bulunur. Sevgilinin acımasızlığı ve âşığa karşı zâlimce davranışları nedeniyle sitem içinde anılır.⁴⁶

Firavn, Musâ ve ona tâbî olanları takip ederken Kızıldeniz'de boğulur. İnsan da gayret edip nefisine teslim-i silah etmezse nefisini alt etme imkânı elde edebilir. Fakat bu, görünen bir düşman değildir. Mukabele ve aksülamel çok daha zordur. Şâir, her insan bir Musâ, her nefis bir Firavun'dur demeye getiriyor.

Edebî Sanatlar: Firavn, Nil, Mûsâ, Tûr kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapılıyor. Mûsâ ve onunla ilgili diğer

⁴⁵ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.335-336.

⁴⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.191.

kelimeler kullanılarak **telmiḥ** yapılıyor. Birinci mısradaki **Fir'avn-ı nefis- Nîl-i kahr** kelimelerine mukabil ikinci mısradaki **Tecellî Tûr-ı Mûsâ** kullanılarak **Leff ü Neşr-i Müretteb** yapılıyor. "**degül misin**" şeklinde soru sorularak **istifham sanatı** yapılıyor. Fir'avn-ı nefsi denilerek **nefis** kişileştirilerek **teşhis** yapılıyor.

6 Korsañ kadem eger ki zemîn-i tecerrüde
Eflâk-i kurbet üzre Mesîhâ degül misin

Nesre Çevirisi: Tecerrüd zeminine ayak bastığın zaman, göklerde mekân tutan Hz. İsâ Peygamber değil misin?

Açıklaması: Beyit tamamen tasavvufî anlamlar içeriyor. Beyte nüfûz edebilmek için başlıca terimleri incelemek lâzım. *Tecerrüd: 1- Soyunma, çıplak olma. 2- Her şeyden boş olma, her şeyden uzak olma. 3- tas. Her şeyden vazgeçip Allah'a yönelme. 4- Bekâr kalma, evlenmeme.*⁴⁷

*Mesîh: Hz. İsa'nın lakabıdır. Elini sürdüğü hastaları derhal iyi etmesinden dolayı bu lakabı almıştır.*⁴⁸ Hz. İsâ neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltirdi. Bu yüzden ona Mesîh lâkâbı verilmiştir. Dünyaya değer vermemesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arı olması gibi birçok yönlerden eski şiirimizde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur.

*Kurbet: 1-Yakınlık. 2- Hısnılık, akrabalık. 3- Allah'a yakınlık.*⁴⁹

Hz. İsa'nın dördüncü kat feleğe yükseltildiği ve kıyametin kopmasına yakın yeryüzüne indirileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Hz. İsa göğe yükseltildiğinden Allah'a kavuşmuştur. İnsan (mürîd) da dünyadan, fânî ve zâil olan geçici varlıklar âleminden sıyrılıp Allah ile kurbîyet kesb ederse yüce makamlara ulaşabilir.

Edebî Sanatlar: **Mesîhâ** kelimesi ile **Hz. İsa** kastedilerek **açık istiare** yapılıyor. **Mesîhâ** kelimesinde **nidâ** sanatı yapılıyor. **Zemîn-i tecerrüd- eflâk-i kurbet** kelimeleri aralarında anlam zıtlığı göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tezât** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. "**degül misin**" şeklinde soru sorularak **istifham sanatı** yapılıyor. **Eflâk-ı kurbet** terkibi iki anlama gelecek şekilde kullanılıyor: 1- Yakınlık felekleri 2- Allah'a yakın olma tâlihleri. Beyit buna göre birbirine yakın iki anlam kazanıyor. Bu terkip ile **tevriye** yapılıyor.

7 Zâfî 'adem bilürseñ eger kim vücûduñı
Billâhî Kâf-ı vahdete 'ankâ degül misin

Nesre Çevirisi: Ey Zâfî! Vücudunu eğer yokluk bilersen Allah için vahdetin (Kaf) dağna anka değil misin?

Açıklaması: 'Adem: Yokluk, bulunmama, *Divân edebiyatında sevgilinin dudağı yok denecek kadar küçüktür. Bazan bir noktadır, bazen adem tabir olunur. Yine beli bir kıl kadar incedir. Bu bakımlardan tasavvuftaki varlığın (Vücûd) zıddı olan yokluk, adem kelimesi ile*

⁴⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1050.

⁴⁸ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.372.

⁴⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.528.

karşılanır. *Vücûd-ı mutlâk'ın zıddı olan adem-i mutlâk tamlaması bir kenara bırakılırsa, kelimenin edebiyatta lügat manasıyla kullanıldığına şahit oluruz. "Diyâr-ı adem" ve "sahrâ-yı adem" tamlamaları ölüm, dünyadan göçme anlamında kullanılır. XIX. Asrın meşhur şâiri Akif Paşa'nın "adem" redifli kasidesi edebiyatımızda oldukça meşhurdur. Bu şiirde varlık ile yokluk fikri gâyet güzel işlenmiştir. İnsan yokluktan gelir ve yine yok olur. Varlık, iki yokluk arasındaki bir vâkiadır. Bu da Allah'ın takdîrindedir.*⁵⁰

*Kâf: Dünyayı kaplayan büyük dağ olup Ankâ'nın mekânı tasavvur edilir: Güyâ İnan'daki Elburz dağı imiş. Şark hurafelerindedir. Ankâ: İsmi olup da cismi olmayan bir büyük kuştur. Sîmurg, Zümrüdüankâ da derler. Yüzü insan yüzüne benzemiş. Boynu çok uzunmuş, tüyleri renk renk imiş. Vücudunda otuz kuşun renk ve alâmeti varmış. İnsan ve hayvanlardan kapıldığını parçalamış. Bereket versin ki zamanında "Halka mazarratı râygân olmakla Hanzala bin Safvân duâsıyla helâk ve nesli münkariz oldu." [Burhân-ı Kâtı' Tercümesi] Edebiyatımızda istiğnâ timsâlidir ve ekseriyâ bu kelime ile beraber kullanılır.*⁵¹

Tasavvufta Kaf dağı, mürşid-i kâmilin vücûdudur. Anka kuşu da birçok özelliğin yanında, adının bilinip cisminin görünmemesiyle bilinir. Ankâ, aynı zamanda kanaatkârlığın da sembolüdür. Şâire göre kanaatkârlıkla varlıkta yok olmayı bilmekle vahdet-i vücût sırrına erişmek mümkün.

İnsan, ancak varlık âleminde tecerrüd ederek vahdete ulaşabilir. Böyle yapabilirse birliğe ulaşmak çok kolay olacaktır. Tasavvufta mürid, belli bir yol izleyip sıkıntılara göğüs gerdikten sonra seyr-i sülûkte mertebeler kat eder. Bu zorlu yolun katlanması güç fakat mükâfatı büyüktür. Varlığı yokluğa ulaştırıp birlik dağına ulaşmak her insanın harcı değildir. Şâir, birinci beyitten beri insanı yüceltiyor ve üstün vasıflarını hatırlatıyor. Son beyitle bunu kemâle erdiriyor.

Edebî Sanatlar: 'Adem-vücûd kelimeleri arasında bir ihâm-ı tezat sanatı yapılıyor. **Kâf-ı vahdet** - 'ankâ kelimeleri anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatı yapılıyor. "degül misin" şeklinde soru sorularak **istifham** sanatı yapılıyor. 'Ankâ kelimesi ile efsanevî kuş ve hikâyesine **telmihte** bulunuluyor.

1006

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün
- - + - / - - + - / - - + - / - - + -

1 'Işk odına pervâne-veş per açmışam pervâneyin
Eczâ kül olunca tamâm ey şem'-i rüşen yanayın

Nesre Çevirisi: Aşk ateşine pervane gibi kanat açmışım. Ey parlak mum! Pervane gibi bütün parçalarım kül oluncaya kadar yanayım.

Açıklaması: Pervâne:Gece kelebeği de denilen kanatlı küçük böcek ki, kendini yakıncaya kadar şem' ile uğraşır durur.

⁵⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.18.

⁵¹ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.90.

Bu hayvanın gözleri çok küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ziyâyâ doğru koşar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini fener, lamba şişesi, mum ve ampul gibi şeylere çarpar. Bittabi' nihayet kanatları, vücudu yanar. Sivrisinek, tatarcık gibi haşereler de böyle çarparak yanarlar.⁵² Pervâne, Divan şiirinde âşığı temsil eder. Pervâne muma (şem') âşık olarak kabul edilir.

Şem': Bal mumu demektir. Uyararak sözüyle kullanılmazsa yanan mum mânâsına gelir. Eskiler ateşte âlûde câzibe olduğuna, gece dolaşan hayvanların ziyâ câzibesine tutulduklarına zâhib idiler. Bu cihetle şâirlerimiz âşıkların güzellikleriyle cezb ve fakat vefâsızlık eden sevgililerini – pervâneleri cezb edip yakan – şem'a kendilerini de pervâneye benzetmişlerdir.

Bu itibarla şem' zâlim sevgili timsali olarak kabul edilmiştir.⁵³

Eskiden, geceleyin mum ışığında iş görülürdü. Şâirler de mum ışığında şiir yazarken hemen yakınlarında bulunan bu gece kelebeklerini şiirlerine konu edinmişlerdir. Pervâne mum ışığının çevresinde döner döner ve öyle bir an gelir ki kendini mumun âlevine bırakır. Hatta sevgilinin beni de bu âlev ile yanmış bir pervâneye benzetilir. Şâir sevgilisini mum ışığına ; kendisini de pervâneye benzeterek onun uğruna can vermeye hazır olduğunu söyler. Bazan pervânenin aşkını başkalarına örnek gösterir, bazan da pervânenin, âşıklığı kendisinden öğrendiğini söyleyerek övünür. Çünkü pervâne sessizce ve gürültü etmeden can veren sâdik bir âşıktır. Tek bir ışık etrafında döner kendini yakıp yok eder. Vahdet yolundaki dervişin yok oluşu da buna benzer. Yani ışık ilâhî aşk, pervâne de bu aşka kendini kaptırarak yanan kavrulan tarikat ehlidir. Şem ü Pervâne (Mum ile Pervâne)'nin bu hikâyesi değişik şekillerde ele alınmış ve hatta mesnevilere de konu olmuştur.⁵⁴

İkinci mısradaki geçen “kül” kelimesi “yanıp biten maddeden arta kalanlar” olarak alınabileceği gibi “Küll: Hep, bütün, çok”⁵⁵ şekliyle de alınabilir. Bunun için şiirin eski yazı ile olan metnine müracaat etmek daha sıhhatli olacaktır. Buna göre mısradan iki anlam çıkarılabilir:

“Bütün parçalarım kül haline gelinceye kadar pervâne gibi döneyim.” veya “Parçalarım bütüne ulaşınca dek, âşık-maşuk bir bütün haline gelinceye kadar yanayım.” Şeklinde iki tablo ile karşılaşılabılıriz. Birinci anlamı zahirî, ikinci anlamı ise batnî (tasavvufî) bir mahiyet taşıyor.

Edebî Sanatlar: Beyitte Şem ü Pervâne hikayesine **telmih** yapılmıştır. Eczâ (Parçalar, kısımlar⁵⁶) ile kül (bütün) kelimeleri arasında **tezat** sanatı var. “Pervâne-veş kanat açmışam: (Ben) Pervâne gibi kanat açmışım.” Kelimelerinde **teşbih** (benzetme) sanatı yapılmış. “Kül:1-Kül (yanan maddeden arta kalanlar), 2-Bütün” beytin tamamına yayılan ikili bir anlam örgüsü olması hasebiyle **ihâm-ı tenasüp** yapılıyor. “Şem-i rûşen (parlak mum)” ile kastedilen sevgili olup **açık istiare** yapılıyor. “Ey” kelimesi bir ünlem, seslenme olduğundan kelime **nidâ** sanatı yapılıyor.

⁵² a.g.e. s.366

⁵³ a.g.e. s.367

⁵⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.440-41.

⁵⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.534.

⁵⁶ a.g.e. s.202.

2 Ey Âdem oğlu hep benim kendümden oldı kendüme
Şeytâna uymakta bu gün 'âlemde ben bir dâneysin

Nesre Çevirisi: Ey Âdem soyundan gelen insanlık! Başıma gelen ne var ise (iyi-kötü) hepsi benim kendi yaptığım işlerden dolayıdır. Ben bugün şeytana uymakta âlemde bir taneyim. Bu sahada benim bir eşim daha gösterilemez.

Açıklaması: Şeytana uymak, şeytanın insanı doğru yoldan saptırması hususu Kur'an'da da geçmektedir:

“O vakit meleklere: “Adem için secde edin!” dedik. İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler. İblis bunu yapmadı, kibrine yedirdi ve kâfirlerden oldu.”⁵⁷ Mealindeki âyet ve bunun gibi başka âyetlerde⁵⁸ anlatılanlara istinaden şeytanın insanoğlunu yoldan çıkarmak için kıyamete kadar mühletli olduğunu söyleyebiliriz.

Şeytan: Rivâyete göre Adem'i, Havvâ'yı cennetten çıkaran, insanları azdıran metrud melektir. Kendisi ateşten mahlûk olduğu için balçıktan yaratılan Adem'e secde etmedi. Cennetten tard olundu. Sonra Adem ve Havvâ'yı kandırarak cennetten kovulmalarına sebep oldu. Asıl adı Azâzil'dir. İtikada göre kıyamete kadar melanette bulunacak, insanları doğru yoldan azdıracaktır. Şeytan, Âdem yaratılmadan önce 600 bin sene ibadet etmişti, meleklerin hocası idi.

Bir telâkkiye göre şeytan, insanın kendi hursı ve azmış nefsidir. Eslâfın tabirince nefs-i emmâresidir. Âdemoğlu şeytânı her zaman zekâsıyla hayrette bırakmıştır. Şeytân, Ramazanda insanları iğfâl etmemek için melekler tarafından hapis olunmuş.

Şeytânın iblis, hannâs, vesvâs, azâzil gibi isimleri vardır. Bunlar daha çok dinî, tasavvufî, ahlakî şiirlerde, siyer ve menkabelerde kullanılmıştır. Garamî şiirlerde çokça rakîb ve mukabili olarak kullanılmıştır.⁵⁹

Beyitte geçen “Hep benim kendimden oldu kendime.” cümlesi üzerinde de durmamız icab ediyor. Burada cüz'î irâde bahis mevzuudur. İnsan kendine verilen sınırlı iradesiyle yaptığı işlerden kötü olanlar iradesinin eseridir. Çünkü az bir gayretle çok büyük zararlara yol açmak mümkündür. Buna mukâbil insan eliyle meydana gelen iyi amellerde ise çok az bir etkisi vardır. İyiliğin meydana gelmesinde irade-i külliye büyük rol oynar. Çünkü insanın yaptığı küçük bir amelin sonunda bu kadar büyük bir hayrın meydana gelmesi –tek başına- mümkün değildir. Şair, beyitte başına gelen felaketlerden bahsediyor ve bunların kendi hatalarından dolayı meydana geldiğini itiraf ediyor.

Gendüm: Buğday, hinta.⁶⁰

Şâir, Âdem peygamberle arasında ilgi kurarak, günâhın kendi eseri olduğunu anlatır. “Gendüm” kelimesi “kendim”i ve Âdem peygamberin cennetten kovulmasına sebep olan “buğday”ı ifade eder.⁶¹

⁵⁷ Bakara Suresi 34. âyet.

⁵⁸ msl. Bakara/102, Nisâ/ 118-150, A'râf/ 12-28, Hicr/ 16-18, İsrâ/ 27,53, Meryem/ 69-72.

⁵⁹ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.428.

⁶⁰ Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, s. 1185.

⁶¹ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.25.

“İrade: Dileme, isteme, meram etme; emir, ferman, buyruk.”⁶² Kelimenin anlamından da açık bir şekilde anlaşıldığı üzere insan kendisine verilen irade ile iyilikleri başaramaz. Çünkü varlıklara teshir kudreti yoktur. Onları istediği kalıba sokamaz. Ancak yaratılışlarını bozar, zarar verebilir. Bu açıdan sınırlıdır.

Edebî Sanatlar: Âdem- Şeytân kelimeleri arasında yaratılış özellikleri, rekabetleri ve fitrat olarak zıtlıklar mevcuttur. Bu kelimeler arasında tezat sanatı var. “Ey” kelimesi sesleniştir. Nidâ sanatı var. Âdem ve Şeytân kelimeleriyle insanlığın yaratılışı, Âdem ve Havvâ’nın cennetten çıkarılması ve şeytanın insanlığın ebedî düşmanı oluşu hâdiselerine telmih yapılıyor. “Gendüm” kelimesi hem “kendim” hem de “buğday” anlamına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle uygun düşecek şekilde kullanılıp tevriye yapılıyor.

3 Uyup hevâya bu göñül bir pâre od eyler beni
Yanuklarum çokdur benüm köfi süz-ı dilden yanayım

Nesre Çevirisi: Bu gönül, heveslerine uyup beni bir parça ateş eyler. Benim yanıklarım çoktur. Bırakın! Gönül ateşinden yanayım.

Açıklaması: “Hevâ: Heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma” gibi anlamlara gelir. Nefsin güdümünde olan vasıflardan biri olması hasebiyle daha ziyade fenayı, fena olanı arzular. Dünya cihetine dönük bir vasıftır. Kontrol altında tutulması zor olan özellikleri sebebiyle irâdeyi zorlar. Fakat hevâ gibi nefse müteallik vasıflar insanın terakkisinde de kullanılabilir. Çünkü bunlar insanı zorlayacak, ıztırâb verecek ve katlanıldığı ölçüde terakki gerçekleştirecektir.

Unutulmamalıdır ki tasavvuf ehlinin çilesi nefsin arzularının gemlenmesi için sarf edilen gayretler silsilesidir. İnsan nefsini doğru yolda kullanabildiği müddetçe yükselir, melekîyet mertebesine ve ötesine ulaşır.

Hevâ kelimesinin anlamı içerisinde “sevgi” yönü dünyevî olmaktan çıkarılıp yüzü hakikate tevcih edildiğinde elde edilecek semere ve makam da göz önünde bulundurulmalı. Mecnûn, dünyevî bir sevginin hakikate dönüşmesiyle asıl sevilmesi gerekene ulaşmıştır. Leylâ, Mevlâ oluvermiştir.

İnsan yukarıda bahsi geçen hususlara dikkat etmez ve vücut gemisine nefsi kaptan eylerse hevâ ve heveslerinin kurbanı olması kaçınılmazdır. Hevâların kurbanı olmak demek, her an fırsat kollayan şeytânın tuzağına düşmektir. İnsan şeytânın arzu ettiği şekle büründüğü taktirde onunla kâderdâş olacak ve aynı mukadderâtı paylaşacak. Yani cehennemde yanmaya müheyya olacak.

Şâir, bu durumdan haberdâr olduğundan “Bırakın beni de cehenneme varmadan gönül ateşiyle yanayım ki orada yanmaktan kurtulayım.” diyor. Bu, onun günahlarının, hevâ ve heves kurbanı olmanın ne kadar kötü olduğunun farkına vardığını, bu vicdan azabıyla yandığını gösteren bir durumdur.

Hevâ, hava, rüzgâr anlamıyla düşünüldüğü taktirde de beyte uygun düşer. Rüzgârın esmesi ile yanan ateşin şiddeti artar. Ateş rüzgâr ile alevlenir. Gönül, bu havaya uyup ateşi alevlendirmektedir.

⁶² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.444.

Edebî Sanatlar: **Hevâya uymak, gönül, yanık, sûz-ı dil, od** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüp** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. Gönülün hevâya uyup şâiri bir parça ateş eylemesi, gönülün kendi başına yaptığı bir işmiş gibi gösteriliyor. Şâir, heveslere gönülün kendi iradesi dışında uyduğunu iddia ediyor. Gönül kişileştirilerek **teşhis sanatı** yapıyor. Ayrıca **hevâ** kelimesi “heves” anlamı yanında ilk anlamı olan “hava, rüzgâr” şeklinde de düşünülerek kullanıldığı için **tevriye** vardır. Şâirin gönül ateşinden yanması, **mübalâğalı** bir anlatımdır.

- 4 Zencîr-i zülf-i dil-beri boynuma dakmak isterin
Bir kulca ‘aklum yok benüm gör kim nice dîvâneym

Nesre Çevirisi: Dilberin zülfünün zincirini boynuma takmak isterim. Kulca akli olmayan beni gör ki nasıl dîvâneyim.

Açıklaması: “Gönül çeken sevgilinin zülfünün zincirinin halkalarını boynuma takmak isterim. Çünkü ben bir divaneyim ve kıl kadar dahi aklım yok.” diyen şâir, aslında söz oyunu yapıyor ve sevgiliye yaklaşmanın yollarını arıyor. Çünkü deli olduğunu kabul ettirirse rahatlayacak ve fütursuzca hareketleri, sevgiliye yaklaşma çabaları “Delidir, ne yapsa yeridir.” sözü mucibince normal karşılanacak.

Zencir (Zincir): Divân şiirinde âşığın çektiği gam ile sevgilinin saçını zincire benzetilir. Gam, uzun olduğu ve sonu gelmediği için; Zülûf ve saç ise, şekil ve örgü nedeniyle zinciri andırır. Bu zincir yerine göre âşığı bağlar, zindana atar veya alıp idam eder.⁶³

Eskiden delileri zincire vururlarmış. Böylece kendilerine ve çevreye zarar vermeleri önlenirmiş. Aşığın ise böyle bir bulunması yani sevgilinin zülfünün zinciriyle bağlanmak istemesi -yukarıda bahsettiğimiz üzere- bir bahaneden ibarettir. Çünkü sevgiliye yaklaşmak, vuslata ermek için her yolu dener.

Deliliğini ispat etmek için de kıl kadar akli olmadığını bahane olarak gösteriyor. Deliliğinin ne kadar ileri safhada olduğuna inandırmaya çalışıyor. Kıl kadar akli olmamak deli olmak demektir. Deliler –bazı yerlerde- kendine ve çevresine zarar vermesin diye zincire bağlanırmış. Sevgilinin zülfü zincirine bağlanan âşık da vuslata ermiş olur. Güzel bir akıl oyunu.

Edebî Sanatlar: **Dilber** “gönül alıp götürən, güzel” anlamlarına gelir ki bununla sevgili kastediliyor. **Açık istiare** yapıyor. ‘Akl- dîvâne kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapıyor. “**Kıl kadar akli olmamak**” deyim olduğundan **irsal-i mesel sanatı** yapıyor.

- 5 Zâfî cihânda bilmezem şîrîn-zebân ‘aşıklarufî
Kand-i mükerrer sözine ben teşne kanda kanayın

Nesre Çevirisi: Ey Zâfî! Bu dünyada tatlı dilli âşıkların şeker gibi sözlerine benim gibi susamış (biri), nasıl kansın. Bilmiyorum.

Açıklaması: “*Şîrîn-zebân: Tatlı dilli, dili tatlı*”⁶⁴ âşıkları olmamasından yakınan şâir, kendine sesleniyor ve soruyor: “Ey Zâfî! Seni seven, sana dilbeste âşıkların var olup olmadığını

⁶³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.584.

bilmiyorum. Sanıyorum ki senin böyle âşğın olan kimse yok.” anlamında anlaşılabilir sözler sarf ettikten sonra yine kendi sorusuna cevap veriyor: “Sevgilinin iki dudağının sözüne susamış, hasret kalmış olan ben, ona ne zaman ulaşır sözlerini kana kana dinleme imkânı elde edeceğimi bilmiyorum.” şeklinde şerh edilebilecek bir mısra ile gazeli sürdürüyor.

Kand: a.i. Şeker, şeker kamışının donmuş özü. Divân şiirinde bir yiyecek maddesi olarak pek rağbet edilen bir nesne ise de asıl kullanımı sevgilinin dudağı yerine olanıdır. Sevgilinin dudağı tatlı sözler söylemesi, emilmesi, tadı, güzelliği vs. yönlerden şekeri andırır. Bazan bu iki dudak yerine “kand-ı mükerrer” (koyu şeker şerbeti, akide şekeri (akide: 2- Ağdalanmış iken ufak ufak kesilmiş olan renkli şeker)⁶⁵) tamlaması dahî kullanılır. Kand-ı mükerrer iki defa kaynatılmış şekere de denir.⁶⁶

Şâir, kendinin sorup cevap aradığı sorularla divân şiirinde sevgili-âşık ilişkisini açıklıyor. Zatında hayalden öte gitmeyen sevgili unsuru, her zaman fütürsüz, âşığa cevır etmekten zevk alan, güzellikte eşi menendi olmayan, ulaşılması imkânsız ütöpik bir varlık şeklinde tasvir edilir. Bunu, ileride işleyeceğimiz beyitlerde karşımıza çıkacak sevgili tasvirleriyle de destekleyerek sevgili portresini bütün detaylarıyla ortaya çıkaracağız.

Âşık: Seven. Divân edebiyatında şâir daima âşıktır. Bu yüzden her şey sonuçta aşk ile ilgili görülür. Salt âşıktan bahsedilen beyitlerde dahi şâir, kendini kastetmekte ve övünmektedir. Onun aşkı ise mücerret güzelliğe karşı duyulan bir aşktır. Aşk samimîdir. Maddiyat ile ilişkisi yoktur. Âşğın gıdası üzüntüdür. Sevgiliden daima lütuf bekler. Sevgilisi ile asla bir araya geemez. Onunla olan beraberliği ise daima hayaldir. Âşık bu sevgisi içinde âğyar ile uğraşmak zorundadır. Rakipleri onun aşkına daima engel olmak isterler.

Sevgiliye ait bir özellik, bir bakış, bir söz v.s. âşık için sarhoşluk nedenidir. Âşık bunları düşündükçe kendinden geçer...⁶⁷ Buna benzer vasıflarla tavsif edebileceğimiz Divân şiiri âşğını ise şiirin başlıca unsuru olarak hemen her beyitte benzer vasıflar ile bulacağız.

Edebî Sanatlar: **Zâtî** kelimesiyle şâir kendisine seslenerek hem **nidâ** hem de kendini başka biri olarak gördüğünden **tecrîd sanatı** yapıyor. **Şîrîn-zebân**, ‘âşık, kand-i mükerrer sözü kelimesinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. “**kanda kanayın (ne zaman kanayım)**” şeklinde soru sorup **istifhâm** yapıyor. **Teşne-kanayım** kelimesinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. “**Kand-ı mükerrer**” sevgilinin dudağı yerine kullanılarak **açık istiâre** yapıyor.

⁶⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.1000.

⁶⁵ a.g.e. s. 22.

⁶⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 311.

⁶⁷ a.g.e. s.52.

1007

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Her ne zahm irdiyse cânâ ol gözi cellâddan
 Her biri göflümeddür iylik gider mi yâddan

Nesre Çevirisi: Hatırdan iyilik gider mi? O gözü cellat olan sevgiliden her ne yara ulaştıysa her biri gönlümeddir.

Açıklaması: Çeşm: Göz. Divân edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zâlimlik, lâkaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek v.s. ona zıt davranış biçimleridir. Şehlâlık, mahmurluk, öfke v.s. de onun sıfatlarındandır. Renk olarak ya siyah yahud ala (elâ)dır. Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri mânâlı bakışlarıyla âdeta âşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazan ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar.⁶⁸

Sevgilinin âşığa bakışının âşık üzerinde öldürücü bir te'siri vardır. Bu durum görünüşte kötü olmakla birlikte aslında âşık için bulunmaz bir nimettir. Sevgilinin cevri âşığa iltifattır. Sevgilinin cellad gözünden âşığa ulaşan zarar, âşık için daima hatırdâ tutulması gereken kıymetli bir hatıradır. Şâir, ikinci mısradâ bunu açıkça söylüyor. "İylik gider mi yâddan" deyerek sevgilinin gözünün âşığın kalbinde açtığı yarayı bir iyilik olarak nitelendiriyor ve unutulmayacağını dile getiriyor.

Edebî Sanatlar: "Gözü cellad" ile kastedilen sevgili olup açık istiare yapıyor. **Zahm-cân-gözi; iylik-yâd-gönl-cellad** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. "İylik gider mi yâddan" şeklinde soru sorularak **istifhâm** yapıyor.

- 2 Düşde ol Yûsuf-cemâli göreler şâyed diyu
 Halk-ı Mısır subha dek uyutmazam feryâddan

Nesre Çevirisi: (Rakipler) Rüyalarında belki Yûsuf kadar güzel sevgiliyi görürler diye, Mısır halkını sabahâ dek feryattan uyutmam.

Açıklaması: Bütün Mısır halkını kendine rakip olarak görüyor. Kimseyi uyutmuyor. Uyurlarsa rüya görme ihtimalleri, rüya görürlerse Yusuf-cemâl sevgiliyi görme ihtimalleri var. Bundan dolayı Mısır halkını uyutmuyor.

Yusuf sûresinde olay şu şekilde anlatılır: "Bir zaman Yusuf babasına, "Babacığım!" dedi. "Ben rüyamda on bir yıldızın, Güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm." "Evladım!" dedi babası, "Sakin bu rüyayı kardeşlerine anlatma, sonra seni kışkırdıklarından sana tuzak kururlar. Çünkü şeytan, insanın besbelli düşmanıdır..." (Yusuf 4-5) şeklinde devam eden surede Yusuf'un kıssası anlatılır.

⁶⁸ a.g.e. s.124.

Bayitte de Yusuf'un güzellik yönü ele alınıyor. Kur'an'da O'nun güzelliği Şu Şekilde anlatılır: "Hanım o kadınların kendisi aleyhindeki bu dedikodularını işitince onları konağına davet etmek üzere davetçi gönderdi.

Onlar için dayalı dŐeli bir sofraya hazırlattı. Sofrada ikram edilen meyveleri soyup kesmek için, her davetliye bir bıçak da koydurmuŐtu.

Onlar meyvelerini soyup kesmekle meşgul oldukları sırada, beriden de Yusuf'a: "onların içine ık!" dedi. Kadınlar onu görünce hayran kaldılar, onun güzelliğine dalıp gittiklerinden, farkında olmadan kendi ellerini kestiler ve: "HaŐ! Allah için, bu bir insan olamaz, bu pek kıymetli bir melektir! Başka bir Şey olamaz!" dediler. (Yusuf 31)

yetten de anlaşıldığı üzere Yusuf eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Şâir, Yusuf kadar güzel olan sevgilisini kıskanmakta haksız değil. Adetâ onu gözünden bile sakınıyor. İnsanlar tarafından bızatili görülmesini bırakın rüya âleminde görülmesine dahi katlanamıyor. Bunun için bütün Mısır halkını uyutmuyor ki onu rüyalarında görmesinler. Böyle küçük bir ihtimale bile katlanamayan aşık, sabahlara kadar feryat ve figân ederek kimseyi uyutmuyor.

Bayitte ele alınan hususlar "Őayet" kelimesinden anlaşıldığı üzere bir hayâlden öteye geçmez. Sevgili ile Yûsuf peygamber arasında güzellik yönünden ilgi kurulup yukarıdaki tablo oluşturuluyor.

Edebî Sanatlar: **Yûsuf-cemâl** ile kastedilen sevgili olduğundan **açık istiare** yapılıyor. **Yûsuf- halk-ı mısır- dŐ** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. AŞığın düşte Yûsuf-cemâl sevgiliyi görme ihtimallerinden dolayı Mısır halkını feryat ederek uyutmaması **glv** derecesinde **mübalağadır**. **Yûsuf-cemâl ve Halk-ı mısır** kelimeleriyle Yusuf ve kıssasına **telmihte** bulunulmuŐtur. "Feryâd" kelimesi "Mısır halkının sevgiliyi rüyada görmeleri ihtimaline binaen feryâd" veya "sevgiliye ulaŐamamaktan, rakiplerin çokluğundan dolayı feryâd" anlamlarında alınabilir. Birincisi görünen ikincisi ise gizli anlamı olup **tevriyeli** kullanılmıştır. "Őayet" kelimesi ile **Şibh-i hüsn-i ta'lil** yapılıyor.

3 TaŐdan çıkmazdı nr ey husrev-i Őirn-zebân
Ger eser kalmasa söz--nliŐ-i Ferhddan

Nesre evirisi: Ey tatlı dilli sevgili! Eğer Ferhat'ın ağlama ve inlemesinden eser kalmasa idi taştan ateş çıkmazdı.

Açıklaması: *Hüsrev: İnan Sasani PdiŐahı NuŐirevan'ın torunu, Hüsrev  Şirin mesnevisinin erkek kahramanı. Hüsrev, İnan efsnevi hükümdarlarından biridir. Hüsrev adını taşıyan birkaç pâdişâh varsa da içlerinden en meşhuru budur... Hüsrev, Şirin'e olan aşkı yüzünden dillere destan olmuş, tarihî kişiliği ortadan kalkarak tamamen efsnevi bir karaktere bürünmüŐtür. Divan edebiyatında da bu kimliği ile karşımıza çıkar.*⁶⁹

⁶⁹ Dursun Ali Tkel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi, s.176-177.

Hüsrev kelimesiyle padişah kastedilmekte olup kelime manası olarak “*pâdişah, hükümdar, sultan*”⁷⁰ demektir. Bununla İran hükümdarı Hüsrev kastedilir. Yukarıda Hüsrev’i tanıttık. Ayrıca Divan şiirinde Hüsrev ile güneş de kastedilir.

*Ferhad: Ferhad ile Şîrîn adlı hikâyede geçen kahramanlardan biri. Ferhad, Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi olan Şîrîn’e âşıktır. Şîrîn’in arzusu üzerine Bisütûn adlı dağı delmesi istenir. Çünkü kendisi bir mimar-mühendistir. Divan şiirinde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığı sembolize eder. Daha çok Şîrîn ve Hüsrev ile birlikte anılır. Bazan Mecnun ile karşılaştırılır.*⁷¹

Ferhad, Şîrîn’in âşık olunca kendine şart koşulan Bisütûn dağı delme görevini anlaşılan hâlâ bitirememiş. Taşlara kazma vurdukça taşlardan ateş çıkmağa devam ediyor. Taşa sert bir cisimle vurulduğunda ateş çıkar. Bu olayı şair, Ferhat’ın yüreğinden çıkan yakıcı ateşin taşı içten içe tutuşturmasına bağlıyor.

Edebî Sanatlar: **Hüsrev-i Şîrîn-zebân** ile sevgili kastedilerek **açık istiare** yapıyor. **Ferhad ve Hüsrev** ile tarihî şahsiyetlere **telmih** yapıyor. Taştan nâr çıkmazdı ile kastedilen birinci anlam “taşa bir alet (kazma v.s.) vurulunca ateş çıkması”dır. Bu zahiri anlamdır. İkinci anlamı ise “Ferhat’ın ağlamasına yanan taştan bu acıyla ateş çıkması”dır. Bu anlam gizli olarak **îmâ** edilerek **İhâm-ı Tenasüb** yapıyor. **Ey** kelimesi ile **nidâ** yapıyor. Kazmayı vurunca taştan ateş çıkar. Ancak bu durum Ferhat’ın inlemesine bağlanıp **Hüsri Ta’lil** yapıyor.

4 Mâh-ı nev sanmañ felekde zâhir olan dâ’imâ
Şu’le-i âh-ı derûnumdur egilmiş bâddan

Nesre Çevirisi: Felekte daimâ görüneni yeni ay sanmayın. (O) Gönül ahımın alevinin rüzgârdan egilmiş biçimidir.

Açıklaması: Beyitte âşığın ıztırâbı abartılı bir şekilde dile getirilmiş. Âşığın içinin ıztırâbı o dereceye gelmiş ki ah ettiğinde içinden çıkan ahının alevi feleğe kadar ulaşıyor. Feleğin büyüklük ve yüksekliği için 1004/3’e bakılabilir.)

Âşık sevgilinin elinden hep eziyet, ıztırâb ve sıkıntı çeker. Fakat bir türlü aşkını söyleyemez. Söylemesine ne ortam ne de rakipleri izin verirler. Zamanla aşk ıztırâbı dayanılmaz bir dereceye gelince âşık, ah eder. Ah, âşığın sıkıntılarının derecesini göstermeye kâfidir.

*Âh: Yeis, azab, hüzn, ıztırâb gibi kalbî hallere delâlet eden bir edattır. Merhum Muallim Nâci’nin dediği gibi, hakikî mânâsını âh eden bilir.*⁷²

Şâirin muhayyilesinde âşığın içinden çıkıp feleğe doğru yükselen ateş, rüzgârın te’siriyle eğilir ve aya benzer. Şâir, âhın aya benzemesine engel teşkil eden şeklini de rüzgâr vasıtasıyla bertaraf ediyor. Yani rüzgâr feleklere çıkan âhı eğerek ay gibi yuvarlaklaştırıyor. Sonuçta her zaman görünen, bildiğimiz ay, ay olmaktan çıkıp âşığın âhı oluveriyor.

⁷⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.393.

⁷¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.184.

⁷² Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s.76.

Mâh: Ay. *Mâh-ı nev* (hilâl), *mâh-ı rûze* (Ramazan ayında hilâl'in görünmesi), *mâh-ı ıyd* (bayram hilâli), *mâh-ı yemânî* (Hz. Muhammed), *mâh-ı tâbân* (mehtâb), *Mâhlika* (ay alını) kullanımı yaygındır. "Meh" şeklinde yazıldığı yerler de vardır.⁷³

Edebî Sanatlar: Âşığın âhının alevinin feleğe çıkması ile onun çektiği azabın büyüklüğü anlatılmak istenirken **gulûv (mübalâğa)** yapılıyor. Bu durum beytin geneline yayılmış durumda. Felekte hakikatte görünen yeni aydır. Şair, Ay'ı şeklinden ve konumundan yola çıkarak âhının ateşinin rüzgâr ile eğilmiş durumu olduğunu iddia ederek **Hüsn-i Ta'lîl sanatı** yapıyor. **Mâh-ı nev, felek, zahir olmak** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir.

5 Göñline girmek hemân ol husrev-i sengîn-dilüñ
Zâfî'yâ bir kal'a almak gibidür pûlâddan

Nesre Çevirisi: Ey Zâfî! O taş gönüllü sevgilinin gönlüne girmek tıpkı çelikten bir kale almak gibidir.

Açıklaması: Sevgilinin gönlüne girmek zor, hatta imkânsızdır. Genel olarak divân şiirinde sevgili hayalî bir yapıya sahiptir. Kendisinden hep hayal edilerek bahsedilir.

Sevgili: Divân şiirinin baş kişisidir. *Can, cânan, cânâne, yâr, dost, mahbûb, habib, ma'sûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, bût, nigâr, server, şâh, şeh, hüsrev, sultan, mâh, âfitab, şûh, tabîb, dilber, kâfir, nazenîn, hûnî, bîvefâ, dildâr, dilrübâ, dilârâ, dil-nüvâz, gül-izâr, gülendâm, melek, mehlikâ, sâkî, perî, mutrib* v.s. kelimeler çok zaman isti3are yoluyla sevgilinin ifâdesinde kullanılır.

Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ıztırâb verici oluşu başta gelir. Cevr oku atar, cana kasteder, zulüm ve eziyette sınırları aşırı zorlar. Kimse ona hesap soramaz. Hatta bunlar günah bile olsa melekler ona günah yazmaz. Gönlü taştır, âşığa yâr olmaz, ele geçmez, vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona te'sir etmez, merhametsizdir. Âşığın ağlaması ona zevk verir. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar makbûl olur. Sebepsiz yere cevri eder. Zulmettiği kişiler zavallı, günahsız âşiklardır. Âşığın âh u feryadını duymazdan gelir. Bütün bu haller sevgilinin kendisine ait sıfatları olup yadırganmaz. Çünkü o, gönül mülkünün sultanıdır. Sevgilinin eziyetten vazgeçmesi âşıktan yüz çevirmesi gibi telakkî edilir. Gerçek âşık sevgiliden şikâyetçi olmaz. Kısacası o, dert ve belâ, cevri ü cefânın yegâne temsilcisidir.

Âşık bu halden memnundur. Şikâyet etmez. Sevgili dönek veya yalancı olabilir. Âşığın rakiplerine iltifat gösterebilir. Fitneler koparıp ortalığı birbirine katar. Aşk oyunlarıyla gönül alır veya kıskandırır. Fettân ve âşüfedir, hafifmeşreptir. Bazan şefkatli ve merhametli de olabilir. Ancak nâzî hiç eksik değildir. Gınâ sahibidir, gözü doygundur. Çok nâzik ve nazenîndir, en ufak bir şeyden incinir. Onun için en büyük tehlike, âşikların âhını almaktır. Bazan süslenir, onun süslenişi tabiata örnek olur. Kolay kolay kendini göstermez. Âşık onun hayâlîyle yetinir veya ancak rüyasında onu görebilir. Bayramlarda seyrâna çıkar veya onun görüldüğü günler bayram sayılır. Onunla ancak mektup yardımıyla temas edilebilir. Sevgili eğlence âlemleri ve bezmin vazgeçilmez kişisidir. Paraya, servete, zenginliğe düşkündür. Ona verilecek en güzel hediye kendi güzelliğini görüp âşık olacağı ve böylece âşiklarına acıyacağı aynadır. Sevgilinin yaşı daima gençlik yaşıdır. Bedeni en çekici renktedir. O, can bağışlayıcıdır. Hayat verir. Bazan

⁷³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.354.

sevgilide erkek özellikleri de zikredilebilir. Sevgilinin plâtonik bir aşk ile seviliyor oluşu divân şiirinde onu tasavvuf çerçevesinde görmeye yol açmıştır. Tasavvufta sevgili Allah'tır. Aşk ise İlahî aşktır.

Divân şiirinde sevgili daima yüceltilir. Adetâ ondan bahsetmenin gayesi de budur. Sevgili olmayan yer cennet bile olsa değeri yoktur. İki cihan ona fedâ edilir. Onun varlığı bütün acıları unutturur. Hurî ve gilmân onun yerini tutamaz. Onun sözü âşık için kanun gibidir. Sevgiliyle ilgili teşbîh ve mecâzlara nihâyet yoktur. Bazan Yûsuf, İsâ, Süleymân olur; bazan peri, melek, hurî ve gilmân olur. Pervâne'nin mumu; kulun sultânı odur. Candır, tabîbdır, servdir, güldür, gülistandır. Ay ve güneş, tıfl ve cüvân, âhû ve gevher, kible ve Kâbe odur. Onun güzellik unsurlarının da sonu yoktur. Onda olan her şey güzeldir. Kısacası gerek tasavvufî, gerekse mecazî, anlamda sevgili hakkında söylenilecek söz bitmez.⁷⁴

Beyitte geçen "Hüsrev" kelimesinin izahı için 1007/3'e bakılabilir.

Yukarıda sevgili maddesinde de bahsedildiği üzere sevgilinin gönlüne girmek zordur, hatta imkânsızdır. Genel olarak divân şiirinde sevgili hayâlî bir yapıya sahiptir. Kendisinden hep hayâl edilerek bahsedilir. Kendisinden hayâlen bahsedilen bir sevgiliye ulaşmanın zorluğunu taktir edersiniz. Aslında beytin temelinde yatan dönemin örf ve âdetlerinde kadın-erkek münasebetlerinin yaşanan şeklidir. Gelenek çerçevesinde oluşan güzel anlatılır. Ancak bu geleneğin oluşması da toplum hayatının bir neticesidir.

Kal'a, Arapça'da bir dağ veya tepe üzerinde inşa edilmiş müstahkem bina mânâsındadır.⁷⁵ Şehirlerin savunması için askerî amaçlarla kullanılan yüksek kalın duvarlı yapılara verilen isimdir. Hisar, aslında düşmanın etrafını sarıp sıkıştırmak anlamında olup, surlarla çevrilmiş olduğundan kale mânâsında kullanılır olmuştur. Semer gibi deve üzerine konulan yastığa benzer mindere denir.⁷⁶ Kalelerin taştan yapıldığını, sağlam olması için taşların demirle birbirine kenetlenerek örüldüğünü, ancak kerpiçten de hisar inşa edildiğini söyleyebiliriz. Beden kelimesinin kale duvarı anlamı ile vücut mânâsı arasında tevriye yapılarak, kale ile vücut kastedilmiş, canın muhafaza edildiği bir hisar olarak düşünülmüştür.⁷⁷

Pulat (çelik) bir kale almak 16. asrın teknik ve askerî gelişmişlik düzeyi göz önüne alındığında imkânsız gibidir. Kaldı ki o dönemde taş surlar bile uzun muhasaralardan sonra aşılabilirdi. Şair, sevgiliye ulaşmanın –dolaylı olarak- imkân harici olduğunu dile getiriyor.

Edebî Sanatlar: "Gönlüne girmek" ve "Çelikten kale almak" deyim olduğu için irsal-i mesel sanatı yapılıyor. "Hüsrev-i sengin- dil" ile kastedilen sevgili olduğu için açık istiare yapılıyor. Sevgilinin gönlüne girmenin pulattan bir kale almak kadar zor olması mübalağalı bir anlatım içeriyor. Zâtî'yâ kelimesinde nidâ sanatı var.

⁷⁴ a.g.e. s.480.

⁷⁵ M. Steck, *Kale Maddesi, İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1952, C. VI, s.124.

⁷⁶ Mütercim Âsım, *Kamus Tercümesi*, İstanbul, 1304, C.II, s.260.

⁷⁷ Nahid Aybet, *Füzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür*, s.78-80.

1008

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 -+---/ -+---/ -+---/ -+---

- 1 Ahumuñ mihrüfüdür ey meh yirin eflâk eyleyen
 Ârzü-yi pâ-y-bûsufüdür beni hâk eyleyen

Nesre Çevirisi: Ey ay yüzlü sevgili! Ahımın yerini felekler eyleyen sevgindir. Beni toprak eyleyen ayağını öpme arzusudur.

Açıklaması: Âşık, sevgilinin aşkıyla öyle fazla ıztırâb çeker ki bu ıztırâbın şiddetiyle ah eden âşığın ahı feleğe ulaşır. Bu ıztırâb devam ettiğinden ah, felekten hiç eksik olmaz. Adetâ orayı mekân edinir. Benzer mânâlar için 1007/4'e bakılabilir.

Divân şiirinde aşk hâdisesi sevgili-rakîb- âşık üçlüsü etrafında düşünülür. Hayâl sistemi, içtimâî nizamın bir tezâhürü olarak "saray istîâresi" etrafında teşekkül ettiğinden, sevgili tıpkı bir hükümdar gibi tasvir edilir. Kudretlidir, lütûf ve ihsan sahibidir. Fakat aynı zamanda zâlimdir. Cevr ile öldürür. Sevilir, sevmez; kıskanılır, kıskanmaz. Naz eder. Bir hükümdarın bütün isim sıfatlarına sahiptir.⁷⁸ Âşık ise sevgilinin sarayı kapısında bir kuldür. Onun etrafındaki rakipler ile mücadele halindedir. Bir taraftan sevgilinin ilgisizliği, hatta zulmü, diğer taraftan rakipler, diğer taraftan rakipler âşığı müthiş bir dert içinde bırakır. O, bir ömür boyu ayrılık cehenneminde gece, gündüz acı ile kıvrılır bir hüviyettir. Devamlı ah eder. İçindeki ateşten dolayı ahı dumanlı ve kıvılcımlıdır. Öyle ki gökleri yakıp tutuşturur. Durmadan ağlar. Gözyaşları okyanus olur.

Onu böyle görenler, "hem denize düşmüş hem de yanar" diye hayret ederler. Gözyaşları devamlı aktığı için göz pınarları kurumuştur. Artık yaş yerine kan gelmeye başlar. Devamlı kan kaybeden insanın rengi sararır, zayıf düşer. Âşığın da yüzü ve vücudu balmumu rengindedir. Vücudu inceler hilâle, hatta gölgeye, hayâle döner. Beli bükülür. Dayanılmaz acılar içinde göğsünü, yakasını yırtar, parçalar. Bir taraftan sevgilinin gamze ve kirpik okları, hançeri, vücudunu göz göz, dilim dilim yaralarla doldurur. Zayıf vücut, bükülmüş bel, sarı yüz, kanlı gözyaşı, âh ve yaralar... Bunlar âşıklığın alâmetleridir.

Yukarıda âşığın vücudunda yaralar olduğunu söylemiştik. Bu yaralar genellikle iki çeşittir. Biri göz göz, yuvarlak, nokta gibi, ok yarası. Diğeri yarık, dilim dilim, çizgi halinde, kılıç, hançer yarası. Divân şiirinde ilki dâğ, ikincisi şerha olarak geçer. Bunlar şekil benzerliği bakımından eski yazıdaki "sıfır", yuvarlak "h", elif harfi ve bir rakamını andırır. İkisi yan yana geldiğinde, "âh" kelimesi ortaya çıkar. Bu demek oluyor ki, âşık bir taraftan âh ederken, diğer taraftan da vücudundaki yaralarla onu resmetmektedir.⁷⁹

Âşık, sevginin verdiği acıyla yanar, kül olur ve toprağa karışır. Fakat yine de sevgiliye kavuşma arzusu tükenmez. Sevgilinin ayağını toprak olarak da olsa öpmek diler. Bu durum, sevinin ve sevgiliye duyulan aşkın derecesini ispat bakımından orijinal bir teşbîhtir.

Sevgiliye bir türlü kavuşma imkânı bulamayan âşık, ona ulaşmak için yok olmak pahasına bu yolu -toprak olmayı- dener.

⁷⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s.5-7 vd.

⁷⁹ Mehmet Kalpaklı, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Cemal Kurnaz, "Âh'a Dair), s.321.

Edebî Sanatlar: **Mihr, meh, eflâk** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. Âşığın ahının felekte yer edinmesi olayı ve sevgilinin ayağını öpme arzusuyla toprak olması **mübalağalı** bir anlatım içeriyor. “**Ey meh**” denilerek **nidâ** sanatı yapılıyor. **Mihr** kelimesi “1- Sevgi. 2- Güneş.” anlamına gelmektedir. Beyitte yer iki anlamı uygun düşecek biçimde ve diğer kelimelerle de anlam ilgisi göz önünde bulundurularak kullanıldığından **iham-ı tenâsüb** sanatı yapılıyor.

2 Varuñı terk it ki yirüñi âsitân-ı yâr ola
Hazret-i ‘Îsâ’nuñ oldur yirin eflâk eyleyen

Nesre Çevirisi: Varlığımı terk et ki yerin sevgilinin eşiği olsun. Hazreti İsa'nın yerini felekler eyleyen odur.

Açıklaması: Sevgili için bütün varlığını, varını yoğunu feda etmeyi göze almak gerçek âşık için mukadderdir. Eğer bunu yapmayı göze alırsa ancak o zaman sevgilinin eşiğine ulaşma imkânı elde eder. Sevgilinin eşiğine ulaşmak âşık için büyük bir lütuftur.

Âsitân: Eşik, dergâh, Büyük tekelere “asitân” veya anlamdaşı olan “asitâne” denildiği gibi kelime, pâyitaht anlamına da kullanılırdı. Bu mânâdan dolayı İstanbul’a Asitâne denildiği vakidir. Divân edebiyatında sevgiliden bahsedilirken bazan onun asitânı ve eşiği de anılır. Âşık daima bu asitânda yüz suyu ve gözyaşı döker; oraya erişebilmek, yüz sürebilmek için yalvarır durur. Bu, onun en büyük arzusudur. Kapısında kul olup sevdiğinin köpekleriyle sohbet edebilmek için her şeyini fedaya, orayı gözyaşlarıyla yıkamaya ve orada bir ayak toprağı olmaya hazırdır.

Söz konusu sevgili, padişah veya değerli kişilerden biri olursa şair, asitânı bir şeyler dilemek gayretiyle kullanır. Âşık için orası cennet, kable, secdegâh, gök, asuman, arş, yastık ve gül bahçesidir. Tasavvufî edebiyatta asitân, şeyhin kapısıdır, oradan himmet umulur. Mecâzen dünya ve âlem yerini de tutan asitânın kinâye yoluyla İstanbul yerine kullanıldığı da olmuştur. Asitân (yen, elbise kolu) kelimesiyle de tevriyeli olarak kullanılır.⁸⁰

Îsâ: Dört büyük kitaptan İncil nâzil olan peygamberdir. Anası Hz. Meryem Cebrâil’in bir üfürmesiyle gebe kaldığı için babasız dünyaya gelmiştir. İsa ölüleri nefesiyle diriltir, körlerin gözlerini açar ve el-aşâ hastalıkları giderirdi. Mesîh, Mesîhâ, İbn-i Meryem de unvânlarıdır. Cibril’in nefsi, İsa’nın diriltme mucizesi şark edebiyatının başlıca mazmûn mevzularından biridir.⁸¹

İsrailoğullarının son peygamberi. Kendisine İncil indirilmiştir. İsa Peygamber bir mucize olarak Meryem’den babasız olarak doğdu. Bu olaylar Kur’ân-ı Kerim’de teferruatıyla anlatılır. (Meryem/ 16 vd.) Yine İsa Peygamber hakkında Kur’ân-ı Kerim’de 22 yerde geniş bilgi vardır. (msl. Meryem/ 16-34, Bakara/84, Nisâ/156-159, Mâide/109-120 vs.). İsa, Cebrâil’in Meryem’e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir. Körlerin gözünü açmak, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurmak, bebekken konuşmak, su üstünde yürümek gibi mucizeler göstermiştir. 30 yaşında kendisine Peygamberlik verilmiştir. 3 yıl müddetle halkı Allah yoluna çağırırdıysa da ancak on kişi kendisine inanmıştır. Bu on kişiye “havâri” denir. Yahudiler

⁸⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.51.

⁸¹ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.259.

onu öldürmeye kalkışınca havârilere biri onlara yardım eder. İsa Peygamber bir eve gizlenir. Bulup bir tepeye çıkarırlar ve çarşıya girmek isterler. Ancak İsrailoğullarının gözüne onu şikâyet eden kişi İsa suretinde görünür. Onu çarşıya gererek öldürürler. Hz. İsa melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırılır. Kendisine kıyamete dek ömür verilir. Âhir zamanda Şam'a incek ve halkı İslâm dinine davet edecektir. Kıyamet alâmetlerinden biri de bu hadisedir. Yere inince Kudüs'te Deccâl'i öldürecek, Tûr-ı Sinâ'ya çıkacaktır. O sırada Yecûc ve Me'cûc yeryüzünde fesat çıkaracaklardır. Sonra kendisi de insanlarla beraber Tûr'dan incek ve adaletle hüküm sürecektir. Putları kıracak Mehdi ile buluşacaktır. İsa Peygamber hakkında birçok kaynakta geniş malumatlar vardır. İsa Peygamberin doğumu milâdi takvim başlangıcı olmuştur.

Edebiyatta birçok yönleriyle ele alınır. Meryem'in İsa'ya gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle ele dokunması (mesh) ve nefesi ile körleri gördürüp hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendisi dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi vs. birçok yönlerden eski şiirimizde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur. Rivâyete göre Hz. İsa'nın üzerinde dünya eşyası olarak bir tas, bir tarak ve bir iğne varmış. Birinin eliyle su içtiğini, bir başaksının da parmaklarıyla sakalını taradığını görünce tası ve tarağı bırakmış. Göğe çıkarıldığında üstünde dünya nimeti olarak yalnızca bu iğne bulunmuş ve bu yüzden sorguya çekilmiştir. Onun için de dördüncü kattan ileri geçememiştir. "Mesîh" lakabıyla bilinir ve kendisine Rûhu'l-Kudüs denir. Şiirlerde çok defa hayat emâresiyle birlikte "Dem (nefes)" kelimesiyle yan yana anılır. Sevgilinin dudağı can bağışlamakta İsa'ya benzer. Bazan şairin şiiri, sevgiliden gelen sabâ yeli de diriltici özellikleriyle İsa'ya benzerler. İsa'nın yatığı ve içinde konuştuğu beşik, hâlen Kudüs'te bulunmaktadır.⁸²

Hz. İsa, dinini tebliğ ederken bütün varlığını hak yolda feda etmeyi göze aldığı için mükâfata ulaşmıştır. Şair de âşığa Hz. İsa'yı örnek gösteriyor. Bu yolda yapması gerekenleri söylüyor.

Edebî Sanatlar: **İsa**, felekler kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. **İsa** kelimesi ile aynı zamanda **telmih** yapılıyor. **Yer-eflâk** kelimeleri arasında **ihâm-ı tenâsüb sanatı** yapılıyor. Ayrıca **eflâk-âsitân** kelimeleri arasında **tezât sanatı** vardır.

3 Sôfiyâ sâfi görür dil-dârınuñ dîdârını
Dâ'imâ âb-ı revân gibi yolın pâk eyleyen

Nesre Çevirisi: Ey sofi! Yolunu daima akan su gibi temiz eyleyen (kişi) gönül çeken sevgilinin yüzünü temiz görür.

Açıklaması: *Sofu: Sûfi, velî, ermiş. Türkçe'de bu kelimenin iki anlamı vardır: a) Takva sâhibi, samîmî dindar, dinî konularda duyarlı kişi. b) Mutaassıp, ham ruhlu, dinin özünden habersiz, şekilci ve katı kişi, sofîta; "sofi soğan yemez, balsa kabuğunu bile komaz." Sofî. Samîmî dindar. (bk. Sûfi.)⁸³*

⁸² İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.285-286.

⁸³ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.476.

Şâir, sofiye sesleniyor. Ona, sevgiliye ulaşma yolunu işaret ediyor. Görünüşte bu olanaksızdır ama sofi ile âşık arasında süre gelen bir çekişme vardır. Sofi Allah'a aşk ile ulaşma yolunu tutarken, âlimler akıl ile Allah'a ulaşmak isterler. Bu rekâbet medreseye yakın, medreseyle iç içe şairler olan Divân edebiyatı şairlerince de zaman zaman dile getirilir. Sofi, aşâğılanır; riyakâr, ham olarak nitelendirilir. Yukarıdaki tanımın ikinci bölümünde tanıtılan kimselerdir.

Daim akan suyun kirlenmeyeceği açıktır. Kir tutmaz. Kendi yolunu yani sevgiliye ulaşma yolunda sarf ettiği çabalarını hâlis, duru tutabilirse sevgiliye ulaşma yolunda mesafe kat' eder. Bunu yapamadığı takdirde açık, temiz bir şekilde göremez. Hakikatin gerçek yüzüyle karşılaşamaz. Beğenmediği sofiye ders veriyor.

Edebî Sanatlar: Sofiyâ kelimesi ile nidâ sanatı yapıyor. Sâfi kelimesi "1- Açık, 2- Temiz." anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Sofiyâ, sâfi kelimeleri arasında iştikâk sanatı var. "Sâfi, âb-ı revan, pâk" kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatının yapıldığı tespit edilebilir.

4 Sînesinde dâg-ı mihrin gün gibi eyler 'ayân
Subh-veş şevk-i ruhufla yakasın çak eyleyen

Nesre Çevirisi: Yanağının şevkiyle sabah gibi yakasını yırtan (kişi) sinesinde sevgi yarasını gün gibi ortaya çıkarır.

Açıklaması: Sabah vakti güneş ufkun yakasını yırtar gibi doğar. Sevgiliye duyduğu aşk ile divâne haline gelmiş olan âşık da yakasını yırtar. (Burada güneşin sevgiliye benzetildiği hatırdan çıkarılmamalıdır.) Âşığın yakasını yırtmasıyla birlikte sinesindeki sevgiden kaynaklanan yara açığa çıkar.

Sevgilinin yanağı kırmızıdır. Sabah vakti güneşin doğuşuyla beraber gökyüzünde de bir kırmızı renk belirir. Bu sebepten dolayıdır ki âşık, sinesini yırtar; sevgisini, ıztırâbını beyan eder.

Süveydâ: Kalbin ortasında bulunan kara benek. Eskiler nefis-i nâtika (konuşan nefis) denilen insanın, varlığının ve idrâkinin merkezi olarak bu noktayı bilirlerdi. Modern tıbbın da ortaya koyduğu ve kalbin tam ortasında bulunan bu siyah nokta ahlât-ı erbaa denilen ve insan sağlığı için önemi büyük olan dört sıvıdan biridir. Buna sevda denildiği de olur. Rivâyete göre kalbin ortasında gönül; gönlün içinde de süveydâ var imiş. Dolayısıyla süveydâ en üstün anlayış noktası ve ilahî aşkın tecellî ettiği yerdir.⁸⁴

Şevk kelimesi için 1005/4'e bakınız.

Sevgilinin yanağı parlaklığıyla güneşe benzetiliyor. Sevgilisini derin bir şekilde hatırlayan ve bu güzellik karşısında aşk acısı artan âşık, dayanamaz ve kendinden geçerek yakasını yırtar. Bu öyle dehşet verici bir parçalama ki âşık yakasıyla birlikte sinesini ve kalbini parçalamış olmalı. Çünkü dağ kalbin içindedir.

Beyitte geçen "dağ" kelimesinin "dağlama sonucu oluşan iz" anlamının da düşünülmüş olma ihtimali akla geliyor ki bu daha mantıklıdır. Yaka yırtmakla sinenin yarılması arasındaki

⁸⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.496.

fark açıktır. Göğüs yarıldığı zaman kalp ortaya çıkacak kalbin yarılması halinde de süveyda görülecektir. Buna mukabil gömleğin parçalanması halinde ise deriye basılan dağ görülecektir.

Edebî Sanatlar: “Subhveş-ruh (sabah gibi olan yanak)” kelimeleri arasında **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. Şafak, yanağa benzetiliyor. “**Dag-ı mihr: 1- Sevgi dağı, 2- Sevgi güneşi**” iki anlama gelecek surette ve beyitteki diğer kelimelerle ilgili şekilde kullanılarak **ihâm-i tenâsüb** yapılıyor. **Subh-veş, dag-ı mihr, ‘ayân eyler** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. “**Yanağın sevgiyle yaka yırtmak**” **mübalağalı** bir kullanımdır.

5 Câm-ı zehr-i fûrkati bezm-i ezelde destüme
Sunmuş ey Zâfî visâl-i yârı tiryâk eyleyen

Nesre Çevirisi: Ey Zâfî! Yâra kavuşmayı ilaç eyleyen (deva eyleyen kişi), ayrılık zehrinin kadehini ezel bezminde elime sunmuş.

Açıklaması: Sevgiliye kavuşmak âşık için bir ilaçtır. Âşığın derdine ancak sevgili çare olabilir. Ancak âşık, sevgiliye bir türlü kavuşamaz. Şair, bu durumun kasıtlı olduğunu ve âşığa ayrılık zehrinin kadehinin bilinçli bir şekilde ezel meclisinde sunulduğunu iddia ediyor. O günden bu güne âşığın hep kavuşma arzusuyla yandığını dile getiriyor.

Eğer gerçekten şairin bahsettiği gibi ise -bu bir iddia- âşık büyük bir metanetle, sadakatle sevgiliyi bekliyor, kavuşmayı ümit ediyor demektir ki bu yüce bir meziyettir.

Tiryâk: 1- Zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı kullanılan mâcun. 2- Panzehir. 3- Afyon.⁸⁵

Bezmielâ (Bezm-i Elest): Elest bezmi. Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben “Elestü Bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” buyurunca ruhlar “Kâlû: Belâ (Evet, Sen bizim Rabbimizsin dediler).” İşte o zaman ikrâr vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zaman bu verdiği söze sadık kalmalıdır. Çünkü Allah, sözünden dönen olmasın diye ruhları birbirine şahit tutmuştur. Bu olay Kur’ân’da da anlatılır. (Ârâf/171-172). Bu meclis, “bezm-i ezel” olarak da bilinir. Tasavvufta ve İslâm edebiyatında en eski zaman, en eski meclis olarak değişik biçimlerde çokça kullanılmıştır. Şairler sevgililerine Elest bezminde âşık olduklarını, aşklarının o zamandan bu yana devam ettiğini söylerler. Kelime yalnızca “elest” olarak da anılır. Çok zaman telmih yoluyla kullanılır.⁸⁶

Kalubela (Kâlû:Belâ): “Evet dediler” anlamına gelen bu kelimeler, Elest bezmi’nde ruhların Allah’a kulluk için söz vermelerini anlatır. Allah’ın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna insanların nefisleri “Evet (Rabbimizsin), dediler” Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan (A’râf/172) bu olay, edebiyatta çok kullanılmıştır.⁸⁷

⁸⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1110.

⁸⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.90.

⁸⁷ a.g.e. s.309.

Edebî Sanatlar: “Ey Zâtî” denilerek **tecrîd** sanatı yapılıyor. Fûrkat zehrinin kadehi, dest, sunmuş kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. **Visâl-i yârin tiryâk** olarak düşünülmesiyle **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılıyor. **Bezm-i elest** terkibi ile **telmih** yapılıyor.

1009

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün
+ - - - / + - - - / + - -

- 1 Güneş sen mâha zerrîn zîver olsun
Felekler işigüñde çâker olsun

Nesre Çevirisi: Güneş sen(in gibi) ay yüzlü sevgiliye altın süs olsun. Felekler eşiğinde kul (köle) olsun.

Açıklaması: Sevgili âşık için çok kıymetlidir. Âşığın gözünde ne kadar değerli olduğu ölçülemez. Onun yolunda her şeyini feda etmeye ve her şeyi ona sunmaya razıdır. Bunu başarabilen âşık mutludur. Çünkü sevgili her şeye değer. Âşığın gözü ve gönlü sevgiliden gayrısını görmez.

Ay gibi parlak bir yüz güzelliğine sahip olan sevgiliyi de tabii ki altın süslerle süslemek lâzımdır. Çünkü hediyeler ve bezekler büyüklükle mütenâsip olmalıdır. Ayın güzelliğine eş değer bir güzelliğe sahip olduğu söylenen sevgilinin köleleri de ancak felekler olabilir. Daha aşağısını tasavvur doğru olmaz. Gezegenlerin, yıldızların dönüşü ile köle ve hizmetçilerin efendilerinin etraflarında pervâne olması arasında benzerlik vardır.

Gazelin ilk beyti, sevgilinin güzelliği, değeri ve ona yakışanların anlatılmasıyla başlıyor. Âşığın gözünde sevgilinin kıymetinin ne olduğunu idrak bakımından güzel bir misal.

Güneşin sevgilinin süsü olması hususu dile getirilirken sultanların süslü kıyafetler giymeleri, kaftanlarının değerli taşlarla süslenmesi gibi hususları da göz önünde bulundurulmuştur.

Edebî Sanatlar: **Mâh** kelimesi ile **açık istiare** yapılarak **sevgili** kastediliyor. **Güneş, mâh, felek** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. Feleklerin köle olmasında “**felekler**” kişileştirilerek **teşhis sanatı** yapılıyor.

- 2 Lebûñ kim şekkere teşbîh iderse
Dili agzında cânâ şekker olsun

Nesre Çevirisi: Ey sevgili! Dudağımı kim şekere benzetirse dili ağzında şeker olsun.

Açıklaması: *Leb: Dudak. Divân şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşteki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, divân şâirinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Ayrıca öpmek, sormak, ağza almak, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır.*

Dudağın gülümsemesi âşık için fevkalâde bir durumdur. Ağız ve dişler onun içindedir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır.

Dudak, birçok yönlerden teşbîh ve mecâzlara konu olur. Renk ve şekil yönünden şarap, kadeh, sâkî, meze, meyhâne vs. olur. Şîrîn (tatlı)'lik en belirgin özelliklerindedir. Ancak yine de acı sözler söylemesi uzak değildir. Renk bakımından lâ'le benzer. Bazan yâkut ve mercân olduğu da vakîdir. Şekil yönünden bir hokka, dürr, mühr-i Süleymân'dır. Bu hokka veya dürr (kutucuk) içinde inci dişler saklıdır. Nitelik bakımından bir tabîb, darü'ş-şifâ, ilâç, devâ, em, gülşeker ve tiryâk olur. Âşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilâç dudakta mevcuttur. Bazan helvâ ve tatlı olur. Bazan şeker, ney-şeker, şehd, hurma, şîrîn olur. Bunun yanında kötü sözleri ve âşığı azarlamasıyla zehir de olabilir. Ateş, sûrh, kan, kan içici, hûn-bahâ, gibi özellikler de dudağa aittir. Goncadır, güldür, semendir. Âb-ı hayât, çeşm-i cân, Kevser ve Çeşme-i Hayvândır. Ancak onu içebilen olmamıştır. Söyledikleriyle ölüleri diriltmek bakımından bir İsi-nefes ve İsidem'dir. Dirilen ise âşıktır. Bazan dudak bir sır, râz-ı nihân, nükte-i İlâhidir. Bazan da nâ-peydâdır, görünmez. Görünmeyecek kadar küçüktür, bir noktadır, hatta hiç görünmeyebilir, hayâldir. Rûyâdır. Âşık onu düşünebilir, asla erişemez.

Dudak hakkında söylenecek sözler bu kadarla bitmez. Bazı ikili üçlü teşbîhler ile daimâ şâirin fikir ve hayâl merkezlerinden birini oluşturur.⁸⁸

Beyitte tatlılık yönü ele alınan dudağın şekere benzetildiğini görüyoruz. Şâir, sevgilinin dudağını şekere benzetenlere görünüşte dua ediyor. Dua, "Dili ağzında şeker olsun." şeklindedir. Bu dua biraz bedduayı da çağırıyor. Çünkü sevgilinin dudağını şekere benzetmeyi bırakın, onun hakkında bir harf söyleyene bile kiskançlıkla tavrı alan âşık, böyle bir duâyı nasıl yapsın? Fakat bununla ilgili bilgi, incelediğim kaynaklarda bulamadım.

Edebî Sanatlar: Cânâ deyerek sevgiliye seslenen şâir, nidâ sanatı yapıyor. Leb kelimesi şekere benzetilerek teşbîh-i beliğ yapılıyor. Dil, ağız, leb kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatının yapıldığı tespit edilebilir.

3 Eger kim kanuma ayak basarsa
Koma cânum kademler demler olsun

Nesre Çevirisi: Ey sevgili ! Eğer kanıma ayak basarsan (aşkınla beni öldürüp kanlar içinde bırakırsan) Ayakların kan içinde kalmasın. (Buna müsaade etme.)

Açıklaması: Beytin anlamı ilk bakışta anlaşılıyor. Bu durum beyitteki bazı kelimelerin birkaç anlamı birden yüklenmesinden kaynaklanıyor. Bu kelimeleri açıklayarak oluşan anlamları inceleyelim:

Kan: Tasavvufta kan imgesi Hallac'tan beri çok kullanılır: Hallac'ın el ve ayaklarını al kan içinde görenler: "Bu ne hal" diye sorduklarında: Hallac: "Aşkta kılınan iki rek'âtın abdesti kanla alınmazsa sahih olmaz" demişti. (Attar, Tezkiretu'l-evliya, 593.) Hallac'ı astıkları zaman bedeninden akan kanlar "Allah Allah" (Ene'l-Hak) yazmıştı.⁸⁹

⁸⁸ a.g.e. s.343.

⁸⁹ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.299.

*Kadem: 1- Ayak. 2- Adım. 3- Yarım arşın uzunluğunda bir ölçü. 4- Uğur.*⁹⁰

*Dem: 1- Soluk, nefes. 2- İçki. 3- An, vakit, saat, zaman.*⁹¹ *Nefes, içki, söz, an, zaman, gözyaşı. Kelimenin Arapça okunuşu halinde mânâsı "kan" ve "gözyaşı dökmek" olur. Dem çeşitli tamlamalar kurarak edebiyatta yer edinmiştir. Dem-i İsa (İsa'nın nefesi), dem-i seher (seher vakti), dem çekmek (içki içmek), dem vurmak (söz açmak), dem tutmak (tempo oluşturmak) vs. bunlardandır. Kelime daha çok tevriyeli kullanılır.*⁹²

Daha önce sevgili hakkında bilgi verdik. Bunun için 1007/5'e bakılabilir. Onun kan dökücü oluşu da başlıca vasıfları arasında. Buna mukabil âşık ise sevgiliden hiç ümit kesmiyor. Her ne durumda olursa olsun –toprak olup ayağını öpmek gibi- sevgiliyle bir anlık vuslat ona yeter. Bu vasıflar tasavvufî bir âşığa ait olsa gerek. Bu durum fenâfillah arzusu. Bu şekilde düşünüldüğünde beyit muğlak olmaktan kurtuluyor.

Edebî Sanatlar: **"Ayak basmak: 1- Gelmek, bir yere ulaşmak. 2- Bir maddenin üzerine basmak."** anlamlarına gelecek şekilde kullanılarak tevriye yapılıyor. **"Ayak basmak"** deyimini beyitte kullanılarak irsâl-i mesel sanatı yapılıyor.

4 Cefâ bârın götür ehl-i vilâyet
Zen-i çarhuñi yükün çeksün er olsun

Nesre Çevirisi: Cefa yükünü götür. Vilayet sahipleri (şehir halkı) kadın feleğin yükünü çeksün (de) er olsun.

Açıklaması: *Cefâ: İşkence, azab. (Tas.) Sâlikin gönlünü marifet ve temâşâyâ kapatması. (Irakî.) Sevgilinin vefâsızlığı. (Tehânevî, II, 1555.)*⁹³

Felek: Gök demektir. Cem'i eflâktir. Eskilere göre gök tabakası felekler dokuzdur. Her semâda bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seyâyâr yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin hususî tabiatleri, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış, işte bu sebeple dünyada olup biten her şey feleğe isnâd olunmuştur. Çarh da bu mânâyadır. Kazâ ve kadere itirâz edemeyen şâirler dünyada olup biteni feleğe ve yıldızlara isnâd, rûhî tezâhürlerini böylelikle izhâr etmişlerdir.

*Astronomi felekiyât ilmince gökler bir mihver üzerinde dönmektedirler. Fakat bu dönüş sarktan garba, yani tersinedir. Bu cihetle çarh-ı kec-rev, çarh-ı gerdûn, çarh-i çap-endâz, gibi tâbirler çok kullanılır. Ve aksine dönen, aldatan mânâlarıdır. Felekten şikâyet etmeyen bir şâir yoktur.*⁹⁴

Yukarıda anlamlarını verdiğimiz cefâ ve çarh kelimeleri de göz önünde bulundurulduğunda beytimizden şu mânalar çıkıyor: "Döneklîği ile namı yürümüş olan feleğin yükünü çekmek, onun tersliklerine katlanmak gayet meşakkatlidir. Şehir halkı çarhun yükünü çekebilir, bu ıztrâba katlanabilirse er olmayı ancak o zaman hak edebilir."

⁹⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.478.

⁹¹ a.g.e. s.173.

⁹² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*, s.136.

⁹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.114.

⁹⁴ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s.209.

Beyitteki ehl-i vilâyet terkibi “velâyet ehli” olarak alındığında ise beytin anlamı daha güzel bir şekil alıyor. Şöyle ki: Velâyet ehli, kadın feleğin (dönek feleğin) çeksin de (hakîki) er olsun. Yani velâyetini ispatlasın.

Edebî Sanatlar: “Ehl-i vilâyet” kelime gurubu “1- Şehir halkı, 2- Velâyet sahibi.” anlamlarına gelecek şekilde kullanılarak tevriye yapılıyor. Zen-i çarh (kadın felek) terkinde felek kadma benzetilerek teşbîh-i belîğ sanatı yapılıyor.

5 Didüm lü'lü' dişüfi nazm eylerem ben
Didi Zâfi ziyâde cevher olsun

Nesre Çevirisi: Dedim: Ben (senin) inci dişini şiirlerime konu edinirim. Dedi: Ey Zâfi! Çok inci olsun.

Açıklaması: Şâir, sevgiliye onun inciye benzeyen dişlerini konu edinen şiirler yazdığını söylüyor. Sevgili de şâirin muhayyilesinde ona cevap vererek “ Senin sözlerin çok, çoğalan cevher olsun.” diyor. Dua ediyor.

Nazm kelimesinde dizmek ve şiir söylemek mânâlarının her ikisi de düşünülmüştür. Âşık, sevgilinin inci gibi dişlerini konu edinen şiir söylerken bir taraftan da bu dişlerin sıraya dizildiği anlamı çıkıyor.

Dür (Dürr): İnci. Divân edebiyatında sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; âşığın gözyaşı; şâirin şiiri ve güzel söz yerine kullanılır. Denizde, sadef içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir. İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde sahile çıkan sadef, midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada karnına düşen nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş. Denizdeki tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesi hayvana bir ıztırâb verince sadef bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılamış.

Bu sıvılar katılaşıp birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi oluştururmuş. Eğer sadef iki veya daha fazla yağmur tanesi yuttuysa inciler küçük olurmuş. En makbul olan inci tek bir incidir. Böylesi inci hem yuvarlak hem de iri olurmuş. Dür-i dâne, dür-i galtân, yek-dâne, dür-i şehvâr gibi adlarla anılan kıymetli inci, bu tek olan incidir. Eskiden en güzel inciler Aden'de çıkarılmış. Bu bakımdan Aden ile birlikte çok anılır. Sevgilinin ağzındaki dişler bir inci dizisidir. Dür kelimesi “dür-i aden” gibi tamlamalar kurar. “Dürr-i yetim” tâbiri sadefteki tek inciden kinâyedir. Dünyanın yegane incisi deyimi Peygamberimiz için kullanılır. İnci çok zaman sadef veya deniz ile birlikte anılır.⁹⁵

İnci çok değerli bir taş oluşu, beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle sevgilinin dişleri inciye teşbîh ediliyor. Böylece sevgili yüceltilmiş oluyor.

Cevher: Hazret-i Peygamber Efendimizin mübarek ravzalarındaki toza cevher denir. Cevher sözü edebiyatımızda daha birçok mânâlarda kullanılmıştır:

- 1- Elmas, inci, zümrüt, yâkût gibi kıymetli taş.
- 2- Kâbiliyet ve istidat.

⁹⁵ Iskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.154-155.

3- Asıl, mâye.

4- Eski Horâsân ve Şâm mâmülü kılıçlardaki siyah ve beyaz dalgalı benekler.

5- Noktalı harfler.

Bunlardan başka madde, kendi nefsiyle kâim olan şey ve zât gibi felsefî mânâları da vardır. Zıddı yani varlığı bir cevhere muhtâç olan arazdır. Cem'i olan cevâhir, inci birinci maddedeki mânâda söylenir.

Burhân-ı Kâtî' Tercümesi'ne göre abanoz, servi, gibi ağaçlarla tahtalarda, demir ve kemikte görünen dalgalara, yani menevişlere de cevher denirmiş ve "Ârif, reşid, mütefattın kimseden kinâyeye" olurmuş.⁹⁶

Sevgili de şâirin iltifatına –şâirimizin muhayyilesinde- "Şiirin çoğalan cevher olsun." duasını ediyor ki cevher kelimesinin yukarıdaki anlamına bakılırsa bu duanın ne kadar kıymetli olduğu anlaşılır.

Edebî Sanatlar: "Lü'lü dişûn" denilerek diş inciye benzetildiğinden teşbîh-i belîğ sanatı yapılıyor. Lü'lü, cevher, nazm kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

1010

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Bu nidâ irdi seher- geh gûşuma eflâkden
Menzilüfî 'Arş-ı Mu'allâ kıl 'urûc it hâkden

Nesre Çevirisi: Bu nidâ seher vakti feleklerden kulağıma ulaştı: Topraktan yüksel. Menzilini yüce olan arş kıl.

Açıklaması: Menzil: Makam, konak, durak, mertebe seyr ve sülûk esnasında varılan ve geçilen konaklama yerleri.⁹⁷

Arş: Feleklerin feleği, en büyük felek, taht, mülk, hâkimiyet, ihâta, zuhur, tecelli. (Tas.) a) Azamet mazharı, tecellî mahalli, zâtın hususiyeti, cism-i küllî (Cîlî, el-insanu'l-kâmil, II, 5). b) Allah'ın mukayyed isimlerinin istikrar mahalli. c) Küllî cisim, mutlak varlığın bedeni. Ayrıntılı bir şekilde her şeyi kuşatan küllî nefse Arş-ı kerîm, Levh-i kader, Levh-i mahfuz, kitâb-ı mübîn, varkâ, zümürüd ve yakut-i ahmer gibi isimler verilir (Ferheng). d) Arşullah, Allah isminin mazharı olması itibariyle insan, yani insanın bir örneği sayılan mutlak varlık. e) Arşu'r-rahman veya Allah'ın arşı. Kâmil insanın kalbi. Arş üzerine Allah'ın istivâ ettiği bir varlıktır. Yerlere göklere sığmayan Allah mü'min kulunun kalbine sığıdığından onun esas arşı ve istivâ ettiği varlık insan-i kâmilin kalbidir. Mutasavvıflar kainâtın en üst kısmına Arş, en alt kısmına Ferş derler. Arşa çıkılır, Ferşe inilir. Devrin iki türünden biri Arşıye, diğeri Ferşiyedir. (Mu'cem, 791-803).⁹⁸

⁹⁶ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.140.

⁹⁷ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.358.

⁹⁸ a.g.e. s.53-54.

Beyitteki “menzil ve arş” kelimeleri göz önünde bulundurulduğunda tasavvufî bir anlam taşıdığı anlaşılır. Beyitteki ‘urûc (yükseliş) maddî değildir. ‘Urûc: Yukarı çıkma, yükselme, ağma.⁹⁹ Manevî olarak terakki etmek, insanî vasıfları hakkıyla taşımak mânâsındadır. Buna göre topraktan kurtulmak da dünyevî ihtiraslardan, marazlardan kurtulmak, temizlenmek mânâsındadır.

Edebî Sanatlar: **Menzil, arş-ı mu'allâ, 'urûc, eflâk; nidâ, gûş** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **'Arş-ı Mu'allâ** ile **hâk** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor.

2 Müntehâ öğret aña Sidre budagı yolların
Murg-ı cân âhır uçar çün sine-i sad-çâkden

Nesre Çevirisi: Eğer ona sidretü'l-müntehâ'nın budagının yollarını öğretirsen yüz parça yırtılmış sineden –artık durmaz- can kuşu uçar.

Açıklaması: *Sidretü'l-müntehâ: Tüm sâliklerin seyirlerinin, amellerinin ve ilimlerinin sona erdiği nokta ki büyük berzah adını da alır. (Kâşânî.)¹⁰⁰ Arşın sağ yanında bir ağaçtır ki ötesine hiçbir mahlûk geçemez. [“sidret-ül-müntehâ”yi, beşerî ilmin son haddi olarak izah edenler vardır; ötesi Allah'ın zât âlemidir].¹⁰¹*

Sidre'nin lûgat anlamı “Arabistan kirazı”dır. Tefsirlerde bu ağacın Arş'in sağ yanında ilâhî bir ağaç olduğu bildirilir. Hadislere göre altıncı kat göktedir. Gökyüzüne yükselenler ancak buraya kadar çıkabilirmiş. Sidre, beşer bilgisinin ve amellerinin son hudûdudur.

Sidretü'l-müntehâ budagı yolunu öğrenen kimse hakikate ulaşma, erme yollarını arıyor demektir ki bu yolu bulan kimsenin gönlü de artık sinesinde durmaz. Çünkü hakikati idrak edenin ondan gayrisıyla teskin ve tatmin olması mümkün olmaz. Beyit öncekinin devamı mahiyetinde.

Ruhlar âleminde ayrılan ruh, orada Allah ile hem-dem olduğu günleri özler. Bu sebepten dünya insan ruhunu sıkır. Arayışlar içinde olan ruh, hep o eski demlerin tadını bulma peşindedir ama bir türlü buna muvaffak olamaz. Bir yolunu bulup ruhuyla terakki edip sidretü'l-müntehâ'ya ulaşma imkânı elde ederse bu fırsatı iyi değerlendirecektir. Beyit tamamen tasavvufî. Bunun için 1008/5'e bakılabilir.

Edebî Sanatlar: **Müntehâ, Sidre, Budagı** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Murg-ı can** terkinde can, kuşa teşbîh edilerek **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. **“Sine-i sad-çâk”** (yüz parça yırtılmış sine) terkinde ile çekilen sıkıntılarının büyüklüğü **mübalağa** yoluyla anlatılıyor.

⁹⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1122.

¹⁰⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.472.

¹⁰¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.951.

3 Eyle müdmin tâ gele bir demde seyrân eylemek
On sekiz biñ 'âlemi peyk-i dil-i çâlâkden

Nesre Çevirisi: Çalış (gayret et) ki on sekiz bin âlemi gönlün yüce makamından bir anda seyretme imkânı sana ulaşsın, gelsin.

Açıklaması: Gönül: Gönül âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. İnsanın yaşaması için gönle olan ihtiyaç ve can mefhumu ona daha da önemli bir yer hazırlar. Gönül bir hitap yeridir. Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur. Gam ve kederle beslenir. Sevgilinin hayali ile mutlu olur, nazıyla kendinden geçer. Ağyara asla tahammülü yoktur. Sevgilisinden ümidini asla yitirmez. O, aşkın yağmasına uğramış, sevgilideki güzellikler ile darmadağın olmuştur. Bu yüzden perişandır, dertlidir, hayrândır biçâredir, harâbdır, sergeştedir, şikestedir, kararı yoktur vs. Dil ve kalp olarak ele alındığında kelime oyunlarıyla anlatılır ve bazı terkîpler kurar. Siyeh-dil, dest-i dil, çeşm-i dil, dūd-ı dil vs. bunlardandır.

Sevgili, padişah olunca, aşk ıstırapı ordu olur ve gönül denen ülkeyi yakar, yıkar. Bu ülke bazan iklim, il, vilayet ve şehir kelimeleriyle de ele alınarak gönüle benzetilir. Sevgili gönül denen sarayda misafirdir. Bu saray bazan taht, divân ve meclis olarak da görünür. Yine sevgili denen sultan, peşine gönüllerden müteşekkil bir ordu takıp götürür. Âşığın gönlü sevgilinin saçları arasında yurt edinmiştir. Onun her bir tel saçı ucunda bir âşığın gönlü asılıdır.

Gönül, geceler boyu ıztırâb çektiği için hasta, bîmâr, yaralı ve sayrudur. Bu hastanın ilacı, şifâsı, tabîbi ve tiryakî ise sevgilinin dudaklarıdır. Hastaları arayıp sormak âdet olduğu, ilaç getirmek gerektiği halde sevgili asla buna yanaşmaz. Gönül hastasının derdi nâzdan dolaydır. Sevgili süzgün bir bakışla âşığın gönlünü ok ve kılıcıyla yaralayıp deler. Sevgilinin ilgisizliği onu deli, mecnûn, çulgın, şûrîde, valih ve divane eyler. Bu deliyi de sevgilinin zincir saçları bağlamaktadır. Yine bu deli ile yalnızca perî sevgili anlaşabilir. Perîlerle arkadaşlık eden gönül bir gün artık sevgilinin büyücü gamzeleri yüzünden delirir ve şûrîde-hâl olup çıkar. Aşk derdine tutulan gönül esir, mahpus, bağlı ve berdâr olur. Sevgilinin çene çukuruna meyledince zindana düşer.

Sevgili ile olan alışverişi yüzünden müşteri, kumarbaz ve mest sıfatlarını alır. Artık vuslata karşılık can nakdini vermeye hazırdır. Sevgilinin kara saçları geceye benzer. Âşığın gönlü bu geceye meyledince elbette gecenin tehlikelerine de katlanacaktır. Bu gece içinde o bir şebrevdir. Yine zülûf gece renkli olduğu için âşığın gönlünü miskîn, avâre, perişan, sadpâre ve nâtüvân eyler. Sevgilinin her şeyine heveslenen gönül bir tıfl (çocuk)ı andırır. Sevgilinin saçlarına imrenir ama onların güzellik mektebinde yüz mushafını, yanak yaprağını, zülûf dalını, ağız mimini, boy elifini öğrenmek durumundadır.

Gönül, gamların konakladığı bir ev, hâne, virâne, hücre, harem ve halvetgâh'tır. Sevgilinin saçları tuzak, benleri de bu tuzaktaki tane olunca gönül kuşu ister istemez bu tuzağa tutulur. Bu kuş artık gamdan yapılmış bir tuzağa girmeyi hak etmiştir. Avlanan bu kuş bazan da kebab edilir. O zaman sevgilinin yanağı bu kuşu kebab eden bir ateş olur ki gönül zaten ateşler içindedir. Âşığın gönlü ateş olup göz onu söndürmek için daima sular akıtır. Ancak bu ateş asla sönmez. Sevgili bir şem olursa âşığın gönlü onun çevresinde pervâne olur. Sevgilinin yay kaşlarından kirpik oklarını attığı nişangâh yine gönüldür. Gönül, sevgilinin vuslat bayramında kesilmek üzere beslenene âşığın kurbanıdır.

Gönül bazan bir şişe, sırça, kâse, kadeh, câm ve sâgardır. Çünkü içi şarap renkli kanla doludur ve çabuk kırılır. Sevgilinin reddinden dolayı gönlün içine kan oturmuştur. Bu bakımdan o, daima kan yutan bir zavallıdır. İnceleyişleriyle bazan ud, bazan da ney olur. Dövmesiyle bir def'i andırır. Can ile bir olup sevgilinin peşinden koştuğu için bir yolcu ve kervancıdır. Bazan da sevgilinin âb-ı hayât bağışlayan ağzını arayan İskender olur. Sevgilinin gam lokmasıyla geçinen gönül yine onun saçlarını hırka ve asâ edinir. Daimî inleyişler içinde oluşuyla ise bir dolabı andırır. Tasavvufta gönül bir ayna olarak ele alınır. Bu aynada Tanrının tecellisi zuhur eder. Tasavvuf gönle çok önem verir. İnsan bütün âlemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür. Gönlün gerçeğini bilenlere gönül ehli (ehl-i dil) derler. Kısaca gönül ile ilgili sayısız teşbîh ve mecâzlar, divân şiirinin ana öğelerinden birini oluşturur.¹⁰²

İnsan, hakikatin gerçek yüzünü perdesiz olarak ancak gönül aynasında temâşâ edebilir. Gönül aynası saffet kazanmadıkça buna imkân yoktur. Tasavvufta seyr ü sülûk yolunda sıkıntılara katlanarak gönül aynasını parlatmayı başaranlar, şâirin diliyle müdmin eyleyip gönlü yüce makama eriştirenler, bu imkânı elde ederler.

Edebî Sanatlar: **Peyk-i dil-i çâlâk, seyrân eylemek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

4 Bâl açup Firdevse tâ uçmaga lâıyk olasın
Olmadan cismüñ cüdâ cehd eyle rûh-ı pâkden

Nesre Çevirisi: Vücudun temiz olan ruhundan ayrılmadan önce (ölmeden) gayret et ki Firdevs'e kanat açıp uçmaya liyakat kazanasın.

Açıklaması: İnsanın vazifesini, dünyada yapması gerekenleri özetleyen bir beyit. İnsan dünyada işlediği âmâle göre ödüllendirilecek ya da cezaya çarptırılacak. Bütün vazifelerini de kendisine taktir edilen zaman diliminde gerçekleştirmek mükellefiyetinde. Ölene dek işlediği iyi-kötü âmelleri insanı yüceltecek veya alçaltacaktır.

Şâir uyarıyor: "Eğer cennette en üst makama, en güzel yere rahatça ulaşmak istiyorsanız bugün bunun için çalışmalısınız." diyor. Bunu kelimeler üzerinde de inceleyelim:

Cennet: "Gölgelik bahçe" anlamına olup ahirette müminlerin gidecekleri yerdir. Allah cennet hakkında "Takva sahipleri için Rablerinin önünde nimet cennetleri vardır.(Kalem/34)" buyurmaktadır. Kur'an'ın muhtelif yerlerindeki "Cennet, dâru'n-nâim, cennetü'l-mev'â, dâru'l-hayevân, makâmu'l-emîn, cennetü'l-firdevs" gibi sıfat ve isimler, cennetin dereceleri gibi adlarını da gösterirler. İnanişâ göre cennet Arşın sağ yanındadır. Sekiz kapısı bulunmaktadır. "Cennet, Huld, Me'va, Nâim, Âliye, Adn, Firdevs, Dârus-selâm ve Hayevân" şeklinde sekiz adet cennet sıralanmıştır. Bazılarına göre sekiz cennet birbirini kuşatmış vaziyette ve iç içedir. Her cennet birbirinden farklıdır. Oraya girecek olanlar da derece bakımından kendilerine uygun olan yere girerler. Peygamberler için orada bir kevser havuzu vardır.¹⁰³

Edebî Sanatlar: **Bâl açmak, firdevs uçmak** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Cehd eylemek** ile **güzel âmeller işlemek** kastedilerek **açık istiare** yapıyor.

¹⁰² İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.204-205.

¹⁰³ a.g.e. s.110-111.

- 5 Hakk ile kıl dâ'imâ ey hâce bâzârufî yürî
Fâ'ide yokdur saña esbâbdan emlâkden

Nesre Çevirisi: Ey tâcir! Yürü, pazarını daima Hakk ile yap. Sana sebeplerden, mallardan fayda yoktur.

Açıklaması: Hâce: 1- Hoca, efendi, ağa, çelevi, sâhip, muallim, profesör, öğretmen, müderris. (bkz.: hired-âmûz); molla, ev sâhibi. 2- Tüccar.¹⁰⁴

Şâir, "Hâce" diye ticaretle uğraşanlara sesleniyor. Beyit, hâce kelimesinin ikinci anlamına göre düşünüldüğü takdirde ise bir tüccara yapılmış nasihat olduğu görülecektir. "Alışverişini her zaman Allah ile yap." diyerek uyarıda bulunuyor. Dünyanın fânî olduğunu, sebeplerin ve malların faydasız olduğunu söylüyor. Nasihatler içeren dinî bir beyit olup anlamı açıktır. Zaten bu gazel tamamen tasavvufî bir anlam taşıyor. Ruh, cisim gibi mekâna bağlı değildir. Bu sebeple ruhun hareketi kanat açıp uçmak olarak niteleniyor.

Edebî Sanatlar: "Ey hâce"denilerek **nidâ sanatı** yapılıyor. "**Bâzâr**" kelimesi ile anlatılmak istenen "**dünyada yapılan iş ve ameller**" olup **açık istiare** yapılıyor. **Bâzâr**, **esbâb**, **emlâk** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

- 6 Rahm ide tâ kim ayakda komaya yârufî seni
Şol kadar kan ağla el yu dîde-i nem-nâkden

Nesre Çevirisi: Nemli gözünden o kadar kan ağla (ve gözlerinden) el yıka ki yârin acısın da seni ayakta bırakmasın.

Açıklaması: Şâir, âşığa nemli gözlü olmakla yetinmeyip kan ağlamasını, gözünden kan dökmesini tavsiye ediyor. Hatta bu kanlı gözyaşının neticesi gözlerinin kör olmasını tavsiye ediyor. Eğer ağlaya ağlaya kör olursa sevgili onu ortada bırakmaz.

Gözde ağlaya ağlaya yaş kalmayınca ciğerler parça parça olur ve gözden kanlı gözyaşı akmaya başlar. İztırâbın derecesini anlatmak için kullanılır. Muteber olan gözyaşı değil kanlı gözyaşıdır. Çekilen acıların derecesini göstermek bakımından önemlidir.

Ağlamak, günahlardan dolayı pişman olmayı ve tövbe etmeyi ifade eder. İnsan âcizdir ve ister istemez birçok günahlarla rûhu ve bedeni kirlenmiştir. İşte bu maddî ve manevî kiri ancak gözyaşlarıyla temizleyebilir. Ne kadar çok gözyaşı döker, tövbe eder ve Allah'a yalvarırsa Allah'ın rahmetine o derece hak kazanır.

Beyitteki sevgili, hakiki sevgili olan Allah'tır. Bunu beyitte geçen "ayakta bırakmasın" kelimelerinden anlıyoruz. Âşık ölecek, fânî hayattan bâkî hayata geçecek ve sevgiliye bu surette kavuşacaktır.

*El yumak: Vazgeçmek, el çekmek, el etek çekmek, el etek silkmek.*¹⁰⁵

¹⁰⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 305.

¹⁰⁵ M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, s. 103.

El yumak deyimin yukarıda verdiğimiz anlamı göz önünde bulundurulduğu takdirde ise beytin anlamı yapılan şerhe uygun bir boyut kazanır. Gözlerden vazgeçmek, onların çok ağlama neticesi kör olmasına sebebiyet vermek.

Edebî Sanatlar: “Ayakta komamak, kan ağlamak, El yumak” kelime gurupları birer deyim olup irsâl-i mesel sanatı yapılıyor. Âşığın nemli gözden kan ağlanması, bu kan ile el yıkanması mübalağa içeriyor. Ayakta komamak “ortada bırakmamak” anlamında mecazlı kullanılıyor.

7 Zâfî'yâ şâyed ene'l-hak sırrını izhâr ide
Sen aña uyma hazer eyle dil-i bî-bâkden

Nesre Çevirisi: Ey Zâfî! Eğer Ene'l-Hak sırrını açığa vurursa, sen ona (gönle) uyma. Korkmayan gönülden sakın.

Açıklaması: Ene'l- Hak: “Ben Hakk'ım.” Hallac'a ait bir sözdür. O bu yüzden asılmıştır. Bu sözün çeşitli yorumları vardır: 1- Hallac bu sözü sekr halinde söylemişti. Sahr haline gelince bu sözün yanlışlığını kabul etti. 2- Hallac bu sözü fenâ halinde söylediğinden aslında bu sözü söyleyen o değil. Hak idi. 3- Hallac bu sözü Hak'tan kinâye ederek söylemişti: Yüce Allah: “Ben Hakkım” diyor gibi. 4- Hallac bu sözülle: “Ben Hakk'ım, yani bâtil değilim” veya “Ben Hak'tanım” demek istemişti. Hallac'ı tanrılık veya hulûl iddia eden bir mülhid sayanlar da vardır.¹⁰⁶

Gönül kayıtsız ve korkusuzdur. Allah'a bir anda ulaşmak ister ve Hallâc-ı Mansur gibi “Ben Hakk'ım.” deyiverir. Şâir, gönül kendi başına hareket etmesin diye uyarıda bulunuyor.

Edebî Sanatlar: Zâfî'yâ diyerek nidâ sanatı yapılıyor. “ene'l-hâk” ile Hallac-ı Mansur'a telmih yapılıyor. Dil-i bî-bâk (korkmayan gönül) denerek gönül kişileştirildiğinden teşhîs sanatı yapılıyor.

1011

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Müselmanlar meded yandım köyündüm nâr-ı âhumdan
Baña rûşen haber lutf eyleñ ol gün yüzlü mâhumdan

Nesre Çevirisi: Ey Müslümanlar! Yardım edin. Ahımın ateşinden yandım. Ateş oldum. O, gün yüzlü sevgilimden bana parlak haber lütfedin.

Açıklaması: Meded: 1- Yardım, imdat. 2- n. Aman, eyvah!¹⁰⁷ Bir kimsenin başı dertte olduğu zaman çevresinden yardım diler ve genel olarak “Müslümanlar meded” gibi kalıplar kullanılır.

Köyünmek (göynüme(k)l), göynemek, gövünmek, göyenmek): Yanmak.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.171-172.

¹⁰⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.598.

Şâir, kendi ahının ateşiyle yanıyor ve yardım istiyor. Derdinin sebebi sevgilidir. Sevgiliye duyduğu aşktır. Âşığın ne kadar çok ah ettiğini, ahın içeriğini anlattık. Bunun için 1008/1'e bakılabilir.

Rüşen haber denilerek parlak ve aydın anlamları yanında müjdeli haber kastediliyor. Müjdeli haber getirenler "Gözün aydın" derler.

Yardım dilerken istediği de yüzü güneş gibi parlak olan sevgilisinden bir haber getirilmesidir. Bu haberin aydın, güzel bir haber olmasını diliyor ki bu da kavuşma, vuslatla ilgili bir bekleyiştir.

Edebî Sanatlar: **Gün yüzlü mâh** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiare** yapıyor. "Yardım, köyündüm, nâr-ı âh kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Meded** kelimesi bir sesleniş, yardım çağrısıdır. **Nidâ sanatı** yapıyor. **Yardım, köyündüm** deyen şâir, **mübalâğa** yaparak aşkın büyüklüğünü anlatıyor.

2 Benüm mâhum benüm kiblem olupdur kehkeşân gibi
Tarîk-ı Kâ'be-i küyuñ şîrâr-ı nâr-ı âhumdan

Nesre Çevirisi: (Ey) Benim ay yüzlü sevgilim, benim kiblem (olan) senin semtinin Kâ'besinin yolu, âhımın ateşinin kıvılcımından Samanyolu gibi olmuştur.

Açıklaması: K'abe: Mekke'de Harem-i Şerif'in içinde bulunan kutsal bina. Beytullah, Beytü'l-Harem, Kâbetullâh, adlarıyla da bilinir. Kâbe, Mekke civarındaki dağlardan alınan siyah taşlarla binâ edilmiştir. İbrahîm peygamber ile oğlu İsmail peygamber tarafından bugünkü yerine inşa edilmiş olup cahiliye devrinde tamir görmüştür. Cahiliye devrinde burası putlarla dolu kutsal bir yer olarak kullanılmaktadır. Her yıl bedevî Araplar burada panayır kurar ve kendi putlarına tapınırlarmış. Bu panayırlarda şiir yarışması yapılır, yarışmayı kazanan şâirin eseri altın ile yazılıp K'abe duvarına asılır. Bunlara Muallaka-i Seb'a denir. K'abe'nin tamiri esnasında henüz Peygamberimize vahy gelmemiştir. Muhammedü'l-Emîn olarak tanınyormuş.

Hacer-i Esved'i K'abe duvarına yerleştirme işi Evs ile Hazrec kabileleri arasında anlaşmazlıkla sonuçlanınca, O'nun hakemliğine müracaât edilmiştir. Hacer-i Esved'i duvara yerleştirme işinde Peygamberimizin de katkısı olmuş, mübârek elleriyle taşı bugünkü yerine koymuştur.

Halen K'abe'nin kapısının bulunduğu duvar ile onun karşısına düşen duvar on ikişer metre uzunluğundadır. Diğer iki duvar ise onar metredir. Yüksekliği on beş metre olup doğu köşesinde yerden bir buçuk metre yükseklikte Hacerü'l-Esved bulunur.

Rivayete göre K'abe, Nûh Tufanı'ndan önce de şimdiki yerinde mevcuttur ve Âdem Peygamber zamanından itibaren dünyadadır. Nûh Tufanı'nda her yer su ile kaplanmadan önce Allah o binayı bugün tam K'abe'nin üzerinde göğe çekmiştir. Buna Beyt-i Ma'mur denir. Tufandan sonra Nûh Peygamber tarafından eski yerine inşa edilmiştir. Mekke fethinden sonra K'abe, putlardan temizlenmiş ve hicretin ikinci yılında Müslümanların kiblesi olarak belirlenmiştir. K'abe'yi belli zamanda ziyarete hac denir. K'abe'nin Mizab (altın oluk) denen saçağı, Astar-ı K'abe denen kara örtüsü, Zemzem suyu, hac vs., divân şiirinde geniş

¹⁰⁸ Tarama Sözlüğü, C.III, s. 1803.

çağrışımına yol açan konulardan olmuştur. Tasavvufa göre K'âbe bir semboldür. Asıl K'âbe, gönüldür. İlahî aşk gönülde tecellî ettiği için gönül de bir K'âbe sayılır. Allah'ın evi olduğu için de gönül ile benzerlik kurulur. Edebiyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma vs. imajlar için K'âbe adı çokça anılır. Özellikle tenâsüb yoluyla çok kullanılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi K'âbe'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla K'âbe'yi tavaf etmiş olur.¹⁰⁹

Eşik, sevgilinin eşiği olması itibariyle, âşık daimâ oraya yönelir. Bu bakımdan eşik, kible olarak mütalaa edilmiştir. Eşik sevgilinin evi olması münasebetiyle Kâbe, dolayısıyla da secde edilen yer, yani mescittir.¹¹⁰

*Keh-keşân: Saman uğrusu, hacılar yolu, saman yolu.*¹¹¹

Sevgilinin aşkının verdiği ıztırâb o kadar artar ki en sonunda âşık, aşkını saklayamaz duruma gelir ve âh eder. Bu âh o kadar büyük bir ıztırâbın sonucudur ki âh ile beraber âşığın gönlünün ateşinin kıvılcımları da etrafa dağılır ve bu sırada âşık, sevgilinin semtinin yolunda olduğundan bu yolu Samanyolu gibi aydınlatır. Beyit, âşığın aşkının derecesini, büyüklüğünü anlatan bir mahiyet taşıyor.

Edebî Sanatlar: Mâh ile kastedilen ay gibi yüzü parlak olan sevgili olduğu için açık istiare yapılıyor. Kible, K'âbe; kehkeşân ve mâh kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Âşığın âhının ateşinin kıvılcımından sevgilinin köyünün yolunun Samanyolu gibi aydınlanması mübalağa yolu ile âşığın aşkının büyüklüğünü anlatır.

3 Günâhum bu nigârâ tîrûfe sînem siper kıldum
Keremler eylesün tîrûfi benüm geçsün günâhumdan

Nesre Çevirisi: Ey put, resim gibi güzel olan sevgili! Okuna sinemi siper kıldım. Günahım bu. Okun benim günahımdan geçsin. Keremler eylesin.

Açıklaması: Nigâr: Bizim şiirimizde parmaklardaki kına nakışı, hezar dost mânâlarına kullanılmamıştır. Binaenaleyh nigâr, bizim şiirimizde tasvîr ve heykel gibi güzel mânâsına kullanılmıştır. Yalnız Zerdüşî dini ile Hıristiyanlığı birleştirerek yeni bir din kurduğu mervî olan Mâni'nin resim mecmûasına da Nigâr denildiği için şiirimizde buna da telmîh edilmiştir. Bu mecmûanın bir adı da erjengdir.¹¹²

*Günâh: Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dînî suç.*¹¹³

*Sîne: 1- Göğüs. 2- Yürek (kalb).*¹¹⁴

*Tîr: 1-Ok. 2- astr. Utarit (Merkür, Arzıtilek).*¹¹⁵

¹⁰⁹ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.297-298.

¹¹⁰ Nahid Aybet, Füzûlî Dîvanı'nda Maddî Kültür, s.73-74.

¹¹¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.503.

¹¹² Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.352.

¹¹³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.299.

¹¹⁴ a.g.e. s.954.

¹¹⁵ a.g.e. s.1110.

*Kerem: İhsan, lütuf, kolay ve rahat bir şekilde malî yardımda bulunma, karşılıksız yardım. Kerîm: Cömert ve mert kişi. Zıddı Leim, nâmerd. (Ta'rifât.)*¹¹⁶

Resim kadar güzel bir sevgili karşısında âşıkların yüreği dayanır mı? Âşık da dayanamamış ki aşkını izhar ediyor. “Günahım bu. Eğer suçlu isem sînemi oklarına siper kıldım.” diyor. Ama gizliden gizliye de ümidini sürdürüyor. Sevgilinin yan bakış oklarına veya kirpik oklarına hedef olarak vuslata ermeyi planlıyor. Bunu keremler eylesin cümlesinden açıkça anlıyoruz. Bir de kelime oyunu yapıyor. “Günâhımdan geçsin.” deyerek: “1- Günâh mahalli olan sînemden geçsin. Yani bağrımı delsin, içime işlesin. Tirden maksat gamze olduğu için böylelikle âşık olayım diyor. Sevgilinin bakışı yüreğine işleyince yüreği onun aşkıyla çarpacak. 2- Günahımdan vazgeçsin.” mânâsını kastediyor.

Edebî Sanatlar: Nigârâ ile kastedilen **Put gibi güzel olan sevgili olup açık istiare** yapılıyor. **Tîr, siper kılmak, geçmek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Günâhımdan geçsin**” denilerek: “1- Günâh mahalli olan sînemden geçsin. 2- Günahımdan vazgeçsin.” mânâları kastedildiğinden **ihâm-ı tenâsüb** yapılıyor.

4 Nihân itdükçe tâsiyle bu çarh-ı tâs-bâz âteş
Tolar tâs-ı felek ey meh benüm dūd-ı siyâhumdan

Nesre Çevirisi: Ey ay yüzlü sevgili! Bu hokkabaz felek, tasıyla (seni) gizledikçe benim (ahımın) siyah dumanından feleğin tası ateş dolar.

Açıklaması: *Tâs-bâz: Tasla bir takım oyunlar yapan hokkabaz.*¹¹⁷

Felek, bir hokkabaz gibidir. Sevgili ile âşığı birbirinden ayırmak için numaralar yapar. Tasını evirir çevirir ve âşığın talihini uygunsuz düşürmeyi başarır. Bu durum âşığın feryadına sebep olur.

Diğer taraftan şâir, feleği ters çevrilmiş bir tasa benzetiyor. Felek döndükçe gezegenlerin yeri değişir. Gece ve gündüz buna göre oluşur. Ay gece gündüz güneş dünyayı aydınlatır.

Şâir, aya bakınca –yuvarlaklığı ve parlaklığı sebebiyle- sevgilinin yüzünü hatırlar ve teselli bulur. Felek dönüp de ay görünmez hâle gelince – yani gündüz olunca- bu teselli unsuru da ortadan kalktığı için âşığın ıztırâbı dayanılmaz bir kerteğe ulaşır. Âşık âh eder. Âh ile feleği ateşle doldurur.

Beyitte gece ve gündüzün art arda sıralanması ayın sevgilinin yüzüne benzetilmesi kullanılarak bir tablo oluşturuluyor. Bundan gündüzleri feleği aydınlatanın yıldızlar (güneş gibi) olmadığını âşığın ayrılık ıztırâbıyla ortaya çıkan âhın kıvılcımları olduğunu ileri sürüyor. Âşığın ahının kıvılcımları felek tasını dolduruyor ve her yer aydınlanıyor.

Edebî Sanatlar: **Çarh-ı tas-bâz, tâs-ı felek (felek tası)** terkiplerinde felek tasa benzetilerek **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. Feleğin tasıyla ayı gizlemesi olayında felek kişileştirilip **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Meh (ay)** ile kastedilen **sevgili olup açık istiare sanatı** var.

¹¹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.307.

¹¹⁷ Gencineî Güftâr-Ferhengi Ziya, *Farsça-Türkçe Lûgat*, C. II, s. 1361.

Ay'ı felek tasının gizlemesine kızan âşığın âhının ateşinin kıvılcımıyla felek tasını doldurmasıyla – güneşin değil de- âhın dünyayı ve feleği aydınlatması ile bilinen bir hakikati güzel bir sebebe bağlayan şâir, **hüsn-i ta'lil** yapıyor. **Meh, tas-ı felek, çarh-ı tâs-bâz** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

5 Dimiş yolumda cân viren kula bûyumla cân virem
Ümîdüm bu idi Zâtî benüm de pâdişâhumdan

Nesre Çevirisi: “Yolumda can veren kula kokumla can vereyim.” demiş. Ey Zâtî! Benim de padişahımdan ümidim bu idi.

Açıklaması: Âşıklar, sevgiliye duydukları aşkın derecesi arttıkça muteber olacaklarını düşünürler. Bu aşkın en son derecesi ise aşk ızdırâbıyla ölümdür onlar için. Âşık, sevgilinin aşkı ile ölür ve onun can bağışlayan kokusuyla dirilir. Bunu şâir, sevgilinin söylediğini duymuştur. Dirilticilik, can verme yönü ile sevgili Hz. İsa'ya benzer.

Âşık, sevgilinin kendi aşkının ızdırâbı ile ölen âşıklarını can bağışlayan kokusuyla tekrar dirileceği vaadini duyunca “Ben zaten bunu bildiğim, ümit ettiğim için ölümü göze almıştım.” mânâsında sözler sarf ediyor.

Bûy: Koku, nefha. (Tas.) gönlün ilgi ve bağlantıdan (âlâka ve ittisâlden) haberdar olması ki esasen başlangıçta cem makamında iken vardır ve şimdi de tefrika makamında değişik bir halde mevcuttur. (Irâkî.)¹¹⁸

“Bû” ve “ümidim bu idi” kelimeleri arasında da şâir, aynı yazılışlı farklı anlamlı kelimeler seçmek yoluyla kelime oyunuyla cinas yapıyor.

Edebî Sanatlar: “Zâtî” deyinin seslenilerek **tecrîd sanatı** yapılıyor. “Cân virmek” Hz. İsa'yı hatırlattığı için **telmih sanatı** var. **Padişah** ile kastedilen **sevgili** olduğundan **açık istiâre sanatı** var. **Kul - padişah** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor.

1012

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Yanarsam hasret-i hâk-i reyüfle nâr-ı âhumdan
Melekler gözine sürme çeke dûd-ı siyâhumdan

Nesre Çevirisi: Yolunun toprağının hasretiyle (ettiğim) ahımın ateşinden yanarsam siyah dumanımdan melekler gözüne sürme çeksın.

Açıklaması: âşığın ettiği âh, göklere yükselir. Melekler de gökyüzünde tasavvur edildiğine göre bu âhın dumanı, siyahı onların gözüne sürme olacak güzelliklerini daha da arttıracaktır. Sevgili de melek gibidir.

¹¹⁸ a.g.e. s.106.

Âşığın sevgiliye kavuşmak için her yolu denediğinin ve toprak olmayı bile göze aldığını söylemiştik. Bunun için1008/1'e bakılabilir. Şimdi beyitte geçen diğer kelimeler üzerinde duralım:

Melek: Feriştah, Nurdan yaratılmış olan melekler dişi ve erkek değildirler, yemezler, içmezler, uyumazlar. Halleri başka yaratılmışlara benzemez. İlahî emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Allah bunlara kudret vermiştir. Daima tesbîh ve zikir içindedirler. Bunların içinde dört tanesi (Cebraîl, Mikail, İsrâfil, Azraîl) büyük melekler olarak bilinir. Kirâmen kâtibin, Münker-Nekir, Rıdvân da diğer meleklerden ayrı ve üstündürler.

Melekler gece-gündüz Allah'a ibadet edip O'nun emri ile iş görür, O'ndan önce söz söylemezler. Allah'ın kendilerine emrettiği hususlarda asla asi olamazlar. Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde meleklerden bahsedilir (Bakara/30, 31, 34, 98, 102, 161, 177, 210, 248, 285; Âl-i İmrân/ 18, 39, 42, 45, 80, 87, 124, 125 vs.). Divân şiirinde bir çok yönleriyle ele alınan melekler en çok sevgiliye benzetilmişlerdir. Melek huylu, melek simâli sevgiliyi melekler överler. Melekler sevgilinin bulunduğu yeri tavâfeder, kirpiklerini ve saçlarını eşiğine süpürge yaparlar vs. Bazan şâir kendisini de meleğe benzetir. Sanki melekler ona alkış tutar, duâsına amin derler.¹¹⁹

Kuhl: Sürme demektir. Eski şâirlerimizde İsfahânî sözüyle beraber geçer. Kuhl-i İsfahânî, Kuhl-i Sıfahânî gibi. Kehâl, Kehhâl: Sürme çeken ve göz hekimi demektir. Mikhel, Mikhele: Sürme çekecek mildir. Bu sözlerle bir çok mazmûnlar yapılmıştır.¹²⁰

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı üzere melek ile kastedilen sevgilidir. Âşık yanmayı, siyah duman olmayı göze alıyor. Çünkü bu yol ile sevgilinin gözüne ulaşmayı sevgili ile hem-dem olmayı kuruyor. Ayrıca şâir, âhının ne kadar yükseğe çıkacağını ifâde için de melekler kelimesinden yararlanıyor. Çünkü meleklerin makamı yücedir.

Edebî Sanatlar: **Siyah, dūd, sürme, göz ve hâk** kelimelerinin anlam ilgisi (siyahlık) göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Sürme çekmek** deyimi kullanılarak **irsâl-i mesel** yapılıyor. Âşığın sevgilinin yolunun toprağının hasretiyle (kendi âhının ateşiyle) yanması **mübalağalı** bir anlatımdır.

2 Bu cism-i zerdî taş urdum kebûd itdüm sanur cânân
Bu bir kibritdür âteş degüldür nâr-ı âhumdan

Nesre Çevirisi: Sevgili bu sararmış cismi taş vurdum, gök rengi ettiğimi (morarttığımı) sanır. Bu bir kibrittir, âhımın ateşinden (bir) ateş değildir.

Açıklaması: *Kebûd: Gök rengi, mâvi.¹²¹*

Kibrît: 1- Kırmızı yakut; altın. 2- Kükürt. 3- Kibrit.¹²²

¹¹⁹ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.364.

¹²⁰ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.300.

¹²¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.500.

¹²² a.g.e. s.519.

Âşık “Sevgilinin aşkıyla sararıp soldum. Sevgili ise bunun sebebini vücuduma taş vurmak olduğunu zannediyor. Bizim acımız içten gelmektedir. Bize dış tesirler etki etmemiştir.”*mânâsına alınabilecek sözler sarf ediyor.*

Gök rengi ile mor renk kastediliyor. Sert bir cisimle (taş söylenmiş) vurulan bir vücutta morluklar oluşur. Sevgili, âşığın aşkın verdiği ıztrâb ile cismine taş vurup morarttığını zannediyor. Âşık ise bu iddiayı başka bir sebebe bağlıyor.

Âşık, kendindeki bu rengin özündeki cevherden geldiğini, aşktan dolayı sararmış, solmuş, kederli cisminin yanmasıyla ortaya çıktığını iddia ediyor. Âşık, bunu aşkın derecesini ifade için vesile yapıyor.

Yukarıdaki manalardan her biri beyit için düşünülebilir. Şâir, bu kelime oyunları yoluyla sevgiliye duyduğu aşkı anlatıyor.

Edebî Sanatlar: **Cism-i zerd, taş urmak, kebûd itmek; nâr-ı âh, âteş, kibrît** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Kibrît** kelimesi hem **kibrît** hem de **cevher** anlamına gelecek şekilde kullanılıp ikinci anlamı daha ziyade kastedilmiştir. **Tevriye sanatı** yapılmıştır.

3 Günâhum bu ki ey dil-ber varub yolıfda hâk oldum
Keremler eyle billâhi benüm gel geç günâhumdan

Nesre Çevirisi: Ey gönül çeken sevgili! Günahım bu ki varıp yolunda toprak oldum. Lutf et. Allah için benim günahımdan gel geç.

Açıklaması: Gazelin birinci beytinde âşığın sevgilinin yolunun toprağına kavuşmak istediğini görmüştük. Bu beyitte de şâir, söz oyunları yapıp kendisinin toprak haline gelen vücudundan geçmesini talep ediyor.

Âşık “gel geç” kelimelerinde söz oyunu yapıyor. “Gel geç” vazgeç, affet anlamında kullanılıyor görünüyor. Fakat şâirin asıl istediği toprak olan vücudunun üzerinden geçmesidir. Böylece sevgiliye toprak olarak da olsa kavuşacaktır.

Toprak, anâsır-ı erbaadandır ve bu dört unsurun en aşağısıdır. Bu nedenle tevâzûa işaret eder. Toprak olmakla sevgilinin uğruna ölme, onun uğruna can verme anlamları da kastedilmektedir.

Edebî Sanatlar: “**Ey dilber**” denilerek sevgiliye sesleniyor, **nidâ sanatı** yapılıyor. **Yolunda hâk olmak** deyimini kullanılarak **irsâl-i mesel** yapılıyor. **Gel geç** kelimeleri **1-Yürüyüp geç. 2- Gel vazgeç** anlamında kullanılıyor. Birinci anlam söyleniyor ama ikincisi kastediliyor.

4 İşıtdük dün gece agyâr ile ahşamlamış varmış
Bunu billâhi kim umardı ol gün yüzlü mâhumdan

Nesre Çevirisi: Dün gece rakipler ile varıp akşamladığını işittik. Allah için o gün yüzlü sevgilimden bunu kim umardı.(beklerdi)

Açıklaması: *Ağyâr: Başkaları yabancılar. Divân edebiyatındaki aşk üçgenini oluşturur. Bunlar seven, sevilen(yâr) ve sevgilinin diğer âşıkları (ağyâr)'dır. Ağyâr daimâ âşığa yanlış haber verdiği için eğrilikle ithâm edilir ve bu yüzden kaşa benzer. Rakîp olarak da bilinen ağyâr, âşığın şikâyetlerine mâruz kalır. Onun için kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Âşığın nazarında o, sevgili ile sıkı münasebetedir. Âşığı üzen de zaten budur. Bu nedenle âşık daimâ sevgiliye tembihlerde bulunur ve ağyâr hakkında onu uyarır. Buna rağmen yâr, âşıktan çok ağyâra imkân tanır ve onunla beraber olur, ona yüz verir. O, âşığa âdeta içten içe güler ve onunla alay eder gibidir. Sevgilinin çevresinden asla uzaklaşmadığı için âşığı da ona yaklaştırmaz. Kıskanç ve dedikoducudur. Sevgilinin bir âşığı da odur. Bunun için âşık ile aralarında daimî bir mücadele sürer.*

Âğyâr kelimesi çoğul bir kelimedir. Yani bunlar birden fazla, bazan yüzlercedir. Bu bakımdan ağyâr, sevgilinin mahallesinin bekçileri veya köpekleridir. Âşığı asla içeri bırakmazlar. Âşık onları bazan domuz, tilki, akrep, zağ diye nitelerken bazen şeytan ve dev, bazan da kâfir, gammâz, iftiracı, eğri, yavuz, nâdân olarak niteler. Hatta ona diken, belâ, mekes, kara yüzlü, bed çehreli vs. sıfatlarını da yakıştırır. (bkz. gayr, kâfir, rakîb, şeytan)¹²³

Sevgili âşık tarafından kıskanılır. Onu kimseyle görmek veya duymak istemez. Bununla ilgili kötü bir haber alması âşığı ıztırâblarla kıvrandırır. Belini büker. Ümitlerini azaltır.

Âşık, sevgilinin kendinden başkasıyla birlikte olmasını ummaz, bunu onun izzetine yakıştırır. Çünkü o, yücedir. Olur olmaz herkesle konuşmaz. O, sadece âşıktan uzak değildir. Herkesten kaçınır, tegafül içindedir.

Edebî Sanatlar: **Gün yüzlü mâh** ile **sevgili** kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. **Dün, gece, ahşamlamak** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Gece** ile **gün** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılmıştır. Ayrıca **mâh-gün** kelimeleri arasında **ihâm-ı tenâsüb** vardır.

5 Gerek yaksun gerek yıksun bu gönlüm şehrin ey Zâtî
Şikâyet itmezem ben de benüm devletlü şahumdan

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Bu gönül şehrinin gerek yaksın gerekse yıksın. Benim devletli şahumdan ben de şikâyet etmem.

Açıklaması: Âşık her yönüyle sevgiliye teslim olmuştur. Ona karşı “gassalın elindeki meyit” gibidir. Zaten hükümdardan, devlet sahibi olandan kim şikâyet edebilir. Böyle bir durum muhaldir.

Sevgilinin âşığa verdiği sıkıntı âşık için sevinç vesilesidir. Kötü yönde bile olsa sevgilinin kendisiyle ilgilenmesi, ona cefâ etmesi, gönlünü yakıp yıkmaya âşığı mutlu eder. Ya hiç ilgilenmese, tegafül etse daha mı iyi olurdu. Âşık bu haliyle sevgilinin kendinden haberdar olduğunu biliyor. En azından bundan emin.

Şâir, bu beyitte sevgiliyi şehirleri yakıp yıkan, önüne çıkan her şeyi yok eden, taş taş üstünde bırakmayan ordulara benzetiyor. Bu yok etme maddî bir yapı taşıyor. Âşığın gönlünü yakıp yıkmaya şeklinde ortaya çıkıyor.

¹²³İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.22-23.

Gönül, bir şehir veya bir mülk olarak düşünölmüş olup bu mülkün şahı da sevgilidir. Sevgili padişah ise aşk ıztırâbı da onun ordusudur. Bu ordu gönül denilen tülkeyi yakıp yıkar.

*Şah (şâh): Pâdişâh (bkz. padişâh). Ayrıca satrançta bir taşın adıdır ki hareketsiz kaldığı an oyun bitmiş sayılır.*¹²⁴

Âşık, sevgiliden gelecek olan her türlü mihnete razıdır. Onun her eziyetine katlanır ve şikâyetle bulunmaz.

Edebî Sanatlar: “Gönül şehri” denilerek gönül, şehre benzetiliyor ve teşbîh-i belîğ sanatı yapılıyor. Ey Zâfî denilip seslenildiği için nidâ sanatı var. Devletlü şah ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. Yaksun, yıksun kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

1013

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Yire dökdi berg-i rengîni esüb bâd-ı hazân
San kıyâmet kopdı döküldi nücûm-ı âsumân

Nesre Çevirisi: Sonbahar rüzgârı esip parlak renkli yaprakları yere dökü. Sanırsın ki kıyâmet koptu. Gökyüzünün yıldızları döküldü.

Açıklaması: Gazel sonbahar tasviriyle başlıyor. Yaprakların sonbaharda sarının ve kahverenginin değişik tonlarını alışları “berg-i rengîn” ile ifade ediliyor.

Sonbahar rüzgârının kuvvetlice esmeye başlamasıyla zayıflayan yapraklar düşer. Bu olay ile -benzetme yoluyla- kıyâmetin kopması ve yıldızların düzeninin bozulması, düşmeleri hadisesi arasında ilgi kuruluyor.

Kıyâmet: Ölümden sonra dirilme. a) Dünyada öldükten sonra geçici olarak ulvî ve suflî bir hayat yaşamak üzere dirilmek. Küçük kıyâmet (Kıyâmet-i suğra) budur. “Kim ölürse kıyâmeti kopmuştur” hadîsiyle buna işâret edilmiştir. b) İradî ölümden sonra kutsî âlemde kalbin ebedî olarak diri kalması tarzında yeni bir yaşama tarzına kavuşmak. “İradıyla öl ki tabiatla diri kalasın.” Buna orta kıyâmet (kıyâmet-i vusta) denir. En'am sûresinin 122. âyetinde buna işâret edilmiştir. Ölümden evvel ölmekle kavuşulan hayat budur. c) Fenâ fillâh mertebesine erdikten sonra bekâ billâh makamında hakîkî bir hayata kavuşmak. Buna büyük kıyâmet (kıyâmet-i kübrâ) denir. Nâziât sûresinin 34. âyetinde buna işâret edilmiştir. (Kâşânî.)¹²⁵

Edebî Sanatlar: Berg-i rengîn-bâd-ı hazân, nücûm-ı âsumân- kıyâmet kelimeleri birbirlerine karşılık gelecek şekilde kullanılarak düzensiz bir şekilde beyitte yer aldıklarından Leff ü Neşr-i Gayri Müretteb yapılıyor. Berg-i rengîn, bâd-ı hazân, yire dökme kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Kıyâmet kelimesi ile kıyâmet gününe telmîh yapılıyor. Sonbahar

¹²⁴ a.g.e. s.497.

¹²⁵ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.317.

rüzgârının eserek yaprakları yere dökmesi “san (sanki)” kıyametin kopup yıldızların dökülmesine benzetilerek **teşbîh-i mufassal** yapılıyor.

- 2 Ne haber verdi yine eşcâra yâ Rab peyk-i bâd
Soyunub geydüklerini itdiler aña revân

Nesre Çevirisi: Yâ Rab! Rüzgar habercisi, ağaçlara yine ne haber verdi. Giydiklerini soyunup ona götürdüler.

Açıklaması: Sonbaharın gelişiyle birlikte ağaçların yaprakları solar ve dökülür. Dökülmeleri için hafif bir rüzgâr esmesi bile yeterlidir. Çoğu zaman ise rüzgâr biraz sertçe eser ve yaprakları önüne katıp götürür. Âdetâ ağaçların elbisesi olan yaprakların dökülüp uçuşmaları ile ağaçların çıplak kaldıkları görülür.

Beyitte sonbaharda ağaçların yapraklarını dökmeleri, bunları rüzgârın önüne katıp götürmesi hadisesi rüzgâr ile ağaçların haberleşerek bilinçli olarak yaptıkları bir iş olarak takdim ediliyor. Olay bir habere vabeste imiş gibi gösteriliyor.

*Bazan rüzgârı bir postacı, bir ulak olarak görürüz. Bu durumda sevgiliden âşığa koku; âşıktan sevgiliye özleyiş, niyâz, âh u feryâd getirip götürür.*¹²⁶ Güzel haber yani müjde getiren postacı vs. ise müjdeyi alan kimse tarafından ödüllendirilir. Beyitte bu durum da hatıra getiriliyor.

Tasavvufî mânâda bu bir tecerrüttür. Yani bir dervişin dünya malından kendini sıyırması, bekâ âlemine yönelmesi demektir.

Edebî Sanatlar: **Yâ Rab** ile Allah’a seslenildiğinden **nidâ sanatı** yapılıyor. “Ne haber verdi?” şeklinde soru sorulup bilmezlikten gelinerek **Tecâhül-i Ârif sanatı** yapılıyor. **Eşcâr (ağaçlar) ve peyk-i bâd (haber rüzgârı)** haber veren ve alan olarak kişileştirilerek **teşhîs** yapılıyor. “**Geydüklerini**” kelimesi ile kastedilen ağaçların yaprakları olup **açık istiâre** yapılıyor. Müjdecinin ödüllendirilmesine ve uğurlanmasına **telmih** yapılıyor. En önemlisi ise doğal bir hadise güzel bir sebebe bağlanıp **Hüsn-i Ta’lil** yapılıyor.

- 3 Bâgdan göndermege çıkdı sabâyı bergler
Bûy-ı zülf-i yârdan beñizer getürdi armagân

Nesre Çevirisi: Yapraklar sabah rüzgârını bâgdan göndermeye (uğurlamaya) çıktı. Yârin zülfünün kokusundan armağan getirmişe benzer.

Açıklaması: Rüzgâr bağ ve bahçelerden esip geçer. Geçerken sonbaharla birlikte sararmış ve zayıflamış yaprakları da peşi sıra sürükler. Bağ ve bahçelerin dışına kadar uçurur. Bu olay beyitte başka bir sebebe bağlanıyor. Bağa gelen (esen) rüzgâr sanki sevgilinin saçının kokusunu getirmiş de bundan çok mutlu olan yapraklar rüzgârı sevinç ile uğurlamışlar.

Sabah rüzgarı eser ve sevgilinin saçının misk gibi hatta ondan daha hoş olan kokusunu âşıklara ulaştırır. Âşıkları mutlu eden bir habercidir. Bu sebeple âşıklar tarafından dört gözle beklenir.

¹²⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 454.

*Bûy: 1- Koku. 2- Ümit, umma. 3- Sevgi. 4- Tamah. 5- Huy, tabîat. 6- Kısmet, pay, nasip.*¹²⁷

Edebî Sanatlar: **Sâba (sabah rûzgârı)** ve **berg (yaprak)** kişileştirilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor. Sabah rûzgârı esince yapraklar dallardan kopup uçuşur. Bu olay sabah rûzgârının sevgilinin kokusunu bağa getirişi ve giderken yaprakların onu uğurlaması şeklinde düşünülerek güzel bir sebebe bağlanıyor. **Hüsn-i ta'lîl sanatı** yapılıyor. **Bağ, berg** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Müjdecinin uğurlanmasına **telmih** yapılıyor. Nişan olarak külâh dikilmesi geleneğine **telmih** yapılıyor.

4 Kâ'be-yi kûy-i sanemden bâd geldi sag esen
Eşrefiler saçdı üstüne dıraht-ı bûstân

Nesre Çevirisi: Put (gibi olan sevgili)'un semtinin Kâ'besinden rûzgâr sağ salim geldi. Bahçenin (bostanın) ağacı üstüne şerefiler (iltifatını) saçtı.

Açıklaması: Put gibi güzel olan bir sevgilinin köyünü tavaf eden rûzgar nasıl olmuş da bütün âşıkların ayrılamadığı ve can verdiği yerden sağ salim dönmüştür. Sevgilinin diyarına giden bir daha oradan ayrılamaz, esir olur. Bu sevgilinin güzelliğinin cazibesinden kaynaklanır. Şâir, rûzgârı da âşıklarla kıyaslıyor. Onu da âşıkların kategorisine koyuyor. Sevgilinin semtinin Kâbe'ye benzetilmesi hususu için 1011/2'ye bakınız.

Mevzuun bir diğer yönü de sevgilinin diyarından ayrılıp gelebilen rûzgârın o diyardan neler getirdiğidir. Önceki beyitte olduğu gibi haberler ve sevgilinin eşsiz kokusundan getirmiş olmalıdır ki bunu dört gözle bekleyenler vardır.

Rûzgar sevgilinin diyarından geliyor. Ağaçlar onu iltifatlarla karşılıyor ve üzerine yaprak saçıyor. Buradaki saçî âdeti üzerinde duralım:

Saçı, Nisâr: Saçı, düğünlerde davetîlerin gönderdiği hediyedir. Pek eski zamanlarda para, buğday gibi şeylere münhasır olan bu hediyeler gelinin başından saçılırken, sonraları her türlü düğün hediyesine alem olmuştur.

*Anadolu'da gelin, güveyi evine geldiği zaman başından para, buğday, şeker, karışık saçî saçarlar. Çok eski zamanlarda buğday yerine darı saçarlarmış. Lisanımızdaki "darısı sana" duâsı bu âdetten kalmıştır, sanırım. O halde mânâsı: "Düğün saçısı darı senin de başına saçılın" demek iken, sonraları hayırlı işlere teşmîl edilmiş bir duâ demektir.*¹²⁸

Eşrefî o dönem kullanılan bir nevi para, pul olmalı. Beyte göre altın para veya ona muadil bir para olması muhtemeldir.

Burada yaprakların saçılması değişik vesilelerle çiçek, para, buğday, altın vs. gibi nesnelere saçılması hadisesini hatırlatır ki bir nevi sevinç gösterisidir. Ayrıca bir seferden esenlikle dönenler için de gelenin şerefine varlık durumuna göre saçî âdetine de atıfta bulunuluyor.

¹²⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.115.

¹²⁸ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.387.

Edebî Sanatlar: **Sanem** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Eşrefiler saçmak** ile **para, buğday vs. saçma âdetine telmîh** yapılıyor. **Bâd(rüzgâr)**, **dıraht-ı bustân(bostanın ağaçları)** kişileştirilerek **teşhîs** yapılıyor. Rüzgâr, bostanda esince yapraklar dökülür. Bu olay güzel bir sebebe yani rüzgârın, sevgilinin köyünden kurtulup gelmesinden dolayı ağaçların iltifat için saç yerine yaprak saçmalarına bağlanıyor ve **hüsn-i ta'lil** yapılıyor.

5 Zâtî'ya zâyi' geçürme nev-bahâr-ı 'ömrüñi
Çünkü her evvel bahârüñi âhırî olur hazân

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Ömrünün ilkbaharını boşa geçirme. Çünkü her ilkbaharın sonu sonbahar olur.

Açıklaması: Bu gazelin ilk dört beytinde sonbaharı değişik tasvirlerle sunan şâir, son beyitte kendine nasihat ediyor.

“Ey Zâtî! Ömrünü boşa harcama, değerlendir. Çünkü görüyorsun ki her bahardan sonra mutlaka bir sonbahar geliyor.” diye kendine nasihat ediyor. Beyit, önceki beyitlerin anlamını bir ders ile tamamlıyor.

Edebî Sanatlar: **Nev-bahâr-ı 'ömr (ömrün baharı)** terkinde **ömür, ilkbahara** benzetilerek **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. Aynı zamanda **ömrün baharı** terkihiyle **gençlik** kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. **Evvel-âhir; bahar-hazan** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

1014

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+---

1 Meh degüldür görinen ey âfitâbum âsumân
Şeb-külâhın tîr-i âh-ı 'âşika dikdi nişân

Nesre Çevirisi: Ey güneş (gibi güzel sevgili)'im! Görünen ay değildir. Gök, âşığın ahının okuna gecelik külâhını nişan dikti.

Açıklaması: Âşık olan şâir, sevgiliye âşkının büyüklüğünü anlatacak. İşte bu sebepten değişik tasvirler ve hayâller kuruyor. Âşık, güyâ sık sık âh eder. Bu âh ediş de geceleridir. Çünkü gündüzleri sevgilinin yüzüne benzeyen güneşi gördükçe onun gönlü teskîn olur. Bu hayâlin zıddı için 1011/4'e bakınız. Gece güneş de görünmez ve âşığın takati kalmaz, dayanamayıp âh eder. Çünkü âh, âşığın içindeki aşk ateşinin dışarı çıkmasıdır. Bu âşığı az da olsa ferahlatır. Ama âşığın en son çaresi âh etmektir. Çünkü âşık aşkını gizli tutmak niyetindedir.. Bu mevzu için 1008/1'e bakınız.

Başka gazellerde âşîğın sevgilinin yüzünü mâh (ay)'a benzettiğini gördük. Bu konu için 1011/4'e bakınız. Bu beyitte güneşe benzetiliyor. Takdir edilir ki Ay'a ışığını güneş verir. Asıl ışık kaynağıdır. Güneş, Ay'dan çok büyük ve parlaktır. Çıplak gözle bakılamaz. İnsanın gözünü kamaştırır.

*Külâh, Küleh: 1- Külâh, [eskiden] giyilen, ucu sivri veyâ yüksek başlık, başa giyilen şey. 2- İçine şeker ve sâire koymak üzere huni şeklinde bükülen kâğıt. 3- mec. Oyun hile.*¹²⁹

*Nişân: 1- Nişan, iz, belirti. 2- İşâret, fabrika işareti. 3- Yara izi. 4- Amaç, hedef, vurulması istenilen nokta. 5- Vurulacak noktaya silâhı çevirme. 6- Yavukluluk işareti. 7- Bu işareti takmak üzere yapılan tören. 8- Hâtıra için dikilen taş. 9- Tuğra. 10-Taltif için verilen madalya. 11-Ferman.*¹³⁰

Geceleri âşîğın âhı devamlı bir hâl almış ve gök bu ahın okuna gecelik külâhı olan Ay'ı, nişan olarak dikmiştir. Buradan insanların gece uyurken külâh giydikleri anlamını çıkarabiliriz. Gök, bir insan; ay da onun gecelik külâhı olarak düşünülmüş.

Edebî Sanatlar: **Meh, şeb-külâh(gece külâhı)**'a benzetilerek **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. **Meh-âfitâb** kelimeleri arasında parlaklık yönüyle **tezat sanatı** yapılıyor. **Meh, âsumân, âfitâb** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Âsumân (gök)**'ın gecelik külâhı olan Ay'ı, âşîğın ahına nişan dikmesi olayında **âsumân** kişileştirilip **teşhîs** yapılıyor. **Ey âfitâb** denilerek **sevgili** kastedildiğinden **açık istiâre**, seslendirildiğinden de **nidâ sanatı** yapılıyor. **Âşîğın** her gece göğe çıkması **mübalağalı** bir anlatım içeriyor.

2 Tablalardur mihr-ü-meh altunlu findıklar nücûm
Tîr-i âh-ı 'âşîka ta'lim-hâne âsumân

Nesre Çevirisi: Güneş ve ay tabladır; yıldızlar da altunlu findıklardır. Gök, âşîğın ahının okuna talimhanedir.

*Açıklaması: Findık: [Ask.]: Kurşun yerinde kullanılan bir tâbirdir. İlk zamanlarda kullanılan tüfeklerin kurşunları findığa benzediği için bu ad verilmiştir. Bundan dolayı tüfekte yapılan atışlara findık serpmek denirdi.*¹³¹

Tabla: Kalkan

Bu gazel, birinci beytinde de görüldüğü üzere gök tasvirlerinden oluşuyor. Beyitte kayan yıldızlar altunlu findıklara (mermiye) benzetilirken göğün –bir önceki beyitteki gibi- âşîğın ahının okuna bir talimhane olduğu ileri sürülüyor.

Talimhane [Ask.]: Askerlerin talim yaptıkları yerler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Ok ve tüfek talimhanelerinin birer atış mektebi halinde on altıncı asır sonlarına kadar devam ederek

¹²⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.533.

¹³⁰ a.g.e. s.841.

¹³¹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, s. 626.

ondan sonra eski ehemmiyetini kaybettiği yazılı bulunan “Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları adlı eserde (cilt 1, sayfa 228)¹³² yer alır.

Önceki beyitte göğün gece külahı olan Ay’ı, âşğın âhına hedef olarak diktiğini görmüştük. Bu beyitte de göğün, her zaman âh eden âşğın âhına bir talim yeri suretini aldığı söyleniyor. Bu durum âşğın ıztırâbının çokluğuna işâret eder.

Edebî Sanatlar: **Mihr, meh, nücûm, âsumân; fındık, talimhane, tabla** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Âşğın ahının okuna, göğün talim yeri haline gelmesi **mübalağa**. Yıldızlar, altınlı fındıklara benzetilip **teşbîh** yapılıyor. Altınlı fındıklar, hatırlatılıp **telmih** yapılıyor.

3 Külegi gün yelkeni ebr ahumuñ dũdı direk
Bahr-ı ‘ıřkuñ içre cânâ bir gemidũr bu cihân

Nesre Çevirisi: Ey sevgili! Bu cihan (senin) aşk denizinin içinde bir gemidir. Gün, küreği; bulut, yelkeni; ahımın dumanı, direk.

Açıklaması: Şâir dünyayı bir gemiye, aşk gemisine benzetiyor. Güneş, bu geminin küreğidir. Çünkü dünya güneşin çekim kuvvetiyle dönüyor. Bulutlar birer yelken edâsıyla dünya gemisinin üzerini kaplamış. Bir de buna âşğın âhı, direk olarak eklenince hayâl tamamlanıyor ve bulutlar âhın ucuna asılı yelken halini alıyor.

Âlem, sevgilinin aşk denizi. Dünya bu denizde küreği güneş, yelkeni bulut ve direği âşğın ahı olan bir gemidir. Güzel bir hayâl tablosuyla sevgili ile âşık arasındaki münasebeti ortaya koyan bir beyit.

Burada dünya bir gemiye benzetiliyor ve bu gemi aşk denizinde yüzüyor. Buradan hayatın sebebi ve yaratılış gayesinin aşk olduğu çıkarılabilir. Birçok din ve efsanelerde yaratılış aşkla başlamaktadır.

Tasavvufun özünü “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” kudsî hâdisi oluşturur. Bu hâdisin içeriğinde de aşk vardır. Vahdet-i vücud felsefesi de Allah’ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister.

Şâir, aşkı içinde derinden duyarak âh eder. Âşğın âhı, dumanı dünya gemisinde direk olacak çok ve büyüktür.

Edebî Sanatlar: **Kürek, yelken, direk, gemi** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Cânâ** kelimesi seslenme içerdiğinden **nidâ** sanatı var. Bahr-ı ‘ışk (aşk denizi) terkiibinde **aşk, denize** benzetilerek **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılıyor. Âşğın ahının dumanının dünya gemisindeki bulut yelkenine direk olması **mübalağa**.

¹³² a.g.e. s. 393.

- 4 Gök gök itdûñ kan bulaşmış cism-i zerdüm taş ile
Anuñ için dirler ey şeh baña mîr-i ‘âşıkân

Nesre Çevirisi: Taş ile kan bulaşmış solgun cismimi gök gök ettin. Ey şah! Onun için bana âşıkların beyi derler.

Açıklaması: Sevgilinin aşkıyla çok acı çeken âşık, zayıflar ve kanı çekildiği için rengi solar. Soluk benizli bir hal alır. Bu yetmezmiş gibi sevgili bir de taşıyarak âşığın solgun cisminde cüz’î miktarda kalmış olan kanını da akıtır. Atılan taşlar bir taraftan sararmış cismine kana bularken bir taraftan da morluklar meydana getirir.

Bu tablo mecazîdir. Hakikati ise âşığın çektiği sıkıntının büyüklüğünü anlatmaktır. Yukarıdaki eziyetlere uğrayan âşık, âşıklar arasında haklı bir yer ve itibar kazanır. Bunu da şâir, “Bana bundan dolayı âşıkların şâhi derler.” şeklinde ifade ediyor.

Beyitte dikkati çeken bazı renkler var: Kırmızı, sarı ve gök rengi. Bunlar beylik emâresi olup beylik emâresi olarak üç tuğ verilir. Burada şâir, tuğların renginden bahsediyor. Beylerin kıyafetinde, başlıklarında veya çadırlarında bu renkler çeşitli şekillerde beylik nişanı olarak kullanılır.

Beytin ikinci mısraında kullanılan “anuñ için” kelimeleri iki ayrı mânâ taşıyor: 1- Kelime birinci mısraa göre düşünülürse “onun için” anlamına gelir. 2- Kelimeler kendi başına düşünüldüğü taktirde “güzelliğin için (an: güzellik)” anlamına gelir. Her iki anlam da geçerlidir.

Edebî Sanatlar: Ey şeh ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. Ey kelimesinde midâ sanatı yapılıyor. “anuñ için” kelimeleri iki ayrı mânâ taşıyor: 1- Kelime birinci mısraa göre düşünülürse “onun için” anlamına gelir. 2- Kelimeler kendi başına düşünüldüğü taktirde “güzelliğin için (an: güzellik)” anlamına gelir ki tevriye yapılıyor. Beylik emaresi olan renklere ve beylere tuğ verilmesine telmih yapılıyor.

- 5 Râh-ı kûy-i yârı zeyn itdüm şîrâr-ı âh ile
Ol tarîkuñ ‘aksidür Zâfi felekde kehkeşân

Nesre Çevirisi: Âhın kıvılcımıyla sevgilinin semtinin yolunu süsledim. Ey Zâfi! Felekte Samanyolu, o yolun aksidir.

Açıklaması: Âşık hep ah edip inler. Yâre kavuşma arzusuyla yanar. O kadar çok inliyor ki ahının kıvılcımı ile sevgilinin semtinin yolunu aydınlatıyor. Beyit âşığın aşkının derecesini anlatmak bakımından önemli bir misal. Âşığın ahının kıvılcımları o kadar parlak ve büyük ki aksi göğe yansıyor. Şâir, Samanyolu'nun bu ahın kıvılcımlarının aksi olduğunu ileri sürüyor.

*Kehkeşân (Keh-keşân): Saman yolu, saman uğrusu. Gökyüzünde koyu yıldız kümesi. Gök cisimleri arasında anılır. “Keh-keşân” kelime olarak “saman götürenler” demektir. Kerpiç ustalarına saman taşıyanların düşürdükleri kırıntılardan kinaye olarak, bu koyu aydınlığa kehkeşân denilmiştir.*¹³³

¹³³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.320.

Edebî Sanatlar: Tarîk, râh; felek, kehkeşân kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. **Zâfî** kelimesinde seslenme anlamı olduğundan **nidâ sanatı** var. Âhın kıvılcımlarının aksinin Samanyolu olması **mübalağa** ve **Hüsn-i ta'lîl sanatı**.

1015

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Gördi kim âhum yile virdi zemîni âsumân
Başa toprak koyub ol dem istedi andan emân

Nesre Çevirisi: Gök, ahımın zemini yele verdiği görünce o an başa toprak koyup ondan yardım istedi.

Açıklaması: *Başına toprak koymak: Çok üzölmek.*¹³⁴ Çok eski devirlerde yapılan bir geleneği yansıtıyor. Aynı zamanda teslim bayrağı çekmek anlamına geliyor. Yenilgiyi kabul etme tavrı ve ifade şeklidir.

Emân dilemek: Aman dilemek, galebe çalanın merhametine sığınmak.

Yele vermek: *Savurup telef etmek, boşuna harcamak, heder etmek.*¹³⁵

Gazelin ilk beyti olup âşğın aşkının büyüklüğünü anlatan değişik tasvirler yapıyor. Şâir (âşık), çok âh ediyor. Bu âhın tesiriyle yerden kalkan toz toprak göğe çıkıyor. Yeri yerle bir eden âh yeli göğe ulaşınca gök, yerin başına geleni görüp (hüsn-i ta'lîl ile) başına toprak koyarak aman diliyor. Teslim oluyor.

Edebî Sanatlar: **Âsumân** kelimesi kişileştirilerek **teşhîs** yapıyor. Ayrıca **Zemîn-âsumân** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. “**Yele vermek, başına toprak koymak ve emân istemek**” deyimleri kullanılarak **irşâl-i mesel sanatı** yapıyor. Âhın yeryüzünü yele vermesi **mübalağa**. Gögün başına toprak koyması durumu **hüsn-i ta'lîl sanatı** içeriyor.

- 2 Görinen yir yir defizlerde cezâyir sanmafiuz
Başa toprak koyub isterler sirişkünden emân

Nesre Çevirisi: Denizlerde yer yer görünenleri adalar sanmayın. (Onlar) Başa toprak koyup gözyaşından yardım isterler.

Açıklaması: Gazelin birinci beytinde başlayan hayâl devam ediyor. Denizlerde yer yer görölen adaların âşğın gözyaşı denizinde boğulmamak için başına toprak koyan insanlara benzetildiği görölüyor.

Yukarıdaki durum, âşğın çektiği acıları ve döktüğü gözyaşını tasvir etmek maksadıyla kullanılıyor. Adalar bile gözyaşını denizinin enginliğinde boğulma tehlikesi geçiriyor. Bunun

¹³⁴ M. Ali Tanyeri, *Önekleriyle Divan şiirinde Deyimler*, s. 56.

¹³⁵ a.g.e. s. 246.

için başlarına toprak koyuyorlar. Yoksa toprak bulundurma ihtiyacı olmayacaktı. (Adalardaki toprak hüsn-i ta'lil yoluyla gözyaşı tehlikesinden korkan adaların eman dilemelerine bağlanıyor.)

Deniz: Divân edebiyatında bahr, bihâr, kulzüm, ummân, deryâ, yemm, muhît gibi deniz anlamına gelen kelimeler çok kullanılmıştır. Büyüklük genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi mânâlar ifade eden deniz, insanlara sonsuz faydalar sağlamaktadır. İnci ve mercan oradan çıkarılır. Bitmez tükenmez bir hazine gibidir. Bazan coşar, taşar. Ancak onun gark edicilik, helâk edicilik özellikleri de vardır. Deniz, övülen kişinin cömertliğini temsil eder. Hatta bu cömertlik yanında deniz küçük kalır. Âşığın gözyaşları akıp deniz oluşturur. Kara ile birlikte (bahr ü ber) ve "yedi deryâ", deryâ-yı derd (sonsuz azab), deyâ-yı eşk (gözyaşı denizi), deryâ-dil (deniz gönüllü; kalender), deryâ-nevâl (lutfu deniz gibi çok olan) gibi kalıplaşmış şekillerle de denizin anıldığı yerler vardır.

Eskiler yedi deniz olduğuna inanırlar. Bunlar Bahr-i muhît (Atlas Okyanusu), Bahr-i Sînt (Hint Okyanusu), Bahr-i Lut (Lut Gölü), Bahr-i Rûm (Akdeniz), Bahr-i Nitaş (Karadeniz), Bahr-i Hazer (Hazar Denizi) ve Bahr-i Kulzüm (Kızıl Deniz, Şap Denizi)dür. Bunlardan Büyük Okyanus ile Kızıl Deniz yerine Aral ve Tabariye göllerini sayanlar olmaktadır.

Deniz, balıklar, gemilerin seyahatleri, kayıklar, girdaplar vs. özellikleriyle de çok zaman ele alınır ve katre (damla) ile tezat sanatına konu olur. İncinin denizden çıkarılması dolayısıyla çok zaman inci ile birlikte kullanılan deniz, aynı zamanda âşığın içinde bulunduğu bela yurdumu da ifade eder. Bu durumda denizin sahili yoktur. Denize düşenin yılanı sarılması imajıyla âşık bu denizde, bir yılan olarak gördüğü rakîbe veya sevgilinin saçına can atar. Tasavvufi edebiyatta deniz vahdeti; damlaları ve dalgaları ise kesreti simgeler. Hakikat ehli Allah'ı bir deniz, kâinâtı da dalgaları olarak görürler. Böylece dalgalar mâsivayı simgeler.

Bir âyet-i kerîmede "Eğer yerde bulunan ağaçlar kalem; ve deniz, ondan sonra yedi deniz daha ona yardım ederek mürekkebe olsa, yine Allah'ın kelimeleri tükenmez (Lokmân/28)." buyrulmaktadır.¹³⁶

Şâir, aşkı sebebiyle her dem gözyaşı döker. Bu gözyaşı, akarsular, seller meydana getirir. Daha da artarak denizlere dönüşür. Bu denizlerde mahsur kalanlar da aman diler. Adalar da bunlar arasındadır. Âşığın gözyaşı ne kadar fazlaysa o derece kıymetlidir. Çünkü aşkının, ıztrâbının büyüklüğünü ifade eder.

Edebî Sanatlar: **Deniz, cezâyir** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapılıyor. Gözyaşının denizler oluşturacak kadar çok oluşu **mübalâğa**. Adalardaki toprak **hüsn-i ta'lil** yoluyla gözyaşı tehlikesinden korkan adaların eman dilemelerine bağlanıyor.

3 Nâr-ı âhumdan çıkan yaşıl kızıl dütünleri
Rûy-ı zerdümde gören dir baña mîr-i 'âşikân

Nesre Çevirisi: Ahımın ateşinden çıkan kızıl, yeşil tütünleri (dumanları) sarı, solgun yüzümde gören, bana âşıkların beyi der.

¹³⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, s.137.

Açıklaması: Beyitte kullanılan “çıkmaq ve düttün” kelimeleri göz önünde tutulduğu zaman düttün ile duman mânâsının kastedildiği görülür. Yanan bir cisimden farklı renkte dumanların çıkması durumundan da istifade ederek ahın ateşinden, âşığın solmuş cisminin yandığı yargısına varabiliriz.

Yukarıda izah ettiğimiz sıkıntılara katlanmak her âşığın harcı değildir. Bu sebepten âşık, kendisine görenlerin âşıkların beyi sıfatını lâıyk gördüklerini iftihar ile söylüyor. Sarı yüz, yeşil ve kızıl izler. Bu renkler daha önceki beyitlerden birinde de karşımıza aynı anlamda kullanılmıştı. Bunun için 1014/4’e bakınız. Orada da izah ettiğimiz gibi bu renkler eski zamanlarda “Beylik emâresi” olarak kullanılır. Üç tuğ beylik emâresidir. Bunlar sarı, kırmızı yeşil yahut maviye çalan yeşil renkte olurlar. Beyitte bu durum anlatılıyor.

Edebî Sanatlar: Yaşıl, kızıl, rûy-ı zerd(solgun yüz) kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapılıyor. Âhının ateşinden sararmış yüzünde yeşil, kızıl düttünlerin çıkması **mübalâğa**. Beylik emâresi olan üç tuğa **telmih** yapılıyor.

4 Sıhhatümle ‘ışk meydânında cânâ ceng için
Tâze dâgum bir siper tîrüm elif na’lüm kemân

Nesre Çevirisi: Ey sevgili! Sıhhatimle aşk meydanında savaşmak için taze dâgum bir siper, okum elif, oturduğum yer yay (olmuştur).

Açıklaması: *Ceng: Savaş, vuruşma.*¹³⁷

*Dağ: Yanık yarası, insan ve hayvan vücûduna kızgın demirle vurulan damga. (bkz. yara)*¹³⁸

*Na’l: 1- Ayakkabı, papuç. 2- Nal. 3- Oturacak yerlerin en aşağısı.*¹³⁹

Kemân: Keman, yay, kavs. Bir savaş aleti olmak yanına en çok kullanımını, sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde bulmuştur. Hilâlin ve feleğin de zaman zaman kemâna benzetildikleri de olur. Âşığın beli de kemâna dönebilir. (bkz. ebrû)¹⁴⁰

Âşık sıhhatine savaş açmış. Çünkü sağlıklı, sıhhatli oluşu onun hiç aşk acısı çekmediğine delâlet eder. Bu da âşığın sevgili katındaki kıymetini azaltır. Böyle bir hâle düçâr olmak istemeyen âşık bütün varlığıyla kendi kendisiyle savaşıyor. Savaş aletleri de ilginç. Vücûdundaki taze dağ, sıhate karşı bir siper, elif (harfi gibi olan kirpikleri) bir ok, yayı ise oturduğu yerdir. Her an yerinden ok gibi fırlayıp savaşmaya hazır bir savaşçı.

Şâirin kastettiği âşığın hiçbir zaman sevgili nazarında düşük bir mevkide yer almak istemeyişidir. Âşık, sevgilinin gözdesi olmak, kıymet kazanmak, makamını muhafaza etmek istiyor. Bunun için de her türlü gayreti sarf ediyor ve sıhhatli olmamak için çaba harcıyor. Çünkü aşk, ıztırâb demektir. ıztırâb da âşığı yiyip bitirerek hasta eder.

¹³⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.133.

¹³⁸ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.129.

¹³⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.803.

¹⁴⁰ a.g.e. s.321-322.

Ayrıca beyitte kullanılan kelimeler üzerinde dikkatle durulduğunda âh motifinin çizildiği görülüyor. Ok, elif, dağ, ha ve na'l (kanun) ise elifin üzerindeki med şekline benziyor. Buna göre beytin mazmunu âhtır.

Edebî Sanatlar: **Meydan, ceng, siper, tır, kemân** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Âşığın kendi sıhhatine savaş açması **mübalâğa**.

5 **Kâmet-i yâra niçün öykündüñi ey ser-keş diyen**
Ayagımı aldı servüñi Zâtî'yâ âb-ı revân

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! "Ey inatçı, yârin boyuna niçin özendin?" diyen akan sular servinin ayağını aldı.

Açıklaması: *Ser-keş: Dik başlı, başkaldıran; inatçı; itâatsiz.*¹⁴¹

Boy: Anlamdaşları olan kad, kâmet kelimeleriyle daha çok kullanılan boy, sevgiliye ait olunca başka şekillerde ele alınır. Sevgilinin boyu daimâ uzun ve düzgündür. Bunun için bülend, bâlâ, rast, doğru, mevzûn, serkeş, dil-keş, dil-cû, latîf, râna, hurâman, revân, âzâde gibi sıfatlar kullanılır. Bunlardan bir kısmı mecazî, bir kısmı itibarî anlam taşırlar. Şâir, bu sıfatların anlamları üzerinde durarak bir çok edebî sanat yapabilir. Bâla-belâ, âzâd-âzâde, rast-doğruluk, kâmet, kıyâmet vs. bunlardandır.

Sevgili servi gibi salınır. Âşık bu durumda kendinden geçer. Çünkü onun endamlı yürüyüşü servinin salınışını hatırlatır. Hatta sevgilinin boyu serviden çok daha güzeldir.

Bazan onun boyu çınar, şimşâd, sanavber ve ar'ar olur. Çünkü bu ağaçlar da yüksektir. Bazan da Tûbâ ve Sidre olur. Sevgilinin boyu cennetteki Tûbâ ağacı gibi değerlidir. Yine Sidre bir ağaç olmakla beraber Sidre-i Müntehâ kelimesiyle değer kazanır.

Sevgilinin boyu bir gül fidanı, bir nihâldir. Yer yer sancak olur, livâ olur, kalem olur, elif olur. Sevgili bu boyuyla yürüyünce fitne koparır, kıyâmet olur, belâlar ve kargaşa başlar.

*Divân edebiyatında sevgilinin boyu için söylenecek söz bitmez. Onun hakkında daimâ söylenecek bir özellik, benzetilecek bir nesne vardır.*¹⁴²

Öykünmek: *Taklit etmek, taklide çalışmak, özenmek.*¹⁴³

Serv: *Servi ve selvi dediğimiz ağaçtır. Üç nev'idir:*

1-*Serv-i nâz: Dalları etrafına sarkan yeni yetişen servidir. Nâz, nevrete demektir. Serv-i âzâd mukâbili olarak kullanılır.*

2- *Serv-i âzâd: Dalları doğru bitmiş olan ki serâpâ güzel olur.*

¹⁴¹ a.g.e. s.942.

¹⁴² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.94.

¹⁴³ *Tarama Sözlüğü (E-İ)*, Cilt V, s. 3147.

3- *Serv-i Sehî: Doğru büyümüş ve iki şahlı olur. Ekser uzun boy, buna teşbîh olunmuştur. "Araplar şeceretü'l-hayye derler ki servi bulunan yerde elbette yılan bulunur." [Burhân-ı Katı' Tercümesi]*¹⁴⁴

*Ayak (Ayağın) almak: Aleyhte bulunarak kıvvet ve itibardan düşürmek; çelme takıp yere sermek.*¹⁴⁵

Sular servinin dibine akınca bir gölcük oluşturur. O gölcük içindeki suyun aksinde servi baş aşağı görünür. Bu akis olayna hüsn-i ta'lil yoluyla gönderme yapılıyor. Olayın sebebi bu durum iken sebep, sevgilinin boyuna servinin özenmesi ve bundan dolayı suyun onu cezalandırması olarak gösteriliyor.

Edebî Sanatlar: **Kâmet, ser-keş, serv** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapılıyor. "Ey Zâtî, Ey ser-keş" denilerek seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor. Servinin sevgilinin boyuna özenmesinde **teşhis**, akan suların konuşmasında **teşhis** ve **intak sanatları** var. Servinin, sevgilinin boyuna özenerek uzadığı için akarsu tarafından baş aşağı getirilmesi güzel bir sebep olup **hüsn-i ta'lil** yapılıyor. Bu durumun aslı ise servinin dibinde biriken gölcükte servinin aksinin ters görülmesidir. Ayrıca sevgilinin boyunun serviden uzun olduğu anlamı çıkıyor ki **mübalağadır**.

1016

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Sâkîyâ öldüm meded ah-ü-figân-ü-nâleden
Dil karardı gussadan sun bâde-i gassâleden

Nesre Çevirisi: Ey Sâkî! Ah ve iniltiden öldüm. Yardım et. Kederden gönül karardı. Ölü yıkayan (her şeyi yıkayan içkiden) sudan sun.

Açıklaması: Bade: Şarap. Türkçe'si sücüdür.¹⁴⁶

Gassâl: 1- Gasleden, ölü yıkayan, yıkayıcı. 2- Ölü yıkanan su.¹⁴⁷

Âşık, öyle çok inliyor, ıztırâb çekiyor ki gönlü bu ıztırâbın ateşiyle yanyor ve içki sunan sâkîden gönlü ferahlatan içkiden sunmasını istiyor. Âşık, artık dayanamaz hale gelmiş, inlemeleri de kâr etmeyen âşığın son feryadı.

Beyitteki bâde gönlü ferahlatan bir içki olarak tasavvur edilir. Bâde ah ve inlemelerle kararmış, sıkıntı içindeki gönlü rahatlatacak ve âşığı yeniden neşelendirecektir.

¹⁴⁴ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s.206.

¹⁴⁵ M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan şiirinde Deyimler*, s. 36.

¹⁴⁶ Gencinei Güftar- *Ferhengi Ziya, Farsça- Türkçe Lûgat*, Cilt I, s.231.

¹⁴⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.279.

Edebî Sanatlar: **Ah, figân, nâle; sâkî, bâde** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapılıyor. “**Dil kararmak**” mecazi anlamda kullanılarak **mecâz-ı mürsel sanatı** yapılıyor. “**Ey**” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor.

- 2 **Bildi var ey hâce hicrânı metâ’-ı vuslatuñ**
Çâr-sû-yi gülşeni toldurdu bülbül nâleden

Nesre Çevirisi: Ey tacir! Bülbül, kavuşma malının ayrılığının var olduğunu bildi. Gül bahçesinin dört tarafını inleyişleriyle doldurdu.

Açıklaması: *Çâr-sû: Dört taraf, dört tarafta olan şey, dört tarafa yolu ve sıra sıra dükkânları olmak itibariyle Pazar, çarşı. Dört tarafa bakıldığı cihetle gözetme ve intizar etmeden kinâye olur.*¹⁴⁸

Gülîstân, Gülşen, Gülzâr: Divânda en çok sözü edilen unsurlardan biri de, yukarıdaki adlarla beyitlerde yer alan, gül bahçesidir. Güzelliği, kokusu ve bilhassa gülden dolayı kırmızı rengiyle, sık sık tasavvurlarda yer alır. Sevgilinin ve övülenin âşığın ve şâirin nazarında taşıdığı değer, ferahlık ve huzur verme özellikleri de, onun çok anılmasının sebepleri arasında bulunur.

*Sevgilinin gül, âşığın bülbül, dalın minâre olarak tasavvuru, bülbülün kebab ve minâreye çıkıp yangını haber veren bir insan olarak düşünülmesi, gül bahçesinin ocak ve yanan bir şehir olarak tasavvuruna sebep olur. Bu tasavvurlara sebep olan en önemli unsur ise gül ile ateş arasındaki renk benzerliğidir. Sevgilinin gül fidanı olarak tasavvuru ile âşığın sevgiliyi canında görme arzusu gülşen ile can arasında kurulan ilginin esasını teşkil eder...*¹⁴⁹

Vuslat bir metâ’ olarak görülüyor. Bu metâ’ın bedeli ise hicrândır. Âşık, sevgiliye kavuşması için karşılığını ödemek yani ayrılığa katlanmak mecburiyetindedir.

Tüccar ve gül bahçesinin dört yanında bağırarak kelimeleri göz önünde bulundurulursa bir pazar (çarşı) tasviri yapıldığı da düşünülebilir. Buna göre gülşenden kasıt pazar yeri, dört tarafta bağırarak ise pazar malları sergilenince çarşının her tarafında müşterileri tezgâha çekmek için bağırıp çağırarak dellal ve çıgırkanlardır.

Edebî Sanatlar: **Metâ’, çâr-sû, hâce ; bülbül, gülşen** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Hicrân-** vuslat kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. “**Ey**” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor.

¹⁴⁸ Gencineî Güftâr- Ferhengi Ziya, Farsça- Türkçe Lûgat, Cilt I, s.677.

¹⁴⁹ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divânı Tahlili, s. 420.

- 3 Kan içüb bu dehr-i hûn-hâr aña silmiş agzını
Damen-i küh-sârı sanma kim kızardı lâleden

Nesre Çevirisi: Dağın eteğinin lâleden kızardığını sanma. Kan içici dünya kan içip ona ağzını silmiş.

Açıklaması: *Dehr: Dünya, âlem; zaman, devir. Devir. Kelimenin "dünya ve âlem" anlamı için bkz. âlem. "Zaman, devir" anlamı için bkz. rüzgâr.*

Tasavvufta dehr "an" mânâsına kullanılır. Geçmiş zaman ancak hatırlanabilir. Gelecek ise henüz gerçekleşmemiştir. Hâl ise geçip mazî olur. Öyleyse zamanın gerçeği, içinde bulunulan "an"dır. Ezel ile ebed ise dehr 'de birleşir.¹⁵⁰

Küh-sâr: Dağlık, dağ tepesi.¹⁵¹

Edebî Sanatlar: Dünya kan içici bir varlığa benzetilip kişileştirilerek teşhîs yapılıyor. Kızarmak kelimesi: "1- Kızıl renk almak. 2- Rengi değişmek." şeklinde iki anlama gelecek şekilde kullanılarak tevriye sanatı yapılıyor. Dağın eteği lalelerin açmasıyla birlikte kıpkızıl bir hal alır. Şâir, bu durumu asıl sebebi dışında güzel bir sebebe bağlayıp hüsn-i ta'lil yapıyor.

- 4 Devr içinde her kemâlûfi 'âkıbet noksânı var
Bedr-i enver remz ile dir bunu devr-i hâleden

Nesre Çevirisi: Zaman içinde her olgunluğun nihâyetinde noksanı var. Dolunay etrafındaki hâleyle sembolik olarak (bu hikmeti) anlatır.

Açıklaması: *Devr: 1- Dönme, bir şeyin etrafını dolaşma. 2- Dönüp dolaşma. 3- Nakil, aktarma. 4- Bir şeyi başkasına teslim etme. 5- Zaman, çağ. 6- Bir zamanın bölündüğü kısımlardan her biri. 7- Baştan sonuna kadar okuma. 8- tas. Dünyâya gelme, (nüzûl) ve tekrar geldiği yere dönme (urûc) hâli. 9- müz. Bir müzik üzerinde her ölçüye verilen isim olup umûmiyetle büyük ölçüler ve peşrevler için kullanılır.¹⁵²*

Âkıbet: Nihâyet, son. (bkz. encâm)¹⁵³

Bedr: Ayın on dördüncü gecesi, dolunay.¹⁵⁴

Enver: 1- Daha (en, pek) nurlu, çok ve parlak, çok güzel. 2- Erkek adı.¹⁵⁵

Dolunay hâli ayın en güzel olduğu ve kemâle erdiği an olarak tasavvur edilirse bu hâldeyken ayın çevresinde oluşan hâlenin dönüşü bu hâlin de biteceğinin işâretidir. Beyitte bu örnek ile hayatın ve her türlü dünyevî mutluluğun bir gün biteceği imajı verilmek isteniyor.

¹⁵⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.135.

¹⁵¹ a.g.e. s.533.

¹⁵² a.g.e. s.181-182.

¹⁵³ a.g.e. s.22.

¹⁵⁴ a.g.e. s.78.

¹⁵⁵ a.g.e. s.226.

Ayrıca dolunayı kuşatan ölgün, solgun ışığa da hâle denir. Parlaklık sonuçta bir karanlık, solukluk ile kuşatılmış oluyor.

*Remz: 1- İşâret, işâretle anlatma. (bkz. îmâ). 2- Gizli ve kapalı bir sûrette söyleme. 3- müz. Müzikte perdelerin veya aralıkların yerine, onların anlatmak üzere kullanılan işâretler.*¹⁵⁶

*Hâle: Bâzen Ay ve güneşin etrâfında görülen parlak daire, ay ağılı.*¹⁵⁷

Edebî Sanatlar: **Devr:** “1- Zaman, devir. 2- Devretmek, dönmek.” anlamına gelecek şekilde kullanılarak **tevriye** yapılıyor. **Kemâl- noksân** kelimelerinin **tezât sanatı** var. **Devr** kelimesi beyitte iki defa kullanılarak **tekrîr sanatı** yapılıyor.

5 Zâfî`yâ bu menzile konan göçer kılmaz karâr
Seyr-i sahrâ kıl seher bu sırrı fehm it jâleden

Nesre Çevirisi: Ey Zâfî! Bu menzile konan göçer. Karar kılmaz. Seher (vakti) sahrayı dolaş. Bu sırrı çiğ tanesinden öğren.

Açıklaması: Önceki beyitteki mânâ başka bir misalle devam ettiriliyor. “Dünyanın faniliği, geçiciliği sabah vakti sahradaki çiğ tanesinden anlaşılır.”deniliyor. Sabah, sahrada oluşan çiğ, az sonra güneşin doğmasıyla buhar olur.

*Menzil: 1- Yollardaki konak yeri. 2- Ev. 3- Bir günlük yol, konak. 4- Mesâfe. 5- astr. Benâtünna`ş yıldızı.*¹⁵⁸

*Fehm: Anlama, anlayış. [“etmek, olunmak masdarlarıyla kullanılır].*¹⁵⁹

*Jâle: 1- Kırağı, çiğ. (bkz: şeb-nem). 2- [ikincisi] Kadın adı.*¹⁶⁰

Edebî Sanatlar: **Menzil** ile kastedilen dünya olup **açık istiâre**, **jale** kişileştirilip **teşhîs sanatı** yapılıyor.

¹⁵⁶ a.g.e. s.885.

¹⁵⁷ a.g.e. s.316.

¹⁵⁸ a.g.e. s.617.

¹⁵⁹ a.g.e. s.254.

¹⁶⁰ a.g.e. s.474.

1017

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 -+---/ -+---/ -+---/ -+---

- 1 Bir kıyâmet halk idübdür kim seni cân-âferîn
 Haşr olur cân ile varsañi mürdeler üzre hemîn

Nesre Çevirisi: Yaratıcı, seni bir kıyâmet olarak yaratmıştır (ki) ölülerin üzerine varsan (yanlarına gitsen) can ile dirilir.

Açıklaması: *Kıyâmet: 1- Dünyânın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman. Kıyâm-ı kıyâmet: Kıyâmet vakti. (bkz. rûz-i mahşer). 2- Büyük sıkıntı, belâ, gürültü, patırtı.*¹⁶¹

*Cân-âferîn: Yaratıcı.*¹⁶²

*Mürde: Ölü, ölmüş. (bkz. mevtâ, meyyit, mürd).*¹⁶³

Sevgiliyi görenler ona meftun olurlar. Onun aşıyla birbirlerine düşerler. Aralarında kıyâmet kopar. Bu özellikten de istifade ile sevgili kıyâmet olarak nitelendiriliyor.

Sevgili, fitne çıkarmasıyla kıyâmetteki karışıklığı hatırlatır. Ayrıca kıyâmette bütün ölüler dirilir ve ayağa kalkar. Kıyâmet, kâmet sözü, sevgilinin boyunu hatırlatır.

Edebî Sanatlar: Kıyâmet kelimesi: "1- Kıyâmet günü. 2- Belâ, gürültü, patırtı." anlamlarına gelecek şekilde kullanılarak tevriye yapılıyor. Cân-mürde kelimeleri arasında tezât sanatı var. Haşr olmak, kıyâmet, mürde, cân-âferîn, cân kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

- 2 Sûre-i kevser hakıyçün ey tutagı selsebil
 Sözüfi işitse Rıdvân ayda min ma'm me'in

Nesre Çevirisi: Kevser sûresi hakkı için, ey dudağı Selsebil (olan sevgili)! (Cennetin bekçisi olan) Rıdvân, (senin) sözünü işitse " akar su"(Suların en temiz, lezizi budur.) der.

Açıklaması: *Kevser: Cennette bir ırmağın adıdır. Edebiyatımızda tatlı ve temiz, saf şarap mânâlarında kullanılmıştır.*¹⁶⁴

*Selsebil: Cennette tatlı bir suyun adıdır. Daha çok dudak ile birlikte kullanılır. Bkz. Kevser.*¹⁶⁵

Selsebil ve Kevser kelimelerinin vasıflarından yola çıkılarak sevgilinin konuşmasına, sesinin berraklık ve güzelliğine vurgu yapılıyor. Sevgilinin sesinin güzelliği anlatılıyor.

*Rıdvân: Cennet hazinedârı, yahut kapıcısı. Ravza-i Rıdvân: Cennet demektir.*¹⁶⁶

¹⁶¹ a.g.e. s.518.

¹⁶² a.g.e. s.124.

¹⁶³ a.g.e. s.732.

¹⁶⁴ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.291.

¹⁶⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.475.

*Min-Mâin-Ma 'în: "Femen ye'fikûm bimâ'in ma 'în" "Akar sudan" Bkz. Mâin ma 'în.*¹⁶⁷

Mâin Ma 'în: "Akar su" Ulu Allah, bu sözün alındığı âyette gücünü gösteriyor; insanların yapamadığı, âciz oldukları şeyi onlara teklif ediyor, onları inanmaya zorlayarak şöyle buyuruyor:

*"De ki: Baksanıza, eğer suyunuz çekilse, size kim bir akar su getirebilir? (Mülk, 67/30)*¹⁶⁸

Edebî Sanatlar: **Kevser, Selsebil, Rıdvân** kelimeleri anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Dudağı Selsebil** ile kastedilen sevgili olup **açık istiare** yapılıyor. Âyetten **iktibâs** yapılmıştır. "Ey dudağı selsebil" şeklinde seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor.

3 Görse imkân manzarından hüsnüfi olsa peri
Def'î kasrından yaña uçmak dilerdi hür-i 'în

Nesre Çevirisi: Kanadı olsa hüsnünü (güzelliğini) manzarından görme imkânını görse cennet kızları birden bire kasrından yana uçmak dilerdi.

Açıklaması: *İmkân: Olabilecek vaziyette bulunma; olabirlik.*¹⁶⁹

*Manzar: 1-Nazar edilen, bakılan, görünen yer. 2- Görünüş. 3- Çehre, yüz. 4- Gözbebeği.*¹⁷⁰

*Def: 1- Öteye itme, savma, savulma. 2- Verme; ortadan kaldırma. 3- Giderme. 4- huk. Bir dâvâyı müdâfaa için açılan başka bir dâvâ.*¹⁷¹

*Hür: 1- Âhû gözlüler, gözlerinin akı karasından çok olanlar. 2- (c. hürîyân) Cennet kızları, hüriler. Hür-i 'în. (bkz. hürî). Hürî: 1- Cennet kızı. 2- Sevgili.*¹⁷²

*Kasr: Köşk, kâşâne, saray.*¹⁷³

Cennet kızlarının güzellikleri bilinen bir hakikat. Fakat bu güzelliğe sahip olan hürîler bile sevgilinin güzelliğini görebilmek için adetâ birbirleriyle yarışıyorlar. Beyitte sevgilinin güzelliğinin derecesinin yüceliği anlatılmak isteniyor.

Edebî Sanatlar: **Peri, hür-i 'în, uçmak** kelimeleri anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Hürîlerin sevgiliyi görmek için onun kasrından tarafa uçmak dilemeleri **mübalâğa** içeriyor.

¹⁶⁶ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.378.

¹⁶⁷ Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, s.128.

¹⁶⁸ a.g.e. s.118.

¹⁶⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.433.

¹⁷⁰ a.g.e. s.580.

¹⁷¹ a.g.e. s.170.

¹⁷² a.g.e. s.382-383.

¹⁷³ a.g.e. s.493.

- 4 Ben anuñ dñya sarâyında nazîrin görmedüm
Kûyuña dirsem mahaldur kasr-ı Firdevs-i Berîn

Nesre Çevirisi: Ben dünya sarayında onun eşini-benzerini görmedim. Semti, Ulu Firdevs'in kasrı dersem yeridir.

Açıklaması: *Mahall: Yer.*¹⁷⁴

Cennet, meyveli ağaçlar ve çiçeklerle dolu bağ, bahçe şeklinde hayâl edilir. Bu münasebetle sevgilinin semti, yüzü için benzetilen olarak da karşımıza çıkar. Cennet, sevgilinin yüzü ve semti yanında daha aşağıda gösterilir. Cennet, yârin semtinden bir köşedir.

*Berîn: 1-Pek yüksek, en yüce. 2- Yarık, yırtık, delik.*¹⁷⁵

Firdevs-i Berîn, sekiz cennetten birinin adıdır. Cennetin her yeri kıymetli taşlardan yapılmıştır. Orada mücevherlerden yapılmış saraylar, köşkler vardır. Beyitte sevgilinin yaşadığı yer, cennet köşklere benzetilmiştir.

Beyit öncekinin devamı mahiyetinde. Sevgilinin güzelliğinin tarif edilemez oluşu üzerinde duruluyor. Şâir, eşi-benzeri olmadığını ileri sürüyor. Sevgili için 1007/5'e bakınız.

Edebî Sanatlar: “**anuñ**” kelimesi “**1- Güzelliğin, 2- Onun**” anlamlarına gelecek şekilde kullanılıp tevriye yapılıyor. **Saray, kasr** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Onun benzerini görmediğini ve semtinin Ulu Firdevs'in kasrı gibi olduğunu söyleyip **mübalaga sanatı** yapıyor.

- 5 Gül yüzüñ bir vech ile vâsî itdi Zâfî dir gören
Âferîn ey bülbül-i bâğ-ı letâfet âferîn

Nesre Çevirisi: Zâfî, gül yüzünü öyle bir üslûpla vâsî etti ki gören: “Letafet bağının bülbülü aferin. Aferin.” der.

Açıklaması: *Vech: 1- Yüz, surat, çehre. 2- üst, satıh, düz, yüz. 4- Üslûp, tarz. 5- Sebep, vesîle, münâsebet. 6- Vâsîta.*¹⁷⁶

Sevgili güzelliği bakımından güle benzetiliyor. Gül, çiçeklerin şâhı olarak bilinir. Sevgili de güzellerin şâhididir. Ayrıca âşık da bülbüle benzetilip tablo tamamlanmıştır.

Bülbül-Gül: Bülbül, ötüşü güzel, mârûf kuş; kuşların âşığı. Arapça'sı andelîb, Farsça'sı hezâr; cem'ileri anâdil, hezârândır. Farsça bülbül mânâsına olan daha birçok tâbir edebiyatımıza da geçmiştir.

Gül, Çiçeklerin en makbûlü ve hoş kokulusu. Sayısız nev'i vardır...

¹⁷⁴ a.g.e. s.564.

¹⁷⁵ a.g.e. s.88.

¹⁷⁶ a.g.e. s.1141.

*Bülbül, Şark edebiyatında pervâne gibi âşık timsâlidir. Gülde mâşûkudur. Rakîbi, sabâ-rûzgâr; hâr-dikendir.*¹⁷⁷

Şâir, sevgiliyi o kadar güzel vâsf etmiş ki bunu görenler onu övmekten kendilerini alamamışlar. Burada şâir, kendi şâirlik kudretinden dem vuruyor, övünüyor. Sevgiliyi vâsf etme hususundaki başarısını misal gösterip şiir söylemede mâhir oluşunu öne sürüyor.

Şâir, kendisini bülbüle benzetiyor. Çünkü bülbül güzel seslidir ve gül için yanık nağmeler terennüm eder. Şâir de sevgili için benzer bir yol tutuyor.

Edebî Sanatlar: **Bülbül-i bağ-ı letâfet** ile kastedilen şâir olup açık istiâre yapıyor. **Yüzün, vech, vâsf** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **ihâm-ı tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Âferin** kelimesinin tekrarı ile **tekrîr sanatı** yapılıyor. **Ey** kelimesi ile seslenme olduğu için **nidâ sanatı** yapılıyor.

1018

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Cennet-i kûyûnda zîbâ kasrûnı ey hûr-ı 'în
Görse anlardı kusûrın kendünüfi huld-i berîn

Nesre Çevirisi: Ey Hûrî! Kutsal cennet, semtinin bahçesindeki süslü kasrı görse kusurunu anlardı.

Açıklaması: *Zîbâ: 1- Süslü. 2- Yakışıklı, güzel.*¹⁷⁸

*Huld-i Berîn: Kutsal cennet.*¹⁷⁹

*Kusûr: 1- Eksiklik. 2- Ayıp; sakatlık; özür, yersiz hareket. 3- Suç, kabahat. (bkz. ihmâl, tekâsül). 4- İhmal, terbiyesizlik. 5- Bir hesabın üstü, artanı; artan kısım, üst. 6- (kasr'ın c.): Köşkler.*¹⁸⁰

Hûrî, cennet kızıdır. Hürilerin gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, selvi boylu, gülden daha taze, temiz kızlar oluşu, divân şiirinde sevgililerin hûriye teşbihin sebebidir. Cennet, bile sevgilinin semtinin güzelliği karşısında kendi kusurunu görmektedir.

Edebî Sanatlar: **Cennet, huld-i berîn, hûr-ı 'în** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Ey** kelimesinde **nidâ sanatı** var. (Mecazî) Sevgilinin köşkünün cennetten güzel olması **mübalâğa sanatı**dır. **Kasr** ile **Kusûr** kelimeleri arasında **iştikak sanatı** yapılıyor. **Kusûr** kelimesinde ayrıca söylenmeyen (köşkler) anlamıyla **ihâm-ı tenâsüb** var. Cennetin kusurunu anlaması olayında **cennet** kişileştirilip **teşhîs sanatı** yapılıyor.

¹⁷⁷ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.129.

¹⁷⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1186.

¹⁷⁹ a.g.e. s.380.

¹⁸⁰ a.g.e. s.529.

- 2 Yûsuf-ı Ken'ân idi ancak terâzûdan iner
Mısır-ı hüsne senden evvel şâh olanlardan hemîn

Nesre Çevirisi: Güzellik Mısırına senden evvel şâh olanlardan çok güzel olanı ancak Ken'an'ın Yusuf'uydu.

Açıklaması: Yûsuf, güzelliği ile meşhur bir peygamber olup Mısır'da hükümdar da olmuştur. Bunun için 1004/2'ye bakınız.

Beyitte sevgili ile Yûsuf Peygamberi güzellik yönüyle kıyaslamak suretiyle sevgilinin güzelliğini anlatmak isteyen şâir, sevgilinin güzellik terazisine çıkmasından sonra Yûsuf'un bu makamdan indiğini yerini ona bıraktığını ileri sürüyor.

Terâzû: Terâzi. (bkz. Mîzân). Terâzî: Birbirine râzı etme, uyuşma.¹⁸¹

Teraziden inmek: Çok güzel olmak.¹⁸²

Mîzân: Terazi, tartı. Kelimenin iki ıstılah anlamı vardır. İlki, mahşer gününde kurulacak olan ve her insanın iyilik ve kötülüklerinin tartılacağı terazidir. Tartı sonucu ehl-i yemin ve ehl-i yesâr ayrılacaktır. Kelimenin ikinci anlamı burçlarla ilgili olanıdır. Terazi burcu 24 Eylül- 23 Ekim arasında doğan kişiler üzerinde etkilidir. Bu burç Sünbüle (Başak) burcunun yanında bulunan bir yıldız kümesi olup tamamı 4 yıldızdan oluşur. Bu burcun özellikleri içinde en belirgin olanlar, gülüp eğlenmek ve adaletli olmaktır. Yıldız Zühredir. Divân şiirinde Terazi anlamıyla da kullanılır ve özellikle Yusuf Peygamberin teraziye konup satılmasına telmîh yapılır.¹⁸³

Yusûf peygamber Mısır'a getirildiğinde meydanda satışa çıkarılıyor. Bu durum beyitte teraziye çıkmak olarak nitelendiriliyor. Daha sonra buna bağlı olarak Yusûf'un indiği teraziye ancak sevgilinin çıkabileceği iddia ediliyor. Bu iddianın sebebi de sevgilinin Yusûf peygamber kadar güzel olduğunun hayal edilmesidir.

Edebî Sanatlar: Yûsuf ve kıssasına telmîh yapılıyor. **Mısır, Ken'an, şâh, terâzû (Yusûf peygamberin Mısır'da satışa çıkarılması)** kelimeleri anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Sevgilinin Yusûf peygamber kadar güzel olduğu iddia edilip **mübalaga** yapılıyor.

- 3 Şâh-ı 'ışkam bir kızıl otag tutdı üstüme
Pâdişâhum 'ışk ordusunda âh-ı âteşîn

Nesre Çevirisi: Ey Padişahım! Ateşli âh üstüme bir kızıl otağ tuttuğu (için) aşk ordusunda aşkın şahyım.

Açıklaması: Beyitte şahlık alâmetleri söz konusudur. Padişahlık için üç alâmet vardır: a) Otağ, b) Tuğ, c) Günde üç kez çalınan nevbet davulu. Burada bu alâmetlerden sadece otağ söz konusu edilmiş. Otağın münhasıran kızıl olduğu beyitten anlaşılmaktadır.

¹⁸¹ a.g.e. s.1083.

¹⁸² M. Ali Tanyeri, Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler, s. 232.

¹⁸³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.392.

Otağ: Çadır, otağ. Pâdişah ve vezirlere ait çadırlara verilen addır. Bu çadırlara otağ denmesinin nedeni içinde "od (ot)" yani ateş yakılabilmesidir. Normal çadırdan büyük, etekli ve süslü olan otağlar, özel ziyetlere sahip idiler. Padişahın otağına "otağ-ı hümayun" denirdi.¹⁸⁴

Âşık, aşkıdan dolayı âh etmektedir. Bu âh yakıcıdır, ateş gibidir. Âh ateşi göklere yükselir. Ateş kırmızı olduğu için, göklere yükselen bu âh, kızıl bir otağa benzetiliyor.

Edebî Sanatlar: **Şâh-ı 'ışk, otağ, Padişah, 'ışk ordusu** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Padişahım** ile kastedilen sevgili olup **açık istiâre** yapıyor.

4 Lâ'lüfî medh eylesün dirsefî yüzüfî göster baña
Söylemez âyinesüz tûfî kelâm-i şekerîn

Nesre Çevirisi: "Dudağımı övsün."dersen bana yüzünü göster. (Bilirsin ki) Papağan aynasız, tatlı söz söylemez.

Açıklaması: La'l: Yakût gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevher. Bunun makbûlü bedehşân dağlarında bulunduğundan la'l-i Bedehşânî sözü meşhurdur. Şark edebiyatında dilberlerin dudağı daimâ la'l'e teşbîh edilmiştir. Hatta la'l lafzı, renginin lebe benzemesi alâkasıyla dudak yerinde de kullanılmıştır.

"La'l madeni yerden beyaz renkte çıkarmış. Sonra bunu kanlı taze ciğere batırıp güneşe koyarak kızartırlarmış." [Sûdî, Hâfız Şerhi, I, 79]¹⁸⁵

Kelâm: Söz. Allah'ın varlığı ve birliğinden bahseden ilme kelâm denir. Ayrıca "Kelîm" sıfatı Allah'ın kelâm sahibi oluşunu bildirir. Kur'an-ı Kerîm'e "Kelâm-ı Kadîm" denir. Yine âyetlerine "Kelâmmullâh" tabir olunur. "Kelâm-ı Kibâr" ise vecîze ve atasözü yerine kullanılır. Tasavvufî taayyün yerine geçer.¹⁸⁶

Şekerîn: Tatlı, şekerli.¹⁸⁷

Papağana konuşma öğretilirken ayna kullanılır. Bir kişi kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlar. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenir. Yine tûfî, şeker ile beslenir. Tatlı dilli oluşu da buna bağlanır. Divan şiirinde ayna ve şeker ile birlikte anılır.

Burada şâir, sevgilinin yüzünü aynaya benzetmiştir. Sevgilinin yüzü ayna kadar saf ve parlaktır. Kendisi de tûfîdir. Sevgilinin parlak ve güzel yüzüne bakarak onun güzelliklerini söyler.

¹⁸⁴ a.g.e. s.436.

¹⁸⁵ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.311.

¹⁸⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.320.

¹⁸⁷ Ferit Devellioglu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.987.

Edebî Sanatlar: L'al ile kastedilen sevgilinin dudağı olup açık istiâre yapılıyor. Ayine, tûfî, kelâm-ı şekkerîn kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. La'l, yüz kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Ayine, tûfî, kelâm-ı şekkerîn kelimeleri ile papağanların konuşturulması hadisesine telmîh yapılıyor. Birinci mısırada kullanılan medh eylemek, yüz kelimelerine mukâbil gelecek şekilde ikinci mısırada ayine, kelâm-ı şekkerîn kelimeleri kullanılarak Leff ü Neşr-i Gayri Müretteb sanatı yapılıyor.

5 Gördi bu şi'ri didi ol 'ârızı gül Zâfî'ye
Âferîn ey bülbül-i bâg-ı letâfet âferîn

Nesre Çevirisi: Yanağı gül olan (sevgili) bu şiiri gördü. Zâfî'ye: "Ey letafet bağının bülbülü aferin, aferin." dedi.

Açıklaması: 'Ârız: Yanak. Bkz. had.¹⁸⁸

Sevgili, şâirin şiirini beğeniyor ve ona iltifat ediyor. Bu hayâl şâirin muhayyilesinde icat ettiği bir olaydan başka bir şey değildir. Şâir bunu umduğu için böyle söylüyor. Yoksa âşık (şâir) ile sevgili arasında böyle bir konuşmanın geçmesi mümkün değildir.

Sevgili için yanağı gül olan tabirinin kullanılması boşuna değil. Nitekim sevgilinin söylediğini ileri sürdüğü iltifatlı sözlerde de kendisine bülbül unvanını yakıştırıyor. Burada bunlar rast gele kullanılmamış olup gül-bülbül kıssasına işâret ediliyor.

Bülbül-Gül: Bülbül: Ötüşü güzel, mârûf kuş; kuşların âşığı. Arapça'sı andelîb, Farsça'sı hezâr; cem'ileri anâdil, hezârândır. Farsça bülbül mânâsına olan daha birçok tâbir edebiyatımıza da geçmiştir.

Gül: Çiçeklerin en makbûlü ve hoş kokulusu. Sayısız nev'i vardır. Edebiyatımızda en çok kullanılanlar:

Gül-i sad-berg: Katmerli bir çeşit iri gül. Gül-i ter: Tâze, tarâvetli gül. Gül-i sûrî: Gülyağı çıkarılan Edirne gülü.

Bülbül, Şark edebiyatında pervâne gibi âşık timsâlidir. Gül de mâşûkudur. Rakîbi, sabârûzgâr; hâr-dikendir.¹⁸⁹

Edebî Sanatlar: **Gül-bülbül** kelimeleri ile telmîh yapılıyor. **Bülbül, gül, bağ** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. **Yanağı gül olan** denilip yanak güle benzetildiği için teşbîh-i belîğ vardır. **Bülbül** ile kastedilen ise şâir olup yine açık istiâre yapılıyor.

¹⁸⁸ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.40.

¹⁸⁹ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahlı, s.129.

1019

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- I Kâmetüm engüşt-i şâh-ı mihnete engüşterîn
 Urduguñ taşuñ nişâmı bir zümürüdden nigîn

Nesre Çevirisi: Boyum mihnet şahının parmağına takılan yüzük (tür). Vurduğun taşın nişanı zümrütden bir yüzük kaşı(dır).

Açıklaması: *Engüşt: Parmak. "Lûgatların çoğunda Fârsça kafiledir."*¹⁹⁰

Yüzük bir padişahın mührüdür. Onu temsil eder. Âşık, mihnet ve sıkıntıyı öyle fazla çekmiştir ki mihnetin şahı onu mühür olarak taşımaktadır. O artık mihnetin sembolü haline gelmiştir. Sevgili ilgisizliğiyle, âşığa yüz vermemesiyle ona âdeta taş vurur, onu incitir. Onun vurduğu taşın yerinde bir zümrüt yüzük gibi yeşil bir iz olmuştur.

*Mihnet: 1- Zahmet, eziyet. 2- Gam, keder, sıkıntı, dert. 3- Belâ, musîbet.*¹⁹¹

Âşık, eziyet çeker. Ömrü sıkıntılar içinde geçer. Beyitte bu sıkıntıları maddî semboller şeklinde sunuyor. Mihneti bir şah, sıkıntılardan iki büklüm olmuş kendi boyunu da onun parmağındaki bir yüzük olarak telakki ediyor. Yüzüklere taş vurulur. Burada şâir kendini mihnet şahının elindeki yüzük olarak düşündüğü için kendisine taş vurulması icab eder. Âşık için taş vurma eylemi sıkıntılar ve belâlardır.

*Engüşter, Engüşteri: Parmağa süs için takılan yüzük.*¹⁹²

*Nigîn: Yüzük kaşı.*¹⁹³

Zümrüt: "Ziyâde hâssalî yeşil bir taştır. Bir kimseyi zehirli bir hayvan soksa veya zehir verilmiş olsa ondan iki arpa ağırınca sahk edip içirirselers biiznillâhiteâlâ şifâ bulur. Sar'a ulaşmış kimse anı götirse hergiz ana sar'a ulaşmaz. Ve yılan ve akrep andan kaçarlar. Oğlan doğurmakta bir avret zahmet çekse sağ uyluğuna onu bağlasalar âsân doğura. Yılan anı görse gözleri kör olur." [Sûdî, Gûlistân Şerhi 6; Hâfız Şerhi, II, 127]

*Şiirlerde zümürüd şeklinde de kullanılır. Zümrüt hakkında söylenen şeylerin hep şark hurâfâtından olduğu tecrübelerle sâbittir.*¹⁹⁴

Edebî Sanatlar: **Engüşt, engüşterîn, nigîn** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Engüşt, engüşterîn** kelimeleri arasında **iştikâk sanatı** yapılıyor. Urmak kelimesi: **"1- Vurmak, taş atmak. 2- Yüzüne değerli bir taşı hakketmek."** anlamlarına gelecek şekilde kullanılarak **tevriye** yapılıyor.

¹⁹⁰ Gencinei Güftar- Ferhengi Ziya, Farsça- Türkçe Lûgat, Cilt I, s.184.

¹⁹¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.645.

¹⁹² a.g.e. s.224.

¹⁹³ Gencinei Güftar- Ferhengi Ziya, Farsça- Türkçe Lûgat, Cilt III, s.1903.

¹⁹⁴ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.472.

- 2 Fûrkatüfide ey meh-i horşid-çihre şem'-veş
Başuma odlar yakar her şeb bu âh-ı âteşîn

Nesre Çevirisi: Ey güneş yüzlü ay! Her gece ateşli âh, ayrılığında –mum gibi- başıma ateşler yakar.

Açıklaması: Mum geceleri yanar. Âşık da ayrılığın acısını geceleri daha ziyâde hissettiğinden ah eder. Devamlı çıkan ateşli ah, âşığı muma benzetir. Bir taraftan için için eriyen âşık, diğer taraftan ahın ateşini saçar.

Başına od yakmak: Başa bela getirmek, başı belâyâ sokmak.

*Fûrkat: Ayrılık. Divân edebiyatında daha çok fîrâk, hasret, hecr ve hicrân gibi eşanlamlılarıyla kullanılır. Âşığın en belirgin özelliği fûrkat içinde olmasıdır. Bu fûrkat ona büyük ıztırâb verirse de o, bu durumdan ancak arada sırada şikâyetçi olur. Sevgilinin rakiplerle ilgilenmesi, fûrkat acısının çoğalma nedenidir. Şâir fûrkat yüzünden o derece zayıflar ki artık beli kal gibi inceler. Fûrkat nedeniyle âşık kan yutar, ölümcül hasta olur, toprağa döner, geceleri sabahlara dek yanar, ağlar, ah eder, daimâ kanlı gözyaşı döker, beli bükülür, gam ve keder içinde kalır. Fûrkat hali âşık üzerinde çeşitli teşbihlerle etkili olur. Fûrkatın en çok benzetildiği öğeler de kılıç, tiğ, ok, zahm, zahm-ı hâr, rûz-ı âb, savm, bâd-ı hazân, ceng, ateş, cehennem, dağ, şeb, gece, mahşer günü vs.dir. Fûrkat, âşığa en çok yalnız geçen gecelerde etki eder. Çünkü yalnızlık duygusu geceleyin artar.*¹⁹⁵

Sevgiliyi gecenin karanlığında kendi halinde kalan âşık daha çok özler. ıztırâbı artar. Artık aşk dayanılmaz bir kerteğe geldiği için ah eder. Mum da geceleri yakılır. Alevi üst kısmında olduğundan yavaş yavaş erir ve etrafı aydınlatır.

Edebî Sanatlar: **Meh-i horşid-çihre(güneş yüzlü ay)** ile kastedilen sevgili olup açık **istiâre** yapılıyor. **Şem-veş, odlar yakmak, âh-ı âteşîn** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Başına odlar yakmak**” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. Âşığın her gece ah etmesiyle muma benzemesi **mübalağalı** bir anlatım içeriyor. Ey kelimesinde **nidâ sanatı** var.

- 3 Beytüm ile hâne-i kalbüfî müzeyyen ey perî
Yaraşur dirsem ben aña kal'a-i gevher-nigîn

Nesre Çevirisi: Ey Peri (gibi güzel olan sevgili)! Beytim ile kalbinin hanesi süslenmiş. Ben, ona gevher kaşlı kale dersem yaraşır.

Açıklaması: *Müzeyyen: Zinetlendirilmiş, süslenmiş şeyler, süslü şeyler.*¹⁹⁶

*Gevher: 1- Elmas, cevher. 2- İnci. 3- Değerli taş. 4- Bir şeyin aslı, esâsi.*¹⁹⁷

¹⁹⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.193.

¹⁹⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.792.

¹⁹⁷ a.g.e. s.287.

Âşığın sözleri ile sevgilinin kalbini süslemesi, sevgilinin sevgisinin kalbinde olması sebebiyle şiir söylemesindedir. Böyle bir kalbi şâir, elmas, mücevher vs. ile surları, içi vs. kaşlanmış kaleye benzetiyor. Sevgiliye duyulan aşkın kıymetini anlatan bir beyit.

Beyt, ev demektir. Bir bütünlüğü, kapalılığı vardır. Kale gibi içindeki mânâyı koruyucudur, muhafaza eder. Şâir, sevgilinin kalbinin koruyucusu olmuştur. Beyti yani ona söylediği şiirler, güzel sözler vasıtasıyla hem onu korur hem değer verir hem de süsleyip güzelleştirir. Çünkü ona söylediği sözlerin bütünü olan beyit mücevher kakmalı bir kale gibidir. Değerini ortaya koyar. Bu sebepten ona kimse sokulma cür'eti gösteremez.

Edebî Sanatlar: **Beyt, hane-i kalp, kal'a** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Ey** kelimesinde **nidâ sanatı** var. **Peri** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Beyt** hem **beyit** hem de **ev** (korunaklı yer) anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

4 Gösterürler şi'rümi barmağ ile tûmârlar
Ol hilâl-ebriûfa meddâh olalı ey meh-cebîn

Nesre Çevirisi: Ey parlak alınlı sevgili! O hilâl kaşına methedici olalı şiirimi tomarlar parmak ile gösterir.

Açıklaması: *Tumar: Tomar, dürülmüş nesne.*¹⁹⁸ Varak tomarları kastediliyor. Şiiri tomar tomar dürülmüş bekliyor. Tomarlar biçim yönünden parmağa benzetiliyor. Sevgili vasfında çok şiiri olduğunu söylüyor.

*Meddâh: 1-Daha (pek, en, çok) medh eden. 2- i. Taklitler yaparak hoş hikâyeler anlatıp halkı eğlendiren kimse.*¹⁹⁹

*Meh-cebîn: Ay alınlı, parlak alınlı.*²⁰⁰

Şâirin sevgiliyi metheden şiirleri, şiirler arasında ayrıcalıklı bir yer sahibi. Çünkü o, şiirlerinde parlak alınlı sevgiliyi methediyor. Buna delil de kâğıt tomarları. Parmağa benzeyen dürülmüş halleriyle şâirin şiirlerine işaret ediyor.

Şâir, şiirlerinin kıymetinin artmasını sağlayan sevgiliye minnettardır. Sevgilinin hilâle benzeyen kaşını methetmeye başlayalı beri şiirinin değeri artmıştır.

Ebrû: Kaş. Sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Fitne hususunda göz ile ortak gibidir. Âdeta kaş bir fitne dükkânıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek ister. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olamaz. Kaş çatmak, bazan öfkeyi bazan sitemi gösterir. Hilâle benzer ve bu hâliyle bayram hilâlini gösterir. Çünkü sevgilinin hilâl ebrûsu görününce âşıklar arasında ıyd (bayram) başlar. Bu bayram ay başındaki fitne ve kavgayı da beraberinde getirir. Ramazan ayının ve bayramın hilâlinin görünmesi ve başlaması ile kaş arasında da münâsebet kurulur.

¹⁹⁸ a.g.e. s.1113.

¹⁹⁹ a.g.e. s.598.

²⁰⁰ a.g.e. s.602.

Kaş aynı zamanda gurre-i mâhdır. Kurban bayramı da hilâlin görünmesiyle başladığı için kaş ile kurban ve kurbiyet (yakınlık) arasında ilgi kurulur. Kaş bazan bir ya, rı, nun harfi olarak karşımıza çıkar. Bu durum da şair harfler ile beyitte bir kelime yazar. Kaşın bu harflere benzemesi yine kavisli oluşu dolayısıyladır. Kaş keman (yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda âşık kurban veya av olmaya hazırdır. Kaş hançer iken altındaki göz de İsmail'i andırır. Kaş bazan bir mihrab, kible veya secde-gâh yani mesciddir. Âşık böylece sevgilinin cemaline yönelir. İmam mihraba geçince Kur'an'ı yanlış okuyabilir. Zâhid mihraba yönelir, âşık ise ebrûya yönelir. Âşığın gönlü sevgilinin kaşının köşesine asılmak ister.

Ebrûnun köşesindeki ben ise canlar çekici görünür. Kaş bazan bir tâk olarak karşımıza çıkar. Tâk'ın bayramlarda kuruluş veya bir bina kemeri oluşu aradaki münasebeti temîn eder. Tâk olmak ve takat kelimeleriyle kullanılan tâk, kaş ile birlikte kelime oyunlarına yol açar. Zâhidin zühd ile kurduğu bina sevgilini takları görününce kıskançlıktan yerle bir olur. Bunlar dışında kaş kej-râ, âşûb-ı cihân, çevgân, köprü, sayebân, dağ, hatt, ağyar ve söz olarak da görünür. Kaş, anber kokar. Elif harfine benzeyen burun üzerinde bir med işâreti gibi durur. Güzellik berât olunca kaş bu berâtın tuğrası olur. Velhâsıl sevgilinin kaşını üzerinde birçok yönden teşbihler, istiâreler yapılmıştır.²⁰¹

Edebî Sanatlar: **Meh-cebîn** ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapıyor. **Ey** kelimesinde **nidâ sanatı** yapılıyor. **“Parmakla göstermek”** deyimini kullanılarak **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **Hilâl-eburû** denilerek sevgilinin kaşını, hilâle benzetilip **teşbih-i belîğ sanatı** yapılıyor. Tumarların şâirin şiirini parmakla göstermesinde hem **teşhis** hem de **mübalağa sanatı** yapılıyor.

5 Zâfî'yâ koltuğma girmiş hamâyiller gelür
Şöyle mest olmuş şarâb-ı nâz ile ol nâzenîn

Nesre Çevirisi: O nazenin (sevgili), naz şarabı ile öyle mest olmuş (ki) Zâfî de koltuğuna girmiş, hamayil olmuştur.

Açıklaması: *Hamâil: 1- Kılıç bağı, kılıç kayışı. 2- Nûsha, muska, tılsım. [Kelimenin ikinci mânâsı dilimizde müfret olarak kullanılmaktadır, “hamâyil” şeklinde yazılmamalıdır].²⁰² Hemen belirtelim ki şâirin hamâil olması mümkün değildir. Burada ilk anlam olarak hamal kastedilmiş olmalı. Naz şarabı ile sarhoş olan sevgilinin koltuğa girme durumu söz konusudur.*

Halk dilinde “hamaylı” denilen hamâil, eskiden gümüş veya meşin bir mahfaza içine konularak boyunda taşınan muskadır. Hamâillerin içine simya ilminin öngördüğü şekilde harf ve rakamlar ile âyetler yazılırdı. Divan şiirinde sevgilinin saçını boyna uzandığı için hamâil olarak nitelendirilir. Böylece saç, hamâil içindeki tılsımın yapacağı işi yapmış olur. Âşığın kolu da sevgilinin boynuna dolanmak istediği için hamâil yerine geçer. Burada sevgili sarhoştur ve sallanır. Zâfî de düşmemesi için onun koltuğuna girmiştir. Bu durumda âşığın kolu sevgiliye –ne kadar hayâli de olsa- dolanır. Ona bir hamâil olur.

Şarab: 1- İçilecek şey. 2- Şarap. (bkz. bâde, hamr, mey, sahpâ).²⁰³

²⁰¹ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.159-160.

²⁰² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.320.

²⁰³ a.g.e. s.987.

Nâz: 1- Kendini beğendirmek, için takınılan yapmacık. (bkz. cilve, işve, şîve). 2- Bir şeyi beğenmiyormuş gibi gözükme. 3- Şumarıklık. 4- yalvarma, ricâ.²⁰⁴

Sevgili âşıklarına hiç iltifat etmez, yüz vermez. Hep nazlıdır. Bazan bu naz o dereceye gelir ki şâirin beyitte bahsettiği olay meydana gelir ve sevgili naz sarhoşu olur. Fakat bu haliyle daha da güzelleşir.

Edebî Sanatlar: **Nâzenin** ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapıyor. **Koltuğuna girmek, hamâyil; mest olmak, şarâb-ı nâz** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Zâtîyâ**'da şâire seslenme olup **nidâ sanatı** yapıyor. Nâz şarabıyla mest olmak **mübalağadır**.

1020

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Geldi bir gün kim cihâna reşk ider huld-i berîn
'İd-gehde bir biriyle seyr ider her hûr-i 'în

Nesre Çevirisi: Cihana bir gün geldi ki kutsal cennet kıskanır. Bayram yerinde her hûrî birbiriyle seyredir (gezinirler).

Açıklaması: Reşk: 1- Kıskanma, hased günü. 2- s. Kıskanılmış.²⁰⁵

Hûri cennet kızıdır. Gözlerinin akı karasından çok olan ceylan gözlü kız olarak tarif edilir. Hûrilerin gül yanaklı, inci dişli, selvi boylu, güzel huylu, temiz kızlar oluşu Divan şiirindeki sevgililerin hûriye benzetilmesine neden olmuştur. Âşığın aklını başından alan sevgilisi Hulle'ler içinde bir hûridir. Bu durumda sevgilinin mahallesi de cennet olur.

'İyd: Bayram. Divân şiirinde sevgiliyle âşık arasındaki ilişkide âşığın lehine olmak üzere birçok bakımdan bayram hali söz konusu edilir. Meselâ sevgilinin vuslatı âşık için bir bayramdır. Âşığın gözyaşları bu bayramın gülsuyu, sevgilinin vuslat haberi de bayramda dağıtılan şeker yerine geçer. Sevgilinin kaşı bir bayram hilâli olur. Hilâl görüldüğü zaman bayramın başlaması, bu nedenle söz konusu edilir. Yine sevgilinin sözleri âşık için bayram etmeye yeter. Onun, yüzü ve yanağı görüldüğü zaman ise bayramla ilgili birçok âdetlerden bahsedilebilir. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz. Bayramda halkın sevinç ve neşeli oluşu, geçip eğlenmesi, esir ve mahpusların serbest bırakılması vs. sevgilinin zindan olan çene çukuru yüz ve yanağın bayramında boşalır. O günde âşıklar gülüp eğlenirler. Artık yanak ise bir bayram yeri olmuştur. Mah-ı 'ıyd, ıyd-i nevrûz (bahar bayramı), ıyd-i ekber (arefesi cumaya rastlayan kurban bayramı), ıyd-ı fıtır (ramazan bayramı), ıyd-ı adhâ (kurban bayramı), ıyd-ı cânân (sevgilinin vuslat bayramı) vs. tamlamalar ile de yer yer ele alınan bayram divân şiirinin vazgeçemediği telakkîlerden biridir. Kelime, "ıyd" şeklinde de kullanılır. Bayramı konu alan medhiyelere de ıydiye denir.²⁰⁶

²⁰⁴ a.g.e. s.811.

²⁰⁵ a.g.e. s.888.

²⁰⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.272.

Şâir, beyitte öyle bir gün ve bayram yerini tarif ediyor ki bu yer cennetin bile kıskanacağı güzelliكتedir. Hûri gibi güzel kızlar burada dolaşmaktadır. Bayramda sevgililerin bayramlık giyip gezintiye çıkmaları vurgulanıyor.

Edebî Sanatlar: **Huld-i berîn, hûr-i 'în ; 'İd-geh, seyr etmek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatı yapıldığı tespit edilebilir. **Hûrî** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapıyor. Bayram yerinin cennetten daha güzel gösterilmesiyle **mûbalağa sanatı** yapılmıştır.

2 Elleri değmez bizümle merhabâ itmeklüge
Bir biriyle öpüşürler şevk ile her meh-cebîn

Nesre Çevirisi: Her ay yüzlü (güzeller) birbiriyle şevk ile öpüşürler. Bizimle merhaba etmeye elleri değmez.

Açıklaması: Yukarıdaki birinci beyitten başlamak üzere bir bayram veya şenlik tasviri yapan şâir, burada bulunan güzellerin birbiriyle içli -dışlı, şen-şakrak oluşlarını kıskanç bir şekilde anlatıyor. Âşık sıkıntı içindeyken güzellerin (sevgili de içlerinde) bu hâli onu adetâ deli ediyor.

Birbirleriyle selamlaşmaları, selam esnasında öpüşmeleri onu kıskandırıyor. Ona bir selam vermeye elleri değmezken birbirlerine bu iltifat ve teşrifâtları âşığa dokunuyor.

Burada dönemin sosyal hayatının gereklerini açıkça görmek mümkün. Şenlik veya bayramlarda ancak gün yüzüne çıkan güzeller, burada da âşığa pek uzaktır. Dönemin âdetleri, gelenek ve görenekleri ile dinin gerekleri böyle bir sosyal hayata imkân sağlıyor.

Eli değmemek: Bir işi yapmaya vakit bulamamak. Krş. "Eli ermemek."²⁰⁷

Edebî Sanatlar: "**Elleri deymemek,**" deyimi kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapıyor. **Elleri deymemek, merhaba etmek; Öpüşmek, şevk, meh-cebîn** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Meh-cebîn** ile sevgili kastedilip **mecâz-ı mürsel** yapıyor.

3 Devlet el virürdi kalmazdum ayakda ol nigâr
El ucıyle merhabâ itse eger bir kez hemîn

Nesre Çevirisi: O nigâr eğer hemen el ucıyla merhaba etseydi devlet el verirdi.

Açıklaması: *Devlet: 1- Bir hükümet idaresinde teşkilâtlandırılmış olan siyâsî topluluk. 2- Büyük saâdet, zenginlik. 3- Baht, tâlih, kut. 4- Büyük rütbe, mevki.*²⁰⁸

*El vermek: Tarikatlerde, mürşit, müride, başkalarına yol gösterme izni vermek.*²⁰⁹

*Ayakta Kalmak: İşi ilerletmeyip yarıda bırakmak.*²¹⁰

²⁰⁷ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.756.

²⁰⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.181.

²⁰⁹ Arif Hikmet Par, Türkçe Deyimler Sözlüğü, s.72.

Güzeller birbirlerine sarılıp selamlaşırken âşığa hiç iltifat etmemeleri dokunuyor. Kendi kendine “Bari el ucuyla merhaba etseydiler.” diye yakınıyor. Yani isteksiz de olsalar ayıp olmasın diye “öylesine bir selam verselerdi” ümidini besliyor.

Sevgilinin küçük bir iltifatı âşık için çok değerlidir. Kendisine el ucuyla dahi olsa sevgilinin merhaba demesi âşığın bahtını açacak, kısmetlendirecektir. Çünkü bu durum başlı başına âşık için mutluluk kaynağıdır. Ama böyle bir şeyin olması Divân edebiyatında hayâlden öteye pek geçmez.

Edebî Sanatlar: Nigâr ile kastedilen sevgili olduğundan açık istiâre yapılıyor. “El vermek, ayakta kalmak” deyimleri kullanılarak irsâl-i mesel sanatı yapılıyor. El, merhaba etmek kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. El-ayak arasında tezat sanatı var.

4 Geçdi gitdi ben fakîrûñ yüzine bakmadı yâr
Görmedüm devlet yüzini geçdi ‘ömr-i nâzenîn

Nesre Çevirisi: Yâr, ben fakirin yüzüne bakmadı, geçti, gitti. Nazenin ömür devlet yüzünü görmeden geçti.

Açıklaması: Devlet kavramını önceki beyitte açıklamıştık. Beytin nesre çevirisinde de açıkça görüldüğü üzere devlet, sevgiliye kavuşmak anlamını taşıyor. Fakat âşık bu imkânı hiç bulamıyor. Bunun serzenişini “Yâr, fakirin yüzüne bakmadı.” şeklinde dile getiriyor.

Yüzüne (bir daha) bakmamak (Birinin, bir şeyin): 1- Darılıp küsmek. 2- İlgilenmemek, önem vermemek.²¹¹

Âşık, fakirdir, gariptir, çaresizdir. Yârin bir tek bakışına, iltifatına tâliptir. Ömrü bu hâl üzere gelip geçmiştir.

Fakr ile devlet kelimeleri arasında hem maddî hem de manevî anlamı çağrıştıran bir ilgi kurulmuştur. Aralarında bir karşılaştırma yapılmıştır. Nâzenin kelimesi de hem ömr hem de yâr ile alâkalı olarak kullanılmıştır.

Edebî Sanatlar: Beyitte “fakir” ile kastedilen âşık olup açık istiâre yapılıyor. Yüzüne bakmamak deyimi kullanılarak irsâl-i mesel sanatı yapılıyor. Devlet yüzü görmemek kelimeleri ile : “1- İyi bir talihi olmamak. 2- Sevgiliye kavuşamamak.” kastedilerek tevriye yapılıyor. Nazenin ömür tamlamasında ömre insan özelliği olan nazeninlik yakıştırılarak teşhis yapılıyor.

²¹⁰ M. Ali Tanyeri, Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler, s. 37.

²¹¹ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.1136.

- 5 Zâtî'yâ dünyâ sarâyında nazîrin görmedüm
Nola dirsem 'îd-gâha kasr-ı Firdevs-i berîn

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Bayram yerine Firdevs kasrının en yüce yeri dersem ne olur?
Dünya sarayında eşini-benzerini görmedim.

Açıklaması: Hayâlî Bey Divanı'nda "sekiz cennet" den adı zikredilenler Cennet-i Adn, Firdevs-i Berîn, Firdevs-i A'lâ'dır. Cennetle ilgili olarak Kevser, Selsebîl ve kâfur ırmakları, havz-ı behişt, tûbâ, hûr, rıdvan, hulle v.s.den bahsedilir. Cennette köşklerin bulunduğu belirtilir.

Cennet, meyveli ağaçlar ve çiçeklerle dolu bağ, bahçe, gülzâr v.s. şeklinde hayâl edilir. Bu münasebetle yârin kûyu, sevgilinin yüzü için benzetilen olur. Hatta cennet bunların yanında daha aşağıda gösterilir. Cennet, yârin semtinde bir köşedir. Sevgilinin yüzü cennet, dudağı cennet helvası, kevser veya Selsebîl, boyu tûbâ, kendisi hûrî olarak düşünülür. Cennet hulleli onun gömleğini kiskandır. Şehitlerin yeri de cennettir.²¹²

Şâirin hayâli ile yukarıda aktardığımız bilgiler aynı doğrultudadır. O da sevgilinin bulunduğu mekânı Firdevs-i Berîn kadar güzel addediyor. Dünyada eşinin benzerinin olmadığını iddia ediyor. Mekânın güzel kabul edilmesi ise sevgilinin varlığından ileri geliyor.

Divân şiirinde sevgili ile âşık arasındaki ilişkide âşığın lehine olmak üzere birçok bakımdan bayram hâli söz konusu edilmektedir. Sevgiliye kavuşmak âşık için bir bayramdır. Buna en çok yaklaştığı an ise bayram ve şenlikleridir. Çünkü sevgiliyi görmek ancak bu zamanlarda mümkündür.

Edebî Sanatlar: Dünya, saraya benzetilerek **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. "Nola" şeklinde soru sorulup bilmezlikten gelinerek **Tecâhül-i Ârif sanatı** yapılıyor. Bayram yerinin dünya sarayında eşi- benzerinin olmayışı ve cennet kasrına benzemesi **mübalağa sanatı**dır. "Zâtî'yâ" denilerek **nidâ sanatı** yapılıyor.

1021

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Pür-sürûr olmuş güler gördüm bu gün ol nâzenin
Dişlerini döstlar sandum sürûr üstünde sîn

Nesre Çevirisi: O nâzenin sevinçle güler gördüm. Dostlar! Dişlerini sevinç üstünde sîn (harfi) sandım.

Açıklaması: *Sürûr: Sevinç.*²¹³

*Sîn: 1- Osmanlı alfabesinin on beşinci harfi olup "ebced" hesabında altmış sayısının karşılığıdır; s sesini verir. 2- "sual" kelimesinin kısaltılmış şekli.*²¹⁴

²¹² Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, s.73-74.

²¹³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s.972.

²¹⁴ a.g.e. s.954.

Diş ile inci arasındaki benzerliğin beyaz renk ve şekle dayandığı açıktır. Beyitlerde “dür”, “dür-i nâ-süfte”, “lûlû”, “lûlû-ı musaffâ”, “lûlû-i lâlâ”, “lûlû'yi Aden”, “gevher-i nâ-yâb” ve “gevher-i pâkîze” adlarıyla yer alır. Renk ve şekil benzerliği yanında, zor düğümlerin dişle açılması, gülünce dişlerin görünmesi, ağız açılmasının sözle ilgisi ve müşkillerin çözülmesindeki önemi, diş ile inci arasında ilgi kurulmasına sebep olur.²¹⁵

Sevgilinin dişleri şekli itibariyle sin harfine benzetiliyor. Sevinen ve gülen sevgilinin dişlerini gören şâir, bu benzerliği dile getiriyor.

Edebî Sanatlar: Nâzenin ile kastedilen sevgili olup açık istiare yapılıyor. Sürûr kelimesi iki defa tekrar edilerek tekrîr sanatı yapılıyor. Döştlar şeklinde seslenilerek nidâ sanatı yapılıyor. Beyitte kullanılan “s” harfleri ile aliterasyon yapılıyor.

2 Geldiğince yanuma ol cân-fezâ cânım gelür
Cismini cânndan yaratmışdur meger cân-âferin

Nesre Çevirisi: Can artıran (sevgili) yanıma geldikçe canım gelir. Meğer Yaratıcı (Allah), cismini candan yaratmıştır.

Açıklaması: Cân-fezâ: 1- can artıran, gönüle ferahlık verici, cana can katıcı. 2- Ayn yirmi üçüncü günü. 3- i. müz. Tahminen beş altı asırlık pek az kullanılmış bir mürekkep makamıdır. Sabâ makamının pest tarafına, durağı olan düğâh perdesinden itibâren hüseyinî-aşîrân perdesine nakledilmiş bir uşşak dörtlüsü (inici olarak sesleri şöyledir: düğâh, rast, irak, aşîrân) ilâvesinden ibârettir. Cânfezâ, bu dörtlüyü inici bir şekilde idâre ile, hüseyinî-aşîrân perdesinde durur. Güçlü birinci derecede Sabâ'nın durağı ve uşşak dörtlüsünün mi şeddinin güçlüsü olan düğâh, ikinci derecede de birinci güçlü kadar ehemmiyet arz etmek üzere sabâ'nın güçlüsü olan çargâh'dır. Donanıma sabâ gibi si için koma bemolü ve re için bakıyye bemolü konulur. Lâhin içinde uşşak dörtlüsü için de fa bakıyye diyezi ilâve edilir. (sabâ'nın iki ârzası bu dörtlü'nün seslerine dâhil değildir.)²¹⁶

Can: Âşık, cana hiç önem vermez. Cisminden utanırken ona can nasip olmuştur. Onu da sevgilinin uğruna seve seve feda etmekten çekinmez. Bakî olan aşk candadır, fakat can da ten de emanettir.

Aslında âşiğâ can gerekmez. Sevgilinin derdi, gamı ona yeter. Bunlar, onun ruh gıdasıdır. Ecel bile geldiği zaman, vücuttan can yerine yârin derdini bulacaktır. Gönül mülkünde iki sultan olmayacağından, can yerine aşk kâfidir. Yârin derdi onun canıdır. Sevgilinin derdi bulunmayan bir hayatın ona göre hiç değeri yoktur. Çünkü, önce can, sonra cihan gerekir.

Sevgili, âşiğin kanını içse, can maksuduna ulaşacaktır. Zira sevgiliyi elde etmek için kırmızı şarap içirmek lâzımdır. Onun gamzesi, âşiğin canına elmas hançer çeker. Yay kaşları ok atar. Âşık da onlara nişan olmak için “can atar.” Bu yolda “candan geçer”, seve seve “can verir.” Ayrıca can bulmak, can yedirmek, can gözü, can kulağı, can bağışlamak gibi deyimlere yer verilir.²¹⁷

²¹⁵ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divân'ının Tahlili, s. 204.

²¹⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.125.

²¹⁷ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.353.

“Cânım” kelimesinde hem “canım, sevgilim” mânâsı hem de “kendi canım” mânâsı vardır. Âşığın canı, ancak sevgili ile beraberken yerine gelir. Sevgilinin âşıktan yüz çevirmesi, canın bedeni terk etmesi gibidir.

Şâir, âdeta bir şüpheye düşüyor. “Yoksa sevgili benim kendi canımdan mı yaratılmıştır ki o geldiğinde canlanıyor, hayat buluyorum.” diyor. Sevgilinin kendi canından bir parça mı yoksa onun dışında başka bir varlık mı olduğunu âdeta ayırt edemiyor. Çünkü aşkı düşünmesini engellemektedir.

Edebî Sanatlar: **Cân-fezâ** ile kastedilen sevgili olup açık istiare yapılıyor. Aynı kelime Hz. İsa'nın ölülere diriltme mucizesini de hatıra getirdiği için **telmih sanatı** yapılıyor. **Can** kelimesi beyitte tekrarlanıp **tekrîr sanatı** yapılıyor. **Cân-fezâ, cân-âferîn, yaratmak, cân** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

3 Mihr-i ruhsârın gören bu vech ile dir kim budur
Mülk-i hüsne pâdişâh-ı zill-i Rabb-ül-‘âlemîn

Nesre Çevirisi: Bu şekilde yüzünün güzelliğini gören “Güzellik mülküne Âlemlerin Rabb’inin gölgesi olan padişahıdır.” der.

Açıklaması: *Zill-i Rabbü'l-Âlemin, Zillullah, Zill-ı Yezdân şeklindeki ifadeler, yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan kişi, halife sultân mânâlarına gelir. Bu düşünce “Padişah, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir, her zulüm gören ona sığınır.” meâlindeki hadis-i şerife dayanır.*

Burada da sevgili güzellik ülkesinin padişahıdır. Onun yanağı o kadar parlak ve güzeldir ki âdeta bir güneştir. Güneş gibi aydınlık, parlak ve yakıcıdır. Sevgilinin güzellik padişahı olması, ülkedeki bütün güzellerin en güzeli olması demektir.

Yüz ve yanak birbirinden ayrılmaz bir bütün meydana getirdikleri ve bunlarla ilgili tasavvurlarda benzerlik bulunduğu için birlikte ele alınmış, önemine göre, yüz, yanak ya da yüz (yanak) ifadeleri kullanılmıştır.

Yüz ve yanak divanda üzerinde en çok durulan unsurlar olarak yer alır. Bunun en önemli sebebi, diğer güzellik unsurlarının yüz (yanak) üzerinde bulunmasıdır. Yüz ve yanak bu unsurla ya tenâsüb ya da tezat içinde bulunurlar. Yüzün Hakk'ın tecellîgâhı oluşu, beyitlerde sık sık yer almasına ve değişik tasavvurlara sebep olur. Yüz (yanak) rengi, parlaklığı ve güzelliği sebebiyle, en çok dikkati çeken bir güzellik unsurudur ve bu özelliği sebebiyle, âşıkın gönlünü çeken, onu kendine bağlayan bir câzibe kaynağı durumundadır.²¹⁸

Rabbü'l-Âlemîn: “Âlemlerin Rabb'i”. Âlem, var olan, yaratılmış olan bütün kâinât, Allah'tan başka her şey. Çokluğu âlemîn ve avâlim gelir. Akıllıların galebesi sebebi ile âlemîn şekli daha çok kullanılır.

²¹⁸ a.g.e. s.164.

Rab, terbiye eden, bir şeyi, tam bir duruma gelinceye kadar ucun ucun yapan demektir. Kur'an'da, Allah'ın bir sıfatı olarak geçer.

Rabbü'l-âlemîn, âlemlerin tek yaratıcısı, terbiye edip yetiştiricisi demektir. Allah'ın bu sıfatı, yaratmadaki usulünün, gerçek mânâda bir terbiye mâhiyeti taşıdığını, tedricen geliştirip olgunlaştırarak mükemmelliğe kavuşturduğunu göstermektedir.²¹⁹

Edebî Sanatlar: **Mihr-i ruhsâr, Mülk-i hüsn, vech** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**vech**” kelimesi beyitte: “**1- Bu sebepten dolayı, bu şekilde. 2- Bu yüz ile.**” anlamlarına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor.

4 Himmeti gâyet bülend ol âfitâbuñ mihrinüfi
Ahumuñ bir demde eyler yirin eflâk-i berîn

Nesre Çevirisi: O güneş (yüzlü sevgili)in parlaklığının himmeti gayet yücedir. Ahımın yerini bir anda feleklerin en yücüsü eyler.

Açıklaması: Sevgilinin güzelliği arttıkça âşığın takati biter. Ah etmekten kaçınan, aşkını herkese belli etmemeye çalışan âşık, artık dayanamaz hale gelir ve ah eder. Bu ahın büyüklüğü sevgilinin güzelliğine bağlıdır. Şâir, sevgilinin yüzünün güneş gibi parlak olduğunu, belki de gözü kamaşan, sevgilinin güzelliğini göremeyen âşığın feryadının tâ feleklerin en yücüsüne kadar ulaştığını anlatıyor.

Güneş rengi, parlaklığı ve şekli itibarıyla yüz ve yanak ile benzerlik içinde ele alınır. Sevgili veya övülenin yüzü, yanağı çok defa daha üstün gösterilir. Sevgiliye gün yüzlü, gün yanaklı mânâsında sözlerle doğrudan hitap edildiği olur. Âlemi aydınlatan gün yüzlü sevgilidir. Onun yüzü varken güneşi tarif eylemek abestir.²²⁰

Edebî Sanatlar: **Afitâb** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre sanatı** yapılıyor. Âşığın ahının yerinin bir anda feleklerin en yücüsü olması **mübalağadır**. **Afitâb, mihr, eflâk** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

5 Didiler ol goncanuñ Zâtî görenler 'ârızın
Aferîn ey gülşen-i bâğ-ı letâfet âferîn

Nesre Çevirisi: Zâtî, o goncanın yanağını bizzat görenler “Ey letafet bağının gül bahçesi! Aferin, aferin.” dediler.

Açıklaması: *Gonca: Goncanın tasavvurlara konu olan en önemli özelliği, küçüklüğü ve kapalı oluşudur. Bu özellik goncanın istiâre yoluyla, sevgilinin ağzının yerini alan bir unsur olmasına yol açmıştır. Ayrıca bu kapalılık, âşığı ile konuşmaya tenezzül etmeyen sevgilinin özelliklerine uygun düşer. Ağız kapalı oluşu, dil bilmemekle ve dolayısıyla sevgilinin tıfl oluşuyla ilgilidir. Burada goncanın küçüklük özelliği söz konusudur ve tıfl-ı nevres olan sevgiliyi ifâde eder. Goncanın naz ile açılması ile yüzünü âşığına göstermekte nazlanan sevgili arasında*

²¹⁹ Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, s.136.

²²⁰ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.447.

da ilgi kurudur. Küçüklüğü ve kırmızı rengi, sevgilinin tebessüm eden kırmızı dudaklarıyla ve mahcubiyetten kızaran yanaklarıyla münâsebet kurulmasına sebep olur. Goncanın açılmasına sebep olan, “rûh-bahş” olarak vasıflandırılan bahar rüzgârıdır. Bu durum beyitlerde “nutka gelmek” şeklinde ifâde edilerek, sevgilinin konuşmasına işaretir. Yapraklarının kat kat ve kapalı oluşu ile “kat kat hicâb-ı naz” da olan sevgili ile aralarında benzerlik kurulmasına sebep olur. (bkz. sevgili maddesi)

Açılmamış yapraklarının üzerindeki yeşil taç yaprakları ile âşık, riyâzet ehli ve sofi olarak düşünülen gonca, kapalı oluşuyla da oruçludur. Bu özelliği ile fûrkat oruçlusunu olan âşık ve âşığın gönlüne benzer. Âşığın gam dolu ve hiç bir zaman açılmayan, devamlı kederli, aşk ateşiyle yanan gönlü ile gonca arasında benzerlik kurulur. Bahar mevsiminde, açılan çiçeklerle bir bayram olmasına rağmen, oruçlu olan âşığın gönlü gibidir. Beyitlerde bu münâsebetle yer alan “gönlü açılmak, ağız açılmak” deyimleri, ferahlamak ve konuşmaya başlamak anlamları yanında orucun açılmasını da ifâde eder. “Ağzım kapalı” ifâdesi ise oruçlu olmanın bir açıklamasıdır. (bkz. âşık maddesi)

Diğerlerine nazaran, dîvanda daha çok yer verilen bu tasavvurların yanında, ârifin gönlünde bulunan “naks-ı hayâl-i habib” ile bülbülün gönlünde bulunan “gül goncası” arasında kurulan ilgiye dayanan gonca-Habib; gençlik, güzellik ve masumiyet münâsebeti ve şâirin bülbül olarak hayâli sebebiyle kurulan gonca, Hz. Hasa ve Hz. İsmail; naz ve utangaçlık ile açılma ve renk benzerliği sebebiyle kurulan gonca-gelin; gülün şâh olarak tasavvuruyla kurulan gonca-süvârî ve jâlenin şarap olarak hayâli sebebiyle ortaya çıkan gonca-mest münâsebetleri, gonca-insan tasavvurları arasında sayılabilir.

Goncanın renk, şekil, kapalılık ve kat kat yaprakları sebebiyle sebep olduğu tasavvurlar arasında yanak, kulak, peykân, tûmar, sûrâhi ve kadeh sayılabilir.²²¹

Sevgilinin goncaya teşbîhi dudak cihetindedir. Sevgilinin çeşitli halleri ve davranışları gonca ile alâkalı unsurlarla ifâde edilir veya onlara benzetilir.

Goncanın açılması yakasını parçalamasıdır (gonca yakasız olarak tasavvur ediliyor); âşığın sırrını fâş etmesidir; gülmesidir.

Açılmamış gonca âşığın dâsitânını gül gibi gizlice mecmuâsından okur –ki gizli gizli âşıkla alâkadar olan sevgilidir–; cefâ dikenini bülbüllerin (âşıkların) bağırmı doğradığı halde bir ağız söylemez; büse talep edene yok der, zâten kapalı dudak da öpülmez, dardır.²²²

Gülzâr, gülşen, gülistân: Gül bahçesi, gülzâr, gülşen, gülistân adlarıyla anılır. Burada lâle, nergis, benevşe, katmer, karanfil, süsen gibi çiçekler; nar, çınar, servi gibi ağaçlar; bülbül, tûfî, akbaba gibi kuşlar da bulunur. Bir tarafta ırmak akmaktadır. Gökte tek tük bulut görülür. Bir köşede dolab vardır. Çiçekler üzerinde çiğ veya yağmur damlaları parıldar. O bazan deniz kenarında düşünülür. “Sahn-ı gülistân” sözü ile onun genişliği belirtilir. Sevgilinin yanağı veya bülbülün ahi ona ateş salmıştır. Kırmızı güller bu şekilde hayal edilir. Suyu ve havası Hızır ve İsa ile birlikte ele alınır. Rüzgâr olarak sabâya yer verilir. O, goncaların yüzünü her sabah gülsuyu ile yıkamakta, onların açılmasını sağlamaktadır.

²²¹ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divânı’nın Tahtili, s.407-408.

²²² Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı’nın Tahtili, s.97.

Gülşen, bahar mevsimi ile birlikte düşünülür. Sonbaharda yapraklar sararmaktadır. Baharda güllerin açılmasıyla birlikte içki ve sohbet meclisleri kurulur. Onun gülistan benzetildiği bile olur.

Gülşenin rengi "hazrâ ve minâ" dır. Kokusu, tazeliği ve geçiciliği de söz konusu edilir. Onu devamlı sulamak gerekir. Bu işleri bağban yapar. Bazan, orada bağbanın veya bir Habeş'in uyuduğu görülür. Kuş gelmemesi için karga kanadından korkuluk asılmaktadır. Hz. İbrahim'in atıldığı ateşin gül bahçesine dönmesi de zikredilir.

Gül bahçesi, belirtilen özellikleri sebebiyle, sevgili, yüz, yanak, güzellik, kâhy, yaralı vücut, sine, gönül, kanlı gözyaşı, savaş meydanı vb. ile benzerlik içinde ele alınır. Gülzâr-ı âlem, fenâ gülzârı, belâ gülzârı, gülzâr-ı kâinat sözleri ile dünya kastedilir. Savaş meydanı, taze gülşen veya can gülşenidir. Gökyüzü ve deniz de onunla benzerlik gösterir. Şâirin şiiri rengin bir gülistandır. Gülistân-ı vâsf, devlet gülistânı, gülşen-i fakr, gülzâr-ı şîve, mahabbet gülşeni, gülzâr-ı baht, diyâr-ı gülşen, sahn-ı gülşen, gülşen-i dert, gülzâr-ı mihnet, gülzâr-ı aşkullah, gülzâr-ı Âl-i Mustafa, gülzâr-ı sehâ vb. ifâdeler dolayısıyla onun bazı unsurlara benzetildiği anlaşılmaktadır. Gülşen, ateşperest ocağı ve siyah renkli benevşeler dolayısıyla frenk şehri olarak hayâl edilir.²²³

Edebî Sanatlar: Sevgilinin yanağı, letafet bağının gül bahçesi olarak nitelendirilerek teşbîh-i belîğ sanatı yapılıyor. "Ey" seslenme bildirdiğinden nidâ sanatı var. Aferîn kelimesi tekrarlanıp tekrîr sanatı yapılıyor. Gonca ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. Gonca, bağ, gülşen kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

1022

Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün
-- + / + - - - / - - + / + - - -

1 Sorsam leb-i lâ'lüñden ey şûh-ı cefâ-âyîn
Ebrûlaruñı çatup niçün bafîa itdüñ kîn

Nesre Çevirisi: Ey eziyet huylu (eziyet âdeti olan) şuh ! Kırmızı dudağından sorsam: Kaşlarını çatıp niçin bana kin ettin?

Açıklaması: Şûh: 1- Hareketlerinde serbest. 2- Neşeli, şen ve oynak (kadın). 3- Açık saçık, hayasız (kadın).²²⁴

Lâ'l, (Lâ'l-i rümmânî, Lâ'l-i Bedâhşan, Lâ'l-i nâb, Lâ'l-i ter, Mezra'-ı lâ'l), Lâ'lin: Dudağın lâ'le teşbihi rengi dolayısıyladır. Lâ'l, müşebbehünbih olarak zikredilince, mercan gibi, yâkût gibi madenler ve lâ'lin mebzûl olarak bulunduğu Bedehşân şehri de beraber anılmaktadır.

Doğrudan doğruya lâ'l taşına teşbîh "senin dudağın lâ'line öykündü diye Allah yâkutu kân içinde taş etmiştir" ifâdesinde görüldüğü üzere bir diğer mâdene veya kıymetli taşta mukâbele cihetiyle veya dudağın lâ'lden yapılmış yâhut lâ'li andıran şeylere –hususıyla şarap kadehine veya şaraba- teşbîhi cihetiyledir.

²²³ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divâm Tahlili, s.520-521.

²²⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1003.

*Dudağın lâ'le teşbîhi, Necâti Bey –ve bütün dîvân şâirleri- tarafından o kadar makbûl tutulmuştur ki; çok def'a "dudak" yerine sadece lâ'l kelimesi kullanılmıştır.*²²⁵

*Lâ'l: 1- Kırmızı, al. 2- Kırmızı ve değerli bir süs taşı. 3- Dudak.*²²⁶

Sevgilinin kırmızı dudağından âşığa edilen cefânın sebebinin sorulması söz konusudur. Burada "sor-" fiilinde kelime oyunu yapılarak hem emmek mânâsı hem de soru sorma işi kastediliyor. Dudağın vasıfları da sevgilinin cefâsıyla doğrudan ilgili olduğu için muhatap alınıyor.

*Kaş (Ebrû): Kaş sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Renk, şekil, çift oluşu ile yakın münâsebette bulunduğu, göz, kirpik, gamze ve yanak yüzünden değişik tasavvurlara sebep olur. Bilhassa gözün kâtil olarak tasavvuru, kaşın bu kâtilin bir silahı olarak hayâl edilmesinde, gamze ve kirpik oklarını atan bir yaydır. Yüzün Kâ'be'ye benzetilmesinde mihrâb; Mushaf'a benzetilmesinde Besmele; boyun elif harfine benzetilmesi sebebiyle nun harfi olarak düşünülür. Yine yüzün deniz olarak tasavvuru onun balık, sandal olarak hayâl edilmesine yol açar. Hançer, kılıç ve hilâl, kaşın en çok benzetildiği unsurlardır. Kaşın, hilâl olarak tasavvurunda açıkça belli olan şekil benzerliği yanında hilâl ile ilgili inanışlar ve saçın geceye ve buluta teşbîhi önemli rol oynar. Gökte hilâlin görünmesiyle bayramın başlaması ile sevgilinin kaşlarını, dolayısıyla yüzünü gören âşıkların duyguları arasında kurulan ilgi, onun hilâl-i id olarak vasıflandırılmasına sebep olur. Kaş, güzellik binasının en önemli unsurudur. Bu yüzden, bir binanın temel unsuru olan tak olarak tasavvur edilir. Kaş "Bennâ-yı kudret" in, "binâ-yı hüsn"ü sağlam kılmak için yaptığı iki "tak-ı mukavves" dir. Âşıkın gönlünü çelmesi, kendine bağlaması ve ona eziyet etmesi sebebiyle cadı, sâhir, hileci, yağmacı ve belâdır.*²²⁷

*Kaşlarını çatmak: Kaşlarını birbirine yaklaştırarak öfkesini belli etmek.*²²⁸

*Kîn: Gizli düşmanlık, garaz. (bkz: gayz, adâvet, buğz.)*²²⁹

Edebî Sanatlar: Eziyet merasiminin şuhu ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. "Ey" kelimesinde nidâ sanatı var. Dudağa soru sorularak teşhîs sanatı yapılıyor. "Ebrularını(kaşlarını) çatmak" deyimi kullanılıp irsâl-i mesel sanatı yapılıyor. "Niçin" şeklinde soru sorularak istifham sanatı yapılıyor. "Sor-" fiili, "emmek- soru sormak" anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

2 Sovuk sözi a'dânuñ ey behcet-ü-hüsn ıssı
Sovutdı seni benden el-berdü adüvvü'd-din

Nesre Çevirisi: Ey güzellik ve şirinlik sahibi! Düşmanın soğuk sözü seni benden "Soğuk dinin düşmanıdır." (sözü gibi) soğuttu.

Açıklaması: *Düşman, (Adû), İhvân-ı hased, Erbâb-ı hased, Hemrâz, Musâhib, Mahrem, Nâ-tırâş: Rakîbin âşık nazarında düşman oluşu, sevgilinin davranışlarıyla ilgilidir. Sevgilinin âşıkı ihmâli ve rakîbe, lâıyk olmadığı halde gösterdiği ilgi, âşıkın rakîbi düşman olarak*

²²⁵ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, s.166-167.

²²⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.541.

²²⁷ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.151.

²²⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.915.

²²⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.521.

görmesine sebep olur. Âşık, bir tek sebeple rakibe bu düşmanca davranışlarından yumuşama gösterir. O da, ayrılıktır. Ayrılık derdinden perişan olan âşık, halk arasında çok kullanılan "Allah düşmanımın başına vermesin" şeklinde dua ile ifâde eder.

Sevgilinin güzellik bakımından Hz. Yusuf olarak düşünülmesi, sevgili ile devamlı berâber olan rakibin, Hz. Yusuf'un kardeşlerine benzetilmesine ve "ihvân-ı hased", "erbâb-ı hased" olarak vasıflandırılmasına sebep olur. Bu tasavvurlarda mahzunluğu sebebiyle âşık, Hz. Ya 'kûb'dur.

Rakibin hem-râz (sıkı fıkı arkadaşı), mahrem ve müsâhib olarak düşünülmesi, sevgilinin yakın ilgisine mazhar olmasına dayanır. "Nâ-turâş" olarak vasıflandırılması ise, kabalıyı yüzündendir. Bu haliyle, sevgilinin yanına yakışmaz. Bu sebeple "defter-i uşşâkdan kazanmalı" dir.²³⁰

Rakipler her zaman sevgiliyle âşığın arasını açmakla meşguldürler. Şâir bu durum ile ilgili misal vererek âşığın acıklı halini anlatıyor.

Sovutmak: Soğutmak.²³¹

Güzellik (Hüsn, Melâhat, Cemâl): Güzellik, genellikle yüz veya yüz güzelliği olarak düşünülmekte, yüzdeki diğer güzellik unsurları ile birlikte çeşitli hayallere konu olmaktadır.

Güzellik Allah vergisidir. Onun aksi, zerreyi güneş yapmaya yeter. Âşık, sevgilinin güzelliğine hayrandır. Onu görmek için gönlünü idrâk aynası yapmıştır. Esasen, ayna onun güzelliğinin kuludur. Ona bakmak "güzel temâşâ" şeklinde ifâde edilir. Dostun cemâli değişik şekillerde zuhûr etmektedir.

Güzellik binası bir kıl üstündedir. Bu sebeple, sevgilinin âşığa cevri etmekten vazgeçmesi istenir. Burada "kul" kelimesiyle bel kastedilmektedir. "Cemâli üstünde zülfü cime benzer" sözü ile hem zülf cim harfine benzetilmiş, hem de cemâl kelimesindeki "h" harfine işaret edilmiştir.

Güzel olabilmek için huy ve ahlak güzelliği (hüsn-i hûlk) de şarttır. Güzelliğin bir zenginlik olarak kabul edilmesiyle sevgilinin güzellik zekâtını sakınmayıp vermesi istenir.²³²

Edebî Sanatlar: **Güzellik ve şirinlik sahibi olan sevgili olduğundan açık istiâre** yapıyor. "Ey" seslenme edatı olup nidâ sanatı var. **Sovuk söz, sovutmak, el-berdü** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Sovuk-ıssı kelimeleri arasında **ihâm-ı tezât** yapıyor.

²³⁰ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.315.

²³¹ Tarama Sözlüğü V, s. 3524.

²³² Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.183-184.

3 Ey serv-i kıyâmet-kad tâ haşre degin senden
Kılmaz bu göñül nefret itseñ ne kadar nefrîn

Nesre Çevirisi: Ey bela boylu servi! Ne kadar lanet okusan da bu gönül tâ haşre dek senden nefret etmez.

Açıklaması: Boy (Kad, Kâmet, Endâm): Sevgilinin boyu uzundur. Bu münasebetle çeşitli unsurlara benzetilmiştir, hatta onlardan üstün gösterilmiştir. “Kad-i bâlâya hem-ser kâkül”ün “pâye-i a'lâ”ya eriştiği söylenirken saçların ayaklara kadar indiği ve çok yüksek olan boy kadar uzun olduğu da ifâde edilmiş olur. Boyun üzerinde olan kâkül zaten “pâye-i a'lâ”dadır.

Övülenin boyuna lâyük nazenîn elbise kesmek için balıkların makas olup “mâi” kumaşa girdiği belirtilir. Deniz (bkz.)’in mavi kumaşa benzetildiği bu hayâl oldukça yeni ve şahsî olmalıdır.

Servi (Serv-i âzâd, Serv-i dil-ârâ, Serv-i bûstân): Boyun en çok benzetildiği unsur servidir. Sevgilinin boyu ince, uzun şekli, salınarak yürüyüşü bakımından servi ile benzerlik içinde ele alınır, hatta o serviden daha uzun gösterilir. Sevgilinin servi boyu yanında çınar bile küçük kalır. Zira, ona tûbâ bile erişemez. Bu husus, “dest ber bâlâ-yı dest” atasözü (bkz.) ile ifâde edilmiştir.

Servinin boyu göğe erse de sevgilinin boyuna kul olmaktan vazgeçmez, âzâtlık istemez. Bazan da ona özendiğinden mihnet yükünden kurtulup âzâde gezer. Burada “serv-i âzâde” söz konusudur ki, “bâr-ı mihnet” ile onun meyvesinin bulunmayışına işaret edilmektedir. Aynı sebeple şâir, vefa göstermeyen fidan boylu sevgiliyi “servi meyve vermez” diyerek mâzûr görür. Dünya bağında binlerce servi vardır, fakat övülenin boyu gibisini bulmak mümkün değildir. Onun boyuna benzettiği için servi kendini aşırı yüksek tutmaktadır. “duruşun sevgilinin boyuna benzer demekle gülşende bulunan serv-i dil-ârâyı büyüttük” ifâdesinde büyütme kelimesi tevriyeli kullanılmıştır.

Sevgili bahçede gezintiye çıksa, serviler onun boyunu görebilmek için duvardan baş kaldırırlar. Burada hüsn-i ta’lil sanatına yer verilmiştir. Bağda, duvar boyunca dikili olan servilerin dışarıdan sadece tepelerinin görünmesi böyle sanatkârane ve ince hayâllerle süslü bir tablo halinde ifâdesine imkân hazırlanmıştır. Servinin yıllarca yol üstünde bekleyişi de sevgilinin fidan boyunu görmek arzusu ile anlatılmaktadır.

Servi genellikle bağda, çemende ve su kenarında bulunur. Âşığın pâk kalbi bir akarsu gibi her servi boylunun ayağına düşüp yüz sürer. Meyhanede servi boylu halkı su gibi ayağına akıtır. Burada “ayak “ kelimesi ile kadehin de kastedildiğini belirtelim. “Su gibi her alçağa akma, boyun servi gibi himmeti bâlâya bak” denilerek alçak ve bâlâ kelimeleriyle tezat yapıyor. Âşığın gözyaşı ırmağı da sevgilinin servi boyuna karşı akar durur... boy servi olarak düşünülerek elif ile de münasebet kurulduğu olur. (bkz.) Âşığın sinesinde elif ve dâğ görülür. Bu, servi boylu ve lâle yanaklı sevgilinin yâdigârıdır. Elif ve dâğ ise âhı remz eder. Bazı beyitlerde boy-servi-elif benzerliği birlikte ele alınır...

Boy-servi benzerliğine bazan “kıyâmet” mefhumunun da iştirak ettiği olur. O gün herkes ayağa kalkacaktır. Zaten sevgilinin boyu da kıyâm halinde serviye benzetilmektedir...²³³

²³³ a.g.e. s.276-278.

Kıyâmet: Gönüller, sevgilinin saçında haşr olunmaktadır. Kaşı sırata benzetilirken, boyu da kıyâmet olarak ifade edilmiştir. kıyâmette herkes ayağa kaldırılacaktır. Esasen sevgilinin boyu da kıyâm halinde düşünülür. (bkz. Boy-Servi)...²³⁴

Mahşer (Haşr, Kıyâmet, Hesâb günü, Yevm-i su 'âl): ... "Haşr, yevm-i su 'âl, kıyâmet, hesâb günü." diye isimlendirilen mahşer vâkıası Kur 'ân 'da ve Hadîslerde işâret olunanlara muvâfık olarak zikir olunmaktadır. O günü ölüler kabirlerinden özlerler. Herkes ayağa kalkacak, öyle ki bir ayak üstünde bin kişinin duracağı bir kalabalık olacaktır. "Haşre kadar, Kıyâmete kadar" diye zaman meşhûmunun biteceği o güne işâret olunmaktadır.

Kıyâmet günü kimsenin kimseye faydası olmayacak, herkes kendi hesabını verecek, birinin diğerinden hakları alınacak, hesâblar sorulacaktır. Herkesin dirileceği o gün mü 'minler Livâ-yı Muhammedî altında toplanacaklardır.²³⁵

Buraya kadar beyitteki bazı terimlerin Divân edebiyatındaki yerini açıkladık. Beyitte, her ne kadar lanet okusa da sevgiliden nefret etmeyeceğini ifade eden şâir, Divân edebiyatında âşığın vasıflarının en belirginlerinden olan birini dile getiriyor. Sevgili ne kadar zulm ederse etsin, lanet etsin âşık asla ondan nefret etmez. Bu da sevgilinin ne kadar çok sevildiği ile zulüm ve lânet okumanın altında bile bir sevginin yattığını gösteren özelliklerdendir.

Edebî Sanatlar: **Servi** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. "Ey" bir ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var. **Kıyâmet**, **haşr** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Gönül** kişileştirilip **teşhîs** yapılıyor. Nefret, nefrîn kelimelerinde **iştikâk sanatı** var.

4 Bir serv-i hevâ-bahşuñi var dilde gamı nârı
Bir nârven olur mı yâ Rab o kadar nârîn

Nesre Çevirisi: Gönülde, heveslendiren bir servinin kederi, ateşi var. Ya Rab! Bir karaağaç o kadar narin olur mu?

Açıklaması: Sevgilinin boyu dolayısıyla serviyeye benzediğini önceki beyitte açıkladık. Bu beyitte servi yanında karaağaçtan da bahsediliyor. Onu açıklayalım:

Nârven (Karaağaç): ...Meyvasız oluşu sebebiyle yer alan nârven, hiçbir zaman murâdına erişemeyen âşığa benzetilir. "Hazân-dîde" olarak vasıflandırılması, yapraklarını dökme özelliği ile ilgilidir...²³⁶

Nâreven: Nârevenin yapraklarının şekli "aya çalmak" tâbiriyle ifade olunmuştur.²³⁷

Servi gibi uzun boylu bir güzelin gamı içinde olan âşık eriyip bitecek ve zayıflayacaktır. Âşığı bir karaağaca benzeten şâir, onun bu acıya nasıl dayanabileceğini bilmediğini söylüyor. Çünkü karaağaç ince değildir. Böyle olursa yaşayamaz. Şâir, âşık ile nârveni özdeşleştirerek bir kelime oyunu yapıyor.

²³⁴ a.g.e. s.280.

²³⁵ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divâm 'nın Tahlili, s.41.

²³⁶ M. Nejat Sefercioğlu, Nev 'î Divâm 'nın Tahlili, s.402.

²³⁷ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divâm 'nın Tahlili, s.274.

Edebî Sanatlar: Serv ile sevgili ve nârven (karaağaç) ile de âşık kastedilerek açık istiâre yapılıyor. “**olur mı**” şeklinde soru sorulup istifham sanatı yapılıyor. “**Yâ Rab**” seslenme olup nidâ sanatı yapılıyor. Nârven, servi kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Nâr, nârven, nârîn kelimelerinde şibh-i iştikâk vardır.

5 Şîrîn sözi cânânüñ cân acısın eyler def
Cân virür iken Zâfî ol eyler ise telkîn

Nesre Çevirisi: Zâfî, can verirken o (sevgili) telkin eylerse sevgilinin tatlı sözü can acısını uzaklaştırır.

Açıklaması: Canın âşık için hiç önemli olmadığını, onu sevgilinin uğrunda seve seve feda edebileceğini ve âşığın canının sevgiliye bağlı olduğunu daha önce açıklamıştık. (bkz.1021/1)

*Can acısı: Vücutun bir yerinde duyulan şiddetli aci.*²³⁸

*Can vermek: 1- Ölmek. 2- Bir şeyi hayatını onun uğruna fedâ edecek kadar çok istemek. 3- Güçlendirmek ya da yaşar duruma getirmek.*²³⁹

Telkîyn: Birisine bir şeyi, bir sözü, bir inancı söylemek anlamına Arapça bir sözdür. Şîâ'da ölü, kabre konduktan ve kabir örtülmeden, ölüye hitâben, soru meleklere vereceği cevabı söylemeye, Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed'in hak ve son peygamber oluşunu, On iki imâmın imâmetini, kabir ve ahiret ahvâlinin, cennet ve cehennem, ölümden sonra dirilişin hak ve gerçek bulunduğunu söylemeye “Telkîyn, Telkîyn vermek” denir. Kabir örtüldükten sonra ölüntün en yakınının, kabir başında telkîyni tekrar etmesi mustahaptır. Ehlisünnette telkîyn, ölü gömüldükten sonra verilir; bu telkîynde “İmâmet”in söylenmesi yoktur. Telkîyn, sünnettir...²⁴⁰

Söz (Kelâm, Güftâr, lâfz): Sevgilinin dudakları mâdene teşbîh ile sözü inciye benzetilmekte ve her kişi ile mükâleme etmemesi talep edilmektedir. Âb-ı Hayât'a teşbîh “tatlı kelâmına çeşme-i cân imrenir” ve “tatlı kelâmı çeşme-i cân'dan haber verir” şeklinde ifâde edilmiştir. sevgilinin konuşması Hızır Çeşmesi'nin dudaklarına cân vermesi (şiddetli arzu etmesi, iştiyâkla hasret duyması, gıpta etmesi) cihetiyle söylediğinin derdine dermân vermesi şeklinde, dermân olarak; Mısır şekerinin öykünmesinin “tatsız” (nâ-beca, yersiz, lüzumsuz, can sıkıcı) telâkki edilmesi şeklinde şeker-i Mısır ifâde olunmaktadır.²⁴¹

Edebî Sanatlar: Şîrîn söz sıfat tamlamasında teşbîh-i belîğ sanatı yapılıyor. Cânân, can acısı, can vermek kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Can vermek, can acısı deyimleri kullanılıp irsâl-i mesel sanatı yapılıyor. Can vermek deyimini “1- Ölmek. 2- Güçlendirerek yaşar duruma getirmek.” anlamlarına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle anlam ilgisi kurularak kullanılıp ihâm-ı tenâsüb sanatı yapılıyor.

²³⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.670.

²³⁹ a.g.e. s.678.

²⁴⁰ Abdülbâki Gölpinarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s.330.

²⁴¹ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, s.192-193.

1023

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Benüm ser-mâye-i 'ömrüm yeter kaç her zamân benden
Saîfa ey hâce-i hüsn-ü-bihâ gelmez ziyân benden

Nesre Çevirisi: Benim ömrümün sermayesi yeter. Her zaman benden kaç. Ey zariflik ve güzellik ve paha tüccarı! Benden sana zarar gelmez. (veya = Ey benim ömrümün sermayesi! Benden her zaman kaçtığın yeter. Ey güzellik ve paha tüccarı! Sana benden zarar gelmez.)

Açıklaması: Sevgili, âşıktan bir ömür boyu uzak duracak, kaçacak. Ama âşık hiçbir vakit bu sevdadan vazgeçmeyecek ve hep sevgilinin aşkıyla peşinde olacak. Âşık, ömrünü sevgili uğruna fedâ etmeyi göze alıyor.

Âşık, kendisinden her zaman uzak duran ve aşkına görünüşte mukabele etmeyen zarifliğin ve güzelliğin hocası olan sevgilisine bu davranışlarından ötürü asla beddua etmez, onu kınamaz. Sevginin gereği sıkıntılara katlanmak ve asla tahammülsüz davranmamaktır. Böyle davranabilen âşık, bu vasıflarıyla rakîplerinden ayrılır. Sevgiliye yakınlık kesb eder.

Zaten zarifliğin ve güzelliğin hocası olan bir güzelin nazlanmasına katlanmak, sıkıntılara göğüs germek kaçınılmazdır. Âşık, bu mevzuda sevgiliye teminât da veriyor ki sevgili olumsuz gibi görünen bu ilgiden vazgeçmesin.

Edebî Sanatlar: Zariflik ve güzelliğin hocası sevgili olup açık istiâre var. "Benden" kelimesi tekrar edilerek **tekrîr sanatı** yapılıyor. "Ey" bir ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var. **Hüsn, bihâ ; bihâ, ziyân** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

- 2 Ne cânüm var ki sensüz ben cihânda sag olam bir dem
Senüfle dirlügüm kaçma gel ey rûh-ı revân benden

Nesre Çevirisi: Ne (kadar) canım var ki ben dünyada sensiz bir an sağ olayım. Uzun müddet (yaşama imkânım) seninle (dir). Ey yürüyen can! Gel, benden kaçma.

Açıklaması: Canım âşık için ne değer taşıdığını, hayatındaki rolünü daha önce açıklamıştık. (bkz.1021/1) Fakat bu beyitte de şâir, canın sevgilinin varlığına bağlı olduğunu, sevgili olmadan, onun varlığından uzak olduğu taktirde yaşayamayacağını söylemiştir. Bu mânâsı ile Divân edebiyatında genel olarak âşık için canın değeri bu şekilde beyitlerde yer almaktadır.

*Dirlik, (dirilik): 1- Yaşayış, hayat, sağlık, geçim. 2- Tahsisat, ödenek.*²⁴²

Dirlik kelimesinin anlamından da anlaşıldığı üzere âşığın bütün varlığı sevgili ile bağlantılıdır. Sevgili olmadan âşık, sağlıklı olamaz, geçimini sağlayacak huzuru bulamaz ve en önemlisi de yaşayamaz. Bu "dirlik- düzen" şeklinde halk ağzında da yaşayan bir deyimdir.

²⁴² Tarama Sözlüğü II, s.1175-1178.

Edebî Sanatlar: **Yürüyen ruh (can)** ile kastedilen **sevgili olup açık istiâre** yapılıyor. “**Ey**” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. “**Ne cânım var**” şeklinde soru sorulup **istifham sanatı** yapılıyor. “**Can, sağ olmak, dirlik**” kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Kaç-gel**” kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

3 Seni ben bagruma bir kez çekeydüm ya gibi bârf
Kaçarsın ok gibi her dem eyâ kaşı kemân benden

Nesre Çevirisi: Ben bari bir kez seni yay gibi bağrıma çekeydim. Ey kaşı keman! Benden her zaman ok gibi kaçarsın.

Açıklaması: Sîne: 1- Göğüs. 2- Yürek (Kalb).²⁴³

Yâ eyyühe-l-ihvân: Ey dostlar.²⁴⁴

Yay, (Kemân): Kaş yaya teşbîh olununca göz, gamze, kirpik de oka; gönül ve cân da kirişe; zülf de kemende teşbîh olunmaktadır. Yay çekmek tâbiri ile, sert yayın çekilmesinin güçlüğü cihetiyle, kaşınun cefâsını çekmekten sevgilinin “katı bağırlı” oluşu ifâde olunmaktadır. Yay ateşe gösterilerek eğilir; yay ilmini bilen âşık hemen başı eğer (kaşın eğriliği de böyle ifâde olunmaktadır). “Gün başına” tâbiri “güneşin üstüne” ve “günde bir” mâ`nâlarına kullanılmış, yüz güneşe benzetilerek, bir pehlivan bin tâne öldürünce yayını asması geleneğinden hareketle:

*“Bin sayd idince yayını her pehlevân asar
Kaşun bu resme gün başına bir kemân asar”*

beytinde kaş, dolaylı olarak kemâna teşbîh edilerek, sevgilinin her gün bin tâne âşık öldürdüğü ifâde olunmuştur.²⁴⁵

Divân edebiyatında sevgili her zaman âşıktan kaçır. Âşık da her zaman sevgiliye kavuşma hayâlleri kurar. Kavuşmamaktan dolayı yanar, yakılır. Hep kavuşma planları kurar. Beyitte de okun sineye çekilip fırlatılması durumu ile sevgiliyi kendine yaklaştırmak isteyen âşık arasında benzerlik kuruluyor. Sineye doğru çekilen ok, aniden fırlar ve çok uzağa gider. Sevgili de âşık ona ne kadar fazla yaklaşılmaya çalışırsa o kadar uzaklaşır.

Edebî Sanatlar: **Kaşı kemân** ile anlatılan **sevgili olduğu için açık istiâre** var. “**Eyâ**” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var. “**Çekmek- kaçmak**” fiilleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor. “**Ok, kemân, bağra çekmek**” kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Sevgilinin sineye çekilmesi okun çekilmesine teşbîh olunuyor.

²⁴³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.954.

²⁴⁴ a.g.e. s.1154.

²⁴⁵ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, s.122-123.

- 4 Mahabbet menziline gel nişân it tîrûfie sînem
Güzeller yolına ölmek kala tâ kim nişân benden

Nesre Çevirisi: Gel! Sinemi sevgi menziline okuna nişan et. Tâ ki benden nişan (olarak) güzeller yoluna ölmek kalsın.

Açıklaması: Sîne: Sîne, âşığın çektiği acı ve ızdırâbların, sevgili ve rakîbin cevri ü cefâsının, açıkça görüldüğü yerdir. Onun üzerindeki yaralar gül, sîne bir gül bahçesidir. Sevgilinin oklarının hedefi durumundadır. Gözyaşları tarafından yol yol yarılmış bir vâdi, aşk ateşiyle yanan gönül sebebiyle sıcak bir çöl, sahrâdır. Sevgilinin okları, hançer ve kılıcı onu parça parça eder. Bu hâliyle kalbur, kafestir ve pencereler açılmış bir eve benzer.

İçinde canın ve gönlün bulunduğu, kuyu, hamam, tab-hâne ve sandıktır. Yaraların yazıya benzetilmesi sebebiyle sayfa, şekli sebebiyle def ve nekâreye benzetilir. Onun dikkati çeken bir başka özelliği sarı rengi ve devamlı kanlı oluşudur. Bu özellikleri sebebiyle sevgilinin ayakları altındaki toprak olarak hayâl edilir. Sînenin söz konusu edilmesinin en önemli sebepleri arasında, gönül ve can ile yakın ilgisi yer alır.²⁴⁶

Menzil: 1- Yollardaki konak yeri. 2- Ev. 3- Bir günlük yol, konak. 4- Mesâfe. 5- astr. Benâtünna 'ş yıldızı.²⁴⁷ Beyitte bu kelime okçuluk terimi olarak kullanılmıştır.

Âşık, güzellerin yoluna ölmeyi seve seve kabul ediyor. Adının bu yolda ölümü ile anılması, onun için büyük bir şeref olacaktır. Bunun için senesini bir hedef (nişan) gibi sevgilinin okunun menziline diyor.

Edebî Sanatlar: **Nişân itmek (etmek), tîr, menzil**, kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Ayrıca aynı kelimelerle okçuluk geleneğine **telmih** yapılıyor. “Nişân” kelimesi tekrar edilip **tekrîr sanatı** yapılıyor.

- 5 Gelen etrâfdan sanma ki Zâtî ‘aks-i nâlemdür
İşidüb âh-ı bî-haddüm cihân eyler figân benden

Nesre Çevirisi: Zâtî, etraftan gelen iniltimin aksi sanma. O, sınırı olmayan âhım dünya işitip benim için inler.

Açıklaması: Âh; Feryâd, Figan, Nâle: Ah ateş, yel ve duman ile birlikte, göğe yükselişi, ince ve uzun şekli, hızlı hareket edişi gibi hususlar ile renk ve şekil yönünden ele alınır.

Âşık, sevgili için –bilhassa ayrılık gecesinde- ah ve feryat eder. O, gökleri tutar, hatta cenneti, cehennemi bile yakar. Bir ok gibi hızlı ve delicidir. Âşığın ah u figanından yıldızların bile göz yummadığı belirtilir. Duman hafif olduğundan göğe doğru yükselir. Bu sebeple, âşığın figan dumanı da sevgilinin semtinden uzaklaştırdı diye feleğin yakasına yapışır...

Âşığın ah u feryadı sevgiliye nağme gibi gelir. Ah yeli ne kadar çok olsa da fidan gibi olan sevgilinin âşığa doğru eğilmesini beklememelidir. Çünkü, o aldırış etmez. Âşık ise vücudunu elif

²⁴⁶ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divâm’ının Tahlili, s.300.

²⁴⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.617.

ve sıfır (dâğ, güzel he) ile süslemeye devam eder. Burada, eski yazı ile âh kelimesi ortaya çıkmaktadır. Demek ki âşığm sinesindeki elif ve sıfır şeklindeki yaralar âha delalet ediyor.

Ah, aynı zamanda Allah lâfzının kısa yazılışı olduğundan, âşık böylece Allah'ı zikretmiş olur. Ah ile güneş arasında da benzerlik vardır. Güneşin yuvarlağı he, ışınları da elif olmakta, böylece ah kelimesi ortaya çıkmaktadır...²⁴⁸

Âşığm âhının ne kadar tesirli olduğu ve ne anlama geldiğı hususunu sık sık tekrar ettik. Yukarıda da bu konuda bilgi verdik. Âşık beyte göre öyle çok âh çekmiş ki bunu duyan dünya halkı dayanamayıp inler hale gelmiştir. Âh, âşığm aşkını gizleyemez hale gelişini ve ızırâbının büyüklüğünü sembolize eder.

Edebî Sanatlar: Beytin geneline yayılmış bir hüsn-i ta'lil sanatı açıkça görülüyor. Nâle, âh, figân eylemek kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurulur bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Cihân ile kastedilen dünya halkı olup mecaz-ı mürsel yapılıyor. "n" harfinin beyitte kullanımında aliterasyon vardır.

1024

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+--

1 Râstî ey gamze sen biñ cân deger bir tîrsin
Yâ du'â-yi seyf yazılmış güzel şemşîrsin

Nesre Çevirisi: Ey gamze! Doğrusu sen bin can değerinde bir oksun ya da kılıç duası yazılmış güzel kılıçsın.

Açıklaması: Gamze (Yan Bakış): gamze, sevgilinin âşıkta cevr ü cefâ etmekte görevli ve kâtil olarak vasıflandırılan gözünün en önemli silahlarından biri olarak düşünülür. Âşıkın sevgiliye ilgi duyup bağlanmasına sebep olan güzellik unsurları arasında önemli bir yeri olan gamze, aynı zamanda âşıkın, gönlünün ve canının yaralanmasına sebep olan öldürücü bir silahtır.

Gamze, sevgilinin konuşması ve nazla gülüşü ile bir bütünlük arzeder ve mahmur gözün ayrılmaz bir parçasıdır...

Gamze ile İlgili Tasavvurlar: Ok (sihâm, Tîr): Dîvanda, gamze ile ilgi kurulan en önemli unsur oktur. Bu tasavvurda göz ve göz ile bir bütünlük arzeden kaşın önemli bir yeri vardır. Fettân olan göz, gamze oklarını, yaya benzetilen kaşları vasıtasıyla hedefine gönderir. Toprak, gamze oklarıyla can veren âşıklerle doludur...

Sevgilinin attığı gamze oklarına karşılık âşığm attığı, âh oklarıdır. Bu sebeple sevgili ile âşık devamlı bir "atışma" içindedirler...Gamze okları âşığm canını avlamak için her zaman hazırdır... Âşığm arzusu, her ne şekilde olursa olsun, sevgilinin ilgisine kavuşmaktır. Bu sebeple, her an sevgilinin gamze oklarını arzular. Ancak, bu ihsan rakibe nasip olur.

²⁴⁸ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divâm Tahlili, s.382.

Kılıç (Şemşîr, Tîr), Hançer, Sinân: Gamze ile bu silahlar arasındaki münasebette de yaralanma ve öldürme unsurları yer alır. Sevgili, şâh ve efendidir. Âşık ise köle ve gönlü fethedilecek bir vilâyettir...

Sevgili gönül vilâyetini fethettiği gamze kılıcıyla, kölesi olan âşıkı öldürmek imkânına sahiptir... Âşıkın arzusu, sevgilinin güzellik pazarında "nakd-i kalb"ini alması ve gamze kılıcını canına vurarak kât etmesidir...²⁴⁹

Sevginin yan bakışı bir anda bin cana değer ok olarak düşünülüyor. Yine o, üzerine kılıç duası yazılı bir kılıçtır ki bu durum ona maddî gücü yanında manevî bir güç de kazandırmaktadır.

Edebî Sanatlar: Gamze kişileştirilerek teşhîs sanatı yapılıyor. Gamzenin tîr, şemşîr, seyfe benzetilmesi neticesinde teşbîh-i belîğ sanatı ortaya çıkıyor. Ayrıca bu savaş aletleri arasında tenâsüb vardır. "Ey" ünlem edatı olup nidâ sanatı var. "Kılıç üzerine kılıç duası yazmak" eski bir geleneği hatırlattığı için telmih sanatı yapılıyor.

2 Ey hat-ı reyhân ki yâkûtında sen cânânımuñ
'Âşıkıñ kanına yazılmış hat-ı tezvîrsin

Nesre Çevirisi: Ey (sevgilinin) reyhan (gibi olan) hattı! Sen sevgilimin yakutunda âşığın kanına yazılmış yalan dolan hatsın.

Açıklaması: *Hatt: 1- Çizgi. 2- Satır. 3- Yol. 4- Yazı. 5- Pâdişah yazısı, ferman, buyruk. 6- Sıra, saf. 7- Gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8- geo. Yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9- Gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal. 10- Parmağın on ikide biri olan bir ölçü.²⁵⁰*

Hat (Hatt): Çizgi, satır, yazı. Arap alfabesiyle yazılan yazılara hat veya hüsn-i hat tabir olunur. İslam'ın ilk devirlerinden itibaren gelişmeye başlayan hat sanatı İbn Mukle adlı Abbasî veziri tarafından kâfi yazının tâdil edilmesi ile kollara ayrılmış ve aklâm-ı sitte (altı kalem) denilen altı çeşit yazı ortaya çıkmıştır. Bu yazılar muhakkak, reyhân, sülüs, nesh, tevkî ve rik'a adıyla anılırlar. Hat, bir sanat olarak Türklerin elinde şekilden şekle girip büyük gelişmeler gösterdi. Bu çalışmanın ilk örneğini Yâkût-ı Musta'sunî vermiştir ki edebiyatta da adı bu vesileyle çok anılır. Daha sonra Şeyh Hamdullâh'ın hat sanatını köklü biçimde değiştirdiği ve gelişmesine yardımcı olduğu görülür. Şeyh Hamdullâh'tan sonra Ahmet Karahisârî, Hafız Osman, Mustafa İzzet gibi usta hattatlar yetişti. Son büyük hattat ise dünya çapında bir üstat sayılan rahmetli Hâmid Aytaç'tır. Türk hattatları aklâm-ı sitteden, küçük değişikliklerle yeni yazı şekilleri üretmişlerdir. Bu nedenledir ki "Kur'ân Mekke'de indi, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı" diye kurallaşmış bir gelenek vardır. Hatların belli başlıları maddeler halinde ele alındığı için burada fazla tafsîlata gerek duymadık. Divân şiirinde harflerin şekilleri kadar yazılış biçimleri de ele alınmış, ayva tüyleri de hatt'a benzetilmiştir.²⁵¹

²⁴⁹ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divâm'ın Tahlili, s. 159- 161.

²⁵⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.341.

²⁵¹ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.239.

*Hatt-ı reyhânî: Kalınlığı sülüs gibidir. Bunda gözü kapalı harf yoktur. Kur'an ve duâ yazmakta çok kullanılmış ise de, sonraları kullanılmaz olmuştur. İbni Bevvâb tarafından icâd edildiği söylenir.*²⁵²

Yakut (Yakût): Yakut taşı. Kırmızı, sarı ve gök renginde olmak üzere üç çeşidi vardır. En kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olandır. Buna yakût-ı rummani de denir. Yenildiğinde kalbe iyi gelirmiş. Bu nedenle yakût-ı müfferih denilen bir çeşit pahalı şerbet de yapılmış.

*Divân şiirinde yakût la'l ile aynı özellikleri taşır. Sevgilinin dudağı, âşığın ağlamaktan kızarmış gözü ve kanlı gözyaşları yakûtu andırır. Kadeh, yüzük, gerdanlık, küpe, hokka vs. eşya yapımında da kullanılan yakût, daha çok kırmızı rengi ve kıymetli oluşu dolayısıyla söz konusu edilir. Şarabın rengi de yakûta benzer.*²⁵³

Edebî Sanatlar: Hat-ı reyhân, yazılmak, hat-ı tezvîr kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Hat-ı reyhân'a seslenilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor. "Ey" ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var. Hattın âşığın kanına yazılmış olması **mübalâğa sanatıdır**.

3 Ol büt-i Çîn-ü-Hitâya befizemezsın ey güneş
Gerçi kim deyr-i felekde bir güzel tasvîrsın

Nesre Çevirisi: Ey güneş! Gerçi felek kilisesinde bir güzel tasvirsın (ama) o Hitâ ve Çîn putuna benzemezsın.

Açıklaması: Hata (Hatâ): Çîn'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen ad. Bugünkü sınırları Moğolistan ve Mançurya ile Sibiryaya topraklarının bir bölümünde kalır.

*M.S. X. asırdan itibaren Moğolların "Hatâ" adlı kabilesi bu bölgede yaşadığından bu adla anılmıştır. "Huta" veya "Huten" şekilleriyle de kullanılan bu kelime özellikle ahû ve misk ile birlikte anılır. Misk ahularının bu bölgede çok oluşu ve misk'in diğer ülkelere buradan nakledilişi Hatâ'nın değerini artırır. Bazan Çîn, Rûm, gibi ülkelerle birlikte de tenâsüp yoluyla zikredilir. Bu durumda Hatâ kelimesinin bilinen anlamı da ele alınmış olur. Hatâ ayrıca, matematikte gerçek değer ile yaklaşık değer arasındaki farka (yanılma payı) da denir.*²⁵⁴

*Deyr: 1- Manastır, kilise. 2- İnsanlık âlemi, bu dünya. 3- mec. Meyhâne.*²⁵⁵

Şâir, sevgilinin güzelliği ile diğer güzel olduğu bilinen tasvirleri, putları kıyaslıyor ve sevgilinin onlarla kıyas kabul etmeyecek derecede güzel olduğunu belirtiyor. Divân edebiyatı şâirinin sevgilinin güzelliğinin sınırlarını çizirken –daha doğrusu- sevgilinin güzelliğinin sınır kabul etmeyeceğini ifâde ederken bu tip kıyaslamalar yaptığı da sık görülen hususiyetlerdendir.

Edebî Sanatlar: Güneş ile kastedilen **sevgili** olduğu için **açık istiâre** yapılıyor. **Çîn, Hitâ** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Deyr** kelimesi açıklamada verilen "**mevhâne, manastır**" anlamları

²⁵² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.342.

²⁵³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.567.

²⁵⁴ a.g.e. s.240.

²⁵⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.183.

göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde eski devirlerde manastır ve meyhâne duvarlarına resim yapılması eylemine **telmih** yapıldığı görülebilir. Yine Çin ve Hitâ ülkesinin putperest oluşuna da **telmih** yapılıyor. “Ey” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var.

- 4 Komaduñ elden ‘asâ-yı dūd-ı âh-ı ‘âşıkı
Ey felek sen şöyle beñzer kim be-gâyet pîrsin

Nesre Çevirisi: Ey felek! ‘Âşığın ahının dumanının esasını elden bırakmadın. Öyle görünüyor ki sen son derece yaşlısın.

Açıklaması: ‘Âşığın ahı devamlı göğe çıktığından ahın bir ucu, insana benzetilen feleğin elindeymiş gibi hayâl ediliyor. ‘Âşığın ağlaması feleğin kötülük etmesinden olduğu için, ahın devamlı bir asâ gibi elinde durmasını isteyen yaşlı bir insana benzetilen feleğin bu sebeple âşığın acı ve ıztırâb duymasına sebep olduğu, göz yumduğu düşünülüyor. (Felek, kendi ihtiyacı için âşığa ah ettiriyor.)

Edebî Sanatlar: **Felek** yaşlı bir insana benzetilerek **teşhis** yapılıyor. “Ey” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var. **Ah** ile **asâ** arasında **teşbih-i belîğ sanatı** var. **El**, **asâ** ve **pir** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Âşığın ahının feleğin elinde bir asâ oluşu **mübalâğa**.

- 5 Dūd-ı âhuñla yaşuñ zencire çekmişdür seni
Zâtî aslan-hâne-i ‘ışk içre sen bir şîrsin

Nesre Çevirisi: Seni ahının dumanıyla yaşın zincire çekmiştir. Zâtî! Sen aşkın aslanhanesi içinde bir aslansın.

Açıklaması: Âhın dumanıyla gözyaşı birleştirilerek bir zincir niteliği veriliyor. Duman siyah renkte ve yukarıya doğru bir ip gibi çıktığı için zincire renk ve şekil yönüyle benzer. Âşığın aşk acısıyla döktüğü gözyaşı da damlalar halinde gözden bir sicim gibi akar. Her damla adetâ zincirin bir halkasını teşkil eder.

Âşığın kendine ait olan bu unsurlar (âh ve gözyaşı) onu manevî olarak bağlamıştır. Çünkü âşık, âh etmekten ve gözyaşı dökmekten başka bir şey yapamaz. Eli kolu bu sebepten bağlıdır. Maddî bir bağlılığı olmamakla birlikte hür olduğu da söylenemez.

(Zencîr için 1006/4’e bakılabilir.)

Aslanhâne (aslan evi), aslanların içine konulduğu özel dam, oda. Bu odanın aslanın girip çıkması için bir ağız vardır. Bu ağız, mağara ağzına benzer. Bakıcı, aslana yiyecek (genellikle et) verdiğinde –zinciri müsaade ettiği kadar- dışarı çıkan aslan yiyeceğini yiyip tekrar dama döner.

Şâir, kendini aşkın aslanhanesindeki bir aslana benzettirmektedir. Aslan kuvvetli, cesur ve heybetli oluşuyla bilinir. Beyitte âşığın çok kuvvetli ve cesur olduğu ancak aşkın zinciri ile bağlandığı, hareketsiz, çaresiz kaldığı ifade ediliyor.

Edebî Sanatlar: **Zincir**, **aslanhane**, **şîr** (aslan); **âh**, **yaş** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Eski devirlerde aslanların zincire vuruluyor olmasına **telmih** yapılıyor. **Ah** ile **yaş** (**gözyaşı**) kişileştirilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor.

1025

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ser-be-ser gördüm zemîn-ü-âsumân aralığın
Görmedüm bir yirde ol mâhuî cihân-ârâlığını

Nesre Çevirisi: Zemin ve göğün aralığını baştan başa gördüm. Bir yerde o ay yüzünün dünyayı süsleyişini (benzerini) görmedim.

Açıklaması: Şâirin ifâdesine göre yer ve gökte sevgilinin güzelliği kadar başka bir güzellik yok. Divân edebiyatında sevgili -burada olduğu gibi- eşi ve benzeri olmayan, eşsiz bir güzellik taşır.

Ay yüzlü olarak tavsif edilen güzel sevgili dünyaya öyle yakışmaktadır ki onun gibi bir yere yakışan başka bir nesneden söz açmak mümkün değildir. Bunun böyle olduğunu bütün âlemi gezdiğini ve bulamadığını söyleyerek ispat ediyor.

Edebî Sanatlar: **Mâh** (ay) ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. **Zemin** ile **âsumân** arasında **tezat sanatı** var. "**Aralığın**" kelimesinde **cinas sanatı** yapılıyor. Şâirin yeri ve göğü dolaşması **mübalağa sanatıdır**.

- 2 Rûzigâr âyinesi çok dürlü sûret gösterür
Girre olmasun bilüb ol mâh-rû garrâlığını

Nesre Çevirisi: Zaman aynası çok türlü suret gösterir. O ay yüzlü, şatafatlılığını bilip kibirli olmasın.

Açıklaması: *Rûzigâr*: 1- Zaman, devir. (bkz. hengâm, vakt). 2- Dünya. (bkz. âlem). 3- Yel. (bkz. bâd, rih).²⁵⁶

Önceki beyitte sevgilinin eşi ve benzerini yer ve gökte görmediğini söyleyen şâir, bu beyitte de sevgiliyi uyarıyor. Güzelliğinin, parlaklığının farkına varıp gururlanmamasını tavsiye ediyor. Çünkü zaman aynası daha güzel şekiller de gösterebilir. Buna mukabil sevgilinin güzelliği de solabilir.

Âyîne: Türkçe 'si gözgü, Arapça 'sı mir'ât, Farsça 'sı âyîne olan aynadır. Edebiyatımızda parlak, mücellâ satıh ve yassı; tecellî mahalli, vâsita gibi mânâlarda kullanılmıştır.

- 1- *Âyîne*: Eşyayı aksettiren, bakınca kendimizi gördüğümüz ayna...
- 2- *Mücellâ* ve *parlak satıh*...
- 3- *Tecellî mahalli*...
- 4- *Vâsita*...²⁵⁷

²⁵⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.902.

Edebî Sanatlar: **Mâh-rû** ile kastedilen **sevgili** olduğu için **açık istiâre** yapılıyor. Zaman ile **ayna** arasında **teşbîh-i belîğ sanatı** var. **Girre, mâh-rû, garralığın ; âyîne, suret** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

- 3 Gey sakınsun anuñ altın adı bakır olmasun
Ol kıyâmet kimsenüñ gözetmesün dünyâlığını

Nesre Çevirisi: Pek sakınsın, onun altın adı bakır olmasın. O kıyamet (boy lu sevgili), kimsenin dünyâlığını gözetmesin.

Açıklaması: *Key (gey): 1- Çok, pek, gayet, pek çok. 2- İyi, iyice, hakkıyla. 3- Uygun, muvafık, münasip, lâyük, doğru, yerinde.*²⁵⁸

*Altın adı bakır olmak: Kötü işler yaparak itibardan düşmek, eski iyi adını, uygunsuz davranışlarla kötüye çevirmek.*²⁵⁹

Dünyâlığını gözetmek: Başkasının varlığına göz dikmek.

Sevgili, âşıkların canını almak ister. Bu durumu gören âşık da ona nasihat ediyor. “Böyle yapma! Yaparsan altın kıymetinde olan adının değeri düşer.” diyor. Burada âşık, bir taraftan da kendi çıkarını düşünmektedir. Eğer sevgili başkalarının canını alırsa âşığa sıra gelmeyecektir. Bu da âşığın işine gelmez.

“Kıyâmet” kelime anlamıyla hem “kıyâmet gününü” hem de “ayakta durma, boy-bos” mânâlarını ifade eder. Sevgili uzun boylu ve gösterişli edasıyla âşıklar arasında fitne çıkararak kıyâmet gününü hatırlatır.

Edebî Sanatlar: **Kıyâmet** ile kastedilen **sevgili** olduğu için **açık istiâre** yapılıyor. **Dünyalık** ile kastedilen **mal, mülk** olduğu için **açık istiâre** yapılıyor. **Altın** ile **bakır** arasında **tezat sanatı** var. **Altın adı bakır olmak** deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **Kıyâmet** ile **dünyalık** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor.

- 4 Lûtf idüb gelsün kenâra ol dür-i deryâ-yı hüsn
Bilmek isterse eger kim ‘aynumuñ deryâlığını

Nesre Çevirisi: O güzellik denizinin incisi, gözümün deryâlığını bilmek isterse lutf edip kenara gelsin.

Açıklaması: Şâir, bir tarafta sevgilinin güzelliğini denize benzetirken öteki tarafta da kendi özünü deryaya benzetiyor. Bu ikisi arasında kelime oyunları yaparak sevgiliyi inciye kendini de deryaya benzetiyor. Bu şekilde kendi ile sevgili arasında bir benzerlik ve yakınlık kurmaya çalışıyor.

²⁵⁷ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.103-104.

²⁵⁸ Tarama Sözlüğü IV, s.2458-2464.

²⁵⁹ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.568.

Ayn: 1- Göz. 2- Aslı, kendisi, 3- Bir şeyin eşi, tıpkısı. 4- Kaynak, pınar. (bkz: a'yün). 5- Osmanlı alfabesinin yirmibirinci harfi.. (bkz: ayın).²⁶⁰

Âşığın gönlünün ve gerdünün sadef olarak tasavvuru, sevgilinin ve hayâlinin bu sadeplerde bulunan inci ve güher olarak tasavvuruna sebep olur. Beyitlerde dür, dür-i şeh-dâne, dür-i Aden, gevher-inâ-yâb şeklinde vasıflandırılan sevgili, güzelliği ve kıymeti bakımından da inci ve gevherdir.²⁶¹

Derya gibi büyük olan aşığın gönlü ve aşkıdır. Sevgilinin inci oluşunu tarife hacet yok. Sevgilinin aşkı her zaman aşığın gönlünde. Onun sureti hiç gönlünden gitmiyor. Yani inci her dem deryada.

Edebî Sanatlar: **Güzellik denizinin incisi** kastedilen sevgili olduğu için açık istiâre yapılıyor. **Kenar, deryâ, dür** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Derya** kelimesi tekrarlanıp **tekrîr sanatı** yapılıyor. **Ayn** kelimesi hem **göz** hem de **asıl, esas (gönül)** mânâlarına gelecek şekilde kullanılarak **tevriye** yapılıyor. **Kenar** kelimesinin “kıyı” anlamı yanında “kucaklamak, kucak” anlamları da vardır. Buna göre **iham-ı tenâsüb sanatı** yapılıyor.

5 Lâ'lüfîñ sen büsesin bâzâr idersin cân ile
Bir fakîr üftâdedür vir Zâfî'ye halvalıgım

Nesre Çevirisi: Sen, dudağının öpücüğünü can ile pazar edersin. Zâfî'ye bahşişini ver. Bir fakir düşkündür.

Açıklaması: *Helva: Dudak tadından dolayı helvaya benzer. Fakat Hayâlî Bey Divanı'nda bu durum daha çok dudak etrafındaki ayva tüylerinin ve âşığın âhının dumana teşbihi yoluyla kurulan bir hayâle dayanır. Dumansız helva düşünülemez, daima dumanı üstündedir...*

Bir yerde dudaklar cennet helvası olarak düşünülmüştür. Başka bir örnekte ise onların güzellik pazarında helva sattığı ifâde edilir.²⁶²

Halva [Halve]: Helva.²⁶³

Helvalık: Bahşiş.²⁶⁴

Üftâde: 1- Düşmüş, düşkün; biçâre. 2- Âşık. 3- Kadın adı.²⁶⁵

Sevgili, âşığın canı karşılığında büsesini veriyor. Fakat Zâfî, kendinin düşkün, biçâre olduğunu ileri sürerek bahşiş suretinde küçük bir büseye nâil olmak istiyor. Buradan eski devirlerde malların takas edildiği ve bu pazarlarda dilencilik yapanların olduğu sosyal gerçeği ortaya çıkıyor.

²⁶⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 56.

²⁶¹ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divân'ın Tahlili, s.133.

²⁶² Cemâl Kurnaz , Hayâlî Bey Divân Tahlili, s.267.

²⁶³ Derleme Sözlüğü VII (H-i Harfleri), s.2262.

²⁶⁴ Tarama Sözlüğü III, s.1910.

²⁶⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1126.

Edebî Sanatlar: **Lâ'î, bûse, helvalık; fakîr, üftâde, helvalık** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Pazar etmek ve halvalığın**” kelimelerinden o devirde pazarların kurulduğu ve bu pazarlarda dilencilerin gezdiği anlaşılıyor. **Telmih sanatı** var. “**Halvalık**” kelimesi hem **bahşış** hem de **helva gibi tatlı olan bûse (dudak)** anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor.

6 Devleti gör nergisi çeşmüñ karavaş eylemiş
Tafrı virmiş lâleye gül haddüñüñ lalalığın

Nesre Çevirisi: Gözün nergisi cariyeye eylemiş. Devleti gör ki Tanrı, laleye gül yanağının lalalığını vermiş.

Açıklaması: *Karavaş [Karaveş]: Cariye, odalık.*²⁶⁶

*Nergis(nergis): Nergis. Mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran, baygın şekilde bakar. Başka bir efsâneye göre bir ırmak ile bir perfinin oğludur. İnsanlar ve periler buna âşıktır. Hatta Ses adlı perî onun aşkından ölmüş ve bir taşta dönmüş. Şarkta bir efsâneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyâmete dek hicrân ve intizâr çekmeye mahkûm edilmiştir. bütün bu efsânelerde nergis ile göz arasında yakın bir ilişki vardır. Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehlâ bakar. İntizâr çeker, mesttir vs.*²⁶⁷

*Hasta, uykulu, baygın bakışlı, şaşı (eşhel, ahvel) göz nergise teşbih edilir. Esasen nergisin aslında narkoz özelliği bulunduğu söylenmektedir. Bîmâr, sarhoş, baygın göz için bu benzetmeye başvurulur...*²⁶⁸

Lâle, sevgilinin yanağının lâlâsı olarak Tanrı tarafından görevlendirildiği için o kadar güzeldir. Güzellik ve inceliğin hocası, en iyisi olmalıdır ki onun gül yanağına bunu öğretebilsin. Her hareket sevgiliye liyakat kazanabilmeye matuftur.

Sevgili güzelliğinin çeşitli unsurlarıyla çevresindekileri kendine değişik suretlerde bağlıyor. Böylece hem rahata eriyor hem de üstünlüğünü kabul ettiriyor.

Edebî Sanatlar: **Nergis, göz; nergis, lâle, gül** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Göz, lâle ve gül** kişileştirilerek **teşhis sanatı** yapılıyor. **Gül ile yanak** arasında **teşbih-i belîğ sanatı** yapılıyor.

²⁶⁶ Derleme Sözlüğü VIII (K Harfi), s.2653.

²⁶⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.427.

²⁶⁸ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.230.

1026

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün
+ --- / + --- / + ---

- 1 Saçınufı istedüm bûyın sabâdan
Didi miskîn yûri geç bu hevâdan

Nesre Çevirisi: Sabah rûzgârından saçının kokusunu istedim. "Miskîn, yûrtü bu hevesten geç." dedi.

Açıklaması: Saç (Gîysu, Zülf): saç, sevgilinin en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu olan güzellik unsurudur. Dağınık, karışık, örülmüş, düz şekli, uzunluğu, siyah rengi ve kokusu sebebiyle bir çok unsurlarla benzerlik gösterir. Divanda, saçın en çok tasavvurlara sebep olan özelliği şeklidir. Bunda, yüzün ve yanağın kayık olarak tasavvurundan da önemli bir rolü vardır. Bilhassa yüz ve yanak, saçın renk bakımından tasavvurlara konu olduğu durumlarda bir tezat unsuru olarak, hemen hemen bütün beyitlerde beraber kullanılır.

Koku unsurunun söz konusu edildiği tasavvurlarda, ilgi kurulan çiçek ve maddelerin renk bakımından da, saçın rengi ile bir benzerlik taşıdığı görülür. Meydana getirilen tasavvurlarda, şekil, renk ve koku şeklinde kesin çizgilerle bir ayırma gitmek de pek mümkün değildir. Çoğu zaman bu üç unsur, tasavvurlarda az çok beraber bulunurlar ve tasavvurun kuvvetlenmesine sebep olurlar...²⁶⁹

Sabâ, doğudan esen hafif ve latif rûzgârın adı. Sabâ yeli, Divân şiirinde sevgilinin kokusunu taşıma, saçlarını dağıtma gibi eylemlerle anılır. O, daima sevgilinin saçlarının kokusunu veyahut sevgiliden herhangi bir izi taşır.

Miskîn kelimesi beyitte hem aciz, çaresiz kimse mânâsına hem de misk kokulu anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Misk, Divân şiirinde en çok anılan kokudur. Koku bakımından sevgilinin kokusu; rengi bakımından da ayva tüyleri, beni, kaşı ve saçları miske benzetilmektedir. Misk, şiirlerde makbul ve pahalı oluşu, çok güzel ve kesif (yoğun) oluşu sebebiyle de ele alınır. Ayrıca sevgilinin saçları misk ile dolu bir pazara teşbîh olunur.

Hevâ: Heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.²⁷⁰

Havâ: 1- Hava. 2- müz. Saz veya söz müziğine âit olup da hususî bir isimle belirlenmeyen parçadır.²⁷¹

Edebî Sanatlar: Saç, bûy; sabâ, hevâ; miskîn bûy, sabâ kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Sabâ (rûzgâr)**, kişileştirilerek **teşhis sanatı** yapılıyor. **Hevâ** kelimesi hem **heves** hem de **hava** anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor. Ayrıca **miskîn** kelimesi hem **aciz**, **çaresiz kimse** hem de **misk kokulu** anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

²⁶⁹ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.138.

²⁷⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.359.

²⁷¹ a.g.e. s.343.

- 2 Su'âl itdüm cebîn-ü-kâkûlinden
Cevâb itmez baña akdan karadan

Nesre Çevirisi: Alın ve kakûlünden soru sordum. Bana aktan karadan cevap vermez.

Açıklaması: *Cebîn: 1- Korkak, yüreksiz, alçak. 2- i. Alın.*²⁷²

*Alın (Cebîn): Sevgilinin yüzü ak alnı açıktır. Alnında Peygamber'in nuru parlar. Buna uygun olarak yanakları "âl", benleri "ashâb" gibidir. Âşık, sevgilinin alnını Akşehir'e değişmeyeceğini söylerken, aynı zamanda kelimenin aklık mânâsından faydalanır.*²⁷³

*Kâkûl: Kâkûl diye isimlendirilen saç, şekil itibariyle yollar basıcı, gümrâh, tarrâr, ser-keş, fettân, sınık, çevgân, sarmaşuk, halka halka, perişân, tevkî; koku itibariyle sünbül, anber, müşgîn; renk itibariyle akşam, gece, karanu, bî-din olarak tasavvur edilmektedir.*²⁷⁴

Edebî Sanatlar: **Su'âl-cevâb; ak-kara** arasında **tezat sanatı** yapılıyor. Birinci mısradaki **su'âl-cebîn- kâkûl** kelimelerine mukabil gelecek şekilde ikinci mısradaki **cevâb-ak-kara** kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i müretteb sanatı** yapılıyor. *Alın* ve **kâkûle** ilgili **rüzgâra** soru sorularak **teşhis sanatı** yapılıyor.

- 3 Muhammed ümmeti kalduk ayakda
Şefâ'at irmez ise Mustafâdan

Nesre Çevirisi: Mustafa'dan şefaât erişmezse Muhammed ümmeti ayakta kaldık (demektir).

Açıklaması: *Şefâat: Aracılık, yardım etmek. Yüce bir makam sahibinin, dileğini kabul etmesini veya suçunu affetmesini sağlamak için bir kimsenin o yüce makam sahibine daha yakın olduğuna inandığı bir şahsı aracı (vasıta-vesîle) yapması. Yüce makam sahibinin, aracı şahsın hatırı için onun dileğini kabul veya suçunu affetmesi. Muhtacın ihtiyacının karşılanması, mücrimin cürmünün affedilmesi için şefâat istemeye iştisfâ', şefâatçı (aracı- vasıta) olana da şefî' (şufeâ) ve şâfi' denir. a) İnsan işlediği iyi amelleri kendisine şefâatçi kılabilir ve : "Allah'ım sırf senini rızân için işlediğim şu amelim için, dileğimi kabul et" veya "beni affet" diyebilir. Bu "Amelin, onu işleyene şefâatçi olmasıdır." b) Hz. Peygamber hayatta iken mü'minler için Allah katında şefâatçi olmuştur ve c) Kıyâmet günü de olacaktır. Buna şefâat-ı kübrâ (uzmâ) denir. d) bir mü'minin diğer bir mü'minin iyiliği için duâ etmesi de bir çeşit şefâattir. Bu dört türlü şefâatı zâhir ulema da süfler de kabul eder...*²⁷⁵

*Ayakta kalmak: Oturacak yer bulamamak.*²⁷⁶ Bu söz ile kıyâmette bütün insanların dirilip ayağa kalkmaları hatırlatılıyor. Kıyâmet kelimesinin kelime anlamı da ayakta kalmaktır. Peygamberin şefaati erişmediği taktirde hesap ağırlaşacak ve insanlar beklemek zorunda kalacaklardır. Bu bekleyiş zor ve sıkıntılı bir bekleyiştir. Hesabın ağırlığı çökmüş insanlar, büyük bir endişe ile beklemek zorunda kalırlar.

²⁷² a.g.e. s.128.

²⁷³ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.221.

²⁷⁴ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, s.122.

²⁷⁵ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.489-490.

²⁷⁶ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.602.

Edebî Sanatlar: **Muhammed ümmeti, şefâ'at, Mustafa** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Ayakta kalmak**” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **Şefâ'at** kelimesi ile **telmih** yapılıyor.

- 4 Şu denlü mehde mihrüfî var kim ey meh
Kovarsun kapudan düşer bacadan

Nesre Çevirisi: Ey ay (yüzlü sevgili)! Ay üzerinde sevgin o kadar büyük ki (hep peşinden gelir) kapıdan kovarsın bacadan girer.

Açıklaması: *Mâh: 1-astr. Ay. (bkz. Kamer). 2- Senenin on ikide bir kısmı, ay. (bkz. şehir). 3- tas. Seyrû sülûk yoluna giren müptedî, çile doldurmaya yeni başlamış derviş. 4- güzel kız veya genç. [“meh” şeklinde de kullanılır].²⁷⁷*

Mihr: 1-Güneş. (bkz. âf-tâb, hürşîd, şems). Sevgi. (bkz. mahabbet). 3- Eylül ayı.²⁷⁸

Kapıdan kovulsa (kovsan) bacadan girer (düşer): Çok yüzsüzdür. Yüz verilmediği halde sırnaşır, gitmez.²⁷⁹

Sevgilinin yüzü ay gibi parlak ve güzeldir. Bu sebepten dolayı ona direk: “Ey meh” şeklinde hitap edilir. Bu bilinen bir istiare halini almıştır.

Ay, sevgiliye hayrandır. Onun peşinden ayrılamaz. Ona öyle bir sevgi ile bağlıdır ki sevgili ne kadar zulm ederse etsin onu takip etmekten vazgeçmez. “Kapıdan kovsan bacadan girer.”deyiminde mecazî bir anlam vardır. Sırnaşıklığı ifade eder. Ancak ay için bu durum gerçek mânâsıyla düşünülmüştür. Ay ışığı ufak bir aralıktan bile sızabilir.

Edebî Sanatlar: “**Meh**” ile kastedilen **sevgili olup açık istiâre sanatı** yapılıyor. “**Ey**” ünlem edatı kullanılarak **nidâ sanatı** yapılıyor. **Kapı-baca** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. “**Meh, mihr**” kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Kapıdan kovulsa (kovsan) bacadan girer (düşer).**” deyimini kullanılarak hem **irsâl-i mesel** hem de **mübalağa sanatı** yapılıyor.

- 5 Dem-â-dem Zâtî'nüñ söğüb nigârâ
Tutaguñ agzına afısun du'âdan

Nesre Çevirisi: Ey sevgili! Dudağın zaman zaman sövüp duâdan Zâtî'nin ağzına ansın.

Açıklaması: *Dudak (Leb): Dudak, en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu edilen güzellik unsurlarından biridir. Bu ilginin sebebi, rengi, güzelliği ve vuslata vesile olan bir olarak telâkki edilmesindedir. Ağızla ve dolayısıyla söz ve dişlerle yakın ilgisi, onun önemini arttırmaktadır. Dudağın can ile olan ilgisi de beyitlerde sık sık bu iki unsurun berâber yer almasına sebep olur. Yuvarlak şekli, küçüklüğü ve kapalı hali; gülümseme ve gülmeye yakın ilgisi de onun önemini attıran özellikleri arasında yer alır. Bunun yanında beraber bulunduğu*

²⁷⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.563.

²⁷⁸ a.g.e. s.646.

²⁷⁹ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.907.

diğer güzellik unsurlarıyla yakından ilgilidir ve unsurların sebep olduğu tasavvurların çoğunda dudak da yer alır. İki tane oluşu sebebiyle yazı ve nazım şekilleriyle ilgili tasavvurlara konu edilir. Dudağın ilgi çekmesine sebep olan özelliklerinden biri de lezzetidir. Bu özellik dudağın meclislerin en aranılan unsuru olmasını sağlar. Kıymeti ve renk benzerliği, dudağın değerli madenlere, bu arada bilhassa lâ'le benzetilmesine sebep olur. Lâ'l bir çok beyitte dudağın yerini alır ve dudak zikredilmeden onun adı yerine kullanılır. Âşığın canını alan da, âşığa can veren de dudaktır. Âşık için dudak hem zehir hem ilâç ve âşığın susuzluğunun tek çâresi olarak düşünülür.²⁸⁰

Şâir, sevgilinin sövmesini istemektedir. Bu durum görünüş itibariyle kötü. Ancak sevgilinin genellikle hiç konuşmadığı ve yüz vermediği düşünülürdüğü taktirde bu bile iyi bir davranış konumuna geçer. Çünkü sevgili böyle bir durumda –sövdüğü taktirde- dahi âşığa olumsuz da olsa yönelir ve âşık, sevgilinin iltifatına mazhar olur.

Edebî Sanatlar: “Nigârâ” ile sevgili anlatılmak istendiğinden açık istiâre yapılıyor. Bu kelime aynı zamanda bir seslenme olduğu için nidâ sanatı da var. “Dudak, ağız, duâ” kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Sövmek-duâ kelimeleri arasında tezat sanatı var.

1027

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün
+ - - - / + - - - / + - -

- 1 Didüm yâd it beni bir merhabâdan
Didi hergiz elüm degmez cefâdan

Nesre Çevirisi: “Beni bir merhabadan hatırla, an.” dedim. “Cefâdan her zaman elim deymez.” dedi.

Açıklaması: Âşık, sevgili tarafından nasıl olursa olsun anılmak, hatırlanmak, ilgisine kavuşmak ister. Buna çoğu zaman ulaşamasa da bazan eziyet suretinde de olsa mazhar olabilir. Burada da bunu istiyor.

Eli değmemek: Bir işi yapmaya vakit bulamamak. Krş. “Eli ermemek.”²⁸¹

Âşığın yukarıdaki arzusuna mukabil sevgilinin cevabı ise zamanının olmadığı, eziyet etmekten merhabaya vakit kalmadığıdır. Fakat âşık, her ne surette olursa olsun ilgiye muhtaçtır. Burada sevgilinin sözlerinde kelime oyunu var. Âşığın istediği ile sevgilinin yaptığı iş arasında zahiri bir fark bulunsa da aslında batında aynıdır.

Edebî Sanatlar: **Yâd etmek, merhaba** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. “Eli değmemek” deyimini kullanılıp irsâl-i mesel sanatı yapılıyor.

²⁸⁰ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divân'ının Tahlili, s.187-188.

²⁸¹ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.756.

- 2 Yakam çâk eyledüm ol şâha karşı
Şikâyet itdüm aña geñ yakadan

Nesre Çevirisi: O şaha karşı yakamı yırttım. Ona geniş yakadan şikâyet ettim.

Açıklaması: *Geñ (giñ): 1- Geniş. 2- Boş yer, hâli arazi, sürülmemiş, işlenmemiş arazi.*²⁸²

*Şah: Hükümdar anlamına Farsça bir sözcüktür; Türkçe'de padişah sözü kullanılır. Hazret-i Peygamber'in amcalarının oğlu, damadı ve vasîsi Emîrül-Mü'minîn Ali, Necef'de yattığı için Ali'ye Necef şahı anlamına "Şâh-ı Necef", yiğitliği, savaşlardaki bahadurluğu dolayısıyla erlerin padişahı anlamına "Şâh-ı Merdân", Tanrı arslanı anlamına "Şîr-i Yezdân", vilâyet yani Hazret-i Peygamber'in yerine halife ve Allah Velisi bulunması yüzünden vilâyet padişahı anlamına "Şâh-ı Vilâyet" derler. Bu son sözü "Şâh-ı Velâyet" diye okuyanlar, vilâyeti, zâhirî halîfelik, velâyeti bâtinî halîfelik anlamına alanlar da vardır.*²⁸³

Beyitte şah kelimesinin anlamı sevgili ile ilgili olarak düşünülmüş ve anlam ona yüklenerek kullanılmıştır. Âşık, halini şikâyet edebilmesi için sevgiliyi buna uygun bir makama lââyık görüyor. Böylece rahatça halini sevgiliye arz edebiliyor.

Âşık, sevgili ile konuşmak, onu görmek ister. Bunun için sürekli bahaneler arar. Bunlardan biri de yırtık pırtık bir üst baş ile karşısına çıkmak ve çektiği sıkıntıyı ve içinde bulunduğu fakirliği göstermek bahanesidir. Hatta o hale gelmiştir ki üst başını şah olan sevgilinin karşısında yırtar ve ardından da şikayette bulunur.

Edebî Sanatlar: *Şah* ile kastedilen *sevgili* olup *açık istiâre* yapılıyor. **Yaka, çak eylemek (yırtmak)** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatının yapıldığı tespit edilebilir. "**Yaka**" kelimesi tekrarlanıp **tekrîr sanatı** yapılıyor.

- 3 Oruc ayı gibi hürmetlü eyle
İlâhî sakla ol mâhı kazâdan

Nesre Çevirisi: Allah'ım! Oruç ayı gibi kıymetli eyle. O ay (yüzlü)'ü kazadan koru.

Açıklaması: *Oruç: savm. Sivây-ı Savm: Mâsivadan el etek çekme. Savmu'l-kalb: kalb orucu. Kalbe Hak'tan başkasını koymamak.*²⁸⁴

*Kaza: (Kazâ): a.i. Olacağı evvelen takdir olunan şeylerin yani kaderin vuku bulması, ortaya çıkmasıdır (bkz. kader). Kelimenin bundan başka "kadılık, yargı makamı" anlamı da vardır. Bu anlamdan dolayı yargı makamının bulunduğu yere de kaza denir. beklenmedik bir iş ve olay ile tehlike ve felaket için de "kaza" denir. daha çok ok (sihâm, tir) ve kılıç (tiğ) birlikte tamlama biçimiyle kullanılması yaygındır.*²⁸⁵

²⁸² Tarama Sözlüğü III, s.1630-1633.

²⁸³ Abdülbâki Gölpanarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s.307-308.

²⁸⁴ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.418.

²⁸⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.318.

Oruç ayının mübarek oluşu ve bu ayda tutulması gereken orucun tutulmaması veya bozulması hali sonucu meydana gelen “kaza” teriminden istifadeyle şâir, sevgilinin başına bir kötülük gelmemesi temennisini kelime oyunları ile birleştirip sunuyor.

Edebî Sanatlar: “Ay” ile kastedilen asıl olarak **sevgili** olduğundan **açık istiâre** yapılıyor. Bunun yanında “ay” kelimesi ile **ramazan ayı** da diğer kelimelerle irtibatlı olarak kastedildiği için **ihâm-ı tenâsüb sanatı** yapılıyor. **Oruç ayı, kazâ** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**İlâhî**” kelimesinde sesleme anlamı olup **nidâ sanatı** var. “**Kazâ**” kelimesi hem “**bozulan orucu tekrar tutmak**” hem de “**sıkıntı, beklenmeyen bir musibet**” anlamına gelecek şekilde kullanılarak **tevriye sanatı** yapılıyor.

4 Getürdi bûy-i zülfüñ âferin bâd
Ümidüm bu idi bâd-ı sabâdan

Nesre Çevirisi: Aferin! Sabah rüzgârı saçının kokusunu getirdi. Sabah rüzgârından ümidim buydu.

Açıklaması: *Bâd, nesîm ve sabâ ılık esen rüzgârlardır. Çiçeklerin açılmasına sebep oldukları için cân-bahş olarak vasıflandırılırlar. Rüzgârın beyitlerde yer almasına sebep olan bir başka özelliği cisimleri bir yerden bir yere sürükleme özelliğidir. Sevgilinin saçlarını dağıtan, karmakarışık eden ve saçlardaki misk, anber kokusunu taşıyan rüzgârdır. Aşık ile sevgili arasında haber taşır...*²⁸⁶

*Zülf kokulu olarak tasavvur edilir. Siyahlık değişmez vasfı olduğu için teşbîh olunduğu kokulu maddeler ve nebâtlar da siyah veya koyu renktedir. Sünbül ve semen misalinde buna şekli hususiyeti de girer. Nesîm veya sabâ yeli zülfün kokusunu getirir, bu itibarla saçtan kokusu cihetiyle bahs olununca bu iki isim de beraber zikredilir. “Koku” ma’nasına gelen “bû” kelimesi ile işâret zamiri veya sıfatı olan “bu” arasında tevriye yapılır.*²⁸⁷

Edebî Sanatlar: Rüzgâra insan vasfı olan “**taşıyıcılık**” yüklenip **teşhis sanatı** yapılıyor. “**Bu**” kelimesi hem “**bû (koku)**” hem de “**bu (işâret zamiri)**” anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor. “**Bû**” kelimesi tekrarlanıp **tekrîr sanatı** yapılıyor. **Zülf, bû** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

5 Saña el vermiş iken Zâtî fırsat
El açub vuslatı iste Hudâ’dan

Nesre Çevirisi: Zâtî! Fırsat sana el vermiş iken el açıp Hudâ’dan kavuşmayı iste.

Açıklaması: *El almak- El vermek: Herhangi bir mürşide intisab etmeye “El almak” denir. Birini kabul edip tarîkate almaya da “El vermek” derler. Aynı zamanda, tarîkate ait bir şeyi, bir töreyi yapmak, yahut bir hastalığa okumak için izin almayı, izin vermeyi de bu tâbirlerle söylerler. “Okumaya el almış, eli var” gibi.*²⁸⁸

²⁸⁶ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divâm’ının Tahlili, s.378.

²⁸⁷ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı’nın Tahlili, s.117.

²⁸⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s.112.

*El açmak: Bkz. "Avuç açmak."*²⁸⁹

*Avuç (el) açmak: 1- Başkasından para ister duruma düşmek. 2- Dilenmek.*²⁹⁰

*Hudâ: Tanrı. (bkz. Hâlik, Rabb).*²⁹¹

*Vuslat: Vusûl, ulaşmak, erişmek, ermek. (Tas.) Hakk'a ermek, kemâle ermek, olgunlaşmak, seyr ve sülûkâ tamamlamak. Vâsilûn, ehl-i vuslat: Erenler, ermişler, (bkz. Hicrân, Vasl.)*²⁹²

Âşığın hayatta istediği tek şey vuslattır. Ağlayıp inlemesi, âh etmesi hep bundandır. Ayrılık ateşiyle sevgiliden ayrılmıştır. Hicran içinde yanmaktadır. Hep kavuşarak vuslata ermeyi hayâl etmektedir.

Edebî Sanatlar: "El vermek, el açmak" deyimleri kullanılarak irsâl-i mesel sanatı yapılıyor. **Hudâ, el açmak, vuslat** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Fırsat, bir şeyh gibi el verdiği için kişileştirilerek **teşhîs** yapılıyor.

1028

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+----/ +----/ +----/ +----

- 1 Baña her kim virir toğrı haber ol ser-kâmetden
Halâs olsun İlâhî göreyin hevl-i kıyâmetden

Nesre Çevirisi: Ey Allah'ım! O selvi boyludan her kim bana doğru haber verirse (o kişinin) kıyamet korkusundan kurtulduğunu göreyim.

Açıklaması: Serv: Boyun münâsebet kurulduğu unsurların başında servi gelir. Boy, uzunluk, incelik ve düzgünlük bakımından serviye benzetilir. Beyitlerde "serv-i âzâd, serv-azâd, serv-i hoş hırâm serv-i hırâmân, serv-i revân, serv-i refîâr, serv-i cûy-bâr, serv-i nâz, serv-i bâlâ, serv-i bülend, serv-i gülîstân, serv-i sezâvâr-ı çemenzâr, serv-i serefrâz, serv-i sehî ve serv-i dil-ârâ terkipleriyle yer alan servi, çoğu beyitlerde istiâre yoluyla, boy zikredilmeden onun yerine kullanılır ve bir çok beyitlerde de sevgilinin adı durumundadır. Sevgilinin özellikleri ile servinin özellikleri arasında kurulan ilgi bu tasavvurun hareket noktasını teşkil eder...²⁹³

*Hevl: Korku. (bkz. havf).*²⁹⁴

Kıyâmet bütün insanların hesaba çekileceği, günahkârlara cezalarının verileceği, dehşet dolu, korkulu bir gündür. O günü her inanç sahibi korkuyla bekler. O servi boylu sevgiliden âşığa her kim haber verirse o kişinin kıyâmet gününde korkudan kurtulmasını diliyor. Sevgiliden

²⁸⁹ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.748.

²⁹⁰ a.g.e. s.595.

²⁹¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.378.

²⁹² Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.573.

²⁹³ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divâm'ının Tahlili, s.198-199.

²⁹⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.360.

haber getiren kimsenin ahiret korkusu, azap endişesinden kurtulmasını diliyor. Çünkü sevgiliden gelen haber âşığı sıkıntıdan kurtaracak ve ona ferahlık verecektir.

Edebî Sanatlar: **Serv-kâmet** ile **sevgili** kastedildiği için **açık istiâre** yapılıyor. “**İlâhî**” kelimesinde **nidâ sanatı** var. **Kıyâmet**, **halâs olmak**; **doğru haber**, **serv-kâmet** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

2 Cemâlin görenüñ sabr-u-karârına irer âfet
İlâhî lûtf kıl ol âfeti sen sakla âfetden

Nesre Çevirisi: Güzelliğini görenin sabır ve kararına afet ulaşır. Ey Allah'ım! Lutf et. O afeti Sen, afetten koru.

Açıklaması: Sevgiliyi gören onun aşkına tutuluyor ve dengesi bozuluyor. Kararsızlık ve sabırsızlık gösterenler dengesini kaybetmiş, sağlıklı düşünemez hale gelmiş insanlardır. Sevgili o derece güzel ki onun güzelliğinin te'sirine giren kendinden geçiyor. Adetâ afete maruz kalmış gibi oluyor.

Afet kelimesi edebiyatta, insanı, uğruna ölünecek kadar aşka giriftâr eyleyen güzeller için kullanılmaktadır. Bu afet, güzelliği ile âşıklar arasında fitneye sebep olur. Ayrıca afet kelimesi beyitte felâket mânâsına gelecek şekilde de kullanılmıştır.

Bu kadar güzel olan ve âşıklarını afete uğratan sevgilinin bedduâ vs. yüzünden afete uğraması mümkündür. Bunun bilen şâir, duâ ediyor ve sevgilinin afete maruz kalmamasını diliyor.

Edebî Sanatlar: “**Âfet**” ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. “**İlâhî**” kelimesinde **nidâ sanatı** var. “**Âfet**” kelimesi tekrarlanıp **tekrîr sanatı** yapılıyor.

3 Benümle merhabâ kılsa virürdi baña devlet el
Eli degmez velî o nâzûgüñ naz-ü-nezâketden

Nesre Çevirisi: Benimle merhabalaşsa bana devlet el verirdi. Fakat o naziğın naz ve nezaketten eli değmez.

Açıklaması: El vermek deyimi için1027/5'e bakılabilir.

Eli değmemek: Bir işi yapmaya vakit bulamamak. Krş. “Eli ermemek.”²⁹⁵

Nâz (Şîve, Ganc u Dalâl), Gönül: Sevgilinin en önemli özelliklerinden biri de nazlı oluşudur. Âşık ona “nâz-perverdüm” diye hitap eder. Bu nazlılık ona yakışmakla birlikte, bazan da âşığı üzmektedir. Bir yerde onun beni “benevşe-i gülzâr-ı şîve” şeklinde ifade edilmiştir. sevgilinin taze bir gül fidanı olarak hayâl edildiği beyitte ise, şîvesi de onun yapraklarına benzetilmiştir...

²⁹⁵ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.756.

Sevgili katı gönüllü, zâlim ve merhametsizdir. Bu sebeple onun gönlü taşa benzetilir. Dil-i sengîn, seng-dil, seng-i hâre v.b. sözler onun için söylenir. Sevgilinin vücudu (bkz.) bir su kadar latif iken, gönlü o suyun içindeki mermere benzer...²⁹⁶

Edebî Sanatlar: “Nazik” denilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Nâzik, nâz, nezâket** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**El vermek, eli değmemek**” deyimleri kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

4 Eyâ hûrî-likâ kûyuñ ne hõş cây-ı müzeyyendür
Aña ugrayıban her kim ki göçdi geçdi cennetden

Nesre Çevirisi: Ey huri yüzlü! Köyün ne hoş süslü yerdir. Ona uğrayan her kimse cennetten göçüp geçti.

Açıklaması: *Kûy üzerindeki teşbîhler ve mecâzlar: Cennet: Sevgilinin kûyunun veya mahallesinin cennete teşbîhi, cennetle alâkalı inanç ve telâkkiler cihetiyledir.*

Şeytân cennetten kovulmuştur; halbuki sevgilinin kûyunda bulunan rakîb oradan sürülmemekte, âşık bundan feryât etmektedir...²⁹⁷

Hûri, cennet kızıdır. Gözlerinin akı karasından çok olan ceylan gözlü kız. Kur’an-ı Kerim, cennette hûrilerin mü’minlere hizmet edeceklerini bildirmektedir. (Al-i İmrân/15, Bakara/25, Nisâ/57)

Sevgili, huriler kadar güzel olduğu gibi onun köyü de cennetler misalidir. Fakat şunu belirtmeliyiz ki bu güzellik sevgilinin orada bulunuşuna bağlıdır. Sevgilinin bulunmadığı veya terk ettiği yerin kıymeti yoktur. Mekânın güzelliği sevgilinin varlığı ile doğru orantılıdır.

Edebî Sanatlar: **Hûrî-likâ (huri yüzlü)** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. “**Eyâ**” bir ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var. “**Hûrî-likâ, cennet; kûy, cây-ı müzeyyen (süslü yer)**” kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Göçtü**” kelimesi hem “**göç etmek**” hem de “**ölmek**” anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

5 Gören dirdi şehîd olmuş felekden buña nûr inmiş
Mezârum üstüne inseñ burâk-ı berk-sür’atden

Nesre Çevirisi: Şimşek gibi süratli Burak ile mezarımın üstüne insan, gören: “Şehit olmuş, felekten buna nur inmiş.” derdi.

Açıklaması: *Nûr: Arapça’dır; ışık, aydınlık, varlık anlamlarına gelir. Türkçe’imizde “Gözümün nûru, Göz nûru, Nûr ı dîde” gibi deyimlere girmiştir. Herhangi bir zevki, görüşü “Gözüm- gönlüm nurlandı” diye anlatırız. Kötü suratlı, pis görünüştü, huyu da kötü kişiye “Nursuz-pirsiz”, “Yüzünden nûr-ı İlâhî silinmiş”, yahut “Yüzünden nûr-ı İlâhî kasap süngeriyle silinmiş” diye anlatırız. Güzel yüzlü kişiyi, hele ihtiyar da olur, saç-sakalı ağarmış bulunursa,*

²⁹⁶ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.293.

²⁹⁷ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı’nın Tahlili, s.193.

“Yüzü nûr gibi, Nûr yüzlü” diye överiz. Pek iyi, pek güzel olan bir iş, ışık üstüne ışık, ışık mı ışık anlamına “Nûr alâ nûr” diye övülür ki bu söz, Kur’ân-ı Mecid’in XXVI. sûresinin (Nûr) 35. âyetinde geçer. Bir şey içilince de “Nûr olsun” dendiği vardır. Sûfiler, “Nûr-ı îmân olsun” da derler.

Bektâşilerin dem gül-banginde “Nûr ola, sırr ola, şarâben tahûr ola, gittiği yer gam görmeye” sözleri vardır.²⁹⁸

Burak: Arapça 'dır. Hazret-i Peygamber'in, Mi'rac'da bindikleri hayvan. Katırdan küçük, merkepten büyük, cennet hayvanlarından biridir. Bark, yani şimşek gibi hızlı gidişinden, yahut parıl parıl parlamışından dolayı bu ad verilmiştir.

Sûfilerden, Burak, Hazret-i Peygamber'in rûhaniyetidir diyenler de vardır...²⁹⁹

Sevgili şimşek kadar hızlı olan Burak ile mezarının üzerine inince mezar nurlanacaktır. Bu nur, sevgilinin güzelliği ve parlaklığı ile ilgilidir. Burak da bu hızı ile şimşeği andırır ve parlaklığı ile nûru andırır.

Sevgilinin güzelliğinden veya Burak ile inişinden kaynaklanan nûru görenler ise âşığı şehit sanacaklardır. Çünkü şehitlerin nûrlu olduğu, mezarlarına nûr indiği bilinmektedir.

Edebî Sanatlar: **Burak, şehit, nûr, mezar** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Sevgilinin (yüzünün) parlaklığını, nûr inmek ile bağdaştırılması **mübalağa sanatıdır**.

6 Ne için befizemez dirsın cinâna kûy-ı cânânı
Meger kim cinnetüfi vardır nolur sôfi sefâhatden

Nesre Çevirisi: Ey sofi! Niçin, “Sevgilinin köyü cennete benzemez.”dersin? Yoksa sefâhatten dolayı cinnete mi düştün?

Açıklaması: Zahit ve sofi, genellikle melâmî-meşrep ve rind olarak görünen âşığın zıddı bir hüviyet gösterir. Âşık devamlı onlardan şikayet eder.

Uzlet-nişîn, perhizgâr, gümrâh şeklinde vasıflandırılan zahidin meskeni mescittir. Yarın endişesiyle bugünü harap eder. Cehennem korkusu ve cennet arzusuyla gece gündüz ibadet eder. Esmâ çeker, esvâd ve tesbih ile vakit geçirir. Riyâzet yapar. Tac ve hırka ile gezer. Âşık, onun bu tac ve hırka gibi kaba yükle mahabbet denizine dalamayacağını söyler. Aşk yolunda her şeyden soyunup, her türlü derde katlanmak gerekir. O, namus şişesini taşa çalamadığı için, bu yola da giremez. Âbid ile birlikte harabat ehlini kınar. Bazan vaaz kürsüsünde ağlayarak âşığı etkilemek ister.

Zahit kuru ve şekli ibadetle meşguldür. “bî-hâl”dir. Zikir halkasında sinisini açarak cezbeye tutulmuş gibi gösteriş yapar (bkz. Zikir). Zahit yaptıklarıyla övünür, riyakârdır. Bu bakımdan âşığın zıddıdır. Âşık, zahide mescid köşesinin, kendisine de harabatın takdir edildiğini

²⁹⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 260-261.

²⁹⁹ a.g.e. s.65-66.

söyler. Aslında âşık, kelimenin asıl mânâsıyla zühd sahibidir. Fakat o, şekil kaygularını aşmış bir zahittir...

Âşık, onun riyakârlığı dolayısıyla yüz bin yıl cehennem ateşinde yansa da pişmeyecek kadar soğuk olduğunu söyler. Zühdünde muhkem olmayıp, kadehte yârin aksini görünce her şeyi unuttuğunu iddia eder...

Âşık ona, cennet ve hûri bulmak istiyorsan harabatta bir muğbeçe sev diye tavsiyede bulunur. Didâra âşık olanlar ref-i hicâb eyleyip bir ah ile zahidin kasr-ı cinânın yıkar. Âşık vahdete ermiştir, o ise hâlâ “lâ ile illâ” dadır...

Sevgilinin yüzü vahdettir. Kâbe'dir. Zahit onu gördüğü halde masivadan geçmemiştir. Bu sebeple şâir onu “Kâbe'de bühâne fikrinde olan bi-din” diye vasıflandırır (bkz. Mâsiva).

Sofi tipi de zahid ile benzerlik gösterir. O da şekli ibadetle vakit geçirir. Cennet arzusuyla yaşar. Gavgâperesttir. Aşk yolunda başından geçmediği için vahdete ulaşamaz. İçkiyi “ümmül-habâis” diyerek sevmez, fakat kendisi şeytana fitne yolları öğretecek güçtedir. Mecliste o da içki içmek ister, ama yârân vermez...³⁰⁰

(Sofi-âşık münasebeti için ayrıca1008/3'e bakılabilir.)

Kûy (Mahalle): Dîvanda, üzerinde durulan ve oldukça çok beyitte yer alan unsurlardan biri de sevgilinin mahallesidir. Kûy, âşığın devamlı bulunmayı arzûladığı, ancak bir türlü erişemediği bir mekândır. Sevgilinin vasıflandırıldığı veya benzetildiği unsurlara göre bu mekân, cennet, Hicaz, Kâ'be, dergâh, gül-zâr v.b.dir. rakîb, bu mekânın bekçisi durumundadır. Duruma göre köpek veya div olarak vasıflandırılır ve âşığın sevgilinin mahallesinde bulunmasına, hatta çevresinde dolaşmasına bile izin vermez. Âşık için bu derece önemli ve mutlaka ulaşılması lâzım gelen bir mekân olarak düşünülen kûy, aslında bir sembol özelliği taşır. Âşığın asıl ulaşmak istediği sevgilidir. Tasavvufun söz konusu edildiği beyitlerde ise kastedilen vahdettir...

Cennet (Bihîşt, Firdevs): Dîvanda sevgilinin mahallesinin cennet olarak tasavvur edildiği beyitlerde, bu tasavvura sebep olan en önemli unsur olarak rakîbin, div (şeytan) olarak vasıflandırılması ve devamlı sevgilinin yanında bulunması gösterilebilir...

Âşığa göre rakîbin orada bulunmaması gerekir. Çünkü şeytan cennetten kovulmuştur ve cennete yakışan insandır...³⁰¹

Beyitte sofi, sevgilinin köyünü cennete benzetmediği için kınanır ve bu durum onun normal olmayışına, cinnet içinde oluşuna bağlanır. Cinnet, cine tutulma, delilik, çılgınlık mânâlarına gelmektedir. Cinân kelimesi de hem cin hem de cennet ile ilgili bir kavramdır.

Edebî Sanatlar: Cinân, kûy (köy) kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “Ne için, nolur” kelimeleri vasıtasıyla soru sorulup **istifham sanatı** yapılıyor. “Cinnet” kelimesi hem cennet hem de cinnet (**cine tutulma**) anlamına gelecek şekilde kullanılarak **tevriye sanatı** yapılıyor.

³⁰⁰ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.110-111-112.

³⁰¹ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divân'ın Tahlili, s.216-217.

- 7 Hidâyet kevkebin göster meded Zâfi hilâl oldu
Halâs it üstine dön ey felek fülk-i felâketden

Nesre Çevirisi: İmdat! Zâfi hilâl oldu. Hidayet yıldızını göster. Ey felek! Üstüne dön. Felaket gemisinden kurtar.

Açıklaması: (Felek kelimesinin geniş anlamı için 1009/4'e bakılabilir.)

Feleğin aldığı şekil, şâiri memnun etmiyor. Demek ki sevgiliden ayrı, kavuşma imkânı uzak. Zâfi, bu durumdan şikâyet ediyor ve yardım diliyor. Durumunu "felaket gemisi" benzetmesi ile tasvir eden şâir, denizde boğulmak üzere olanlar gibi "medet" diye bağırıyor.

Felek; gökyüzü, semâ, tâlih, baht mânâlarına gelir. Bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Birinci felekte ay vardır. Daha sonra gezegenler gelir. Dokuzuncusu hepsini çevreleyen, cisimden arınmış olan en yüksek felektir ki felek-i atlas (atlas feleği) adıyla anılır. Atlas feleğinin diğerlerini de kendi yönüne çeken ters bir dönüşü vardır. Kendi istikameti dışında ters bir dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekler üzerindeki şikâyetin nedeni budur. "Kahpe felek, döneke felek" gibi şikâyetlerin aslı dokuzuncu felek olan atlas feleğinin ters dönüşü nedeniyledir.

Hilâl, şekli itibariyle bir gemiyi andırır. Zâfi de sevgiliye duyduğu aşkın elemiyle zayıf düşmüş, beli bükülmüş adetâ bir hilâl sureti almıştır. Bu halden kurtulmanın, hidayete ermenin çaresi de bellidir. Umduğu ise feleğe bağlı olan talihinin dönmesidir. Hem felek hem de ay şekli itibariyle gemiyi andırır. Ters dönüş ise sekizinci felekle alakalıdır.

Edebî Sanatlar: "**Medet, ey**" kelimeleri ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. Feleğe bir insana seslenildiği gibi hitap edilip **felek** kişileştirilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Felek, kevkeb (yıldız), hilâl** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Zâfi'nin hilâl olmasında **mübalâğa sanatı** var.

1029

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

+ - - - / + - - - / + - -

- 1 Didüm kim tîrûñ ey cân geçdi tenden
Didi billâhi lûtf it geç geçenden

Nesre Çevirisi: "Ey can! Tenden okun geçti." dedim. "Allah için lutf et. Geçenden geç." dedi.

Açıklaması: *Ok: Gamzenin oka teşbihi ile zülf kemende, kaş yaya benzetilmekte bunlar gibi ve benzeri unsurlar tenâsüb sanatı tarîki ile zikredilmektedir. Umûmiyetle gamze okunun hedefi gönül veya candır ve ekseriyâ bunlardan geçer. Bu sebeple "geçmek" fiiliyle alâkalı tâbirler veya mefhûmlar sık sık kullanılmaktadır. Bundan başka oka âit husûsiyetler, ok üzerindeki tâbirler ve okun müşebbehünbihleri vech-i şebeh olmaktadır.³⁰²*

³⁰² Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divâm'ının Tablîli, s.131.

Can: İnsan varlığının en önemli unsuru candır. Elle tutulan, gözle görülen bir varlık olmamasına rağmen, insanı hayatta tutan en önemli unsurdur. Canın vücudu terk etmesiyle hayatın sona erdiğine inanılır. Bu sebeple, âşığın sahip olduğu en önemli varlıktır. Âşık, sahip olduğu bu en değerli varlığı, sevgilinin yolunda harcamaktan çekinmez. Âşıklığın değer ölçüsü candır. Âşığın değeri, canını aşk ve sevgili uğruna harcayabildiği nisbette artar. Rakîbin gerçek âşık olmamasının sebebi, sevgilinin yoluna harcayacak canının bulunmamasındandır:

“Ne cânı var ki mukâbil ola bize agyâr
Metâ-ı derdüne bin cân ile harîdâruz” (G.178.4)

Sevgilin âşiğa verdiği sıkıntıların en önemli hedeflerinden biri candır. Canın mekânı belli değildir ve bu sebeple “lâ-mekân” olarak vasıflandırılır. Canın ağızdan çıktığı inancı, dudakla ilgili tasavvurlarda yer almasına sebep olur. Ten canı örten bir elbise bir şamdandır. Her zaman bedeni terk etmek ihtimâli sebebiyle misafirdir. Sevgiliye ve sevgilinin güzellik unsurlarına düşkünlüğü sebebiyle, kuşlara ve pervâneye benzetilir. Zayıf, ince olarak hayâli sebebiyle ip ve kıl olarak tasavvur edilir. Canın en çok ilgi kurulduğu unsur, nakiddir. Âşığın can nakdi ile almak istediği sevgilinin vuslatıdır. Ancak, can nakdine karşılık elde ettiği tek şey de derddir. Can, sabırsız, kararsız, mest ve teşnedir. Canın vasıflarından biri de tatlı “şîrin” oluşudur.³⁰³

Sevgilinin gamze, kirpik vs. okları devamlı surette âşığın gönlünden geçer. Âşık görünüşte bunlardan rahatsız ise de aslında hoşnuttur. Sevgilinin kendisiyle ilgili olduğu için sevinmektedir. Canı, sevgilidir. Çünkü sevgiliden ayrı olan âşık yaşayamaz.

Edebî Sanatlar: “Can” ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapıyor. “Ey” ünlem edatı olup nidâ sanatı var. “Can, ten” kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. “Geç” kelimesinde cinas sanatı vardır.

2 Saçından mû dilerdük bû getürdüñ
Umumuz bu midi ey bâd senden

Nesre Çevirisi: Ey rüzgâr! Saçından kıl dilerdik. Koku getirdin. Senden umduğumuz bu muydu?

Açıklaması: (Rüzgâr kelimesinin Divân şiirindeki anlamı için 1013/3'e ; zülfün kokusu için de 1027/4'e bakılabilir.)

Saç: Divân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mû, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbîh ve mecâzlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vs. yönden birçok beyte anlam verir.³⁰⁴

Sevgiliye ait en ufak bir parça, eşya âşık için paha biçilmezdir. Rüzgârdan sevgilinin bir tel saçını getirmesini istiyor. Ancak rüzgâr, kokusunu getirebiliyor ve âşığı kızdırıyor.

³⁰³ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divâm'ının Tahlili, s.279.

³⁰⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.458.

Edebî Sanatlar: “Saç, kıl, koku” kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Rûzgâr** kişileştirilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor. “Ey” ünlem edatı kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor. “Bu mi idi” denilip soru sorularak **istifham**; aynı zamanda kelime hem “bû (koku)” hem de “bu (işâret zamiri)” anlamına gelecek şekilde kullanılarak **ihâm-ı tenâsüb sanatı** yapılıyor.

3 Sirîşkünden şafak hamrâ geçermiş
Sirîşküm kandan ey meh-rû o kandan

Nesre Çevirisi: Gözyaşımın (dolayı) şafak kızıl geçermiş. Ey ay yüzlü! O zamandan (beri) gözyaşım kandan (dır).

Açıklaması: Bu beyitte ikinci mısra üç farklı şekilde ele alınabilir:

- Gözyaşım kandan, şafak kandandır.
- Gözyaşım kandan o (şafak), nereden, nedendir?
- Gözyaşım nedendir? O (şafak) kandandır.

Yukarıda verdiğimiz üç farklı anlamın ortaya çıkmasına sebep olan ise beyitte kullanılan “kandan” kelimsinin farklı mânâlar taşıyor olması yanında değişik anlamlara gelecek şekilde beyitte yer almasıdır.

Gözyaşı genellikle kanlıdır. Âşık, sevgilinin hasretiyle ağlayarak gözünden yaş yerine ciğer kanını döker. Bu kanlı gözyaşı başka hayâlleri de beraberinde getirir. Âşığın sararmış yüzü altın levha, kanlı yaşı da gam macerasını yazan kırmızı mürekkeptir. Şârap, gül ve lâle de renk münasebetiyle bu benzetmelerde yer alır. Âşığın sevgiliyi görünce kanlı yaş dökmesi, baharda suları coşkun ve bulanık akması ile izah edilir. Burada sevgili bahar şeklinde hayâl edilmektedir:

“Gözlerüm gördükde yârı kanlı yaş eyler revân
Cuyılar evvel bahâr olsa eder tугyâr akar” G.127/11-2

Âşık kanlı gözyaşıyla abdest almadıkça, camide aşk imamına uyup namaz kılmaz. Bir beyitte, kanlı gözyaşı ile şafak münasebetine yer verilir. Âşık, muharrem ayında Hz. Hüseyin’i yâd ederek kan ağlar, bunu kendine farz kabûl eder. Şafaktaki hilâl ile Hüseyin arasında benzerlik kurur.

Âşığın ahı, gözyaşı güllerini al eyleyerek, sevgilinin semti gülşenine dağıtmıştır. Feryadı goncanın başını ağrıttığından bülbül, gözyaşını nergis kâsesine gülâb etmiştir. Gûlsuyunun baş ağrısına iyi geldiği anlaşılmaktadır...³⁰⁵

Hamrâ’: (daha, en, pek, çok) Kırmızı, kızıl.³⁰⁶

Sevgiliyi görmeyen âşık, geceleri az da olsa aya bakıp avunur. Ancak sabah olup da şafak sökünce avunacak bir şey bulamayan âşığın ızdırâbı artar ve gözyaşı ciğer kanı ile kırmızı bir

³⁰⁵ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divâmı Tahlili, s.369.

³⁰⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.322.

renk alır. Şafağın kızıl renge boyanma sebebinin gözyaşına bağlanması âşığın ızdırabının çokluğunu anlatmak maksadına matuftur.

Edebî Sanatlar: “**Meh-rû**” terkinde sevgilinin yüzü, aya benzetilerek **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. “**Ey**” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. **Kan, şafak, hamrâ** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Kan**” kelimesinde **tekrîr sanatı** var. Şafağın kızıl oluş sebebinin gözyaşının kanlılığına bağlanması **hüsn-i ta'lîl** olup **mübalağalı** bir kullanımdır.

4 Güni ey vâ ile geçsün cihânda
O kim eyvâyî bih dir ol zekandan

Nesre Çevirisi: Kim ki ayvayı çeneden daha iyi, güzel bulursa, cihanda (o kimsenin) günü eyvah ile geçsin.

Açıklaması: *Çene (Zenah, Zenahdan): çene, çukurluğu yönünden çeşitli hayâller içinde zindan veya kuyuya benzetilir. Zindan denince akla hemen Yûsuf gelir (bkz.). eskiden astronomik gözlemler için kuyular yapılırdı. Bu sebeple çene çukuru rasad-gâh şeklinde de düşünülür. Hârût isimli meleğin cezalandırılmak üzere Bâbil kuyusunda asılı olduğuna inanılır. Bu inanç dolayısıyla çene çukuru, Bâbil kuyusu olarak da ifâde olunur. Daha Hârût ve Bâbil kuyusu yaratılmadan âşığın canının çene çukuruna misafir olduğu söylenir. Gönül çene çukuruna âşık olur veya sabredemeyip ona düşer...³⁰⁷*

Beyitte sevgilinin çenesi ile ayva şekli itibariyle kıyaslanıyor. Ayvayı şekli itibariyle güzel bulan kimseye de beddua ediliyor. Beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan çene söz konusu edilmektedir. Bu kıyaslama yoluyla onun güzelliği anlatılmak isteniyor.

Edebî Sanatlar: “**Eyvâ**” sözü hem “**ah-vah**” hem de “**ayva**” mânâsına gelecek surette kullanılıp **cinâs sanatı** yapılmıştır. **Zekân (çene)**, **eyvâ** kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

5 Yüki boynuñdan ır Zâtî sen evvel
Ser-â-ser ser diler server sevenden

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Önce sen boynundan yükü uzaklaştır. (O) Server, sevenden başını vermesini ister.

Açıklaması: *İrmak: 1- Ayırmak, cüda kalmak. 2- Ayrılmak, geçmek, uzaklaşmak.³⁰⁸*

Sevgili, âşığın canını almak istemektedir. Baş bu sebepten âşığın gövdesi üzerinde bir yükür. Bu yükten kurtulup umduğuna nâil olmayı dilemektedir. Cân kelimesinin Divân şiirindeki yeri için bu gazelin birinci beytine bakılabilir.

Edebî Sanatlar: “**Server**” ile kastedilen **sevgili** olduğundan **açık istiâre sanatı** vardır. “**Server, ser-â-ser, ser**” kelimelerinin anlam ilgisi gözönünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

³⁰⁷ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.275.

³⁰⁸ Tarama Sözlüğü III, s.1969-1972.

1030

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün
 - - + / - + - - / - - + / - + - -

- 1 Tennûr-ı hecre ey dil billâhi nice bir yan
 Tennûr-ı hecr elinden ol şâha var a bir yan

Nesre Çevirisi: Ey gönül! Ayrılık fırınına (daha) ne kadar yanacaksın? O şaha var. Ayrılık fırını elinden bir dertlen (şikâyet et, yakın).

Açıklaması: *Tennûr*: 1- Fırın. 2- Tandır. 3- etüv, fr. *Étuve*.³⁰⁹

Hecr: Ayrılma, terk etme; ayrılık. [Arapça'da bulunmayan "hicr" şekli daha yaygındır]. (bkz: *Hicr*.)³¹⁰

Ayrılık ateşi âşık için o kadar yakıcıdır ki adetâ bir fırındır. Dayanamaz hâle gelen âşık, gönlüne bu durumu sevgiliye şikâyet etmesini tavsiye ediyor.

Ayrılığın bir fırına teşbîh edilmesi daha iyi anlaşılması maksadına matuftur. Ayrıca "bir yan" kelimeleri de biryan yahut büryan anlamına da gelir. Bu kebab fırında yapıldığı için gönül ile benzerlik içerisinde kullanılıyor. İçinde bulunduğu durumun ve hacetini anlatmakta zorlanan ve büyük acı çeken âşık, manevî bir acıyı maddî bir unsur ile târif etme yolunu tutuyor.

Ayrıca sevgili bir şah olarak nitelendirilmek suretiyle şikâyet edebilme yolu açılıyor. Şahlık makamında oturan yücelere şikâyette bulunma imkânı olabilir. Yoksa sevgiliyi görmeye bahane olan bu şikâyetini âşık nasıl gerçekleştirsin?

Edebî Sanatlar: Şah ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. "Yan" kelimesinde **cinas sanatı** var. "Ey" ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. Gönle seslenilip gönül kişileştirilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor.

- 2 Tîr urmag için ey cân sînem nişânlamışsın
 Geçdüm o sîneden ben olsun kazâya kalkan

Nesre Çevirisi: Ey can! Ok vurmak için sineme nişan almışsın. Ben o sineden geçtim. Kazaya kalkan olsun.

Açıklaması: Âşık, kendini sevgili uğrunda feda etmeye her dem hazırdır. Onun aşkı uğrunda ölmek, oklarına hedef olmak onun için bir şereftir. Yalnız rakîpler uzak olsun. Ondan başkası asla hedef olmasın.

Divân şiirinde sevgiliye ait bir çok güzellik unsuru oka benzetilmiştir. Bunlarda âşık, yaralanır ama genellikle hoşnuttur. Sevgilinin kirpiği, gamzesi, gözü vs. oka benzetilmektedir. Bunun yanı sıra âşığa ait unsurlardan ah ile ayrılık yarası, çekilen cevır ü cefâ da ok olarak düşünülmektedir. Ancak bunlar arasında en fazla kullanılan gamze ve kirpik oklarıdır.

³⁰⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1080.

³¹⁰ a.g.e. s. 352.

Yukarıda âşğın bu okların sinesine batışından şikâyetçi olmadığını zikretmiştik. Âşık, bırakın şikâyeti bu okların sinesinden çıkartılmasını bile istemez. Çünkü bunlar sevgiliye ait unsurlardır.

Edebî Sanatlar: **Cân ile sevgili** kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. “**Ey**” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. **Tır, nişan, kalkan** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Geçmek**” fiili hem **vazgeçmek** hem de **delip geçmek** anlamına gelecek şekilde kullanılarak **tevriye sanatı** yapılıyor.

3 Çevgân-ı zülf-i yâra boynuma top bulmak
Top olmaz ise başum idem ben afa galtân

Nesre Çevirisi: Yârin zülfünün çevganına top bulmak boynuma (borçtur). Top olmazsa başımı ona galtan edeyim.

Açıklaması: *Çevgân: 1- Cirit oyununda atlıların birbirine atıkları değnek. 2- Ucu eğri değnek, baston, çevgen. 3- tas. Allah'ın ezeldeki takdîri.*³¹¹

*Saç, şekil yönünden çevgâna benzetilir. Çevgân, top oyununda kullanılan ucu kıvrık bir sopadır. Bu münasebetle “gûy u çevgân” daima birlikte kullanılır. Bazan âşğın sinesindeki yaralar, kadeh içindeki habab, âşğın kellesi, sevgilinin beni top(gûy), zülûf de çevgân şeklinde hayâl edilir...*³¹²

*Galtân: Yuvarlanıcı, yuvarlanan, tekerlenen.*³¹³

Şâir, top bulamadığı taktirde başını sevgilinin çevgânına top eylemeyi taahhüt ediyor. Buradaki amaç sevgilinin saçına ulaşabilmek ve vuslat temin etmektir.

Edebî Sanatlar: **Top, çevgân, gâltan** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Ayrıca **gûy u çevgân** oynamak hususunda **telmiḥ** yapılıyor. **Boynuma (borç)** deyiminin bir kısmı kullanılarak **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor. **Zülf, çevgâna** benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor.

4 Zâhid didi ki kam bilür şarâb-ı ‘ışkı
Mey-hâneden çıkardum didüm gel işte meydân

Nesre Çevirisi: Zâhid: “Aşk şarabını bilen nerededir?”dedi. Ona, “Meyhaneden çıkardım, gel işte meydan.”dedim.

Açıklaması: *Zâhid, sâfi, Vâiz: Bu tipler, gerçek âşğın yanında bir tezat unsuru olarak yer alır. Zâhid cihân için canını verir. Yaradılışındaki kiri abdest suyu temizleyemez...*³¹⁴

³¹¹ a.g.e. s. 158.

³¹² Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divâm Tahlili, s.208.

³¹³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 275.

³¹⁴ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divâm’ının Tahlili, s.50.

Âşık, devamlı bir sarhoşluk halini yaşadığından aşk şaraba benzetilmiştir. Âşık onu içip derdine ah eder. Sarhoşun aklı başında olmaz. Zaten, o da bunu istemektedir. Âşık, aşk şarabını ezel bezminde içmiş ve “mest-i meczûb” olmuştur. O, aşk şarabını içenlerin mahşerde bile ayılmamasını diler. Onu içmek her kişinin işi değildir. Onun için “câm-ı ser” gerekir...³¹⁵

Beyitte adı geçen şarap –yukarıdaki açıklamadan da anlaşıldığı üzere- bir semboldür. Aşk, ilâhî aşk olup tasavvufî bir mahiyet taşımaktadır. Mutasavvıflar meyhaneyi bir tekke olarak ele alırlar ve avamın anlayamayacağı mevzuları bu tip sembollerle ifade ederler ki kafalar karışmasın. Her hâl, fâş olunmasın.

Divân edebiyatı şâirleri genel olarak zâhid ile âşığı birbirlerine zıt telakkiler içinde sunarlar. Âşık ile zâhid arasında süregelen bir geçimsizlik vardır. Sanırsız ki bu durum din adamları ile medrese hocaları arasındaki çekişmenin bir sonucudur. Zâhid, aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emeli cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremez.

Edebî Sanatlar: **Aşk şarabı, meyhâne** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **“Kanı bilir (bilen nerededir)”** şeklinde soru sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor.

5 Zâfi iti geçermiş kûymda yârufî agyâr
Bizden halâs olursa olsun o Mısra sultân

Nesre Çevirisi: Ey Zâfi! Ağyâr, sevgilinin köpeği olarak bilinirmiş. O, bizden kurtulursa Mısır’a sultan olsun.

Açıklaması: (Ağyâr kelimesinin Divân Edebiyatı’ndaki genel anlamı için 1012/4’e bakılabilir.)

Mısır, Yûsuf kıssası ve zindan, sultan münasebetiyle ele alınır. Melahat mısır, Mısır-ı hüsn, Mısır-ı belâgat, saâdet Mısır, cihan Mısır, Mısır-ı çemen, Mısır-ı vücûd, Mısır-ı kadem vb. ifadeler içinde çeşitli benzetmelere konu olur ve “ülke, memleket” mânâsında da kullanılır. “Deryâ-yı Nil”in ona şeref verdiği söylenir. “Kattân-ı Mısır” sözü ile Mısır’da keten yetiştirildiğine işâret edilir.³¹⁶

Şâir, sevgiliyi asla ağyâra kaptırmak istemez. Bunun için kanının son damlasına kadar savaşmayı göze alır. Bunu ifade etmek için “Sevgilinin diyârının iti olduğu iddiasında olan agyâr, eğer elimden kurtulursa Mısır’a sultan olsun.” diyerek meydan okuyor.

Edebî Sanatlar: **Yâr, kûy; Mısır, sultan** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Mısır, sultan** kelimeleri ile Hz. Yûsuf’un kıssasına **telmih** yapılıyor. **“Geçmek”** kelimesi hem **bilinmek** hem de **dolaşmak** mânâsında kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

³¹⁵ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.409.

³¹⁶ a.g.e. s.142.

1031

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Nigârâ bir lebi şîrîn şeker-güftâr imişsin sen
Zebânufidan yagar şekker ne tatlu yâr imişsin sen

Nesre Çevirisi: Ey sevgili! Sen, dudağı tatlı sözlü bir şirin imişsin. Dilinden şeker yağar. Sen ne tatlı yâr imişsin.

Açıklaması: Sevgilinin sözleri âşık için tatlıdır. Ağzından dökülen sözler şeker benzettir. Çünkü âşık nezdinde sevgiliden sâdır olan her söz bir cevher kıymetindedir. Sevgiliyi dinlemeye doymaz. Amma buna nâil olduğu da pek görülmez. Bu durum, hayâllerden öteye pek geçmez.

Zebân: 1- Dil, lisan. 2- anat. Dil. 3- Lûgat; lehçe.³¹⁷

Dudak (Leb): Dudak, en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu edilen güzellik unsurlarından biridir. Bu ilginin sebebi, güzelliğe ve vuslata sebep olan bir unsur olarak telâkki edilmesindedir. Ağızla ve dolayısıyla söz ve dişlerle yakın ilgisi, onun önemini attırmaktadır. Dudağın can ile olan ilgisi de, beyitlerde bu iki unsurun sık sık berâber yer almasına sebep olur. Yuvarlak şekli, küçüklüğü ve kapalı hâli; gülümseme ve gülmeye yakın ilgisi de onun önemini attıran özellikleri arasında yer alır...³¹⁸

Âşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilaç dudakta mevcuttur. Bazan helva ve tatlı olur bazan şeker-ney, şehd, hurma, şîrîn olur.

Edebî Sanatlar: Nigârâ ile sevgili kastedilip açık istiâre yapılıyor. Leb, zebân; şîrîn, şeker, tatlı sözlü kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. "Ne tatlı yâr imişsin" denilerek hafif surette istifham sanatı yapılıyor.

- 2 Seni baña melâhatde nazîri yok demişlerdi
Benüm çok sevdüğüm didüklerince var imişsin sen

Nesre Çevirisi: Seni bana "Güzellikte eşi yok." demişlerdi. Benim çok sevdiğim, sen dedüklerince var imişsin.

Açıklaması: Sevgili, Divân şiirinde eşi-benzeri olmayan, güzellikte râkip tanımayan olarak tavsif edilir. Âşığın gözünde sevgili çok güzeldir. Böyle bir güzelliğe sahip olduğu için sevenleri çoktur. Âşık da bunlardan biridir.

Âşık, sevgilinin nâmını, güzelliğinin ne derece çok olduğunu duyar. O tariflerle sevgiliyi kıyasladığında ise duyduklarının doğruluğunu bizzat tasdik eder. Tarif edildiği kadar güzel olduğunu görür. Her ne kadar görebilme ihtimali çok zayıf olsa da.

³¹⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1173.

³¹⁸ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divân'ın Tahlili, s.187-188.

Edebî Sanatlar: “**Var- yok**” kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapıyor. Sevgilinin güzelliğe nazirinin olmaması **mübalağa sanatı**.

3 **Rakîbüñ haddi-vü-pâyânı yokdur bâğ-ı kûyufîda**
Melâhat gülsitânında gül-i pür-hâr imişsin sen

Nesre Çevirisi: Semtinin bağında rakîbin sınırı sonu yoktur. Sen, güzelliğin gül bahçesinde dikenli gül imişsin.

Açıklaması: *Hadd: 1- Sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar. 2- Derece. 3- Gerçek değer. 4- Şeriatça verilen cezâ. 5- mana. Bir önermede konu ile yüklemden her biri, terim. 6- mat. Cebirde tenâsüb (oran) veya muâdeleyi (denklem) meydana getiren kısımlardan her biri. 7- Bir şeyin nihâyeti, sonu.³¹⁹*

Payan: 1- Son, nihâyet. (bkz. âkabet, gayet). 2- Uc, kenar. 3- tas. Sofinin ulaşacağı birlik âlemi.³²⁰

Divân edebiyatında sevgilinin bulunduğu yer gül bahçesi olarak hayâl edildiğinde sevgili bu bahçedeki güller, yaseminler, lâleler v.s. güzel çiçek arasında ilk göze çarpan en nadide bir gül gibi tasavvur edilir.

Her gül bahçesinde olduğu gibi burada da dikenler vardır. Bu dikenler, sevgilinin diğer âşıkları olup âşık tarafından rakîb veyahut âğyâr olarak adlandırılırlar. Bunların çokluğu, her zaman sevgilinin diyârında oluşları ve âşığı sevgiliye yaklaştırmamaları âşığın şikâyetlerinin başlıcalarıdır.

Edebî Sanatlar: **Sevgili**, güle benzetilerek **teşbîh-i beliğ sanatı** yapıyor. Birinci mısradaki yer alan “**rakîb- haddi vü pâyânı- bâğ-ı kuy (köyünün bağı)**” kelimelerine mukâbil gelecek surette ikinci mısradaki “**melâhat gülistanı- pür- hâr**” kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i gayrı müretteb sanatı** yapıyor.

4 **İşüñ nâzüglüg ile tatlu tatlu agzuma sögmek**
Ne nâzûg yâr olursın hey ne şîrîn-kâr imişsin sen

Nesre Çevirisi: İşin naziklik ile tatlı tatlı ağzıma sövmek. Ne nâzik yâr olursun. Hey sen! Ne tatlı muamele eden imişsin.

Açıklaması: Gazelin birinci beytinde de geçtiği üzere sevgilinin her hâli âşık için muteberdir. Kötü davranması, kötü söz söylemesi, âşık nazarında hep kıymetli tavrıdır. Hafazanallah! Sevgili ya âşığa hiç ilgi göstermese, tegafül etse ne olurdu? Kötü bir söz vasıtasıyla dahi olsa sevgilinin sesini duymak, onu görebilmek âşık için büyük mutluluktur.

Her zaman rakîplerce sevgiliden uzaklaştırılan âşık, sevgilinin bir bakışına bile muhtaçtır. Konuşmak, sevgilinin –olumsuz dahi olsa- hitabına mazhar olmak bulunmaz bir fırsattır.

³¹⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.307.

³²⁰ a.g.e. s. 854.

Ayrıca sevgili, o denli nazik ve tatlıdır ki sövmeleri bile hoş ve edâlıdır. Âşığın gönlünü yapar. Onu mutlu etmeye yeter. Sevgili kendisini muhatap almıştır, varlığından haberdârdır.

*Şîrîn-kâr: Tatlı, hoş muâmele eden.*³²¹

Edebî Sanatlar: **Naziklik, tatlı tatlı, nazik, şîrîn-kâr** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatının** yapıldığı tespit edilebilir. “Hey” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. “Ne” kelimesi tekrarlanarak **tekrîr sanatı** yapılıyor.

5 Karâr-u-‘akl-u-sabr-u-tâkatuñ yok çün o dil-berden
Şikâyet eyleseñ Zâfi nola nâ-çâr imişsin sen

Nesre Çevirisi: Kararın, aklın, sabrın ve takatın yok. Çünkü o dilberden şikâyet eylesen ne olur? Ey Zâtî! Sen çaresizmişsin.

*Açıklaması: Dil-ber: 1- Gönlü alıp götürren, güzel. 2- i. Kız adı.*³²²

Yukarıda anlamı verdiğimiz üzere sevgili, âşığı kendine bağlar, gönlünü alıp götürür. Âşığın bundan sonra bütün düzeni bozulur. Artık o, normal değildir. Bütün hayat akışı değişmiştir. Sevgili, hayatın merkezindedir.

Âşık, aklını kaybeder. Çünkü her dem sevgiliyi düşünür. Aklından onu çıkaramaz ve zihni işleyişi bozulur. Muvazenesi dumûra uğrar. Akıyla birlikte sabrı ve kararı da kalmaz. Çünkü onu düşünmekten, bir an evvel ona kavuşma, onu görebilme istediğinden dolayı gayrı ihtiyârî olarak sabırsızlanır. Sihatli kararlar veremez. Mantık anlayışı ortadan kalkar. Bütün bunlar olunca da oradan oraya ne yaptığını bilmez bir hâlde koşup duran âşık, takatten de düşer.

Aşkta sabır ve huzura yer yoktur. Aşkın girdiği gönül evinden bunlar gider. Sevgiliye kavuşma arzusu her an biraz daha artan âşık dayanamaz hâle gelir ki artık feryâd kaçınılmazdır.

*Nâ-çâr: 1- Çâresiz, ister istemez. 2- .. zorunda kalmış. (bkz. mecbur, muztar). 3- Zavallı. (Bkz. bi-çâre).*³²³

Edebî Sanatlar: **Karar, akıl, sabır, takat** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “Dilber” kelimesiyle kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. “Nola” kelimesiyle soru sorulup **istifham sanatı** yapılıyor.

³²¹ a.g.e. s.1000.

³²² a.g.e. s.186.

³²³ a.g.e. s. 794.

1032

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 -+---/ -+---/ -+---/ -+---

- 1 Dôstum sen ictinâb itmek neden ahabâbdan
 Fâhr-ı 'Âlem hiç yüz döndürmedi ashâbdan

Nesre Çevirisi: Dostum, sen neden tanıdıklardan kaçırıyorsun? Âlemin Fâhrı, ashabdan hiç yüz döndürmedi (çevirmedi).

Açıklaması: Sevgilinin kendine yüz vermeyişi, ilgisiz kalışı karşısında ona örnek olması maksadıyla "Peygamber Efendimiz, sahabelerden hiç yüz çevirmedi." diyerek örnek gösteriyor. Maksat sevgili ile vuslat temin edebilmek.

Yüz çevirmek (Bir kimseden): Ona karşı gösterdiği ilgiyi kesmek. Krş. "Dirsek çevirmek".³²⁴

Hazreti Peygamber, kâinat yüzü suyu hürmetine yaratılan, kendisiyle âlemlerin iftihar ettiği yegâne şahsiyettir. O, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Her zaman iyiliği emretmiş ve kötülükten sakındırmıştır. Rahle-i tedrisinde ve sohbetinde bulunanlara güler yüzlü ve tatlı dilli olmuştur. Yüce ahlâkı tamamlamak üzere gönderilmiştir. Âlemlere rahmettir.

Edebî Sanatlar: "Dostum" şeklinde hitap edilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. Yine Fâhr-i Âlem ile Hazreti Peygamber kastedilerek açık istiâre yapılıyor. "Yüz döndürmek (çevirmek)" deyimini kullanılıp irsal-i mesel sanatı yapılıyor. Dost, ahabab, ashab kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. "Neden" kelimesiyle soru sorulup istifham sanatı yapılıyor.

- 2 'Ârızuñda hat görüb göñlüm melâl olmak neden
 Nev-bahâr olsa gubâr eksük olur mı âbdan

Nesre Çevirisi: Yanağında ayva tüylerini görüp gönlümün sıkılması neden? İlbahar olsa sudan toprak eksik olur mu?

Açıklaması: *Hatt: 1- Çizgi. 2- Satır. 3- Yol. 4- Yazı. 5- pâdişah yazısı, ferman, buyruk. 6- sıra, saf. 7- Gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8- geo. Yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9- Gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal. 10- parmağın on iki de biri olan bir ölçü.*³²⁵

Sevgilinin yanağı üzerindeki siyah ayva tüyleri, yanak aynasına gölge düşürüyor. Âşık, bu sebeple üzölmektedir. Siyah rengi dolayısıyla bu tüyler, karanlığı, üzüntü ve kedere işmâm eder.

Yüzü vahdet âyinesi olarak tasavvur ettiğimiz taktirde ayva tüyleri kesreti temsil edecektir. Âşık, vahdete ermek ister ancak kesreti aşması gerekir. Bundan dolayı ayva tüyleri onu kedere gark eder.

³²⁴ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.1132.

³²⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.341.

Toz (Gerd, Gubâr, Zerre): Toz, rengi, inceliği, cisimlerin üzerini kaplaması, rüzgâr tarafından kolayca sürüklenmesi ve ayaklar altında bulunması gibi özellikler sebebiyle beyitlerde yer alır ve değişik tasavvurlara konu edilir. Bunun yanında "gubârî"nin yazı çeşidi olması da değişik hayâller ve tevriyeli kullanışlara vesîle olur...³²⁶

Şâir, ikinci mısradaki bahar ile birlikte suların bulandığını ve suların içerisinde tozun toprağın bol miktarda bulunduğunu söylüyor. Bundaki amacı, sevgilinin gencecik yüzünde ayva tüylerinin varlığının normal karşılanması gerektiğini anlatmak ve âşığı avutmaktır.

Edebî Sanatlar: Gönülün üzüldüğü, sıkıldığı söylenip **teşhîs sanatı** yapılıyor. Birinci mısradaki yer alan "**ârz (yanak), hat**" kelimelerine mukabil gelecek şekilde ikinci mısradaki "**âb (su), gubâr (toz)**" kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i gayrı müretteb sanatı** yapılıyor. Lef ü neşri oluşturan kelimeler arasında ayrıca **tenâsüb sanatı** da bulunmaktadır.

3 Ruhlaruñda hat belürmiş didüm ol dil-ber didi
Zerreler zâhir olur hõrşid-i 'âlem-tâbdan

Nesre Çevirisi: "Yanaklarında hat belirmiş."dedim. O gönül çeken (sevgili)! "Dünyayı aydınlatan güneşte de zerreler görünür."dedi.

Açıklaması: Hatt mevzuuyla alâkalı olarak önceki beyitte bilgi verdik. Şâir, aynı konuyu işlemeye devam ediyor. Sevgiliye hitaben, "Yanaklarında ayva tüyleri belirmiş."diyor. Bu bir sual. Sevgili ise şâirin hayâlinde cevaben "dünyayı aydınlatan güneşte de zerreler görünür." diyor. Yani hatların görünmesinin kusur değil bilakis bir meziyet olduğunu ileri sürüyor.

Dîvanda, güneşin en çok ilgi kurulduğu unsurlar arasında sevgilinin yüzü ve yanağı yer alır. Benzerlik, şekil, parlaklık, renk ve yakacılık gibi özellikler sebebiyle kurulur. Sevgili ve övüleni yüceltme arzusuna dayanan bu tasavvurlarda, saçın renk ve şekil bakımından bulut olarak tasavvuru da önemli bir unsur olarak göze çarpar. Işığını güneşten alan ay da bir mukayese unsuru olarak beyitlerde yer alır. Güneşin insanlara verdiği mutluluk ile sevgiliyi gören âşığın duyguları arasında kurulan ilgi de bu tasavvura sebep olan önemli hususlardandır. Devretmesi veya bulutla örtülmesi sebebiyle ara sıra görünen güneş ile yüzünü âşığa zaman zaman gösteren sevgilinin davranışları arasındaki benzerlik, güneş-yüz, yanak tasavvurunun bir başka sebebidir. (bk.: Yüz, Yanak-Güneş mad.)³²⁷

Yüz, parlaklığı cihetiyle ve şeklinin yuvarlak olması hasebiyle daimâ güneşe teşbîh olunur. Burada da parlaklık cihetiyle güneşe teşbîh olunmuştur. Şâir, güneş ışıklarının vurduğu yerdeki küçük zerrelerin görünmesi hâdisesinden hareketle, yüzün parlaklığı sebebiyle hattın belirginleştiğini, göründüğünü ileri sürmektedir. Böylece hattın görünmesi, bir kusur olmaktan çıkıp yüzün parlaklığını ispat eden bir delil hâline dönüşür.

Edebî Sanatlar: "**Dilber**" kelimesiyle kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. Birinci mısradaki "**ruhsar, hat, belirmek**" kelimelerine mukâbil ikinci mısradaki "**zerre, zahir olmak, dünyayı aydınlatan güneş**" kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i gayrı müretteb sanatı** yapılıyor. Lef ü neşri oluşturan kelimeler arasında ayrıca **tenâsüb sanatı** da bulunmaktadır.

³²⁶ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.375.

³²⁷ a.g.e. s. 339.

4 Subh olunca matla²-ı bâb-ı nigârı beklerin
Başuma gün toga âhır umarın ol bâbdan

Nesre Çevirisi: Sabah oluncaya (dek) sevgilinin kapısının başını beklerim. Gün, en sonunda o kapıdan umarım doğacak.

Açıklaması: Sevgilinin evi (dergâh, saray vb.) kapısı ve eşiği onunla ilgili bir husus olarak ele alınır. O, her yönü ile idealize edildiğinde makamı gökler katındadır. Ay, güneş ve sabâ'nın ona yüz sürdüğü belirtilir. Ay ve güneş kapısında çavuşları şeklinde hayâl edilir. Bir toza benzeyen âşığın cismine sabâ yârin eşiğine götürür. Âşığın gönlü, haddine olmamakla birlikte oracıkta bir toprak olmak ister. Oraya yüz koyar. Sevgili kendini uzaklaştırmak istese de o vazgeçmez. Taş gönüllü ve zâlim olan sevgilinin eşiğinde görünenlerin taş olmayıp öldürülen âşıkların başı olduğu ifâde edilir. Gerçekten her adımda bir âşığın başı yatmaktadır. Sevgili eşiğinin taşındaki âşığın gönül kanını görmez. Bu husus, "öyle ya, kayabaşında Ferhâd âşığın derdini ne bilir" sözü ile dile getirilir. Kayabaşı ile Bisûtûn dağı kastedilmektedir...³²⁸

Yukarıda bahsedildiği üzere âşık, bıkip usanmadan, ölmeyi göze alarak sevgilinin kapısının eşiğine başını koyup bekler. Sevgilinin çıkmasını, onu bir kez dahi olsa görebilmeyi umar. Bu çok sıkıntılı ve acı veren bir haldir. Ancak âşık, gönlündeki aşk acısını ancak bu yolla teskin edebilir.

"Başa gün doğmak" görünüşte sabah olması ve âşığın sabaha kadar sevgilinin eşiğini beklemesini ifâde eder. İkinci olarak ise sevgiliyi görmek, mutluluğa ulaşmak olarak düşünülmektedir. Çünkü sevgiliyi görmek, âşık için en büyük mutluluktur, kelimelerle ifâdesi zor bir sevinçtir.

Edebî Sanatlar: Nigâr ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. "Gün doğmak" hem güneşin doğması hem de sevgiliye kavuşmak anlamına gelecek şekilde kullanılıp tevriye sanatı yapılıyor. Ayrıca "başa gün doğmak" deyimini ile irsâl-i mesel sanatı yapılıyor. Subh, gün doğmak kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Bâb (kapı) kelimesi de tevriyeli kullanılmıştır.

5 Zâfî'yâ ol âfetüñ kirpükleri hançer çeküb
Gözi üzre geldi tâ fitne uyandı hâbdan

Nesre Çevirisi: Ey Zâfî! O afetin kirpikleri hançer çekip gözü üzre geldi. Ta fitne uykudan uyandı.

Açıklaması: Kirpik, (Müje, Müjgân): Kirpik, öldürücülük veya yaralayıcılık gibi hâkim vasfiyle ve müşebbehünbihleri cihetiyle gamzeye benzer. Bunda da şekli husûsiyetleri ve berâber mütâlâa edildiği unsurlar teşbihin veya etrafındaki hayâlin teşekkülünde asıl rolü oynar.

Bıçak, hançer: Kirpiğin bıçağa teşbîhi bıçak ile alâkalı bir tâbir cihetiyle ve gözüñ, bıçağın yasdanmış uğruya teşbîhi dolayısıyladır.³²⁹

³²⁸ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.290.

³²⁹ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, s. 133-134.

Fitne: Kargaşa, bozgunculuk. (Tas.) a) Kişinin denenmesi. (Ta'rifât.) b) Ceberût ve Hakk'ın cemâlî sıfatları karşısında sâlikin coşup taşması. c) Âşığın maşûkuna esir olması. (Ferheng)³³⁰

Sevgilinin gamzesi, kirpikleri âşığın gönlünü deler geçer. Ortalığı karıştırıp fitne koparır. Sevgili uykudayken kirpikler inmiştir. Uyanınca kalkar ve fitne koparmaya hazırlanır. Kirpik şekli itibariyle hançere benzer ve âşığın gönlünü parça parça edecek şekilde hayâl edilir.

Edebî Sanatlar: “Zâtî'yâ” şeklinde seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor. Afet ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. Kirpiklerin hançer çektiği söylenip **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Fitnenin uyanması, hâb, göz, kirpik** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Fitnenin uykudan uyandığı söylenip **teşhîs sanatı** yapılıyor.

1033

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 O kıyâmet irişüb sînefe urmazsa döğün
Haşre dek derd ile feryâd-ü-figân eyle döğün

Nesre Çevirisi: O kıyamet (boylu güzel sevgili), erişip sinene vurmazsa dövün. Haşre dek dert ile feryat ve figân eyle, dövün.

Açıklaması: *Gönüller sevgilinin saçında haşır olunmaktadır. Kaşı sırata benzetilirken, boyu da kıyâmet olarak ifâde edilmiştir. kıyâmette herkes ayağa kaldırılacaktır. Esasen sevgilinin boyu da kıyâm halinde düşünülür. (bkz. Boy-Servi)...³³¹*

Döğün: 1- Yakı, dağlamakla açılan yara. 2- Vücudun bir yerine iğneler batırarak şekil yapıldıktan sonra üzerine çivit, barut gibi şeyler dökülmekle deri üzerinde meydana gelen sabit boyalı iz. 3- Döğünme, matem.³³²

Sevgiliye kavuşma arzusuyla yanan âşık, bu arzusuna erişememe korkusuyla doludur. Kavuşamadığı taktirde kendine dövünmesini, hayıflanmasını tavsiye ediyor.

Edebî Sanatlar: **Kıyâmet** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Haşır, kıyâmet; derd, feryâd, figân** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Haşır, kıyâmet** kelimeleriyle aynı zamanda **telmih sanatı** da yapılıyor. “**Döğün**” kelimesi tekrar edilip **tekrîr sanatı** yapılıyor. Ayrıca bu kelimedede **tevriye sanatı** vardır.

³³⁰ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.194.

³³¹ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.280.

³³² Tarama Sözlüğü, C. II., s. 1226-27.

- 2 Umarın haşır ola ol serv-i kıyâmet-kâmet
Kalmaya yarına hasret gire imrûza bu gün

Nesre Çevirisi: O kıyâmet boylu servi umarım ki bugün haşır olsun. Hasret yarına kalmaya. Bugün gerçekleşe.

Açıklaması: Âşık, vuslata bir an önce ermek istiyor. Buna dünyada kavuşmanın mümkün olmayacağını da anlamış. Kavuşma imkânının kıyâmet günü haşır meydanında bütün insanların toplandığı an olabileceğini düşünerek böyle bir dilekte bulunuyor.

Hasreti son hadde varan âşık, kavuşma arzusuyla dolu. Hasretin yarına kalmaması için dilekte bulunuyor. “Hemen bugün hasret son bulsa.” diyor.

Haşır olmak aynı zamanda haşır neşir olmak şeklinde de kullanılır ve karışmak, burada bulunmak mânâsına gelir. Âşık, sevgili ile haşır olmak istiyor.

Edebî Sanatlar: Kıyâmet boylu servi ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. Kıyâmet, kâmet, haşır; bugün, yarın kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

- 3 Görmedük biz bu gün mâh-ı hilâl-ibrûyı
Bir kara yas bu ‘ide göre uşşâka düğün

Nesre Çevirisi: Biz, bugün o hilâl kaşlı ayı, görmedik. Bir kara yas (bile), bu bayrama göre âşıklara düğün (dür).

Açıklaması: *Hilâl: Yeni ay, hilal. Bayramda görülen hilâle, hilâl-i ıyd, ramazanda görülene de hilâl-i rûze veya hilâl-i savm denilir. (bkz. ay).³³³*

Beyitte sevgili ile bayram hilâli arasında ilgi kuruluyor bayram gelmiştir ancak âşık, sevgiliyi görememiştir. Onun için bayram ona zehir olmuştur. Görme ümidiyle geçirilen sıkıntılı günlerin ardından sevgiliyi görememek âşık için kara yastan da beterdir. Kara yas bu bayram gününün yanında düğün mesabesindedir.

Bayram ile birlikte sevgilinin dışarıya çıkması bekleniyor olmalı. Bu bekleyiş içerisinde olan âşık, umduğu gerçekleşip sevgiliyi göremeyince beterin beteri olur. Çünkü, bayram ona sevgiliyi görünce ancak bayram olacaktır. Sevgilinin görülemediği bayram âşığın neyine.

Edebî Sanatlar: Hilâl kaşlı ay ile sevgili kastedilip açık istiâre yapılıyor “Hilâl ve ‘ıyd” kelimeleri ile bayram hilâlinin gözlenmesi, hilâlin görülmesiyle bayramın başlaması hâdisesine telmih yapılıyor. “Kara yas-düğün” kelimeleri arasında tezat sanatı vardır.

³³³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.252.

- 4 Teb-i 'ışkı beni şol deñlü za'if eyledi kim
Sıtma bağında gören dizlermi sandı dğn

Nesre evirisi: Aşk sıtması beni öyle fazla zayıf eyledi ki dizlerimi sıtma hâlinde gören dğn sandı.

Açıklaması: Aşk, sıtmaya benzetiliyor. Âşık, aşk yüzünden sıtmada olduğu üzere terliyor, titriyor ve günden güne zayıf düşüyor. Bu haliyle dizleri titrer vaziyette âşığı görenler ise âşığı düğünde oynuyor sanmaktalar.

Ŗâir, titremenin fazlalığını anlatmak maksadıyla titremeyi düğünde oynamak ile kıyaslıyor. Böylece âşığın ne kadar fazla acı çektiğini ifâde etmeye alıŝıyor.

Edebî Sanatlar: Aşk sıtması tanımlamasında aşk, sıtmaya benzetilip **teşbîh-i beliğ sanatı** yapılıyor. Aşk sıtması, sıtma bağı kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurulur bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Titreyen dizlerin dğn sanılması **mbalaağa sanatı**. Düğünde oynamaya **telmih** yapılıyor.

- 5 ginrsin alurn yanuma diy yâri
O senfi mdde'iyâ yanufa kalursa gn

Nesre evirisi: Yâri yanıma alırım diye vnrsn. Ey iddiacı! O, senin yanına kalırsa vn.

Açıklaması: Âşık, beyitte rakib ile konuŝuyor. Onu tekzip ediyor. Sevgiliyi yanına alamayacağını ve hatta bu iddiasından dolayı da sıkıntı çekeceğini imâ ediyor. "Bu sözlerin senin yanına kalırsa, sözlerinden ötürü muaheze edilmezsen vn." anlamında kendisini uyarıyor.

Divân edebiyatı âŝıđının sevgiliye kavuşması bir yana böyle iddialarda bulunması bile onun başını derde sokmaya yeter. Sevgili, kendisine ulaŝılamayan, ulaşılması muhâl olandır.

*Yanına (kâr) kalmak: Cezasız kalmak, yaptığı kötülüğün karşılığını görmemek, kendisinden  alınmamak.*³³⁴

Edebî Sanatlar: **Mdde'iyâ (ey iddiacı)** şeklinde seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor. "Yanına kalmak" deyimi hem sevgilinin yanına kalması hem de yaptıklarının cezasız kalması anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor. "Yanına kalmak" deyimi kullanılıp **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor. "gn" kelimesi tekrar edilip **tekrîr sanatı** yapılıyor.

- 6 Subhdan aŝŝama dek virmez iŝigfi feleke
Yanaŝbdur meger ey mâh safta ay ile gün

Nesre evirisi: Sabahtan akŝama kadar feleğe eşiğini vermez. Ey ay (yüzlü sevgili)! Meger ay ile gün sana yanaŝabilmiŝtir.

³³⁴ mer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.1105.

Açıklaması: Sevgili, yüzünün şekli ve parlaklığı dolayısıyla güneş ve aya benzetilir. Bu güzelliğe sahip olan sevgili ulaşılmazdır. Felek dahi onun eşğine baş koymak diler ancak bu arzusuna nâil olamaz.

Edebî Sanatlar: **Mâh** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre sanatı** var. “Ey” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. **Sabah-akşam** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. **Felek, ay, gün** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Ay** ve **gün** sevgilinin eşğini bekleyen varlıklar olarak düşünüldükleri için **teşhîs sanatı** yapılıyor. “**Meğer**” kelimesi ile **şibh-i hüsn-i ta’lil sanatı** yapılıyor.

7 Dir imiş görünürin cânıfu bir gün alursın
Zâtî’yâ hem o güne cân viririn kanı o gün

Nesre Çevirisi: “Canını bir gün alırsın, görünürüm.”dermiş. Ey Zâtî! Hani o gün? Hem o güne can veririm.

Açıklaması: Sevgiliye kavuşmak âşığın en büyük arzusu. Bunun için canını vermeye her an hazır. Ancak can vermekle kavuşma ümidi az.

Güyâ sevgilinin “Kim benim uğrumda canını verirse, ona görünürüm.” dediğini duyuyor. Buna dünden razı olan âşık, bu sözü duyar duymaz “Hani o gün? Ben o gün için canımı veririm.” şeklinde sevinçle cevap veriyor. Bu ikinci sözü sorgulama ve ümitsizlik olarak da yorumlamak mümkün. O zaman mânâ büsbütün değişiyor. Âşık, “Hani o gün nerede? Ben o güne kadar can vermiş olurum.” şeklinde ümitsizce cevap vermiş de olabilir.

Can vermek: 1- Ölmek. 2- Bir şeyi, hayatını onun uğruna feda edecek kadar çok istemek. 3- Güçlendirmek ya da yaşar duruma getirmek.³³⁵

Divân şiirinde can, âşığın sevgiliye sunabileceği yegâne unsurdur. Canın sevgiliye verip onun vuslatına ermek diler ki bu yönüyle biraz tasavvufî bir anlayış. Sevgilinin yüz çevirmesi onu bitirir. Cefâ, âşık için bir iltifat mahiyetindedir. Yeter ki sevgili, âşığı bilmezlikten gelmesin. Onu tanımamazlık etmesin. Sevgili uğruna bütün varlığı olan canın fedâyâ her an hazırdır.

Edebî Sanatlar: **Zâtî’yâ** şeklinde seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor. “**Kanı o gün (hani o gün)?**” şeklinde soru sorulup **istifham sanatı** yapılıyor. “**Can vermek**” deyimini kullanılıp **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor. “**Can vermek**” deyimini hem “**ölmek**” hem de “**bir şeyi, hayatını onun uğruna feda edecek kadar çok istemek**” anlamlarına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

³³⁵ a.g.e. s.678.

1034

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 -+---/ -+---/ -+---/ -+-

- 1 Haşr olan yâr ile düşde haşre dek uyanmasun
 Uyanub fûrkât odına haşre dek o yanmasun

Nesre Çevirisi: Yâr ile düşte haşr olan haşre dek uyanmasın. Uyanıp haşre dek ayrılık ateşine yanmasın.

Açıklaması: Âşık, sevgilinin düşte dahi olsa başkalarınca görülmesini hoş karşılamaz. Bundan dolayı sevgiliyi düşünde görenlerin haşre dek uyanmamasını ister. Hatta bir beyitte âşık, sevgiliyi düşte görmesinler diye sabaha kadar feryâd ederek Mısır halkını uyutmamaktadır. (1007/2)

Diğerleri uyanamayınca sevgili sadece aşıkla kalacak. Fûrkât oduna yanmanın lezzetini alacak yani aşkı sadece o tadacak. Aslında rakiplere acır gibi görünüp kendinin durumunu sağlamlaştırıyor.

Birinci mısradaki düşte yâri görenlere beddua eden şâir, ikincide acıyor. Haşre dek uyanmamalarını istiyor. Çünkü uyandıkları takdirde, sevgiliyi yanlarında görmeyince feryâd edip inleyecekler ve haşre dek acı çekecekler. Böyle olmaması için uyanmamaları daha iyi.

Edebî Sanatlar: **Düş, uyanıp, uyanmasun** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. "**Haşr**" kelimesi tekrar edilip **tekrîr sanatı** yapılıyor. "**Fûrkât odı (ayrılık ateşi)**" tamlamasında ayrılık, ateşe benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor.

- 2 Dôstlar bir düşmanı iki sanub öldürmeyen
 Bu cihân içre ölüm hód birdir iki sanmasun

Nesre Çevirisi: Dostlar, bir düşmanı iki sanıp öldürmeyen kişi, iki sanmasın. Ölüm, bu cihan içinde birdir.

Açıklaması: Beyit, bir nasihat mahiyetinde. Ölümün insanlara bir defa geleceğini, insanın buna hazırlıklı olmasını ve kendini buna göre ayarlamasını tavsiye ediyor. Ölümü iki defa gelecek sanıp da hazırlıksız yakalanmamayı salık veriyor.

Ölüme yakalanan kişinin kurtulması, ikinci bir nasip elde etmesi imkânı olmadığını, ölümün ne zaman gelip çatacağını bilmenin mümkün olmadığını ancak bir defa ölümün geleceği gerçeğini ve gayrısının olmadığını bilerek tedbirli davranmayı öğütleyen bir beyit.

Edebî Sanatlar: **Dost-düşman; bir-iki** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor. **Bir-iki** sayıları tekrarlanıp **tekrîr sanatı** yapılıyor.

- 3 Şem-veş kan aglasun her dem şeb-i gamda rakîb
Dôstum yanar çerâgumdur benüm diflenmesün

Nesre Çevirisi: Rakîb, gam gecesinde her an mum gibi kan aglasın. Benim dostum, yanan cıramdır, hiç dinlenmesin.

Açıklaması: Rakîb ile âşık arasında süregelen bir düşmanlık vardır. (Rakîb (ağyâr) hakkında bilgi edinmek için 1012/4'e bakılabilir.) Rakîbin mum gibi eriyip bitmesini istiyor. (Mum hakkında bilgi için 1006/1'e bakılabilir.)

Rakîbin gam gecesinde kan ağlaması âşığın işine gelir. Çünkü bu durumdaki rakîb, sevgiliden uzak demektir. Âşık da zaten bunu ister. Sevgiliye kendisinden başkasının merbutiyyetine razı olamaz. Âşıklığın gereği -biraz gaddarâne de olsa- budur.

*Kan ağlamak: Bir zulümden, bir afetten, bir sıkıntıdan, büyük üzüntü duyup çok yakınmak.*³³⁶

Edebî Sanatlar: Mumun kan ağlaması teşhîs sanatıdır. “Kan ağlamak” deyimi kullanılıp irsal-i mesel sanatı ve mübalağa yapılıyor. Şem, şeb(gece), çerâğ kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir. Rakîb ile dost kelimeleri arasında tezat sanatı var. Dost kelimesiyle rakîb kastedilerek açık istiâre yapılıyor.

- 4 ‘Ârız-ı dil-berden ey çeşmüm haber vir göñlüme
Yüreğine su sep ol pijmürde-hâtır yanmasun

Nesre Çevirisi: Ey gözüm! Dilberin yanağından gönlüme haber ver. Yüreğine su serp (ki) o solgun gönül yanmasın.

Açıklaması: Göz (Çeşm, Dîde): Göz, devamlı ağladığından çeşm-i lü’lü-bâr, çeşm-i gevher-bâr vb. şekillerde ifade edilir. Gözyaşının kanlı oluşu “kan ağlamak” deyimi ile anlatılır.

*Âşık, sevgilinin semti toprağını gözüne sürme yapar. Gamlı gözlerine ayağını basması için eşiğine yüz koyar. Sevgilinin semtini gözyaşı ile sulayan âşık, gedâ olsa da kendini karaların ve denizlerin sultanı sayar...*³³⁷

*Yüreğine (soğuk) su serpmek: Duyduğu üzüntü, kaygı, sıkıntı; yeni ve ferahlatıcı bir durum ya da haber dolayısıyla hafiflemek.*³³⁸

Sevgiliden haber alamayan gönül, ayrılık acısıyla kavrulur. Sararır ve solar. Bunu teselli edecek ancak sevgiliden gelen güzel haberlerdir. Bu irtibatı sağlayabilecek araçlardan biri de gözdür. Göz, sevgiliyi görecek ve gönle sevgiliden haber verecektir ki gönül ferahlasın.

³³⁶ a.g.e. s.903.

³³⁷ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divâmı Tahlili, s.359.

³³⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.1130.

Edebî Sanatlar: Göz ve gönle insan vasıfları verilip **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Yürek, gönül, hâtır** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “Ey” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. “**Yüreğine (soğuk) su serpilmek**” deyimini kullanılıp **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor.

5 Zülfine bend eylemiş uslatmak için Zâfî’yi
Ussı var ise eger ‘ömründe hiç uslanmasın

Nesre Çevirisi: Zâfî’yi akıllandırmak için zülfüne bağlamış. Eğer aklı varsa ömründe hiç uslanmasın.

Açıklaması: Sevgili âşığı akıllansın diye zülfünün zinciri ile bağlıyor. Delileri akıllandırmak için eskiden zincire vururlarmış. (Zencîr için 1006/4’e bakılabilir.) Sevgilinin zülfüyle bağlanan âşık doğal olarak bu durumdan kurtulmak istemeyecektir. Bunun için de deliliğinin devam ettirmeye, deli olduğuna inandırmaya çalışacaktır.

Âşığın deli olarak nitelenmesine sebep olan sevgiliye olan muhabbeti, ona duyduğu aşktır. Bu aşkın verdiği ıztırâb ile inler, ah eder. Üstünü başını yırtar ve yakasını çâk eyler. Bu özellikleri hasebiyle deli damgası yer.

Sevgilinin saçının, âşığı uslansın diye bağladığı her ne kadar bir hayâlden öteye geçmese de bunun hayâlî bile âşığı heyecanlandırmaya yeter. Böyle bir durumla karşılaştığında yapması gerekenleri planlamaya sevk eder. Çünkü âşık, sevgilinin zülfüne kavuşmayı uzun süredir tasarlamaktadır. Böyle bir durum, âşiğe büyük bir lütuftur.

Edebî Sanatlar: **Zülf, bend eylemek; uslatmak (akıllandırmak), ussı (aklı), uslanmasın** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Delileri zincirle bağlama konusunda **telmih** yapılıyor.

1035

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Tâlib olsam bulmayam mı sen büt-i ra’nâyı ben
Bu meseldür Tâfirısın bulur nigârâ isteyen

Nesre Çevirisi: Talip olsam, güzel (bir) put (olan) seni bulamaz mıyım? Ey sevgili! Bu meseldir (ki) isteyen Tanrısını bulur.

Açıklaması: *Sevgili bir put kadar güzel olduğu için ona bu şekilde hitap edilir. Bazan da puttan daha güzel gösterilir. Meselâ, Çin putu onunla güzellik davasında bulunamaz. Çünkü, onun canı yoktur. Sevgiliye “büt-i gûyâ” demesi konuşma özelliğinden dolaydır.*³³⁹

Put kadar hatta ondan da güzel olan sevgiliye talip olan âşık, sevgiliyi istediği, aradığı taktirde bulabileceğini nitekim arayanın tanrısını dahi bulduğunu iddia ediyor.

³³⁹ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.201.

*Arayan Mevla'sını da bulur , belasını da: İyi erek yolunu tutanlar iyi ereğe, kötü erek yolunu tutanlar kötü ereğe ulaşırlar.*³⁴⁰

Edebî Sanatlar: Nigârâ ve put ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. “Arayan Mevla'sını da bulur , belasını da” atasözü kullanılıp irsal-i mesel sanatı yapılıyor.

2 Gördüm ey cân pâresi gözüm ısırđı lâ'lüfi
'Âşinâ gibi benümle 'âlem-i ervâhdan

Nesre Çevirisi: Ey can parçası! Dudağımı gördüm, gözüm ısırđı. Ruhlar âleminden benimle tanıdık gibiydi.

Açıklaması: *Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi, öteki dünyâ.*³⁴¹ (Âlem kelimesinin açıklaması için 1004/1'e bakılabilir.)

Âşık, sevgiliyi ruhlar âleminde tanımıştır ve o zamandan beri aşkı devam etmektedir. Dünya gözûyle sevgiliyi görme imkânı elde edince de âşina olmuştur. Kalbi ısınmış ve eski sevda uyanmıştır.

Sevgilinin, âşık için canı kadar hatta ondan da öte kıymet taşıdığı bilinen bir hakikattir. Bu sebeple âşık, sevgiliye “can parçası” diye sesleniyor. Âşığın hayatı, sevgiliye bağlıdır. Onsuz yaşaması mümkün görünmemektedir.

*Gözü ısırđmak (Bir kimseyi): Tanır gibi olmak, görmüşlüğü bulunmak.*³⁴²

Edebî Sanatlar: “Can parçası” olarak adlandırılan sevgili olup açık istiâre sanatı yapılıyor. “Ey” ünlem edatı olup nidâ sanatı yapılıyor. “Gözü ısırđmak” deyimini kullanılıp irsal-i mesel sanatı yapılıyor. “Görmek, gözü ısırđmak, âşinâ” kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurulurarak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

3 Bâgda billâhi 'arz it 'ârızufî mir'âtını
Ey yüzi gül gonca-leb görsün yüzi agın semen

Nesre Çevirisi: Allah için, yanağının aynasını bağda göster. Ey yüzü gül, gonca dudak (-lı sevgili)! Yasemin, yüzünün parlaklığını görsün.

Açıklaması: *Yasemen (yâsemen) f.i. Yasemin. Divân şiiirinde daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla anılır ve sevgilinin yanağıyla ilgili olarak gösterilir.*³⁴³

Yüzün güle teşbîhi, güle âit müşahâdeler ve telâkkiler cihetiyledir. Gülün kıvrım kıvrım oluşu, sevgili de yüzünü dürmek (= buruşturmamak) şeklinde ifâde edilmiştir ki bu cihetten hareketle “gözü kanımı dökünce içerken nazlanan güzeller gibi sevgili gül yüzünü dürer” ve “Ben bülbülünü görünce yüzünü gül gibi dürer, her hâlde kendisini sevdiğini seziyor” ifâdesinde sevgilinin işve ve nâzı anlatılmıştır. Tâze gül kırmızı olur: “dert ile kan ağladığımı

³⁴⁰ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -1, s.150.

³⁴¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.27.

³⁴² Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.816.

³⁴³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.568.

görünce ter olur (= ıslanır, tazeleşir), parlak yüzü tâze gül gibi kızarır” denilmesi bu cihettendir. Gül üzerinde örtü olmaz, bu sebeple yüz üzerinde saç arzû edilmemektedir. Gül, ateşe de teşbîh edilmektedir. Yalnız yüzün güle teşbîhi hâlinde ateş veya ateşle alâkalı unsurlar zikredildiği hâlde vech-i şebeh veya edât-ı teşbîh anılmamıştır...³⁴⁴

Gonca: Goncanın ağız kapalıdır ve içi görülmez. Bu cihetten ağız goncaya teşbîh edilir. Bu teşbîhde içerdeki kırmızılığın da rolünün bulunduğunu kaydetmek lâzımdır. Gonca aynı zamanda bir kinâyeye unsuru olarak zikredilmektedir ki sevgilinin ağzının vasfını demek için goncanın dehen olması, sevgilinin ağzının goncaya söyletmemesi veya sabâ yelinin, ağzının haberini goncadan araması, gonca sevgilinin ağzını vasf etti diye susenin hançer çekip itâbda bulunması, goncanın ağzından bir söz getirdi diye gülün giydiklerini çıkarıp sabâ yeline vermesi, goncaların ağız açıp gizlice söylemesi, sevgilinin ateşin dudaklarını andı diye goncanın ağzının tutuşup kıpkızıl yanması, goncanın güzârı sevgilinin yüzüne benzeterek ağzından hata çıkması bu neviden benzeyişlerdir.

Sevgilinin ağzının goncaya teşbîhi ile boyu, serviye; yanağı, lâleye; âşık da bülbüle teşbîh edilmektedir.³⁴⁵

Edebî Sanatlar: “Yüzü gül, gonca dudak” olarak tarif edilen **sevgili olup açık istiâre** yapılıyor. **Semen (yasemen)**, kıskançlık yönüyle insana benzetilip **teşhîs sanatı** yapılıyor. **“Ey”** ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. **“Bağ, gül, gonca, semen”** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

4 Cân eritdi oda köze düşdi çok cehd eyledi
Destüfi öperse hâtem öpsün ey sîmîn-beden

Nesre Çevirisi: Ey gümüş beden! Elimi öperse mühürlü yüzük öpsün. (Çünkü) Can eritti. Ateşe, köze düştü. Çok gayret eyledi.

Açıklaması: Yüzük, gümüş, altın gibi madenlerden yapılır. Bu madenler önce ateşte eritilir. Ardından bir kalıp içerisinde soğutulur. Törpülenip belli bir şekle büründürüldükten sonra kullanıma arz edilir. Bu ameliye çok uzun ve zahmetli bir iştir. Şâir, bu durumu yüzük zaviyesinden değerlendiriyor ve onun çok sıkıntı çekmiş olduğunu ileri sürüyor.

Bahsedilen sıkıntılara katlanan yüzük, sevgilinin elini öpmeye hak kazanmış oluyor. Bir taraftan yüzüğün yapılış işlemi anlatılırken öte yandan sevgiliye ulaşmanın, vuslatın zorluğu imâ ediliyor.

Gümüş bedenli olarak tarif edilen sevgiliden bahseden şâir, bu kelime ile aynı zamanda yüzüğün yapıldığı hammaddelerden birinin de adını zikretmiş oluyor.

Edebî Sanatlar: Sîmîn-beden (gümüş beden) olarak tarif edilen parlak yüzlü **sevgili olup açık istiâre** yapılıyor. **“Ey”** ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. **Yüzüğe** insan vasıflarından **“gayret etmek vs.”** yüklenip **teşhîs sanatı** yapılıyor. **“Eritmek, köz, od”** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

³⁴⁴ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, s. 139.

³⁴⁵ a.g.e. s.165.

- 5 Sen o mâhuî kaşlarından artuga baş egmedüfi
Eksügüm ey mâh-ı nev budur ki art eksülme sen

Nesre Çevirisi: Sen, o ayın kaşlarından başkasına baş eğmedin. Ey yeni ay! İsteğim budur ki sen, art eksilme.

Açıklaması: *Kaş: Mihrâb, Kible, Secdegâh: Kaşın bu unsurlara benzetilmesinin esasını kavisli şekil benzerliği teşkil eder. Ancak, bu tasavvurlarda şekil benzerliği yanında, sevgilinin âşığın nazarında kazandığı değer ve onu yüceltme duygusu; yüzün Kâ'be olarak tasavvuru, Kâ'be'nin Müslümanların ibâdet için yöneldikleri makam oluşu, kible ve secdegâhların yönünün Kâ'be'ye doğru oluşu önemli bir unsurdur. Tasavvuf açısından sevgilinin Allah oluşu sebebiyle zâhidin câminin mihrâbına yönelmesiyle, ârifin sevgilinin kaşlarını mihrâb kabul etmesi arasında fark yoktur. Çünkü sevgilinin yüzü Hakk'ın tecellî ettiği yerlerden biridir...*³⁴⁶

*Mâh- nev: 1- yeni ay. (bkz. Hilâl); 2- Kadın adı. 3- tas. Seyrû sülûk yoluna giren mübtedî, çile doldurmaya yeni başlamış derviş.*³⁴⁷

*Baş eğmek (Boyun eğmek): Güçlünün buyruğuna uymayı kabul etmek. Krş. "Boyun kesmek."*³⁴⁸

Şâir, yeni aya sevgiliden başkasına baş eğmediği için duâ ediyor. Onun hep atıp hiç eksilmemesini diliyor. Ancak bilinmelidir ki hilâl zaten hep artar hiç eksilmez. Hilâlden dolunay evresine doğru gider.

Edebî Sanatlar: **Mâh** ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. Yeni ayın sevgili karşısında baş eğmesi **teşhîs sanatıdır**. "**Art- eksil**" kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. Şâirin hilâl olan ayın atması için duâ etmesi **hüsni ta'lil sanatıdır**. Zaten artacaktır. **Mâh, mâh-ı nev** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

- 6 Rûz-ı vasla ey hilâl-ebürü kaçan irem didüm
Hişm idüb ol meh didi kim dir safia bayram kaçan

Nesre Çevirisi: "Ey hilâl kaşlı! Kavuşma gününe ne zaman ulaşayım."dedim. O ay (yüzlü), öfkelenip "Bayramın ne zaman olduğunu sana kim söyler."dedi.

Açıklaması: Şâir, muhayyilesinde sevgiliye vuslat gününün ne zaman olduğunu soruyor ve her zamanki gibi olumsuz cevap alıyor. Çünkü sevgiliye kavuşmak imkânı yo gibidir. Böyle bir soruyu da sevgiliye sorma imkânı yoktur.

Eski devirlerde –hatta günümüzde bile- hilâl-i 'ıyd gözlenerek bayramın zamanı tespit edilirdi. Âşık, bu tarihî hâdiseden istifade ile sevgiliye bayramı yani vuslat gününü soruyor. Bayram, âşık için sevgiliye kavuşulan andır. Âşık, başka bayram tanımaz. Diğerleri birer vesileden ibarettir. (1033/3)

³⁴⁶ Nejat Sefercioğlu, Nev'i Divâm'ının Tahlili, s.151.

³⁴⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.563.

³⁴⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.618.

Beyitte sevgilinin verdiği cevap, sevgili zaviyesinden vuslata bakış açısının ne olduğunu anlamak bakımından önemli. Sevgili, kavuşma gününü hep tehir eder ve gizli tutar. Bu âşığın liyâkatinin ölçülmesinde önemli bir basamaktır.

Edebî Sanatlar: **Hilâl-ebîrû (hilâl kaşu)** ve **meh (ay)** ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapıyor. “Ey” ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapıyor. “Kaçan irem (ne zaman ulaşayım), kim dir (kim söyler)” şeklinde soru sorulup **istifham sanatı** yapıyor. “Kaçan (ne zaman)” kelimesi tekrarlanıp **tekrâr sanatı** yapıyor.

7 ‘Ârızı gül goncalarla açılaldan gülşene
Zâtî’yâ olduk rakîbüñ gözlerine biz diken

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! (Sevgilinin)Yanağı, gül bahçesine gül-goncalarla açılaldan (beri) biz rakîbin gözüne diken olduk.

Açıklaması: Âşık ile sevgilinin diğer sevenleri arasında süregelen bir rekâbet vardır. Bu sebeple âşığı hoş görmezler. Beyitlerde bu durum sık sık dile getirilir. (Rakîb ile ilgili bilgi için 1012/4’e bakılabilir.)

Sevgili, gül bahçesinde gül ve goncalar arasında müstesna bir yere sahiptir. (Gonca için 1035/3’e bakılabilir.) Kıymetine paha biçilemez. Çevresi rakîpler tarafından kuşatılmış olup âşığın sevgiliye yaklaşması mümkün değildir. Nasıl gerçek bir gül, dikenleri sebebiyle tehlike arz ederse sevgili de gülşende bu durumdadır. Ama âşık, her tehlikeyi göze alacaktır. Çünkü aşk engel tanımaz.

Edebî Sanatlar: **Gül, gonca, gülşen, diken** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Zâtî’yâ (Ey Zâtî)** şeklinde seslenilerek **nidâ sanatı** yapıyor.

1036

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+-

1 Pisteh-i Bâg-ı İrem dirsem ‘aceb mi aña ben
Hey kıyâmet mâ-hasal dünyâda yokdur ol dehen

Nesre Çevirisi: Ben, ona irem bağının fıstığı dersem tuhaf mı olur? Dünyada (onun gibi) kıyametler koparan bir ağız daha yoktur.

Açıklaması: *İrem: Âd’ın oğlu Şeddâd’in cennete nazîre olarak yaptırdığı meşhur ve gayetle güzel bahçe ve köşk ki edebiyatımızda yalancı cennet, ma’mûr, âbâdan ve neşât-efzâ yer mânâsında ve ekseriya bağ sözü ile beraber kullanılmıştır.*³⁴⁹

Dudak, şekil ve lezzet bakımından fıstıktır. Fıstığın geçerli bir meze oluşu ve dudanın küçüklüğü sebebiyle nâdir olarak vasıflandırılması, bulunmaz ifâdesinin kullanılmasına sebep olur.³⁵⁰ (Dudak için 1009/2’ye bakılabilir.)

³⁴⁹ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.258.

³⁵⁰ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divânı’nın Tahlili, s.194.

Dudak övülüyor. Kıymetini belirtmek maksadı ile en nadide meyvelerle kıyas ediliyor. Hatta bu meyveleri de en güzellerinin bulunduğu irem bağı zikrediliyor. Güzelin dudacağının ne kadar güzel ve kıymetli olduğu bu benzetme yoluyla tarif ediliyor.

Burada şâir, “Dünyada yoktur ol dehen.” derken hem “Dünyada o dudacağın benzeri yoktur.” demek istiyor. Hem de “O dudak o kadar küçüktür ki âdetâ görünmez.” diyor.

Edebî Sanatlar: İrem bağının fıstığı ile kastedilen dudak olup açık istiâre yapılıyor. İrem kelimesiyle tarihî bir yer anılarak telmih sanatı yapılıyor. “Hey” kelimesinde nidâ sanatı var. “O dudak (gibisi) dünyada yoktur.” denilerek hem dudacağın küçüklüğü, görünmez oluşu hem de eşsiz oluşu kastedilerek tevriye sanatı yapılıyor.

2 İşigüfî koyub kimesne göke çıkmaz yapışub
Salsa Zöhre yire ger gîsûların idüb resen

Nesre Çevirisi: Eğer Zühre, saçlarını halat yapıp yere salsa (bile) kimse eşliğini bırakıp göğe çıkmaz.

Açıklaması: Zöhre: Seyyarelerin en güzeli ve en parlağı olan zöhre kadınları temsil eder, sanatkârane ve hayâlî olan şeylerle musıkî meselelerini aksettirir. Beyitlerde buna uygun olarak güzellik mefhumu ile birlikte ele alınır. “Zöhre-cebîn” sözü ile onun parlaklığına işaret edilir.

O, bir yerde güneş kadehi ile şarap sunan bir sâkî olarak hayâl edilmektedir. Musıkî unsurları (sâz, târ, nağme-i sünbûle, âheng-i nevâ vb.) ile ele alınır ve deffâf olarak tasavvur olunur...³⁵¹

Zühre, Çoban yıldızı, Venüs diye bilinen yıldızdır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi ve sanatkâr olurlar. Zühre, feleğin sâzendesi olarak bilinir. Yeşil ve parlak renkler ona aittir.

Bu yıldıza bakmak gönlü ferahlatır ve râha neşe doldururlar. Divân şiirinde çok zaman şarkı, aşk güzellik ve çalgı ile birlikte anılır. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs işte budur.

Saçın ipe teşbîhi “asmak, asılmak, çekmek, çekilmek v.s.” gibi ipe alâkalı tâbirler tarihiyledir. Böylece âşığın zülfü arzû etmekten vazgeçmeyeceğı, zülfe bağı olduğu, ifâde edilir. Zülf bu halde kâtil âleti kemende teşbîh olunmaktadır.

İpin diğer kullanıldığı husûslar vech-i şebek oluyor: Kaş sâyebâna, zülf çadır ipine; vuslât meydâna, güzellik bayrama, zülf salıncak ipine; çene çukuru susuz kuyuya, zülf kuyu ipine; veya çene çukuru girdâba, gönül balığa, zülf ipe teşbîh olunmaktadır.³⁵²

Yukarıda özelliklerini verdiğimiz Zöhre, saçlarını bir ip gibi dünya ya uzatsa ve âşıklara yanına çıkma fırsatı sunsa dahi âşıklar sevgilinin eşliğini bırakıp da gitmez. Çünkü güzellikte kıyas kabul etmeyen bir sevgilidir.

³⁵¹ Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, s.456.

³⁵² Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, s.103.

Edebî Sanatlar: **Zöhre**, saçlarını ip gibi uzatan bir güzele teşbîh olunarak **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Saç, ipe benzetilerek teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor.

- 3 Kimse zahm-ı fîşe-i ‘ışk ile bilmez derdümi
Hâl-i Ferhâdı ne bilsün başına tokunmayan

Nesre Çevirisi: Aşkın baltasının yarasıyla (olan) derdimi kimse bilmez. Başına gelmeyen Ferhad’ın halini ne bilsin.

Açıklaması: Ferhâd (Kûh-ken): Kûhken lâkabıyla da anılan Ferhâd, hemen hemen bütün beyitlerde dağ münâsebetiyle zikrediliyor. Bu cümleden olarak “ Bîsütûn kayası”, bu dağı delerken çektiği ıztırâb, bahis mevzûu edilmektedir. Ferhâd’ın sanatkârlığı, ustalığı muhtelif münâsebetlerle anılıyor...³⁵³ (1007/3)

Başına bir hal gelmek: Kötü bir duruma uğramak.³⁵⁴

Âşık, Ferhâd’ın derdinin benzerinin kendi başına da geldiğini söylüyor. Aşk elinden çok çile çektiğini ve ancak insanın bunu, başına gelince anladığı söyleniyor. Ferhâd, çok çile çekmiştir ancak sevgiliye de kavuşamadan göçmüştür. Âşık, kendi başına gelenleri açıkça zikretmiyor. Ancak, aşkın verdiği acıyı bir “kazma, nacak vs.” âletin vereceği maddî acıya teşbîh ediyor.

Edebî Sanatlar: **Aşkın baltasının yarası** denilerek aşk, baltaya benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. **Ferhâd** ismi anılarak kıssasına **telmiş** yapılıyor. **“Başına gelmek”** deyimini kullanılıp **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor.

- 4 Ey dür-i yek-dâne her mâhî olursa bir zebân
İdemez evsâf-ı dürr-i eşkümi bahr-ı ‘aden

Nesre Çevirisi: Ey eşi benzeri olmayan inci! Her balık bir dil olursa (dahi) Aden denizi gözyaşı incimin vasıflarını tarif edemez.

Açıklaması: Dürr-i Aden: Aden: Yemen’in cenûbunda, Ummân Denizi sahilinde bir kasabadır. Burada denizinden çıkarılan inciler büyük olurmuş.³⁵⁵ (İnci için 1009/5’e bakılabilir.)

İnci, sudan –yağmur suyundan- meydana geldiği için beyitte ikisi arasında alâka kuruluyor. Âşık, gözyaşı incisinin tarif edilemeyecek kadar güzel olduğunu iddia ediyor. Buna delil olarak da güzel ve büyük incilerin çıkarıldığı, incinin bol olup kıymetinin bilindiği bir yer olan Aden’i zikrediyor. Aden Denizi’ndeki balıklar konuşup da hep bir ağızdan tarif etseler bile vasıflarını anlatmayı bitiremeyeceklerini ileri sürüyor.

Şâirin yukarıdaki iddiasının sebebi, sevgiliye olan muhabbetinin derecesini tariften başka bir amaca yönelik değildir. Âşığın gözyaşı incisine sebep olan sevgiliye olan aşkıdır.

³⁵³ a.g.e. s. 67.

³⁵⁴ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.620.

³⁵⁵ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s. 181.

Edebî Sanatlar: Eşi benzeri olmayan inci denilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. “Her balık bir dil olsa dahi gözyaşı incimin vasıflarını anlatamaz.” denilerek mübalağa sanatı yapılıyor. “Ey” kelimesinde nidâ sanatı var. Aden Denizi, inci, balık kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

- 5 Yârı gördüm yakamı çâk eyledüm yârân didi
Zâtî’yâ budur seni âlemde gömleksiz koyan

Nesre Çevirisi: Yârı gördüm. Yakamı yırttım. Dostlar: “Ey Zâtî! Seni âlemde gömleksiz koyan budur.” dedi.

Açıklaması: *Yaka Yırtmak: Birinden nefret ve şikâyet ifâde ederken yaka çekmek âdetimizdir. Asabî kimselerin, zulme tahammül edemez hâle gelmiş olanların yakalarını çekerken yırtmaları mümkün şeylerdendir. Yaka çekmekle yırtmak arasında şiddet farkı gözetildiği içindir ki şâirlerimiz hep sonuncudan dem vurmuşlardır.*³⁵⁶

Şâirin yaka yırtışı, sevgiliye karşı olan aşkın dayanılmaz derecede oluşudur. Yârı görünce ona kalbini çıkarıp vermek ister de gömleğini yırtar. Bu, bir nevi delilik alâmetidir. Deliler de üstü başı yırtık bir hâlde dolaşırlar.

Şâir, aslında bilinen bir hâkikati tekrar ediyor. Kendi kendine seslenip gömleğinin neden yırtıldığı söylüyor. Bu olayın sevgiliden dolayı olduğunu açıklıyor.

Edebî Sanatlar: **Yaka, çak eylemek, gömlek; yâr, yârân** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “Zâtî’yâ” kelimesinde **nidâ sanatı** var.

1037

Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün
+ --- / + --- / + --- / + - - -

- 1 Eger kim havf idersefi bu gözümüfi kanlu yaşından
Dem-â-dem gel görün çeşme pıfıarı avla başından

Nesre Çevirisi: Eğer sen bu gözümün kanlı yaşından korkarsan zaman zaman gel gözüme görün (de) pınarı başından avla.

Açıklaması: *Gözyaşı (Sirişk): Gözyaşı divânda en çok sözü edilen unsurlardan biridir. Âşıkla ilgili tasavvurların büyük bir kısmında yer alır. Göz, gönül ve beden ile yakından ilgilidir ve bunlarla ilgili tasavvurların çoğunda bulunur. Gözyaşının kaynağı gönül, dökülüp saçıldığı yer göz ve bu yaşlardan etkilenen çoğu zaman sinedir.*

Gözyaşı, gönüldeki sırların açığa vurulmasına sebep olur. Gözyaşının en belirgin vasıfları kanlı oluşu, dökülüp saçılmasıdır. Tane tane dökülüşiyle değişik tasavvurlara konu olur. Âşığın ateş dolu gönlünden çıktığı için ateş gibi yakıcı olan gözyaşı, sinedeki ateşi söndüren bir su olarak da düşünülür. Ağlayan bir insanın ferahlamasıyla bu tasavvur arasında ilgi vardır.

³⁵⁶ a.g.e. s. 458.

Yağmur, yıldız ve sel olacak kadar bol olduğu düşünülen gözyaşı, yine aynı özelliği sebebiyle deryâdir. Tasavvuf açısından çokluğu sebebiyle kesret ve sevgilinin yüzünü görmeye engel bir perdedir. Âşığı sevgiliye ulaştıracak bir yol, âşığa, ulaşacağı hedefi gösteren bir kılavuzdur. Değer ve şekil bakımından değerli maden ve taşlara, bunlardan yapılmış eşyaya benzetilir.³⁵⁷

Pınar, suyun çıktığı, kaynadığı menfeze verilen addır. Şâir, kanlı gözyaşından hoşlanmayan sevgiliye sık sık âşığa görünmek suretiyle pınarı başından avlamasını tavsiye ediyor. Gözyaşının kaynağı gönül pınarıdır. Sevgili, âşığa görünüp gönlünü hoşnut ederek gözünün kan ağlamasını engelleyebilecektir.

Âşık, sevgiliye kan ağlamamı istemiyorsan beni ayrılık özlemiyle ağlatma, zaman zaman gözüme görün de pınara benzeyen gözümün yaşını kes demek istiyor.

Edebî Sanatlar: **Göz, kanlı yaş, çeşme, pınar, görünmek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Gözden kanlı yaş gelmesi **mübalağa sanatı**.

2 Kemend-i mihnet-ü-tavk-ı belâyı boynuma aldım
Neler geçdi esîr-i şâh-ı 'ışkûñ gör ki başından

Nesre Çevirisi: Belâ halkasını ve mihnet kemendini boynuma aldım. Gör ki aşk padişahının esirinin başından neler geçti.

Açıklaması: Sevgilinin pâdişâha benzetilmesi, güzelliğin veya âşığın gönlünün memlekete, âşığın ve bütün bağluların kula teşbîhi cihetyledir. Pâdişâh veya pâdişâh-kul münasebeti hususunda teşekkül etmiş gelenekler, görenekler, telâkkiler bu teşbîhin tamamlayıcı unsurları olarak beyitte zikredilir.

Sevgili pâdişâha, âşık da kapısında veya maiyetinde bulunan kula teşbîh edilir. Bu takdirde: Sevgilinin âşığa gülmemesi hatâdır, çünkü efendi kapısında kul garib olmaz; âşık bir bûse alınca sevgilinin, onun ağzına sövmesi keremindedir, çünkü sultan ihsânda bulunur; her gün âşık sevgiliden gam umarsa şaşılmalıdır; sultanın kulumu beslemesi "âdet-i meşhûr" dur; güneş ve ay sevgilinin eşiğini kullar gibi dolandır, çünkü pâdişâhı her gece beklemek âdetidir; âşık gönüle, gönül de sevgiliye esirdir, bu cihetten âşık kulunun kuludur; pâdişâha kul olanlar, onun kapısından ayrılmak istemezler...³⁵⁸

Başından geçmek: Vaktiyle böyle bir durumla karşılaşmış olmak.³⁵⁹

Âşık, şâh olan sevgilinin esîri iken çok sıkıntı çekiyor. Fakat bu sıkıntı âşık için mutluluk vericidir. Sevgilinin tegafülüne kıyasla iltifat mesabesindedir.

Edebî Sanatlar: **Kemend, tavk (tasma) esîr, boyna almak; mihnet, belâ** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. "**Başından geçmek**" deyimini kullanılıp **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor. "**Başından**

³⁵⁷ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divâm'ın Tahlili, s.293.

³⁵⁸ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divâm'ın Tahlili, s.92.

³⁵⁹ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.622.

geçmek” deyimi hem “âşığın başından bir çok olayın geçtiğini” hem de “kemendin baştan geçirilmesini” anlatacak şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor.

- 3 Anı bâlîn idinmek rûz-u-şeb başum yüzüm üzre
Eger bir taş ura iç işiginüñ baña taşından

Nesre Çevirisi: Eğer bana iç eşiginin taşından bir taş vursa onu gece gündüz yastık edinmek başım yüzüm üstüne (dir).

Açıklaması: Âşık, sevgilinin kapısının eşğinde gece gündüz bekler. Sevgiliyi görme ümidiyle orayı kendine mekân edinir. Bu arada sevgili bu duruma kızıp da evin iç tarafından bir taş atacak olsa âşık mutlu olur. Çünkü sevgiliye daha yakın olan bir nesneye, sevgilinin eline değmiş, onun elinden çıkmış bir taşta yüz sürmek âşık için çok büyük bir mutluluktur.

Görünüşte taş vurma hâdiseyi olumsuz bir olay dahi olsa bu durum Divân edebiyatı âşığı zaviyesinden bakıldığında bambaşka bir şekil kazanır. Âşığı mutlu eden bir hâdiseye dönüşür.

Edebî Sanatlar: **Gece-gündüz, taş-yastık** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. **Eşik, taş, taş vurmak** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “İç-taş” kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır.

- 4 Kemân-ı hile kurmuşdur du’â okı hazer eyle
O servüñ togruluk görmüş degüldür kimse kaşından

Nesre Çevirisi: Duâ oku, hile yayını kurmuştur, sakın. O servinin kaşından kimse doğruluk görmüş değildir.

Açıklaması: Sevgilinin kaşları yaya, kirpikleri ve gamzesi ise oka benzetilir. Sevgili kaşının yayını çekip kirpik veya gamze oklarıyla âşığı avlar.

Kaş, yaratılışı itibarıyla eğridir. Ancak şâir, bunu yaratılışa değil de hileye, düzenbazlığa bağlıyor ve sakınması için âşığı uyarıyor.

Sevgili servi boylu ile dosdoğrudur. Fakat kaşı eğridir ve hiçbir âşık, sevgilinin kaşından doğruluk görmemiştir. Kaş, gamze ve kirpiklerle beraber hep avcı konumundadır. Tehlike arz etmektedir. Sakınılması gerekir. Çünkü ondan iyilik gören olmamıştır.

Edebî Sanatlar: **Servi** olarak adlandırılan **uzun boylu sevgili** olup **açık istiâre** yapıyor. **Kemân, kaş; doğruluk, servi** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Kaş** kişileştirilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Doğruluk- kaş** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

- 5 İlâhî aş ile halvâ pişirmekde rakîb üstâd
Nasîb it Zâfî'ye halvâsı ile anuî aşından

Nesre Çevirisi: Rakîb, aş ile helva pişirmekte üstâddır. Ey Allah'ım! Zâfî'ye onun helvasıyla aşından nasîb et.

Açıklaması: Rakîb ile ilgili bilgi edinmek için 1034/3'e bakılabilir. Rakîbin helva ve aş pişiriyor olması öylesine söylenen sözlerdir. Asıl maksat ikinci musrada gizlidir. Şâir, rakîbin öldüğünü görmek istemektedir.

"Rakîbin helvasıyla aşından nasîb et."derken rakîbin ölmesini ister ve ölümü ardından âdetlerde olduğu üzere pişirilip dağıtılan helva ve aştan yiyebilmek için duâ eder. Çünkü rakîb, sevgili ile âşık arasında büyük bir engeldir.

Edebî Sanatlar: **Aş, helva, pişirmek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. "**İlâhî**" kelimesinde **nidâ sanatı** vardır. Ölen bir kimsenin ardından helva ve aş pişirilmesi âdetine **telmih** yapılıyor.

1038

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Âb-ı Hızr-ı lâ'lüfîe mâyil olanlar ölmesün
Aña cânlar virmeyen 'âlemde dirlik bulmasun

Nesre Çevirisi: (Senin) Dudağının âb-ı hayâtına meyledenler ölmesin. Ona canlar vermeyenler âlemde dirlik bulmasın.

Açıklaması: *Dudağın, Hz. İsa ve Âb-ı hayât ile ilgisi, can verme özelliğine dayanır. Beyitlerde dudak için "Mesîh-âsa", "dem-i cân-bahş", rûh-ı cân-bahş" ve "İsî-leb" terkipleri içinde yer alan dudak, Hz. İsa'nın ölümleri diriltme özelliğine sâhip olarak düşünülür. Hasta olan âşığı sıhhate kavuşturan tek şey sevgilinin dudağıdır...*

Beyitlerde, Âb-ı hayvân, Âb-ı hayât, çeşme-i hayvân ve çeşme-i Hızr olarak vasıflandırılan dudak, ölümsüzlük bahşetmesi sebebiyle bu unsurlarla ilgilidir. Ayva tüyleri, bu âb-ı hayvân'ın çevresinde biten sebzdır. Âşığın Hızr, İskender ve câm-ı Cem gibi dünyâyı devretmesi, sevgilinin dudağının âb-ı hayvân oluşundandır. (bkz. : Hat mad.)³⁶⁰

Âşık, sevgili uğrunda can vermeye hazırdır. Çünkü sevgilinin can-bahş olan dudakları onu yeniden diriletecektir. Bunu bilmeyen ve sevgili uğruna can vermek istemeyenleri kınayan şâir, onlara beddua ediyor. Onların dünyada dirlik bulmamasını istiyor.

Edebî Sanatlar: **Dudağının ölümsüzlük suyu** terkinde dudak, ölümsüzlük suyuna benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. Hızr kelimesiyle **telmih** yapılıyor. "Can vermek, ölmek" kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatının** yapıldığı tespit edilebilir. **Ölmek-dirlik** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

³⁶⁰ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.192-193.

2 Hâr-ı hecrûnde senüfî ey gonca-i handân benüm
Göreyin akladugum görüb gelenler gülmesün

Nesre Çevirisi: Ey gülen gonca! Senin ayrılığının (bir) diken (olduğunda) ağladığımı görüp gelenler gülmesin, göreyim.

Açıklaması: Ayrılık, âşık için katlanılması en zor acılardan biridir. Hatta en zordur. Bu hâlde olan âşık, sürekli ağlar. Ayrılık acısı, gönle adetâ bir diken gibi saplanır. Öyle çok ağlar ki çevresine toplananlar olur. Onun ağladığını görenler de genellikle rakîplerdir.

Âşığı bu hâlde gören râkipler tabii olarak sevinecek ve güleceklerdir. Ancak âşık, bunu bildiği için duâ ediyor. Gülmemelerini diliyor.

Sevgili, özellikle dudağının belli belirsiz oluşu hasebiyle goncaya teşbîh olunur. Goncanın ağzı kapalıdır. Güldüğü görülmez. (Gonca için 1035/3'e bakılabilir.)

Edebî Sanatlar: **Gülen gonca** olarak adlandırılan sevgili olup açık istiâre yapıyor. "Ey" ünlem edatı olup **nidâ sanatı** var. **Gülmek-ağlamak** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. "**Ayrılığının dikenini**" terkinde ayrılık, dikene benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapıyor.

3 Beñzi solmuş görüb ben bendeye rahm eyledüñ
Gül gibi şâhum güler beñzüñ cihânda solmasun

Nesre Çevirisi: Benzimi solmuş görünce, ben esfrine rahmet eyledin. Ey şâhum! Gül gibi gülen benzin cihanda solmasın.

Açıklaması: Sevgili, şâh; âşık da onun azat kabul etmez kölesidir. Şâh, kölesine merhamet ederse bu onun yüceliğindedir. (Şâh için 1037/2'ye bakılabilir.)

Şâirin hayâline göre, solgun benizli âşığı gören sevgili ona rahmet etmiştir. Âşık, solgun benziyle hastadır. Sevgili ona hastalığı yönünden şefkat gösteriyor. Ancak âşık, memnun olmuşa benzer ki sevgilinin gül gibi gülen yüzünün solmamasını diliyor.

"Rahm etmek" ile "rahmet" kelimesi arasında bir ilgi kurularak rahmetin halk arasında yağmura verilen bir isim olduğu akla getirilirse solmamak kelimesi de başka anlamlar kazanır. Yağmurun yağması ile bitkiler v.s. solmaktan kurtulur ve cihana bir tazelik ve canlılık gelir. Burada sevgilinin yüzünün güle benzetilmesiyle gülün rahmete ihtiyacı oluşu da göz önünde tutulmalıdır.

Edebî Sanatlar: **Şah** ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapıyor. **Şah, köle, rahm eylemek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Benze** insan vasfı olan "**gülme**" yakıştırılıp **teşhîs sanatı** yapıyor.

- 4 Pür-hevâyem ney gibi sanduñi tehi ifler beni
Nâlišümden bu cihân billâhi nice tolmasun

Nesre Çevirisi: Beni ney gibi boş inler sandın. (Fakat ben), Hevâ (heves, arzû) doluyum. Allah için! Bu cihan inleyişimden nasıl dolmasın?

Açıklaması: *Ney: f.i. Ney. Aslı nây'dır. Kamıştan yapılmış, bir arşın uzunluğunda nefesli bir çalgıdır. Ney çalana neyzen veya nâyî denir. Özellikle Mevlevîler arasında çok itibar gören sazdır. Sesi yanık ve lâhûfîdir. Rivâyete göre Peygamberimiz İlahî aşk sırrını Hz. Ali*ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medîne dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüş ve taşmıştır. Su, her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş.*

Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeye başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlahî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesadüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış. O günden sonra ney, bir ilhâm kaynağı olmuştur. Mevlânâ, Mesnevî'sine neyi anlatarak başlar. Divân şiirinde özellikle Mevlevî şâirlerce neyin adı çokça anılır.³⁶¹

Âşık, neyden daha fazla inlediğini ve bu inlemesinin bütün dünyayı doldurduğunu ileri sürüyor. Bu inleme, sevgiliye duyulan aşkın verdiği ızdırâbın bir mahsulüdür. Âşık, bu sebepten inler. Aşk acısı öyle fazladır ki inlemesi cihanı kaplar.

Edebî Sanatlar: **Ney, heva, inlemek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Ney'e "inleme" vasfı yüklenip **teşhîs sanatı** yapılıyor. Âşığın inleyişinin dünyayı doldurması **mübalâğa sanatı**. "Nasıl dolmasın" şeklinde soru sorulup **istifham sanatı** yapılıyor. **Hevâ** kelimesi hem **hava** hem de **heves, arzu** anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor. **Pür-tehi** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

- 5 Cümle 'âlem cür'a-dân-ı lâ'lüfîe hayrândur
Billâh ol esrâra Zâtî nice hayrân olmasun

Nesre Çevirisi: Bütün âlem, şarap artıklarının döküldüğü kap olan dudağına hayrandır. Allah için! Zâtî, o esrara nasıl hayran olmasın?

Açıklaması: *Cür'a-dân: 1- İçki kadehinin dibinde kalan kısmı. 2- Şarap artıklarının döküldüğü kap.*³⁶²

Sevgilinin dudağı, biraz uygunsuz gözükmele birlikte içki meclislerinde kalan şarabın döküldüğü kaba benzetiliyor. İçki meclisinde şarap için mahmurlaşanlar kadehin dibinde kalan tortuyu yukarıda adı geçen kaba dökerken içkinin verdiği sarhoşlukla bu kaba hayran hayran bakarlar. Şâir bunu, sevgilinin dudağına hayran hayran bakış ile tevil ediyor.

³⁶¹ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.429.

³⁶² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.148.

Esrâr: 1- Gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler. 2- Hint kenevirinden çıkarılan, uyuşturucu ve sarhoş edici te'sirleri olan bir zehir. [kelime, müfret olarak kullanılır].³⁶³

Dudak, Divân şiiirinde varla yok arası bir mahiyettedir. Görülmez. Bu sebeple şâir, “O esrâra bakan –sevgilinin dudağına bakan- niçin hayran olmasın?” diyor.

Edebî Sanatlar: Şarap artıklarının döküldüğü kap olan dudak (cür'a-dân-ı lâ'l) terkininde **dudak, şarap artıklarının döküldüğü kaba** benzetilip **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılıyor. **Esrâr, hayran olmak** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatı yapıldığı tespit edilebilir. “Nice hayrân olmasın? (Nasıl hayran olmasın?)” şeklinde soru sorulup **istifham** sanatı yapılıyor.

1039

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+---

1- Ey gönül her kim çekerse hecr-i cânân acısın
Şehd-ü-şekkerden lezîz idrâk ider cân acısın

Nesre Çevirisi: Ey gönül! Her kim sevgilinin ayrılığı acısını çekerse can acısını bal ve şekerden leziz bilir.

Açıklaması: Hasret, Fûrkât (Fîrâk, Hicr, Hicrân): Hasret ve ayrılık, âşığın devamlı içinde bulunduğu bir durumdur. Sevgilinin ilgisizliğinin ve vefâsızlığının neticesi olan bu durum, âşığın sıkıntılarının ve üzüntülerinin de en önemli kaynağıdır. Gönül ayinesine kat kat keder veren de, âşığın devamlı oruçlu olmasına sebep olan da ayrılıktır. Ayrılık ve hasretin, âşık için cehennemden farkı yoktur. Bir kıyâmet habercisi olarak düşünülür. Çâresi vuslat olan bir hastalık, bir zehirdir. Ayrılıkla ölüm arasında âşık için bir fark yoktur. Dâr-ı dünyâda âşık için musibetlerin en büyüğü ayrılıktır. Ancak, âşık bu durumu kabullenmiştir. Çünkü ayrılık onun alın yazısıdır. Belânın anne, gamın akran kabul edildiği yerde ayrılık, âşığın babasıdır.³⁶⁴

Sevgiliden ayrı olamayan ve onun zulmüne maruz kalan âşık için –eğer ayrılık acısını daha önce tatmış ise- çekilen acılar tatlı gelir. Bunlar ayrılık acısı yanında hiç hükmündedir.

Edebî Sanatlar: **Gönül**, kendisine seslenilerek kişileştirilip **teşhîs** sanatı yapılıyor. “Ey” ünlem edatı olup **nidâ** sanatı var. **Şehd, şeker, lezîz; can, cânân, gönül** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb** sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

³⁶³ a.g.e. s.235.

³⁶⁴ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.305.

- 2 Râziyam cân acısın cân-ü-göñülde çekmege
Yâ İlâhî tek baña gösterme hicrân acısın

Nesre Çevirisi: Ey Allah'ım! Can acısını can ü gönülden çekmeye razıyım. Tek bana ayrılık acısını gösterme.

Açıklaması: Önceki beytin anlamını tekrarlayan bir beyit. Ayrılık acısının ne kadar büyük olduğunu anlatıyor. Ayrılık acısını göstermemesi için Allah'a yalvarıyor. Çünkü âşığın en çok korktuğu durum ayrılık acısıdır. Âşık, vuslata erince bir gün ayrılığın başa gelebileceği endişesiyle ağlar. Divân şiirinde en fazla üzerinde durulan mevzular arasındadır.

Edebî Sanatlar: **Can, gönül** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Yâ İlâhî**”de seslenme anlamı olup **nidâ sanatı** var.

- 3 Çün beni acıtdı acı yaşum eyle dökeyin
Yir yüzünde her ne kim var ise yek-sân acısın

Nesre Çevirisi: Madem ki beni acıttı. Acı gözyaşımı öyle dökeyim (ki) yeryüzünde her kim var ise beraber (bana) acısın.

Açıklaması: *Çün: 1- Gibi. (bkz.: çün). 2- Nasıl, nice. 3- Çünkü, mâdemki.*³⁶⁵

*Yek-sân: 1- Düz. (bkz. müstevî). 2- Bir, beraber.(müsâvî). 3- Her zaman, bir düziye.*³⁶⁶

Sevgili, âşığına sıkıntı çektirmekten, ona cevr ü cefâ eylemekten zevk alır. Âşık da bu eziyetlere katlandığı, sabır ve kararını muhafaza edebildiği müddetçe kıymet kazanır. Sevgili katında değeri artar.

Âşık, acıları dayanılmaz hâle gelince ağlar, gözyaşı döker. Bunlar âşığın çektiklerinin delilleridir. Çokluğu âşık için övünç vesilesidir. Beyitte de âşık, gözyaşını çok fazla dökeceğini ve bunu gören bütün dünya halkının, kendine hep beraber acıyacağını ileri sürüyor. Bunun olabilmesi için gözyaşının dünyanın her tarafına yayılması lâzımdır ki bu, gözyaşının dünyayı kaplayacak bir sel olması anlamını taşıyor.

Edebî Sanatlar: “**Acı yaşım, dökmek, acıtmak, acısın**” kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Öyle dökeyim**” deyen şâir, dünya halkının tamamının görebileceği kadar çok gözyaşı dökmeyi tasarlamak suretiyle **mübalâğa sanatı** yapıyor. “Acı” kelimesi birincide “**tadı hoş olmayan, ağzı yakan**” anlamında ikinci mısırda “**acımak, merhamet etmek**” anlamında kullanılıp **cinas sanatı** yapıyor.

³⁶⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.159.

³⁶⁶ a.g.e. s. 1159.

- 4 Hem-demümdür rûz-u-şeb bahr-i gam-ı dil-dârda
Acır ise hâlûme eşk-i dür-efşân acısın

Nesre Çevirisi: Sevgilinin gam denizinde gece ve gündüz arkadaşıdır. Hâlîme acırsa inci saçan gözyaşı acısın.

Açıklaması: *Âşık, devamlı gam, gussa, dert, belâ ve elem içindedir. Omun için ah ve feryât eder, gözyaşı döker. Sinesi ve vücudu yaralar içindedir. Bunlara sebep, sevgilinin cevri, cefâsı, hasretidir. Gam-ı cânân, derd-i dilber vb. sözlerle sevgilinin aşkı ve onun verdiği acı (gam-ı aşk) kastedilmektedir. Şâm-ı gam, şeb-i gam ise ayrılık gecesi için kullanılır. Âşık, gam köşesinde hasta ve bîçaredir. Sinesi ateşler içinde yanar. Oraya girse gam bile dayanamaz. Beli gam yükü ile bükülmüştür. Omun gıdası sevgilinin gamıdır...*³⁶⁷

Gece ve gündüz gam denizinde kaldığı için âşık, gece ve gündüz ile dost olmuştur. Bu durum gam ve kederin uzun sürdüğünün alâmetidir. Bu gamla içi yanan âşığın acısını teskin edecek, ferahlık verecek olan ise gözyaşıdır. Çünkü insan ağlayınca ferahlar.

Edebî Sanatlar: “Gam denizi” terkininde gam, denize benzetilip teşbîh-i belîğ sanatı yapılıyor. Gece-gündüz dost kabul edilerek teşhîs sanatı yapılıyor. Gece-gündüz arasında tezat sanatı var. “İnci saçan gözyaşı” terkininde inci olarak nitelendirilen gözyaşı tanesî olup açık istiâre sanatı var. Deniz, inci kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle tenâsüb sanatı yapıldığı tespit edilebilir.

- 5 Gayrı meclisde şarâb-ı telh degmiş la'lüñe
Zâtî'ye gösterdi devrân ah kim cân acısın

Nesre Çevirisi: Yabancı bir mecliste (senin) dudağına acı şarap değmiş. Ah ki zaman Zâtî'ye can acısını gösterdi.

Açıklaması: *Bezm içki ve eğlence (ayş u nûş, işret, ayş u tarab) meclisidir. Orada yenilir, içilir, sohbet edilir, musikî dinlenir, raks seyredilir. Bezmin belli başlı unsurları sâkî (veya sevgili), mutrib, gazel-hân, rakkas ve tanbur, ney, def vb. musikî aletleriyle şarap, meze, kadeh, surahi, mum vb. dir.*³⁶⁸

Sevgili mecliste âşık dışındakilerle –âğyar olmalı- içki içmiş. Sevgilinin dudağına acı şarap değmesinden bu anlaşılıyor. Çünkü âşık, sevgili ile adetâ bütünleşmiştir. Zaten âşığın canı sevgilidedir. Bu sebepten âşık, sevgilinin karşılaştığı kötü bir durumu anında hissediyor, hissedâr oluyor.

*Telh (f.s.): Acı. (bkz. mürr).*³⁶⁹

Âşığın, sevgili ile ayrılmaz bir bütün teşkil etmesi yanında kıskançlık da söz konusudur.

Edebî Sanatlar: **Meclis, şarâb-ı telh (acı şarap), dudak, değmek** kelimelerinin anlam ilgisi göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Devrân (zaman, devir) kişileştirilip **teşhîs sanatı** yapılıyor.

1040

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün
+---- / +---- / + --

- 1 Nigârâ hem-dem-i agyâr imişsin
Dirîgâ bir gül-i pür-hâr imişsin

Nesre Çevirisi: Ey sevgili! Yabancılara dostmuşsun. Yazık! Dikenlerle dolu bir gülmüşün.

Açıklaması: Ağyâr, yâr ve âşık, Divan edebiyatındaki aşk üçgenini oluşturur. Râkib olarak da bilinen ağyâr, âşığın şikâyetlerine maruz kalır. Onun için kötü, çirkin, zararlı ve zâlimdir. Âşığın nazarında o, sevgili ile sıkı münasebettedir. Sevgilinin çevresinden asla uzaklaşmadığı için âşığı da sevgiliye yaklaştırmaz.

Âgyar, çoğul bir kelime olup birden fazla râkib kastedilmektedir. Âşık, onları değişik mahlukata benzetir ve diken, belâ, mekes, kara yüzlü sıfatlarını yakıştırır.

*Gülün dikenî âşığın râkibidir. Ancak gül ile diken iyilik ile kötülük, kolay ile zor, dost ile düşman vs. zıtlıkların timsalidir.*³⁷⁰

Gül, güzeldir. Fakat dikenler onun çevresinde oluşlarıyla onda bir eksiklik gibi görünürler. Sevgilinin yabancılara dostluk etmesi, onlarla aynı meclisi paylaşması da onda bir eksiklik gibi düşünülür. Bu âşık, için üzücü bir durumdur. Bundan devamlı surette yakınır.

Edebî Sanatlar: “Nigârâ(ey nigâr), Dirîgâ (yazık)” kelimelerinde **nida sanatı** yapılıyor. Nigârâ ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiare sanatı** var. Birinci mısradaki “nigârâ-agyâr” kelimelerine mukabil ikincide “gül-diken” kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i müretteb sanatı** yapılıyor.

- 2 Seni gâyet vefâsız dirler idi
Begüm didüklerince var imişsin

Nesre Çevirisi: Seni (-n için) gayet vefasız derlerdi. Beyim, dedikleri kadar varmışsın.

Açıklaması: Sevgili vefâsızdır. Sözünde durmaz. Dostluğu ve sevgiyi devam ettirmek için hiçbir çabada bulunmaz. Âşığa bağlanmaz. Âşığın sevgisine karşılık vermez. Onun vefâsızlığı dillere destandır. Âşık da bunu duymuş fakat inanmamıştır. Ancak sevgilinin duyarsızlığına, vefâsızlığına muhatap olunca idrak edebilmiştir.

Bey sıfatını şâir, sevgili için kullanıyor. “Bey” makamının şâirin yaşadığı dönemdeki kıymeti gözönünde bulundurulursa sevgiliye verilen kıymet ortaya çıkacaktır. Beyim kelimesi sevilen kimseler için özellikle kullanılır.

³⁷⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 208.

Edebî Sanatlar: **Begüm** kelimesi ile **sevgili** kastedilerek **açık istiare** yapıyor.

- 3 Baña diller virürsin acı acı
Be hey zâlim ne tatlu yâr imişsin

Nesre Çevirisi: Bana acı acı diller verirsin. Be hey zâlim! Ne tatlı yâr imişsin.

Açıklaması: Sevgilinin acı acı diller vermesi, âşığı azarlaması, ona kötü sözler söylemesidir. Sevgili, âşığa hiç iltifât etmez, ona kötü davranır. Buna rağmen âşık onun azarlamasını da iltifât sayar ve mutlu olur.

Sevgili her zaman tatlıdır, şirindir ve güzeldir. Ona kötü sıfatlar yakışmaz. Ne kadar eziyet de etse her hâli âşığa tatlı gelir. Onu görmek, sesini duymak veya herhangi bir şekilde onunla ilgilenmesi âşık için büyük bir mutluluk kaynağıdır.

Edebî Sanatlar: “**Be hey zâlim**” ile sevgiliye seslenerek hem **nidâ** hem de **açık istiare sanatı** yapıyor. **Acı – tath** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. Ayrıca **acı** ve **tatlı** kelimeleri **mecaz** anlamda kullanılmıştır.

- 4 Rakîbün sohbetine cân virürsin
Muhîbünden velî bîzâr imişsin

Nesre Çevirisi: Râkibin sohbetine can verirsin fakat seni sevenden bıkmış sıklımışsın.

Açıklaması: *Muhibb: 1- Seven, sevgi besleyen, dost. 2- i. Erkek adı.³⁷¹ Âşık, seven. (Tas.) a)Mevlevîlikte ve Bektaşîlikte tarîkate giren kimse, yeni mürid. Muhibbin derecesi yükselince derviş olur. b) Tarîkate ve tasavvufa ilgi duyduğu ve sıcak baktığı halde henüz şeyhe bağlanmamış kimselere de son zamanlarda muhib (sempatizan tâlib) denilmiştir.³⁷²*

Velî: Velâkin, ammâ, fakat. (bkz.lîk.)³⁷³

Bîzâr: Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün.³⁷⁴

Can vermek: 1-) Ölmek.

2-) Bir şeyi hayatını onun uğruna feda edecek kadar çok istemek.

3-) Güçlendirmek ya da yaşar duruma getirmek.³⁷⁵

Sevgili, ile râkib ve âşık arasında süregelen durumu yukarıda ifade ettik. Âşık, sevgilinin hiçbir surette başkalarına muhatap olmasına razı değil. Bunu da sık sık dile getiriyor. Beyit de bunun ifadesi.

³⁷¹ Ferit Devellioglu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.672.

³⁷² Süleyman Uludağ, Tasavvufî Terimler Sözlüğü, s. 375.

³⁷³ Ferit Devellioglu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1146.

³⁷⁴ a.g.e. s.112.

³⁷⁵ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s.678.

Beyitte velî kelimesi bağlaç görevinde kullanılmış. Bu sebeple kelimedden başka bir anlam çıkarmak mümkün görünmüyor. Yalnız muhib ve sohbet kelimeleri tasavvufî açıdan ele alınabilir. Bu kelimeler hem tasavvuf hem de dünya adına yorumlanabilir.

Edebî Sanatlar: **Can vermek** deyimini kullanılıp **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor. **Muhib, sohbet** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Muhib- râkib** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

5 İdersin her vefâsız yâra meyli
Be hey Zâtî nice bî-‘âr imişsin

Nesre Çevirisi: Her vefâsız yâra meyledersin. Be hey Zâtî! Çok arsızmışsın.

Açıklaması: Sevgili hiç yüz vermediği halde hep peşinden koşan, ondan bir türlü vazgeçemeyen âşık şâir, kendini eleştiriyor. Arsız olarak nitelendiriyor. Fakat bu durum aşıklığın temelinde vardır. Âşık asla sevgiliden vazgeçemez. Vazgeçseydi âşık olamazdı veya aşkı biterdi. Âşık normal şekilde düşünemez ve yaptıklarını ölçüp tartamaz. Bu eleştiri bile âşkın çokluğunun ifadesinden başka bir şey değil.

Edebî Sanatlar: “**Be hey Zâtî**” şeklinde seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor.

1041

Mef’ûlü Mefâilü Mefâilü Fe’ûlün
-- + / + -- + / + -- + / + --

1 Ey zahm-ı elem canuma vardukca koyarsın
Derdâ ki hayat ocağına sen su koyarsın

Nesre Çevirisi: Ey elem yarası! Vardıkça canımı acıtırsın. Yazık ki hayat ocağına sen su koyarsın.

Açıklaması: Ayrılık yarası âşığın gönlünü her an biraz daha yaralar. Âşığın katlanamadığı tek şey ayrılıktır. Sevgilinin cevri ü cefası –ayrılık yanında- âşiğe vız gelir.

*Âşık devamlı gam, gussa, dert, belâ ve elem içindedir. Onun için ah ve feryat eder, gözyaşı döker. Sinesi ve vücudu yaralar içindedir. Bunlara sebep, sevgilinin cevri, cefası, hasretidir.*³⁷⁶

Âşığın gönlü, yandıkça hayat bulur. Aşk ateşi ile bu gönül, hayat ocağı olur. Âşık bu ateşin sönmesini istemez. Ancak elem yarası sulanıp bu ocağı su koyar ve ateşi söndürür. Ateşe su döküldüğünde ateş sönecek ve âşığın hayatı hitam bulacaktır.

Edebî Sanatlar: “**Ey zahm-ı elem (ey elem yarası)**” denilerek hem **nidâ sanatı** hem de elem, kendisine seslenilip kişileştirildiğinden **teşhis sanatı** yapılıyor. “**Hayât ocağı**” tabirinde hayat, ocağı benzetilerek **teşbih-i belîğ** yapılıyor. “**Ocak – su**” kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

³⁷⁶ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divânı Tahlili, s. 397.

- 2 Kendüm yavı kıldım bu gice zulmet-i gamda
Ol şem'-i cihân-tâbı seher gelsün uyarsun

Nesre Çevirisi: Bu gece kendimi gam karanlığında yitirdim. O, cihanı aydınlatan mum sabah vakti gelsin, uyarsın.

Açıklaması: Gam: Keder, tasa, dert, gussa, belâ. Divân şiirinde bu kelime anlamdaşları çok kullanılır. Çünkü divân şâiri ve âşık daima gamlıdır. Âşık gözüyle sevgilisini görünce gam esiri olup canında ve gönlünde gam hisseder. Bu gam, vuslata erememenin verdiği ıztırâb olup sınırı yoktur. Sevgilinin saçı ne kadar uzun ve çok ise âşık da o saç yüzünden o derece gam çeker. Bu bakımdan gam, geceyi mekân edinir ve âşık özellikle geceleyin daha çok dertlenir. Gam, âşık için bir mihenk taşı gibidir, onun âşıklık yolunda ne derece istekli ve dayanıklı olduğunu ölçer. Bu yüzden âşık daima gam ister, âdeta onsuz olamaz. Gam âşığın en vefâli ve en eski dostudur. Her şeyin bir somu olması, âşığa direnç verir ve bir gün bu gam ve dertlerinin de biteceğini düşündürür. Gam bittiği zaman vuslat kendini gösterecektir. Gam, insanı feleğin çemberinden geçirir ve olgunlaşmasına yardımcı olur. Âşık gam ile o denli içli dışlıdır ki gamla yaşamak onun için bir zevke dönüşür. Çünkü bu gam sevgiliden gelmektedir ve sevgiliden gelen her şey gibi değerlidir. Gamın çaresi yine gam çekmektir. Doktorun buna yapacağı bir şey yoktur. Hatta gama ilaç vermek yanlıştır ve hastayı daha da kötü yapabilir.

Gam, âşığın yüzünü soldurup boynunu büker. Âşık gamdan dolayı hilâle dönmüş, dü-tâ olmuştur. Âşık bu gamdan dolayı devamlı ah etmekte, yakasını yırtmaktadır. Bu da âşığın ihtiyarlamasına, ölmesine, toprak ile yeksan olmasına neden olur. Âşık, sevgilisi dışında, devran, felek ve zamandan dolayı da gam çeker. Bu gamın dağılması için tek çare içki içmektir. Murat mumunun yanması; âşığın isteğine kavuşması sonucu da gam dağılabilir. Ancak bu da çok zor erişilen bir durumdur. Mum nasıl geceyi aydınlatırsa, murad mumu da gece renkli gamları dağıtır. Ancak murad mumu yanınca da mumun bitmesinden korkularak gam çekilir.³⁷⁷

Bir gece boyu gam çektikten sonra -sabah vakti güneşin doğuşu gibi- sevgilinin gelmesini ve kendini uyarmasını isteyen âşık, bu gelişin ardından sevgiliyi kaybetme endişesiyle gam çekecektir.

Edebî Sanatlar: Şem'-i cihân-tâb (cihanı aydınlatan mum) ile sevgili kastedilerek açık istiare ve sevgili, güneşe benzetilerek teşbih yapılıyor. Seher, cihân-tâb, şem' kelimeleri, ışık ve aydınlığı ifade eden kelimelerdir. Bir beyitte kullanılıp tenâsüb yapılmıştır. Gece-seher arasında tezat sanatı var.

- 3 Biñ dürlü 'azab ile ilüñ cânın alırsın
Müstagra-k-ı hûn itmek ile bizi boyarsın

Nesre Çevirisi: Bin türlü azâb ederek elin (yabancıların) canını alırsın. Bizi kana boğarak kan rengine boyarsın.

Açıklaması: Müstağrak: Batmış.³⁷⁸

³⁷⁷ İskender Pala, Divan Şiiri Sözlüğü, s. 196.

³⁷⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 742.

Sevgilinin âşıklara ne kadar çok zulmettiğini, çileler çektirdiğini sık sık tekrar eden şâir, kendini acındırmaya, sevgilinin kalbini yumuşatmaya çalışıyor olabilir. Zavallı, günahsız âşık tarifi de bütün bunları destekler niteliktedir. Bunca eziyete rağmen âşık, sonuç olarak halinden memnundur. Çünkü olumsuz gibi görünen bir yolla dahi olsa sevgili kendisiyle ilgilidir.

Edebî Sanatlar: **Azâb, can almak, müstagra-kı hûn (kana boyamak)** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Beytin geneline yayılmış **mübalâğa sanatı** var.

4   Terk eyledüñ ey döst kuluñ düşmana uyduñ
      Billâhi nigârâ yine şeytâna uyarsın

Nesre Çevirisi: Ey dost! Kulunu terk ettin ve düşmana uydun. Allah için ey sevgili! Yine şeytana uyuyorsun.

Açıklaması: *Rakîb, kâfir ve dinsiz olarak ifade edilir. Sevgili de bazan o kâfire uyup âşığa düşmanlık etmektedir. Rakîb, sevgiliye âşığın onu terkettiğini söyleyerek yalan yere iftira eder. Kâfirler üzerine savaş açmak söz konusudur...*³⁷⁹

*Şeytana uymak: Doğru yoldan ayrılarak kötü bir iş yapmak.*³⁸⁰

Divân şiirinde rakîb, şeytana benzetilir. Sevgilinin rakîbe yüz vermesi ise şeytana uymak deyimi ile ifade edilmektedir.

Edebî Sanatlar: “Ey dost” diye seslenilen sevgili olup açık istiare ve nidâ sanatı yapılıyor. “Dost-düşman” kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor. “Şeytana uymak” deyimi kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. Şeytan ile rakîb kastedilip açık istiâre yapılıyor.

5   Didüm baña çok hurde geçer dişlerüñ ey döst
      Didi ki hele hurdeyi ey Zâtî tuyarsın

Nesre Çevirisi: “Ey dost! Dişlerin bana çok az geçer.” dedim. “Ey Zâtî! Azı duyarsın.” dedi.

Açıklaması: *Hurde: 1- Ufak değersiz şey, kırıntı. 2- Nükte; dakika. 3- g.s. Yazıya nüans veren bir tarz.*³⁸¹

Hurd; yiyecek, ufak tefek kırıntı mânâlarına gelir. Sevgilinin dişleri ufaktır, inci taneleri gibidir. Hurde kelimesinin ise “ufak, değersiz şey” mânâsının yanında “nükte” mânâsı da vardır. Nükte herkes tarafından anlaşılamayan ince mânâyâ denir. Nükteler ince ustalıkla ortaya konan dokundurucu ama hoş giden söz ve fikirlerdir.

³⁷⁹ Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, s. 414.

³⁸⁰ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2*, s.1059.

³⁸¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 383.

Sevgilinin her türlü cevri âşık için mutluluk kaynağı. Bazan bunu az bulduğu da oluyor. Sevgiliye hitap ederek cevri az bulduğunu ifade eden âşığa mukabil sevgili de bunu bulduğuna şükretmesi mânâsında imâda bulunuyor.

Edebî Sanatlar: “Ey dost” ile sevgiliye seslenilip **nidâ** ve **açık istiâre sanatları** yapılıyor. “**Diş, hurde geçer**” kelimelerinin arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

1042

Mef'ûlü Mefâilün Mef'ûlü Mefâilün
 --+ / +--- / --+ / +---

1 Şehr içre bir ay yüzlü cânâne imişsin sen
 Bir iki yıl evvelden cânâ ne imişsin sen

Nesre Çevirisi: Sen şehr içinde bir ay yüzlü cânân imişsin. Ey can! Sen bir iki yıl evvel ne imişsin.

Açıklaması: Sevgili o şehir, memleket içinde en güzeldir. Yüzü ay gibi parlak, gösterişli ve nurludur.

Şehr kelimesi, belde, yerleşim yeri mânâsı dışında yeni ay ve ay, yani otuz günlük zaman şeklinde de iki mânâ taşır. Şehr ve ay yüzlü kelimeleri birbiriyle ilgilidir.

Sevgili iki yıl önce bu halinden daha genç ve güzeldir. Sevgili bu durumu hatırlatarak sevgilinin güzelliğinin fazlalığına işaret ediyor.

Edebî Sanatlar: Şehr, ay, yıl kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Birinci mısradaki “cânâne imişsin sen” kelimelerine mukabil ikincide “cânâ ne imişsin sen” şeklinde kullanılarak **cinas sanatı** yapılıyor “cânâ ne imişsin sen” şeklinde soru sorulup **istifham sanatı** yapılıyor. “cânâ” şeklinde sevgiliye seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor.

2 Kıymet mi olur saña ey dürr-i girân-mâye
 Dünyâ sadefi içre bir dâne imişsin sen

Nesre Çevirisi: Ey kıymetli inci! Sana kıymet mi biçilir? Sen dünya sadefi içinde bir tane imişsin.

Açıklaması: Sevgili, çok kıymetli, değer biçilmez bir inciye benzetilmiştir. Divan şiirinde inci, sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; âşığın gözyaşı; şâirin şiiri ve güzel sözleri yerine kullanılır. Denizde “sadeftir içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir. İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. (İnci için 1009/5'e bakılabilir.)

Girân-mâye: Pahası ağır, kıymetli, değerli [şey].³⁸²

³⁸² a.g.e. s. 290.

Beyitte sevgili inciye, dünya da sedefe benzetiliyor. Sadefteki inci tek olursa büyük ve parlak olur. Sevgili de dünyada güzellik ve parlaklıkta eşsizdir.

Edebî Sanatlar: **Sadef, dürr, dâne** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Dâne**” kelimesi hem **bir tane** hem de **inci** mânasına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor. “**Dünya sadefti**” tamlamasında dünya, sedefe benzetilerek **teşbih-i belîğ sanatı** yapılıyor. “**Ey**” ünlem edatı kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor.

3 Par par yanarak geldi didi o yüzi şem’üm
Bir bâl-ü-peri yanmış pervâne imişsin sen

Nesre Çevirisi: O yüzü mum gibi aydınlık olan sevgilim par par yanarak geldi dedi ki: “Sen kolu kanadı yanmış bir pervane imişsin.”

Açıklaması: Pervâne, geceleri ışığın çevresinde görülen küçük kelebeğdir. Dîvân şiirinde âşığı temsil eder. Pervâne, muma (şem’) âşık olarak kabul edilir. Eski devirlerde şâirler, şiirlerini kaleme alırken ışığından istifade ettikleri mum veya lambaların etrafında dönen bu hayvancıkları şiirlerine konu edinmişlerdir. Pervâne, mum ışığının çevresinde döner döner ve öyle bir an gelir ki kendini mum ışığının alevine bırakıvermiş. Hatta sevgilinin yüzündeki ben de bu alev ile yanmış bir pervâne olarak düşünülür. Buna göre sevgilinin yüzü de mum olarak alınır. Şâir, sevgiliyi muma; kendini de onun çevresinde deli gibi dönüp duran ve vuslat anını kollayan pervâneye benzetir. (Pervane ve şem’ için 1006/1’e bakılabilir.)

Edebî Sanatlar: Sevgili, muma; âşık, Pervâne’ye benzetilerek **açık istiâre** yapılıyor. Bâl- ü peri (kol- kanat) kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “**Yanmak**” kelimesi birinci mısırda “**parlamak**” ikincide ise gerçek mânâsı olan “**yanmak**” anlamında kullanılarak **cinâs sanatı** yapılmış.

4 Didüm saçunuñ daksam zencîrünü boynuma
Didi o hilâl-ebîrû dîvâne imişsin sen

Nesre Çevirisi: “Saçının zincirini boynuma taksam.” dedim. O hilâl kaşlı: “Sen deli imişsin.” dedi.

Açıklaması: *Zencîr: Saçın zencîre teşbîhi ile, zencîrle alâkalı hususlar vech-i şebeh olarak zikredilmektedir.*

Camilerde kandilleri zencîr ile asarlar; nitelik sevgilinin güzelliği camiye iki yanak (veya saçın ucundaki gönüller) âfitâb ile mâha teşbih olur.

Esirleri zencîr ile bağlarlar; yanağın üstündeki gönüller Râm illerinde “dizin dizin” zencîre vurulmuş esirlere benzetiliyor.

Etrafa rahat vermeyenleri, suç üstüne suç işleyenleri, zencîre çekerler: gönül zülfün bir kılında âciz ve ser-geşte iken beyhude yere iki zencîre vurulmuş zavallıdır; veyâ gönül rahat durmaz da âşık, “Sevgilinin zülfünün zencîri elimize girmeyecek mi santyorsun? Şimdi heveslenip duruyorsun, seni bir bağlayayım da gör” diye tehdit eder.

Çene çukuru kuyuya ve zindâna, zülf zencîre teşbîh olur, böylece mahkûmların zindâna atılıp zencîre vuruluşu, dolayısıyla “Yûsuf Peygamber” mazmûnu zikredilir.

Azgın divâneleri uslandırmak için zencîre vururlar: Âşık zülfün sevdâsının zencîrini boynuna dolayıp güzellik şehrinde gezer. Gönül, sevgilinin zülfünü almak isterse zencîre çekerek veyâ zencîr-i mâya dolanırsa öğüt vererek uslandırmak lâzımdır.

Âşıklar zülf-i bî-nâziri görüp şaşıtı için “bağlamalı” olmuştur; sevgilinin saçı zencîrine bağlanmış olan usludur veyâ ona uslu derler.³⁸³

Ayrıca akıl hastaları, divâneler zincire bağlanır. Âşık da aşkından dolayı bir nevî divânedir. Zülûf zinciri ile bağlandığında teskîn olacak ve sükûn bulacaktır.

Edebî Sanatlar: “**Hilâl ebrûlu**” olan sevgili olup açık istiâre yapıyor. **Zencîr, divâne** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir.

5 Zöhre didi ey Zâtî bu nâle-i pür-sûzuñ
Koydı feleki çarha garra ne imişsin sen

Nesre Çevirisi: Zühre (yıldızı) dedi ki: “Ey Zâtî! Senin ateş dolu yakıcı inleyişlerin feleği tefe koydu. Sen (ne parlak), ne gösterişli, (ateş dolu) imişsin.

Açıklaması: Âşığın inlemeleri o kadar fazla ki bütün dünyayı doldurur. Âdetâ feleği tefe koyup söyletir.

Tefe koymak (koyup söyletmek): Birini (ya da bir olayı) ele güne yererek, alay ederek tanıtmak, beğenilmeyecek yönüyle anlatmak.³⁸⁴

Burada tefe koymak, feleğin âşığı bu hâle düşürmesinden kaynaklanan bir durumdur. Felek, âşığın aşkın eline düşmesine sebep olduğu için âşık, bu kötü durumu inleyişleri vasıtasıyla cihana yayar. Feleği ele güne rezil eder. Kötü namını herkese duyurur.

Zöhre: Seyyarelerin en güzeli ve en parlağı olan zöhre, kadınları temsil eder. Sanatkârane ve hayalî olan şeylerle musikî meselelerini aksettirir. Beyitlerde buna uygun olarak güzellik mefhumu ile birlikte ele alınır. “Zöhre- cebîn” sözü ile onun parlaklığına işaret edilir.³⁸⁵

Zöhre, çoban yıldızı ya da Venüs adı ile anılan yıldızdır. Yeşil ve parlak renkler ona aittir. Feleğin sazendesi olarak bilinir. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs işte budur. Bu yıldıza bakmak gönlü ferahlatır ve rûha neşe doldurmuş. Divân şiirinde çok zaman şarkı, aşk, güzellik ve çalgı ile birlikte anılır.

³⁸³ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divânı Tahlili, s. 109-110.

³⁸⁴ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü -2, s.1068.

³⁸⁵ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divânı Tahlili, s. 456.

Edebî Sanatlar: **Nâle**, **çarh (def)** ve **Zühre** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. Âşığın ahının cihâmı doldurması **gulûv** sanatıdır. Zühre yıldızının konuşturulmasıyla **teşhîs** ve **intak sanatları** yapılıyor. “**Defe koymak**” deyimim kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

1043

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Gönlümi şöyle sıduñ 'ahdüñ gibi ey gül-beden
Hergiz anuñ farkı yokdur vakt-i gülde tevbeden

Nesre Çevirisi: Ey gül beden! Sen âhdini bozduğun gibi gönlümü de (öyle) kırdın ki onun, gül vaktinde edilen tevbeden hiçbir farkı yoktur.

Açıklaması: Sevgili, âşığı her zaman mahzun eder. Ona iltifât etmez. Verdiği sözü tutmaz. Âşık, bütün bu durumlardan her zaman büyük bir rahatsızlık duyar. Bunu gül vaktinde tövbe etmekle eşit tutar.

Vakt-i gül: güllerin en güzel olduğu, açıldığı bahar mevsimidir. Baharın diğer adı da gül mevsimidir. Güllerin açılması sevinç ve neşeye işaret eder. Çünkü gül açıldığı zaman bahar gelmiştir. Eğlence ve tabiatla hem dem olma zamanı gelmiştir. Kışın soğuğu ve karı sebebiyle evlerinde adetâ hapis hayatı yaşayan insanlar, baharla birlikte dışarı çıkma, gezinme, eğlenme imkânı elde ederler. Bu da insanlar için büyük bir mutluluk kaynağıdır.

Baharla birlikte meclisler kurulur. Eğlenceler birbirini takip eder. Böyle bir zamanda tövbe etmek, günahlardan kaçınmak, eğlenceden elini eteğini çekmek, uzaklaşmak çok zordur. Bu eğlence hengamında âşığa tövbe etmek ne kadar zor ise sevgilinin -yukarıda zikredilen-tavırları da o kadar zordur.

Sımak: 1- Kırmak. 2- Bozmak, nakzetmek. 3- Yenmek, mağlup etmek, tenkil etmek. 4- Aşağı görmek. 5- gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek. 6- Yıkma, harabetmek.³⁸⁶

Edebî Sanatlar: “**Ey gül beden**” kelimeleriyle sevgiliye seslenilerek **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. Gül vakti ile ilkbahar kastedilip **açık istiâre** yapılıyor.

2 Çâk çâk itdüñ dili pîrâhen-i Yûsuf gibi
Dest-i hâr-ı cevri ile ey gonca-i gül-pîrehen

Nesre Çevirisi: Ey gül gömleklili gonca! Cevrin dikeninin eliyle Yûsuf'un gömleği gibi gönlü parça parça ettin.

Açıklaması: Sevgilinin cevri ü cefâsı dikene benzetilmiştir. Sevgilinin teni gül gibidir. Gül âdetâ onun üzerinde bir gömlektir. Sevgili, gül; âşığa çektirdiği eziyetler de dikenleri. Bu dikenler âşığın gönlünü param parça eder.

³⁸⁶ Tarama Sözlüğü V, s.3416-3427.

Beyitte Hz. Yûsuf'un kıssasından hareketle âşık ile maşuk arasındaki ilişki anlatılıyor. Züleyha da Yûsuf'un gömleğini arkadan yırtmış ve onu hapse attırmıştı. (Yûsuf kıssası için 1004/2'ye bakılabilir.)

Mısır azizinin karısı olan Züleyha, Yûsuf'a âşık olmuştur. Yûsuf, sevgisine karşılık göstermeyince bin bir işve ve oyunla yaklaşır. Fakat Yûsuf, bu çirkin tekliflerden vazgeçmesini söyleyerek onu reddeder. Yûsuf, bu planlardan kaçarsa da Züleyhâ ardından yetişerek gömleğinden tutar ve gömlek yırtılır. Yûsuf, uzun bir hapis ve muhakemeden sonra temize çıkar.³⁸⁷

Edebî Sanatlar: **Param parça etmek, Yûsuf'un gömleği; gonca, gül, diken** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Yûsuf** kelimesi ile Yûsuf kıssasına **telmi**h yapılıyor. "**Cevrin dikeninin eli**" tamlamasında diken kişileştirilip **teşhîs sanatı** yapılıyor. "**Ey gül gömleklî gonca**" kelimeleriyle sevgiliye seslenilerek **nidâ ve açık istiâre** yapılıyor.

3 Gönlüñe tokunmadum hergiz senüñ ey seng-dil
Şîşe-i nâmûs-u-ârum taşlara çalmak neden

Nesre Çevirisi: Ey taş gönül! Senin gönlüne dokunmadım. Her zaman ar ve namusumun şişesini taşlara çalmak neden?

Açıklaması: Sevgili, âşığın ağlayıp inlemelerine mukabil duyarsız kalışından dolayı taş gönüllü olarak nitelenir. Âşık, sevgili uğruna ar, namus neyi varsa hepsini feda etmiş, halkın gözü önünde rezil, rûsva olmuştur. Ancak sevgili kılını bile kıpırdatma gereği hissetmemiştir. Bu sebeple âşık yakınyor. Sevgilinin taş gibi duyarsız bir gönle sahip olduğunu ileri sürüyor. (Gönül ile ilgili bilgi için 1010/3'e bakılabilir.)

"Taş gönüllü" tabiri, karşılaşılan olaylar karşısında olumlu veya olumsuz bir tavır sergilemeyen, tepki göstermeyen, sevinip üzülmeleyenler için kullanılır.

"Taşa çalmak" deyimini de yerden yere vurmak, rezil etmek, değerini düşürmek, kırmak mânâlarında kullanılır.

Edebî Sanatlar: "**Ey taş gönül**" denilerek sevgiliye seslenilip **nidâ ve açık istiâre** yapılıyor. "**Taşlara çalmak**" deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. "**Namus ve ar şişesi**" tamlamasında ar ve namus şişeye benzetilerek **teşbih-i belîğ sanatı** yapılıyor.

4 Lûtf umardım ben de senden ey şehri mülk-i cemâl
Bir sınık leşker gibi itdüñ perîşân kalbi sen

Nesre Çevirisi: Ey güzellik mülkünün şahı! Ben de senden iyilik umardım. Sen, kalbi bir mağlup asker gibi perişan ettin.

Açıklaması: *Sınık (sınık): 1- Kırık. 2- Mağlup, münhezim.³⁸⁸*

³⁸⁷ Hamdî, Yûsuf u Züleyha, s. 245-437.

³⁸⁸ Tarama Sözlüğü V, s.3441-3445.

Sevgili güzellik ülkesinde şahtır. Çünkü ondan güzeli yoktur. Âşık ise sevgilinin bendesidir. Onun güzellik ülkesindeki neferlerden biridir. Her an onun emrini bekler.

Şah: Hükümdar, padişah, yerinde kullanılır bir tâbirdir. Bunun yerine hafifletilmiş olan şeh de kullanılır. Cem'i şahan'dır. İran hükümdarlarının resmî ünvanıdır. Mahbubdan kinaye olarak da kullanılırdı.³⁸⁹

Şahdan ihsan ve iltifat beklenir. Askere belli zamanlarda değişik ihsanlarda bulunulurdu. Osmanlıda bunun adı ulufeydi. Âşık da güzellik ülkesinin şahı olan sevgiliden makamına layık ihsanlar umuyor. Bu ihsan, âşığa bir bakış, bir söz... Ama sevgiliden umulan gerçekleşmiyor. Âşık perişan bir halde yüz geri dönüyor. Savaşlarda bozguna uğrayıp da hiç ganimet elde edememiş askerler gibi.

Edebî Sanatlar: **Mülk, leşker, lûtf** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. “Ey güzellik ülkesinin şahı” diye sevgiliye seslenilip **nidâ** ve **kinaye sanatları** yapılıyor. Kalbin perişan olmasında **teşhis sanatı** var. “Kalbi mağlup asker gibi perişan ettin.” cümlesinde dört unsuru da bulduran **tam teşbih** var.

5 Yine Zâtî'nüñ şikeste kalbin eylersin bütün
Düşmanunıñ sırsañ bütün misl-i Halîl-i büt-şiken

Nesre Çevirisi: Put(gibi güzel olan sevgili)'un düşmanlarını, putları kıran Halîl gibi yine kırsan Zâtî'nin kırık kalbini bütün eylersin.

Açıklaması: İbrahim (İbrâhîm): a.i. İbrâhîm peygamber. Hayatı ve kıssaları hakkında Kur'ân-ı Kerim'de geniş malumât vardır (bkz. Bakara/127, En'am/74-79, Enbiyâ/58-70, Saffât/91-107, İbrâhîm/37, Hüd/73, Zâriyât/30, Nahl/123). M.Ö. XII. yüzyılda yaşamıştır. Babası mesabesinde olan Âzer put yapıp satmakla geçinen bir rivayete göre de Nemrutun veziri bir kişiymiş. Annesinin adı Uşâ; gerçek babasının adı Târûh'tur. Nemrut bir rüyâ üzerine ülkede iki yıl müddetle doğan bütün çocukları öldürtmeye başladığı sırada annesi onu gizlice dünyaya getirmiş ve Kûsâ civarında bir mağarada büyütüştür. İbrahim daha küçük yaşlarda puta tapan Bâbil halkına hayret eder ve putların işe yaramaz mânâsız şeyler olduğunu düşünürmüş. Bir gece yıldızları görünce “Acaba benim Tanrım bu mu” diye düşünür, yıldızlar kaybolunca ay için aynı şeyi düşünmüş. Ay da kaybolunca Güneş'i Tanrı sanmış ancak o da batınca onun da tanrı olamayacağını anlamış. Babası onu put satmak için çarşıya gönderince o, “İşe yaramaz putlar alan var mı?” diye onlarla alay eder, dereye başlarını sokarak “Haydi su için.” der ve hiç satmadan geri getirir. Babasının bu batıl işten vazgeçmesini istemiş, vazgeçmeyince de ondan ayrılmış. Bir gün bütün insanlar kurban kesmek için şehri terk edince puthâneye girip bir balta ile bütün putları kırmış ve baltayı da en büyük putun boynuna asmıştı. Halk geri dönünce onu sorguya çekmişler, o da bu işi en büyük putun yaptığını, çünkü baltanın onun boynunda asılı olduğunu, ona sormalarını söylemişti. Halk, putun hareket etmeyeceğini ve konuşmayacağını söyleyince o, “Konuşmayan ve size hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlara ne diye tapıyorsunuz?” demiştir. Bunun üzerine Nemrut onu cezalandırmak ve öldürmek için büyük bir ateş yaktırdı. Bir mancınık ile onu ateşe attılar. Cebrail, Allah'ın emri ile onu havada tuttu ve isteğini sordu. O zaman İbrahim, “Ben Allah'ın kuluyum, dileğim O'nadır, sana değildir, Allah ne dilerse yapsın.” cevabını verdi. Bu olaydan sonra İbrahim'e Halîlullâh

³⁸⁹ Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, s. 303.

denildi. Ateşe atılan İbrahim, bir gül bahçesine düştü. Ateş günlerce yandı. Oysa içi bir mucize ile gülistâna dönmüştü. Bu ateşin bir gül bahçesi olduğunu söyleyenler de vardır. Nemrut'a Allah'a iman çağrısında bulduysa da onun kabul etmemesi somucunda ailesi ve kendisine inananlarla birlikte Bâbil'i terk etti. Önce Kudüs'e oradan Şam'a gitti. Şam'da Sârâ ile evlendi. Burada şiddetli bir kıtlık baş gösterince oradan Mısır'a geçti. Mısır hükümdarı kendisini çok iyi karşıladı ve ona hacer validemizi hediye etti. Sârâ'nın çocuğu olmuyordu. Hacer'in de çocuğu olmayınca İbrahim Allah'a yalvarıp kendisine bir evlat vermesi halinde, evladını O'nun adına kurban edeceğini söyledi. Sonra Hacer'den İsmail doğdu. Sârâ onu kıskanmaya başlamıştı. Bu sırada Sârâ'nın da İshak adlı oğlu oldu. İsmail 7-8 yaşlarına gelince gaipten bir ses İbrahim'e oğlunu kurban edeceği sözünü hatırlattı. İsmail bu emre samimiyetle boyun eğdi. Nihayet bir gün İsmail'i süsleyip kurban etmeye götürdü. Bıçak İsmail'i kesmedi. O sırada bir melek bir koç getirdi ve oğlumun yerine o koçu kurban etmesini söyledi. İslam dinindeki kurban farızası o günün anısıdır.

İbrahim, Hacer ile Sârâ'yı birbirinden ayırmak gereğine inandı. Hacer ile İsmail'i getirip Mekke civarında bıraktı. Burada daha sonra kendisine Kâbe'yi bina etme emri ulaştı. Aslında Kâbe Nuh Tufanı'ndan evvel şimdiki yerinde mevcut idi. Âdem peygamber gelir burada tavâf ederdi. Ama tufanda göge çekilmiş (Beytü'l- ma'mûr) ve yeri boş kalmış idi. İbrahim ile İsmail Kâbe'yi binâ ettiler. O zaman İbrahim: "Allah'um! Bizim zürriyetimizden bir ümmet getir ki Müslüman olanlardan ve emrine itaat edenlerden olsun." Diye duâ etti. O ümmet İslâm ümmetidir.

İbrahim peygamber sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemezmiş. Misafir olunca da her şey bereketlenir ve bollaşmış. Bu nedenle onun adı bereket ile anılır (Halil İbrahim bereketi veya sofrası). Peygamberimiz'in atası olan İbrahim'in birçok mucizeleri vardır. Nemrut, İbrahim'e inanmayıp tanrılık iddiasına kalkışınca, Allah, Nemrut'a bir sivrisinek musallat etti. Sinek burnundan beynine girmiş onu yemekteydi. O da bunun ıztırâbindan kurtulmak için başını tokmaklatırdı. Sonunda bu rahatsızlıktan öldü. Bir gün eşi Sârâ ile Mısır Fir'avn'ının huzuruna çıkarılmışlardı.

Fir'avn Sârâ'ya dokununca eli tutmaz oldu. Sârâ'yı bırakınca iyileşti. Filistin'deyken İbrahim bir kuyu kazmıştı. Halk kendisine kötü muâmele ettiği için oradan ayrılınca kuyu kurudu. O zaman halk dönmesi için çok yalvardılar. İlk defa sakal İbrahim Peygamber'de ağarmıştır. Peygamber'imizin onun hakkında "Atalarımın bana en çok benzeyen o'dur." buyurmuştur. İbrahim'in lakabı Hanîf idi. Yüz yirmi yaşında kendisini sünnet ettirmiştir. Yüzyetmişbeş yaşında vefat etmiştir. Kabri Habrûn'dadır. İki oğlumun ikisi de peygamber olup İshak soyundan İsrailoğulları peygamberleri; İsmail soyundan da Hz. Muhammed gelmiştir. İbrahim'e Allah tarafından ilâhî nizam olarak 20 sahife indirilmiştir.

Edebiyatta bütün yönleriyle söz konusu edildiği gibi hilye türündeki eserlerde de yer almış, hatta hakkında Halilnâme (Abdülvasi Çl.) adlı bir mesnevi de yazılmıştır. Hakkında efsanevî birçok bilgi mevcuttur. Göklerin ona açılması, arşı görmesi, arzın tabakalarını seyretmesi, günah işleyenlere bedduâ etmesi vs. bunlardandır. Kâbe'de "Makâm-ı İbrahim" adlı bir yer vardır. Divân şiirinde sevgilinin yanağı ateş olarak düşünülünce âşık İbrahim olmak ister. Bazan sevgili de İbrahim özellikleri var gibi gösterilir.

*Halk inancına göre İbrahim, Urfa'da ateşe atılmıştır. Buradaki "Halilü'l-Rahmân", o ateşin yeşilliğe dönüştüğü yerdir. Yine orada bir mağara vardır ki Ūşâ, İbrahim'i orada saklamıştır.*³⁹⁰

Rakîb, âşîğin gözünde düşmandır, şeytandır. Onların sevgilinin etrafından uzaklaşmasını dileyen âşîk, onların Halil'in putları kırması misali kırılmasını diliyor. Bu gerçekleşirse âşîğin kırık kalbi bütün olacaktır.

*Sımak: 1- Kırnak. 2- Bozmak, nakzetmek. 3- Yenmek, mağlûb etmek, tenkil etmek. 4- Aşağı kabul etmek. 5- Gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek. 6- Yıkamak, harab etmek.*³⁹¹

Edebî Sanatlar: **Put kıran Halil** ile İbrahim ile Hz. İbrahim ve kıssası hatırlatılıp **telmi**h yapılıyor. **Şikeste**(parçalanmış), **sırmak** (ısırmak), **Halil-i büt-şiken** (put kıran Halil) kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Büt** ile sevgili; **düşman** ile sevgilinin diğer âşîkları olan rakîbler kastedilip **açık istiâre** yapılıyor. **Şikeste** (param parça) – **bütün** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor.

1044

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + - -

1 Yine pür-şevkuz 'inâyet irişüb Allâhdan
Bahtumuz açıldı ref' oldu hurûf ol mâhdan

Nesre Çevirisi: Yine neşe doluyuz. Allah'tan iyilik erişip bahtımız açıldı. O ayın üzerinden harfler kalktı.

*Açıklaması: İnâyet: Lütuf, ihsan, kayırma. (Tas.) Allah'ın kulunu kayırması. İnâyet-i Hak, İlâhî İnâyet: Hakk'ın insanı kayırması, koruması ve kollaması, ona destek olması.*³⁹²

*Şevk-iştîyâk: Özlem. (Tas.) gönlin sevgili ile buluşma arzusu. (Ta'rifât.Irakî.) Allah'a kavuşma özlemi. (Kuşeyrî, 148. Serrâc, Luma, 94. Gazalî, İhyâ, IV, 314. Sühreverdî, Avârif, 509.)*³⁹³

Ulu ve Yüce olan Allah: "Kim Allah'ın likâsını ve didarını ümit ederse, şüphesiz ki Allah'ın vaadi yakındır." (Ankebût, 29/5) buyurmuştur.

Üstad Kuşeyri der ki: Şevk, sevgiliyi temâşa için kalbin coşması ve heyecanlanmasıdır. Şevk, mahabbet miktarınca olur.

*Üstad Ebu Ali Dekkâk (r.a)'ın şevk ve iştîyâk arasındaki farkı şöyle dediğini işitmişim: "Şevk (sevgiliyi) seyr ve temâşa ile sükûn bulur. İştîyâk görme ile zâil olmaz."*³⁹⁴

³⁹⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 273-274.

³⁹¹ Tarama Sözlüğü V, s.3416-3427.

³⁹² Süleyman Uludağ, Tasavvufi Terimler Sözlüğü, s.266.

³⁹³ a.g.e. s.495.

³⁹⁴ Süleyman Uludağ, Kuşeyrî Risâlesi, s.163.

Âşık, sevgiliyi ay gibi lekesiz ve parlak şekilde temâşayı arzular. Bu arzusuna kavuşan âşık, şevkle bakacak ve yüzünü çevirmeyi asla düşünmeyecektir. Tasavvufta olduğu gibi.

Edebî Sanatlar: **Şevk, inâyet, baht** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıldığı tespit edilebilir. **Mâh (ay)** ile sevgili kastedilip **açık istiâre** yapılıyor.

2 Yûnus-ı Mûsâ-suhan mâhîden oldu san halâs
Yûsuf-ı 'Îsâ-nefes gûyâ ki çıkıdı çâhdan

Nesre Çevirisi: Musâ gibi konuşan Yunûs, sanki balıktan kurtuldu. İsâ nefesli Yusuf, gûyâ kuyudan çıktı.

Açıklaması: Birinci beyitte sevgiliyi bir ay gibi apaçık görüp şevke gelen âşık, sevgilinin bütün engellerden kurtulup açık şekilde görünmesini; Yunûs'un balığın karnından, Yusûf'un kuyudan kurtuluşuna benzetiyor. Ayrıca konuşma bakımından da Musâ'ya benzetiliyor.

Yûnus: İsrailoğulları peygamberlerindedir. Musul dolaylarında bulunan Ninova şehri halkına gönderildi. Onlar ise puta tapmakta devam ettiler. Onlara Allah'ın azabını haber verdiyse de aldırış etmediler. O zaman yumus öfkelenerek Dicle kenarına indi ve dolmuş bir gemiye kimseden habersiz bindi. Yunus peygamber gemiye Allah'ın izni olmadan bindiği için bir müddet sonra gemi yürümedi. Gemiciler "İçimizde bir suçlu var, kura çekelim, kime çıkarsa onu denize atalım." dediler. Kura üç defa Yunûs'a çıktı. Omu denize attılar. Büyük bir balık gelip onu yuttu. Yunus, Allah'ın izni olmadan bulunduğu yeri terk ettiği için pişman oldu, af diledi. Balığın karnında kırk gün tevbe etti. Sonuçta Allah'ın affetmesi sonucu balık onu sahile çıkarıp bıraktı. Yunus balığın karnından çıkınca bedeninde tek tüyü kalmamış ve zayıflamıştı. Allah onu bir kabak bitkisi gölgesinde memesi sütlü ceylanlar ile besledi. Bu arada Ninova halkı da pişman olup onu aramaya çıktılar. Yunus Ninova'ya geri dönünce halkı ona inandı. Yunus peygamber hakkında Kur'an-ı Kerîm'de bir sûre (no:10) ve 20 kadar âyet vardır. (msl. En'âm/86, 87, Saffât/139-148, Enbiyâ/87,88.)³⁹⁵

Yûsuf'u kiskanç kardeşleri kıyuya atarlar. Ardından gömleğini boyayıp babaları Yakûb'un huzuruna gelirler. Omu kurtların yediğini söylerler. Yakûb, çok üzülür. İztırâb çeker. Bu arada civardan geçmekte olan bir kervandakiler Yûsuf'u bulurlar. Ay gibi parlak olan Yûsuf'u esir ederek yollarına devam ederler. Her biri Yûsuf'un güzelliği karşısında kendinden geçmiştir. Bu yolculuk mısır sarayına kadar değişik merhaleler halinde devam eder.³⁹⁶

Yukarıdaki rivayetlere göre Yusuf kuyudan kervancılar tarafından kuyudan çıkarıldığında, Yunus da balık tarafından sahile bırakıldığında birer ay gibi parlaktılar. Yusuf'u gören kervancıların bu güzellik ve parlaklık sahibini aralarında paylaşamadılar. Yine Yunus, karaya çıktığında zayıf, bitkindi ve tek tüyü kalmamıştı. Yukarıda da sevgilinin üzerinden harflerin kalktığı söyleniyor ki bu bilinçli bir benzetmedir.

Edebî Sanatlar: **Yûnus, Yusuf ve Musâ, İsâ** peygamberlerin adları anılıp **telmih sanatı** yapılıyor. "**Gûyâ**" kelimesi kullanılarak sevgilinin durumu adı geçen peygamberlerin durumuna benzetilerek **Şih-i Hüsn-i Ta'lil sanatı** yapılıyor.

³⁹⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.571-572.

³⁹⁶ Hamdî, Yûsuf u Züleyha, s. 171-245.

- 3 Tâze cân buldum seni gördük eyâ 'Îsî-nefes
Küll-i eczâ yohsa küll olmuşdı nâr-ı âhdan

Nesre Çevirisi: Ey İsa nefesli (sevgili)! Seni gördük, taze can buldum. Yoksa bütün cüzler âhın ateşinden küll olmuştu.

Açıklaması: İsa (Mesih): Hz. İsa nefesi ile hastaları iyileştirip ölüleri diriltmesi, tecerrüd ile göğe yükselmesi, fakat üzerinde iğne (sûzen) bulunduğu için güneş göğü olan dördüncü felek (çârîh-ı çârüm)'te kalması, Allah'ın ruhunu Cebrâil'in Meryem'e üflemesi neticesinde İsa'nın doğması v.b. hususlar dolayısıyla söz konusu edilir. Meryem'in babasından bahisle İsa'ya "yetim-i duhter-i İmrân'da denilmektedir (örnek için bkz. Hilâl).³⁹⁷

Âşık, âh ateşiyle parçalanmış ve yanmıştır. O kadar ki yanmış ve küll olmuştur. Fakat sevgili görür görmez yeniden can bulmuştur. Küll, bütün anlamına geldiği gibi yanan maddelerden arta kalan küll anlamı da vardır.

Edebî Sanatlar: **İsâ-nefes** ile **Hz. İsa'nın** kıssasına **telmih** yapıyor. **Küll** kelimesi hem **bütün** hem de **kül** (yanan maddelerden arta kalanlar) kastedilerek **tevriye** yapıyor. Âşığın ahın ateşinden dolayı küll olması **mübalağa sanatı**.

- 4 Sıhhat atna süvâr ol dâ'imâ ey şeh-süvâr
Yollaruñ tolsun sadâ-yı yarıcuñ Allâhdan

Nesre Çevirisi: Ey binicilerin şahı! Daima sıhhat atna binici ol. Yollar, Allah tarafından senin yarıcının sesleri ile dolsun.

Açıklaması: Yarıcı (Yarıcu): Yardımcı, muin, şefaâtçi.³⁹⁸

Sevgiliye duâ eden âşık, onun her zaman sıhhatli olmasını, hastalıktan uzak olmasını diliyor. Sıhhat, bir at; sevgili de onun binicisidir. Ayrılmaz bir bütün gibi olmuşlardır. Sevgili bu sebeple hep sağlıklıdır.

Sevgili âşığın hizmetkârıdır. Onun için çalışır. Her istediğini yapmaya, onun yoluna toprak olmaya hazırdır. Ona her haliyle teslim olmuştur. Her zaman sevgilinin yolunu gözleyen âşık, yolların kendi sesiyle dolmasını diliyor. Bu dileyişin sebebi de aşkını sevgiliye duyurabilmektir.

Edebî Sanatlar: **Yarıcı** ile kastedilen **âşık olup açık istiâre sanatı** vardır. **At, süvâr, şeh-süvâr, yol** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapıyor. "**Ey**" ünlem edatı olup **açık istiâre** var.

³⁹⁷ Cemâl Kurnaz, *Hayalî Bey Divânı Tahlili*, s.66-67.

³⁹⁸ Tarama Sözlüğü V, s. 4345.

- 5 Hirmen-i zilletden ayırmak dilersen Zâtî'yi
Eksük itme bâd-ı lütfuñ dem-be-dem ol kâhdan

Nesre Çevirisi: Zâtî'yi zilletin ümitsizliğinden, kederinden uzaklaştırmak istersen o saman çöpünden iyilik rüzgârını zaman zaman eksik etme.

Açıklaması: *Kâh: Saman, saman çöpü.*³⁹⁹

Âşık, kendisini bilinçli bir şekilde saman çöpüne benzetiyor. Zillet içinde oluşunu ifade ederek kendini sevgiliye acındırıyor. Sevgiliye seslenip lütuf rüzgârının ara sıra esmesini diliyor. Böylece zaman zaman da olsa zilletten kurtulmayı umuyor.

Saman çöpü, hafif ve değersizdir. Ufak bir rüzgârda uçar. Rüzgârın önü sıra oradan oraya savrulup gider. Böyle bir benzetme âşığın aşk derdi ile zayıf düşmüş vücudu için uygun düşer. Ayrıca sevgilinin merhametini celp etmek bakımından da etkili olabilir. Bunu uman şâir de bu teşbîhi yapmıştır.

Edebî Sanatlar: **Kâh** ile kastedilen **âşık** olup **açık istiâre** vardır. **Kâh**, **zillet** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapılıyor.

1045

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+---

- 1 İndi Nûr Âyeti rûy-i meh-i tâbânûñ için
Okudukca dili pür-şevk ider amuñ için

Nesre Çevirisi: Nûr âyeti (senin) parlak aya benzeyen yüzü için indi. Onun için okudukça gönlü şevk doldurur.

Açıklaması: *Nûr: Aydınlık, parıltı, nur. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ismi taşıyan bir sûre (nr. 25) ve birçok âyet vardır (msl. Nûr/ 35; Mâide /15,44, 46; En'ân / 1). Bu ayetlerde nûr kelimesi çeşitli anlamlarda tefsir edilmiştir. Nûr, dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki türlü telakkî edilmiştir. Dünyevî nûr Allah'ın lutfu ile maddî varlıklarda beliren nûrdur. Uhrevî nûr ise Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan nurdur. Nûr ile ilgili birçok deyimler de kullanılmaktadır. Divân şiirinde insan güzelliği metafizik bir mâhiyet nûr olarak telakkî edilir. Bu ışık, her şey, her yer ve her zaman içinde değişkenlik gösterebilir. Nûrun zıddı zulmettir. Bu yönüyle yüz ve yanak nûr; saç ile zulmet sayılır. Sevgilinin ayağı toprağı âşığın gözüne nûr bağışlar. Tasavvufta her şeyin aslı nûr-ı Muhammedi'dir. (bkz. âlem).*⁴⁰⁰

Sevgilinin yüzü parlaklığı sebebiyle aya benzetilir. Ayrıca yuvarlaklığı şekil yönünden benzetilmesine sebep olur. Beyitte Nûr âyetinin iniş sebebi de buna bağlanmıştır. Sevgilinin yüzündeki hatt, yazıya benzetilir. Nûr âyetinin sevgilinin nûr gibi parlayan güzel yüzü için indiğinden şevkle okunduğu iddia ediliyor. Burada beyit, tasavvufi bir yön taşır.

³⁹⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 481.

⁴⁰⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 433.

Edebî Sanatlar: “Anuñ için” kelimeleri hem onun için hem de güzelliğin için anlamına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle anlam ilgisi içerisinde kullanılıp ihâm-ı tenâsüb yapılmıştır. Nûr âyeti, inmek, okumak kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak tenâsüb sanatı yapılıyor. Nûr ayetinin, sevgilinin nûr gibi parlayan güzel yüzü için indiğinden şevkle okunduğu iddia edilip hüsn-i ta’lil yapılıyor. Nûr âyeti ile Kûr’ân-ı Kerîm’e telmih yapılıyor.

- 2 Görmedim kimsede cânâ senüñ anuñ gibi ân
Severem cân-ü-gönülde seni ben ânüñ için

Nesre Çevirisi: Ey Can! Senin güzelliğin gibi güzellik kimsede görmedim. Ben güzelliğin (onun) için seni can ve gönülden severim.

Açıklaması: Sevgilinin güzelliği Divân şiirinde en çok işlenen unsurlardandır. Sevgili güzelliği sebebiyle aya, güneşe benzetilir. Selvi boylu olarak tarif edilir. Sevgili güzelliği sebebiyle hurîleri dahi kıskandırır. Aşkına kapılan âşıklar bir daha ıslah olmaz. Deli divane olurlar. Sevgili güzelliği ile âşıkları kendine meftun ettikten sonra her türlü cevri onlara yapar ama âşıklar ondan bir türlü uzaklaşamazlar ve ateşe koşan pervane gibi onun çevresinde dolanırlar. Bütün bunlar sevgilinin eşsiz güzelliğiyle ilgilidir. Bu güzellik Cemâl-i Mutlak ile ilgilidir.

Güzellik ülkesinin sultanı olan sevgilinin kölesi âşıklarıdır. Onun her isteği onlar için birer emirdir. Onun yoluna toprak olmayı, toprak olup topraklarından yapılan testiyle sevgilinin su içmesini, yine toprak olup sevgilinin gözüne sürme gibi çekilmeyi göze alırlar. Çünkü hangi yolla olursa olsun sevgiliye kavuşmak, vuslat tek arzularıdır. Bu yönüyle sevgili hakîki sevgili olarak da düşünülür.

Edebî Sanatlar: Can ile sevgili kastedilip açık istiâre “Cânâ” şeklinde sevgiliye seslenilerek nidâ sanatı yapılıyor. “Anuñ için” kelimeleri hem onun için hem de güzelliğin için anlamına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle anlam ilgisi içerisinde kullanılıp ihâm-ı tenâsüb yapılmıştır. Cânâ, severim, can, gönül kelimeleri arasında sevgi unsuru gözönünde bulundurularak tenâsüb yapılıyor.

- 3 Cûş idince bu gece çeşme-i kâfûr okudum
Sûre-i Kevseri bûs-i leb-i handânuñ için

Nesre Çevirisi: Bu gece kâfûr çeşmesi coşunca gülen dudağımı öpebilmek için Kevser Sûresini okudum.

Açıklaması: Kâfûr: Uzakdoğu ülkelerinde yetişen ve tıpta kullanılan bir çeşit bitki. Çiçeği papatya çiçeğine benzer. Asıl beyaz kâfûr bu ağacın yapışkan olan zamkı imiş, renkli, yarı şeffaf ve kolay kırılan kuvvetli kokan bir madde imiş. Eski tıpta üçümü dereceden soğuk ve kuru bilinir. Afiyet ve iştah açıcı, ateşli şişlikleri giderici, baş ağrısını dindirici, uyku verici ve cinsî istekler arttırıcı özelliklere sahip imiş. Kâfûr çok güzel kokarmış. Kâfûr ağacının kendisi büyük, odunu ak ve yumuşak olarmış. Kâfûr bu ağacın iç kısmında bulunmuş. Kâfûru itriyyâtta çok kullanırlar. Fensurî ve Reyhânî adlı çeşitleri en iyi cins kâfûr imiş. Eskiden aydınlatıcı maddeler ve mum imalatında da kullanılmış. Kâfûrun kırmızı olanları da vardır. Bunların suyu uçurularak beyazlaştırılmış. Kâfûr, cennette bir ırmağın de adıdır.

Eskiden ölümlerin kokusu varsa gitsin ve kabirde yılan vs. hayvanlar dokunmasın diye gözlerine, kulaklarına, burnuna ve yedi secde azasına pamukla, suyla karıştırılmış kâfûr koyarlarmış. Hatta bazı yerlerde ölüyü bir kere de kâfûrlu suyla yıkarlarmış. Bu yüzden kâfûr kokusu ölüme delâlet eder. Edebiyatta sevgilinin bedeni ve özellikle gerdanı kâfûra benzetilir.⁴⁰¹

Kevser: a.i. Cennette bir suyun adı. Kur'ân-ı Kerîm'de Kevser sûresi vardır(nr. 108). Tefsîrlerde Kevser hakkında çok çeşitli izahlar yer alır. Akarsu veya göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen; eninin Safâ ile Aden arası kadar olduğu, etrafında birçok kıymetli kâseler bulunduğu, oradan bi kez içenin bir daha susamadığı vs. bunlardandır. Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşakmış. Kevser'i Cennette Peygamberimize verilmiş özel bir havuz olarak tefsîr edenler de vardır. Edebiyatta sevgilinin dudağı için benzeyen olur. Âb-ı Kevser ve Şarâb-ı Kevser tamlamalarıyla da kullanılır.⁴⁰²

Sevgilinin dudağına ulaşmak için Kevser Sûresini okuduğunu söyleyen şâir, kevser suyu ile sevgilinin tatlı dudağı arasında kurulan ilgiyi söz konusu ediyor. Tatlılık yönüyle bu iki varlık arasında münasebet kurulur. Burada şâir, sevgilinin dudağına kavuşamayacağı için en azından Kevser Sûresini okuyup bu tatlılığı anmayı düşünüyor. Çünkü sevgilinin tatlı dudağının öpücüğüne ulaşmak âşık için bir hayâlden öteye geçmez.

Çeşme-i kâfûrun coşmasından kasıt ağlamak. Kevser ise dudak. Burada ağlamayı teskin için Kevser sûresinin okunmasına gönderme yapıyor.

Edebî Sanatlar: **Kevser, Kâfûr, leb** kelimeleri arasında renk ve tat bakımından, **cûş etmek (coşmak), çeşme** arasında anlam bakımından ilgi bulunduğundan **tenâsüb** vardır. **Kevser Sûresi** ile Kur'ân-ı Kerîm'e **telmih** yapılıyor.

4 Göreyin dâr-ı fenâda ola çengel çiçeği
Kim ki sünbül dir ise zülf-i perîşânuñ için

Nesre Çevirisi: Perişan saçların için kim ki sünbül derse fâni dünyada çengel çiçeği olduğunu göreyim.

Açıklaması: *Sünbül: Kaynaklarda Arapça adının "İshir-ı Meki, Sünbül-i Hindî" olduğu, Türkçe, Hindî Sünbülü, Mekke ayrığı" adlarının verildiği, "Mekî, Mısrî ve Afrikî" olmak üzere üç çeşidinin bulunduğu, "İbn-i Baytar'a göre en iyisinin Antalya'da yetişeninin olduğu, "kızıl renkte ve güzel kokulu" bir çiçek olduğu belirtilmektedir. Yine kaynaklarda "Su sünbülü (baldırı kara)" adıyla anılan cinsinin iyisinin" dallarının siyahlığı kırmızıya yakın olan yaprakları yeşil olanının olduğuna işaret edilmektedir.⁴⁰³*

Koyu kızıl rengi ve şekli bakımından sevgilinin saçına benzetilen sünbül, gülden sonra adı en çok geçen çiçeklerden biridir. Şiirde sevgilinin saçının sünbüle benzetilmesine razı olmayan şâir, bu benzetmeyi yapanların sonunun çengel çiçeğine benzemek olmasını diliyor. Sevgilinin saçını kıskanıyor. Çengel çiçeği olmak ise asılmaya delâlet eder. Darağacı çiçeğin sapı, sallanan insan da çiçeği olarak düşünülmüştür. Burada çengele asılan, işkence edilenlerin durumu da akla gelmektedir. Her halde de durum bedduâdan ibarettir.

⁴⁰¹ a.g.e. s. 305-306.

⁴⁰² a.g.e. s. 324.

⁴⁰³ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s.412.

Edebî Sanatlar: **Zülf, sünbül; sünbül, çengel çiçeği** arasında benzerlik gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **Çengel çiçeği** ile çengele asılı insan kastedilerek **mecâz-ı mürsel** yapılıyor. **Çengel çiçeğinde** telmih de var.

5 Okumuñ her birisi rûha gıdadur didi yâr
Zâtî'ya sînedede sakla kerem it cânuñ için

Nesre Çevirisi: Yâr: “Okumun her birisi ruha gıdadır.” dedi. Ey Zâtî! Kerem et, cânın için onları sinede sakla.

Açıklaması: Ok:tr. i. “Nâvek” ve “tîr” şeklinde de kullanılır. Divân şiirinde sevgiliye ait birçok güzellik unsuru oka benzetilmiştir. Bunların hemen hepsinde benzetme yönü âşığın yaralanma halidir. Sevginin aşkı, boyu, kirpiği, gamzesi ve gözü ok özelliği gösterir. Âşığın ahı, ayrılık yarası ve çekilen cevr ü cefâda da ok özellikleri vardır. Ancak bunlar içinde en çok kullanılanı gamze ve kirpik oklarıdır. Ok, her halde âşığın bağına ve dolayısıyla gönlüne saplanır. Âşık bu okun gönlünden çıkarılmasını istemez. Onun için bu ok adetâ sevgiliden gelen bir armağandır. Âşık onu en kıymetli varlığı gibi saklar. Ayrıca ok, eski kültürümüzde ve folklorumuzda da büyük önem taşırdı. Ok, belli başlı silah olmakla eğitimi büyük önem taşırdı. Usta-çırak ilişkisi içinde öğretilen okçuluk, kemankeşler yetiştirirdi. Ok atma müsabakaları yapılır ve bu hususta rekorlar kırılırdı. İstanbul'daki Tozkoparan, Okmeydanı, Nişantaşı gibi semt isimleri bu geleneğin hatırasını yaşatır. (bkz. Keman, kavs.)⁴⁰⁴

Sevgilinin değerli bir hediyesi olarak gördüğü oku sinesinden çıkarmak istemeyen âşık şâir, bu okun ruha gıda oluşunun sevgili tarafından söylendiğini iddia ediyor. Bu bahane ile oku sineden çıkarmamayı kuruyor. Sevgiliye atfedilen söz de sevgili yalan söylemeyeceğine göre doğru kabul edilir. Sonuç olarak bu ok, sevgiliden bir iz, işaret olarak âşığın sinesinde kalır.

Edebî Sanatlar: **Zâtî'yâ** şeklinde şâir kendine seslendiğinden **nidâ sanatı** var. “**Cânın için**” kelimeleri hem “**kendi canın için**” hem de “**sevgili için**” anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor.

1046

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+--- / +--- / +--- / +---

1 Günüm togardı açılsa ruh-i dil-ber nikâbından
Ya hûd ben kûyına vardukca bârî çıksa bâbından

Nesre Çevirisi: Sevgilinin yanağının örtüsü açılıp da görünseydi günüm doğardı. Ben semtine vardıkça bari kapısından ya kendi çıksa.

Açıklaması: Sevgilinin yanağını görmek âşık için büyük bir mutluluktur. Fakat bunu ancak hayâl eder. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi divân şiirinde Nedim devrine kadar mümkün değildir. Ancak 18. yüzyılda bu durum farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmeye başlamıştır.

⁴⁰⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.435.

Yüz ve yanak genellikle birlikte ele alınır ve aşağı yukarı aynı unsurlara benzetilir. Bu sebeple ikisini bir başlık altında inceleyeceğiz.

Sevgilinin yüzü beyazlığı ve parlaklığı yönünden söz konusu edilir. Onda ilâhî cezbe vardır, peygamber nuru görülür. Tasavvufî olarak ayva tüyleri küfürdür, kesrettir, zulmettir. Yüz ise dindir, bu kesretin ardındaki vahdetir. Zulmeti nura değiştirmek, anberi kâfûr eylemek ifâdeleriyle ayva tüyelerinin tıraş edilmesi, yüzün beyazlığının ortaya çıkması kastedilir. Yüzü ak almı açık deymi ile de yüzün beyazlığına işaret edilir. Ayrıca “ak yüz” sözü de kullanılır. Yüz, üzerindeki ayva tüyleri, benler veya yanaklar üstüne dökülen zülûfler ile beraber düşünülür.

Beyitte sevgilinin yüzü parlaklığı sebebiyle güneşe benzetildiğinden örtüyü kaldırma eylemi, güneşin doğuşuna benzetiliyor.

Gün doğmak: 1-) Sabahleyin güneş ufkan arkasından çıkıp görünmek.

*2-) İsteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak.*⁴⁰⁵

Sevgilinin yüzünden örtüyü kaldırmayacağımı bilen âşık, en azından kapıda görünmesini diliyor. Sevgilinin semtine varınca bunu görmek istiyor. Fakat bu da olması mümkün görünmeyen bir durumdur.

Edebî Sanatlar: **Ruh**, **nikâb** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak tenâsüb sanatı yapılıyor. **Gün doğmak** deymi hem güneşin doğması hem de isteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak anlamı düşünülerek kullanılarak **tevriye sanatı** yapılıyor. **Gün doğmak** deymi kullanılarak **irsal-i mesel sanatı** yapılıyor.

2 Şikâra çıkdugınca tîrine cân vireyin yârûn
Biñ âhû halk it yâ Rab benüm cismüm türâbından

Nesre Çevirisi: Yârin ava çıktıkça okuna can vereyim. Ya Rab! Benim cismimin toprağından bin ahu yarat.

Açıklaması: Eski hayatın bir yanını teşkil eden av hadisesi, genellikle âşık ile sevgili arasında geçen aşk halî için düşünülür. Sevgilinin zülfü âşığın gönül kuşunu avlayan bir şahbazdır. Burada av için eğitilmiş “şahin”lerin kullanıldığı görülür. Aslan ve kaplanın avını kaçırmadığı, örümceğin ağ kurarak avlandığı belirtilir. Çeşitli kuşlar, keklik ve ceylan avından bahsedilir. Av için ok, kılıç ve kement kullanılır. Tuzak (dâm) ve ortasına konan daneler çeşitli tasavvurlara konu olur.

Av hayâlinin tasavvufî olarak kullanıldığı beyitlerde âşık, “taallûk dâmı” na düşmeyen, düşse de tuzağını kırabilen bir kuş (murg-ı zeyrek) şeklinde görülür.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 827.

⁴⁰⁶ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divânı Tahlili, s.153.

Sevgili ava çıkar ve ceylan avlar. Âşık da bu oka hedef olmak ister. Bu da ancak ceylan olmakla mümkün. Âşık, Allah'tan kendi toprağından bin tane ceylan yaratmasını diliyor. böylece sevgilinin okuna hedef olacaktır. (Ok için 1045/5'e bakılabilir.)

Edebî Sanatlar: **Rab, Halk etmek, türâb(toprak), cisim** kelimeleri arasında yaratma eylemi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **Şikâr (av), tîr, cân vermek** kelimeleri arasında da avlanma eylemi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. “**Yâ Rab**” denilerek **nidâ sanatı** yapılıyor.

3 Senüñ sehhâr-ı çeşmüñ sihrini Hârût ile Mârût
İşitdi ser-nigûn oldı yire geçdi hicâbından

Nesre Çevirisi: Gözünün büyüleyiciliğini Harut ile Marut işitti. Utancından baş aşağı oldu. Yere geçti.

Açıklaması: *Harut-Marut: Sihir ve büyü bahislerinde adları geçen iki meleğin adı. Kur'an'da da (Bakara 102) isimleri geçen bu iki melek, çoğu İsrailiyyattan gelen rivâyetlerle şiirimize girmiş, birçok mazmun ve telmihın kaynağı olmuştur. Kur'an'da kendilerinden kısaca bahsedilmesine rağmen, müfessirlerimiz ve tarihçilerimiz, doğru yanlış demeden sayısız uydurma rivâyetlerle bu iki meleğe sayfalarca yer ayırmışlar ve haklarında bir yığın efsane anlatmışlardır. “Son derece kısa sayılabilecek bu âyet dolayısıyla tefsirlere onlarca sayfalık bilgi dercedilmiştir. Neticede görülebileceği gibi haberlerin hiç biri sahih yollarla Hz. Peygamber'e ulaşmıyor. Ve hemen tamamıyla verilen bilgiler İsrâiliyyâta müncer oluyor”...*

Derin bir kuyuda başları aşağı bir şekilde asılı olan ve bu halleriyle azaplar içinde kıvranan Hârut-Mârut ikilisinin meşhur hikâyesi, şâirlere değişik ilhamlar vermiş, bu hadiseden mülhem değişik ve orijinal tablolar oluşturulmuştur. Hârut-Mârut ikilisinin sihir öğreticisi olmaları ve öğrettikleri sihrin son derece tesirli olması, sevgili-âşık ilişkisinde, önemli yansımalar bulmuş; şâirlere göre, sevgilinin sihir ve büyüdeki mahareti Hârut-Mârut'u geçmiştir. Divan şiiri sistematiğinde, Sevgilinin gözleri ve gamzesi sihir talim etmekte Hârut-Mârut'un çok üstündedir. Sevgilinin gözleri ve gamzesi sihir talim edici olunca, çene çukuru da (Çâh-ı zenehdân) Hârut-Mârut'un asılı olduğu kuyu olmuştur. Bu kuyuda âşık asılıdır. Yine sevgilinin saçları da bu kuyuya âşiğı asan bağlar olarak tavsif edilir.⁴⁰⁷

Edebî Sanatlar: Hârut-Mârut'un baş aşağı oluşları hadisesi, sevgilinin gözlerinin büyüleyiciliğinden utanmış olmalarına bağlanıp **hüsn-i ta'lîl** yapılıyor. Ayrıca sevgilinin Hârut-Marût'tan daha büyük bir büyücü olduğunu göstermesi bakımından da **mübalâğa sanatı** var. **Hârut-Mârut** ile tarihî bir olay ve kişilere telmih yapılıyor. **Sehhar, sihr, Hârut-Mârut** kelimeleri arasında sihir yapma eylemi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor.

4 Kaşuñla kirpügüñ tîr-ü-kemân aldı ele cânâ
Geleden gözün üstine uyandı fitne hâbından

Nesre Çevirisi: Ey cân! Kaşınla kirpiğın ok ile yayı ele aldı. Gözünün üzerine gelediden beri fitne uykudan uyandı.

⁴⁰⁷ Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, s.354-359.

Açıklaması: *Kirpik(Müje, Müjgân): Kaş, göz ve gamze ile birlikte ele alınan kirpik öldürücü ve yaralayıcı özelliği ile ele alınır. Bu sebeple, genellikle ok, kılıç vb. şekillerde düşümlür. Bunda şekil benzerliği yanında, bilhassa birlikte hayâl edilen kaşın rolü vardır. (bkz. Kirpik, Ok). Kirpikler gamze ile birlikte âşığın gönlümü deler ki sevgilinin yaptıklarının en küçüğü budur. Âşığın kanını toprağa karmak için kirpikler gamze ile sırdaş olup baş koşarlar. (bkz. Gamze).*⁴⁰⁸

Fitne: a.i. Belâ, ayartma, karışıklıklar. Divân şiirinde öncelikle kıyametle ilgili olarak kullanılır. Ahir zamanda (Devr-i Kamer) birçok karışıklıklar çıkacağı ve fitneler kopacağı bilinmektedir. Divân şâiri bu karışıklıklara neden olarak sevgiliyi gösterir. Böylece sevgili-âşık ilişkisi ortaya çıkar. Sevgili bir görünüşüyle fitneler koparır, âşıkların arasında kargaşaya neden olur. sevgilinin genel güzelliği ve görünümünden başka beni, yüzü, yanağı, zülüfleri, gözleri, kaşları, gamzesi, bakışları, yürüyüşü vs. birer fitne sebebidir. Ancak onun en önemli fitne kaynağı olan yamı, boyudur. “Kâmet (Boy)” ile “Kıyâmet” kelimelerinin iştikâk sanatına yol açması bu iki kelimenin çok kez birlikte kullanılmalarına neden olmuştur. Sevgilinin selvi boyuyla salınması etki bakımından kıyâmetin kopacağı andan aşağı değildir.⁴⁰⁹

Edebî Sanatlar: **Göz, kaş, kirpik** kelimeleri arasında, güzellik unsurları oluşları ve yüzde bulunmaları sebebiyle anlam ilgisi kurularak **tenâsüb** yapılıyor. Ayrıca **tîr** ve **keman** kelimeleri arasında da savaş aleti olmaları sebebiyle **tenâsüb** var. “**Fitne uyandı.**” tabirinde **fitne** kişileştirilip **teşhîs** yapılıyor. Ayrıca bu tabir mecazlı olarak kullanılmıştır.

5 Dahi uslanmaz ey sâkî dil-i divâne-i Zâtî
Şu deñlü şerbet içmişdur senüñ ‘ışkuñ şarâbından

Nesre Çevirisi: Ey içki sunan! Senin aşkının şarabından öyle çok şerbet içmiştir (ki) Zâtî’nin deli gönlü dahi uslanmaz.

Açıklaması: *Sâkî: a.i. kadeh veren, içki veren. Divân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sâkîdir. Meclise meşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şâirin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yahut bizzat sâkî sevgili mesâbesindedir. Bazan sâkî mutrib olarak da görev yapar. Bütüñ bu hallerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. Sâkîden içki dışında dilekte de bulunabilir. Meselâ şâir ondan vuslat veya dudağının içkisini sunmasını dileyebilir. Sâkî’nin sâid-i sîmîni daimâ görülmelidir. O Hızır’a benzer ve bereket dağıtıp herkesin gönlünü yapar, hazırlar, içki sunar, şarkı söyler vs. (bkz. bezm, câm, bâde, mutrib).*⁴¹⁰

Şerbet: (Tas.) İlahî feyz, ilâhî mahabbet, aşk şarâbı.⁴¹¹

Aşk kelimesinin Arapça aslı ışk olup sözlükte “şiddet ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir... İslâmî literatürde aşk, İlâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış, İlâhî aşka, genellikle “hakîkî aşk”, beşerî aşka da “mecazî” veya “uzvî aşk” denilmiştir... Kur’ân ve sahih hadislerde aşk kelimesi geçmez. Sevgi çoğunlukla hub ve

⁴⁰⁸ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divânı Tahlili, s. 235.

⁴⁰⁹ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 192.

⁴¹⁰ a.g.e. s.461.

⁴¹¹ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 494.

muhabbet, bazan da meveddet kelimeleri ve bunların müştaklarıyla ifâde edilir. Allâh sevgisinden çok Allâh korkusuna önem veren ilk dönem zâhidleri de aşktan söz etmezler... onlara göre; "aşk, aşırı sevgi yani sevgide ölçüyü aşma anlamına gelir. Allâh için böyle aşırılık düşünülmemeyeceğinden O'nun kuluna olan sevgisine aşk denemez. Öte yandan kulun Allâh'a duyduğu sevgi ne kadar güçlü olursa olsun yine de O'nu yeterince ve lâyık olduğu ölçüde sevemeyeceğinden kulun Allâh sevgisi de aşk diye adlandırılmaz..." Aşk kelimesinin dinî bir terim olarak kullanılmasını câiz gören sûfilerin dayandıkları bazı âyet ve hadisler vardır. Meselâ onların kanâatinde, "İman edenler Allâh'ı daha şiddetli severler."(2/165) âyetindeki şiddetli sevgiden maksat aşktır. Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e "Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça îmân etmiş olmazsın." demişti. Mutasavvıflar bu mânâyı gelen âyet ve hadislerden Allah'a ve Resûlü'ne âşık olmanın lüzûmü mânâsını çıkarmışlardır. Aşk, insanın içini ve ciğerini yakan bir ateştir. Akli şaşkın kılar, yanıltır, gözü kör eder. İşitme duygusunu giderir. Büyük korkuları insana küçük gösterir. İnsanın boğazını sıkar, nefesten başka bir şey oradan geçmez, ölecek gibi olur. bütün himmeti mâşûk ve sevgili üzerine toplar, sevgilisini kışkırdığı için onun hakkında kötü zan besler, bu hal daha de artar, düzeni bozar, şaşkınlığı getirir, nihayet umutkan olur ve ölümü hoş görür. Bâzan âşık, aşka fânî olur. O zaman âşık aşk hâline gelir. Sonra aşk, mâşûkta fânî olur. muhabbetin sonu aşkın başlangıcıdır. Muhabbet kalp için, aşk ise rûh içindir.⁴¹²

Aşk şarabından çok fazla içen âşık, öyle bir hale gelmiştir ki artık uslanmayan bir deli divane olmuştur. Akıllanması beklenmez. Şarap insanın aklını başından alır.

Deli divane olmak (Divane olmak) (Bir kimse, bir şey için; bir kimseye, bir şeye): Bir kimseyi, bir şeyi çıldırmasıyla sevmek.⁴¹³

Edebî Sanatlar: "Ey Sâkî" şeklinde sevgiliye hitap edilerek **nidâ sanatı** yapılıyor. Hitapta kastedilen ise sevgili olduğu için **açık istiâre** var. **Sâkî, şerbet, içmek, şarap** arasında **tenâsüb sanatı** yapılıyor.

1047

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Bâd-ı âhumla çıkardum âsumâna hâki ben
Ser-be-ser hâk ile yek-sân eyledüm eflâki ben

Nesre Çevirisi: Ben toprağı ahımın rüzgârıyla göğe çıkardım. Ben felekleri baştan başa toprak ile bir eyledim.

Açıklaması: Âşık, aşkın tesiriyle öyle bir ah eyler ki bu ahın rüzgârından yer yüzünü kaplayan toprak göklere çıkar. Felekler baştan başa toprak ile dolar. Divan şiirinde âşığın en son çarelerinden biri ahtır. Âşık, kolay kolay ah etmez. Ah ederse aşkını izhar etmiş ve sevginin sevgisine liyakatsizlik göstermiş olduğunu düşünür. Ama aşk ıztırâbı katlanılmaz hâle gelince dayanamaz ve ah eder. Ah kelimesi üzerinde daha önce de durmuştur.

⁴¹² Ömür Ceylan, Tasavvufî Şiir Şerhleri, s.177-178.

⁴¹³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 709.

Beyitte ah, mübalağalı bir şekilde ele alınarak dolaylı yoldan âşığın aşkının büyüklüğü ifade edilmektedir. Bu, Divân şiirinde sıkça baş vurulan bir yoldur.

Hâk ile yeksan etmek (olmak): Bkz. "Yerle bir etmek".⁴¹⁴

Yerle bir etmek, (Hâk ile yeksan etmek) (olmak): Yapıyı yıkıp yere indirmek. Krş. "Taş taş üstünde bırakmamak".⁴¹⁵

Edebî Sanatlar: Ahın rüzgârının felekleri toprakla doldurması olayında **gulüv** derecesinde **mübalağa sanatı** yapılıyor. **Âsumân, eflâk (felekler)** arasında **tenâsüb sanatı** yapılıyor. **Hâk-âsumân** arasında **tezat sanatı** var.

2 Sen kıyâmet-kadd ile haşr olmaga cânlar virem
Rûz-i mahşerde turam cânâ yirümden tâ ki ben

Nesre Çevirisi: Sen kıyamet boylu sevgili ile ben yerimden haşr olmak için cânlar vereyim. Ey cân! Ben mahşer gününde kıyam edeyim.

Açıklaması: Âşığın tek sermayesi canıdır. Bunu da sevgili uğruna fedaya her dem hazırdır. Sevgili ile birlikte olabilmek ümidi ona canını feda etmeyi göze aldırır. Sevgili ile kıyamet günü haşır meydanında birlikte haşr olmayı isteyen âşık, sevgiliden önce ölüp hazırlık yapmayı düşünüyor. Orada hazır bir şekilde sevgiliyi bekleyecek ve birlikte haşr olarak vuslata erecektir.

Sevgili uğruna toprak olmayı, gözüne sürme gibi çekilerek ona kavuşmayı göze alan âşık, haşır meydanında kavuşmak için de tek sermayesi canını seve seve verebilir. Nitekim öyle de yapmayı düşünüyor.

Durmak (Turmak): 1- Kıyam etmek, ayağa kalkmak. 2- Vazgeçmek, geri durmak...⁴¹⁶

Sevgili yolunda toprak olan âşık, kıyamet günü yerinden fırlayıp ona kavuşmak arzusundadır. Bu arzusunu da "Ey cân! (Sevgili âşığın canı gibidir.) Ben mahşer gününde ayağa kalkayım." ifadesiyle anlatıyor.

Bütün bunlar, âşığın aşkının büyüklüğünü, sınır tanımazlığını ifade eden hayâllerdir. Âşık, sevdiği uğruna her türlü sıkıntı ve acıyı göze alır. Tek arzusu –sıkça tekrar edildiği üzere– vuslattır.

Edebî Sanatlar: **Kıyâmet boylu** ve **Cân ile sevgili** kastedilip **açık istiâre** yapılıyor. **Kıyâmet, haşr olmak, can vermek, rûz-ı mahşer (mahşer günü)** kelimeleri arasında haşır mevzuu gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **Haşr olmak-canlar vermek** arasında **tezat sanatı** var.

⁴¹⁴ a.g.e. s.836.

⁴¹⁵ a.g.e. s.1117.

⁴¹⁶ Tarama Sözlüğü, Cilt V, s. 1264-68.

3 Nakd-i 'akl-ü-tâkat-ü-sabr-u-karârüm kalmadı
Yoluna harc itdüm ey hâce kamu emlâki ben

Nesre Çevirisi: Karar, sabır, takat ve aklımın nakdinden (eser) kalmadı. Ey Hoca! Ben bütün mülkleri yoluna harcadım.

Açıklaması: Aşkın girdiği sine (kalp) ve akılda düzen kalmaz. Aşk sarhoşu olan âşık, kararlılığını, takat ve sabrını kaybettiği gibi aşk sebebiyle akli da gider. Çünkü âşık, mâşûktan gayrısını düşünemez hale gelir.

Âşık olan kimse hiçbir şeyde karar kılamaz. Ne yapacağını bilmez hale gelir. Sabredemez. Çünkü aşk, onu hep sevgiliye koşmaya, onu görmeye sevk eder. Bu sabırsızlık ile oradan oraya koşturan deli divane olmuş âşık, takatten düşer. Dermansız kalır.

Âşık, elinde varlığını da aşk derdi sebebiyle elden çıkarınca eli boş kalır. Görünüşte bu durum kötü gibidir. Ama aşkı uğruna bütün varlığını tüketmesi âşığın duyduğu sevginin derecesini göstermek bakımından mühimdir.

Âşık da sevgiliye “Ey Hoca” şeklinde seslenerek bu durumu ona bildiriyor. Böylelikle âşkında samimi olduğunu ifade etmiş olur. sevgili nezdinde kıymet kazanmayı ümit eder ki onun tek dileği sevgili tarafından sevilme, vuslata ermeğidir.

Edebî Sanatlar: Akl, karar, sabır ve takat; harc etmek (harcamak), kamu emlâk (bütün mallar) kelimeleri arasında tenâsüb sanatı var. “Ey hâce” şeklinde sevgiliye seslenerek hem açık istiâre hem de nidâ sanatı yapıyor.

4 Şâhid-i zerk-u-riyâ gördüm ser-â-ser baş açık
Zâhidâ bu taylesân-ü-tâcı-vü-misvâki ben

Nesre Çevirisi: Ey Zahid! Ben baştan başa açık (vaziyette iken) bu misvak, tac ve taylesâmı rıya ve ikiyüzlülük şahidi gördüm.

Açıklaması: *Zâhid-zühhâd: a) Dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el-etek çeken. Kendini bütünüyle âhirete ve Hakk'a veren, mala, mülke, makama ve şöhrete değer vermeyen, dünya ile âhîret arasında tercih yapmak gerektiği zaman ağırlığını daima âhiretten yana koyan. Zühd, “Dünya sevgisine gönülde yer vermemek.” anlamına geldiğinden zengin olduğu halde zâhid olan, fakir olduğu halde hırslı (râğib) olan kişiler vardır. b) Zâhid: Ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz şekilde ve zâhirci kişi. Ârif ve âşık olamayan kimse.*⁴¹⁷

Kaba sofu, zâhit. Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişi. Bunlar dini komularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmândan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samîmiyetleri yoktur. Şâirler daima zâhidin karşısında âşığı

⁴¹⁷ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 581.

*görürler. Zâhidde olanlar âşıkta yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zâhid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkar, ıztırâb verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyâkârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tesbih eksik olmaz.*⁴¹⁸

*Zerk: 1- Bir su veya ilâcı şırınga ile verme. 2- Sofuların giydiği mavi cübbe. 3- Dindar görünme. 4- İkiyüzlülük, hîle, riyâ, dalavere.*⁴¹⁹

*Taylasân: 1- Başa sarılan sarığın omuzlar üzerine salıverilen ucu. 2- Başa ve boyna sarılan şal vb.*⁴²⁰

Âşık, sevgili uğruna akıl, takat, sabır ve kararını harcayınca baş açık, yalın ayak divane divane dolaşır. Bu haliyle dolaşan âşık, tac, misvak, taylâsan sahibi zâhidî görünce onun riyâkâr olduğunu söylüyor. Bu unsurların ikiyüzlülüğe delâlet ettiğini söylüyor. Çünkü âşık olan kimse aşkın tesiriyle her şeyini aşkın uğruna fedâ etmelidir. Nitekim kendi öyle yapmıştır.

Divân edebiyatı şiirinde genel olarak ele alınan konular arasında zâhid-âşık çekişmesi de vardır. Âşık, şiirde daimâ zâhidin içinde bulunduğu bir hali eleştirir. Bu yol vasıtasıyla kendi halini de söyleme imkânı elde eder. Halini izhâr eder. Bu da sevgiliye kendini anlatma çabalarından biridir.

Edebî Sanatlar: **Zerk (ikiyüzlülük), riyâ; tac, taylasân, misvak** kelimeleri arasında **tenâsüb sanatı** var. **Zâhidâ (Ey Zahid)** şeklinde seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor.

5 Ah kim sırr-ı derûnum ser-be ser fâş eyledi
Neyleşem Zâtî ‘aceb bu sîne-i sad-çâki ben

Nesre Çevirisi: Zâtî, bu yüz parça (olmuş) sineyi acaba neylesem? Ah ki içimdeki sırrı baştan başa açığa vurdu.

Açıklaması: Âşığın sinesi, aşkın verdiği ıztırâbla bin parça oluyor. Böylece aşk derdi ortaya çıkıyor. Âşık, aşkını izhar etmez. Çünkü sevgilisinin varlığından kimsenin haberdar olmasını istemez. Aşk derdi dayanılmaz hale gelince ah eder. Ama bundan da pek memnun değildir. Bu sebeple kendini çoğu zaman kınar.

Beyitte de aşkı ortaya çıkan âşık, aşkını izhar eden sinesinden şikayetçi. Ona bir ceza vermek düşüncesinde. Bunun ne olabileceğini soruyor.

Edebî Sanatlar: **Ah** kelimesi bir ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. Sine, aşk sırlarını ortaya çıkardığı için kişileştirilip **teşhîs** yapılıyor. Sinenin yüz parça olması **mübalâğalı** bir kullanımdır. **“Neyleşem”** şeklinde soru sorulup **istifham sanatı** yapılıyor.

⁴¹⁸ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 578-579.

⁴¹⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 1181.

⁴²⁰ a.g.e. s.1042.

1048

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün
 --+ / -+-- / --+ / -+--

- 1 Akıtmag için eşküm her dem yüzüñ dürersin
 Ey hâce şöyle beñzer sen tâlib-i Dürersin

Nesre Çevirisi: Her an gözyaşımı akıtmak için yüzünü buruşturursun. Ey hoca! Öyle anlaşılıyor ki sen büyük inci talibisin.

Açıklaması: Sevgili, âşığa yüz vermediği, yüzünü ekşittiği zaman âşığın gözü keder ve gam ile yaş dolar. Bu gözyaşı taneleri de inci gibidir. Beyitte sevgilinin âşık tarafından gözünden akıtılan iri inci tanelerine benzer gözyaşına talip olduğu için yüzünü buruşturduğu ileri sürülüyor.

*Dürer: Büyük inci taneleri.*⁴²¹

*Yüzünü (suratını) ekşitmek (buruşturmak): Yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam vermek.*⁴²²

Edebî Sanatlar: Akıtmak, eşk (gözyaşı) kelimeleri arasında tenâsüb sanatı var. “Dürersin” kelimesi birinci mısradaki “buruşturursun” ikinci mısradaki ise “büyük inci tanesi” mânâsına gelecek şekilde kullanılıp cinas yapılıyor. “Ey Hâce” şeklinde sevgiliye hitap edilip nidâ ve açık istiâre yapılıyor. Sevgilinin yüzünü ekşitmesi, âşığın gözünden akan büyük inci tanesi gibi olan gözyaşlarına talip olmasına bağlanıp hüsn-i ta'lil yapılıyor.

- 2 Yüzüme karşı söğseñ gâyet safâ sürerdüm
 Nâmeyle bildürürsin kâğıdlara bürersin

Nesre Çevirisi: Yüzüme karşı sövsen çok safa sürerdim. Mektupla bildirirsin, kâğıtlara sararsın.

Açıklaması: Nâme: f.i. Mektup, sevgi ve aşka dair yazılmış mektup, kitap, mecmua. Divân şiirinde aşk bir nâmedir. Nâme-i muhabbet tamlaması daha çok âşık ile mâşuk arasında, istenilen bir durumdur. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri kâğıt üzerinde bir mektuptur. Yine saç, yanak üzerinde duruşuyla Çin şahından Rûm ülkesine gönderilmiş bir mektubu andırır. Mektuplar âşığı ferahlattığı için bazan içi yalan ve tevirle de dolu olabilir. Mektuplar ipele bağlanır, kenarı kıvrılır vs. Âşığa sevgiliden gelen mektup bir vuslat etkisi yapar. Mektuplardaki başlık (sernâme) de şâirlerce çok önemli kabûl edilir.

Nâme başlığı çok zaman başlı başına bir kitaba da ad olabilmektedir. Uzun şiirler ve kasîdeler de nâme başlığı ile anılabilir. Hatta bazı türlerin adı da nâme başlığı altında anılır. Harnâme, sakinâme, surnâme, Şehnâme, gazavat nâme, Hirrenâme, Zenâhnâme v.s.⁴²³

*Yüzüne karşı (sövmek): Karşısında ve kendinden çekinmeden (söylemek).*⁴²⁴

⁴²¹ a.g.e. 194.

⁴²² Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 1137.

⁴²³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 418-419.

Âşık, sevgilinin mektup göndermesi yerine yüzüne sövmesini tercih ediyor. Çünkü böylece onu görme imkânı elde edecektir.

Edebî Sanatlar: **Mektup, bildirmek, kâğıt, sarmak** kelimeleri arasında mektupla ilgili oldukları için **tenâsüb sanatı** var. **Yüzüne karşı (sövmek)** deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

3 Didüm ki kankı kasruñ şâhısın ey şeker-leb
Hışm ile bakdı didi kimüñ evin sorarsın

Nesre Çevirisi: “Ey şeker dudaklı! Hangi kasrın şahısın.” dedim. Hışm ile baktı. “Kimin evin sorarsın.” dedi.

Açıklaması: *Dudağın şekere teşbîhi, şeker ile alâkalı bâzı husûsiyetler ve tâbirler cihetiyledir. Gül-şeker gül ile yapılır ve güneş harâreti altında terbiye edilir. Bu cihetten sevgilinin tatlı dudakları gül yaprağına, güzelliği veyâ aşk onu leziz kılan güneşe teşbîh edilmiştir. Bu şeker nev’i aynı zamanda hastalıkları tedavide kullanılır. Bu sebeple âşık veya gönlü hastaya benzetilerek, sevgilinin dudağını arzû edişi ifâde edilir.*⁴²⁵

Sevgilinin evinin yerini öğrenmek isteyen âşık, muhayyilesinde ona evinin yerini soruyor. Bu soruş tarzı âşık zaviyesinde sevgilinin değerini göstermek bakımından mühimdir. Ona hangi kasrın şahı olduğunu soruyor. Âşığın gözünde sevgili güzellik mülkünün şahıdır.

Sevgilinin hayâlen de olsa verdiği cevap ise sevgilinin âşığa karşı tavrının ne olduğunu gösterir mahiyette. Sevgili, sen kimin evini soruyorsun deyerek ne sorduğunun farkında mısın veya bu cüretkârlık da ne oluyor gibisinden cevap veriyor ki Divân şiirindeki sevgilinin tavrı budur.

Edebî Sanatlar: **Kasr, şâh, ev** kelimeleri arasında **tenâsüb** var. “**Ey şeker dudaklı**” şeklinde sevgiliye hitap edilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. “**Kimin evini sorarsın?**” cümlesinde **istifhâm sanatı** var.

4 Didüm düşümde sürdüm yüzüm gözüm yoluña
Didi ki hak yolına çok sîm-ü-zer sürersin

Nesre Çevirisi: “Düşümde yüzümü gözümü yoluna sürdüm.” dedim. Hak yoluna (daha) çok altın ve gümüş sürersin.” dedi.

Açıklaması: *Yüz sürmek: Büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına doğru – yüzünü yere sürercesine- eğilmek.*⁴²⁶

Âşık, sevgilinin geçtiği yollara yüzünü sürer. Belki ondan bir iz, işaret bulurum diye. Bu sevginin derecesini gösterir. Ama bunu sevgili bir türlü beğenmez. Âşığa itibar ve iltifat etmez.

⁴²⁴ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 1136.

⁴²⁵ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divân’ının Tahlili, s.175.

⁴²⁶ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s.1134.

Beyitte de âşık, yüzünü ve gözünü rüyada sevgilinin yoluna sürdüğünü söylüyor. Sevgili ise hayâlen verdiği cevapta bunun daha çok süreceğini, kavuşmanın o kadar kolay olmadığını bildiriyor. Bu durum da Divân edebiyatında âşık-sevgili ilişkisini gösteren bir misaldir.

Edebî Sanatlar: **Yüz, göz; sim ve zer arasında tenâsüb sanatı var. Yüz sürmek** deyimi kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

5 Görüb cemâl-i yârı ah eyledüñ rakîbâ
Rûşen çerâga karşı ey seg niçün ünersin

Nesre Çevirisi: Ey rakîb! Yârin yüzünü görüp ah eyledin. Ey köpek! Aydın meşaleye karşı niçin ulursun?

Açıklaması: Âşık ile sevgilinin diğer âşıkları olan rakîb arasında devamlı bir çekişme vardır. Âşık, rakipleri şeytana, köpeğe benzetir. Sevgili bir gül ise rakîpler onun çevresindeki dikenlerdir. Âşıtı sevgiliye yaklaştırmazlar. Âşık, sevgilinin köyüne girmek istese köpek misâli rakîpler onu kovalarlar.

Rakîb olarak ifâde edilen sevgilinin diğer âşıkları için de âşık için tasavvur edilenler geçerlidir. Onlar da sevgilinin cevrine muhatap olurlar ve acı çekerler. Acıları katlanılmaz hale gelince ah ederler. Ama âşığın gözüne bu durum hiç de hoş görünmez. Çünkü sevgili için her şeyi göze almıştır. Onların ah edişleri âşığın gözüne köpek uluması gibi gelir.

Divân şiirindeki temel mevzûlardan biri de âşık-rakîb çekişmesidir. Tablolar farılışmakla beraber temel hususlar hiç değişmez. Her an rekabet ortamı sürer. Sevgili paylaşamaz. Güzelliği bir çoklarını kendine âşık eder ve rekâbet ortamı meydana gelir. Âşılar arasında aşklarının üstünlüğünü gösterme mücadelesi başlar. (Onun yoluna ölürler, toprak olur, ahı gökleri toprak eyler, ahı gök gemisine direk olur vs.)

Edebî Sanatlar: **Sevgili, aydın bir meşaleye teşbih olunup açık istiâre** yapılıyor. Birinci mısradaki kullanılan **rakîb-yâr-ah etmek** kelimelerine mukâbil ikincide **köpek-aydın meşale-ulumak** kelimeleri kullanılarak **leff ü neşr-i gayri müretteb sanatı** yapılıyor. “Niçin” şeklinde soru sorularak **istifhâm sanatı** yapılıyor. “Ey seg (köpek)” şeklinde rakîbe seslenilip **nidâ ve açık istiâre** yapılıyor.

6 Ey zâhid-i mürâyî tesbîh elüñde dâ'im
Avlamaga cihâm dâm-ı riyâ kurarsın

Nesre Çevirisi: Ey riyakâr zahid! Daima tesbih elinde cihanı avlamaya riya tuzağı kurarsın.

Açıklaması: Zahidin Divân edebiyatı anlayışı içindeki yeri üzerinde daha evvel durmuştuk. (bkz.1047/4) gösteriş, ikiyeüzlülük yaptığı ifâde edilmişti. Beyitte de bu husus tekrar ediliyor. Zahidin devamlı elinde taşıdığı tesbihin insanları kandırmak için kurulmuş bir tuzak olduğu ileri sürülüyor.

Tesbihi zahidin elinde gören insanlar onun dindar olduğunu sanacaklar ve onun dinî konulardaki sözlerine inanacaklardır. Burada tesbih, şekil itibariyle bir tuzağa benzer. İpten yapılan tuzaklar da bu şekildedir. Ortasına yem konular. Yemi yemek için gelen avın ayağına bu

ip dolaşır. Ayaklarını sıkar ve av, avlanmış olur. Bu durum ile tesbihin şekli arasındaki alâka gözönünde bulundurulabilir.

Edebî Sanatlar: **Zahid, tesbih; avlamak, riya tuzağı kurmak** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. Ayrıca tesbihin şekli, bir avlanma türünü hatırlattığı için **telmih sanatı** yapılıyor.

7 Zâtî za'îfüñ âhır ey gussa nola hâli
Mânend-i kelb-i a' dâ turdukça sen ünersin

Nesre Çevirisi: Ey gam! Zâtî (gibi) zayıfın sonra hali ne ola? Durup dururken (sebepsiz yere) düşman köpeği gibi havlarsın.

Açıklaması: *Gam: Elem, ıztırâb, üzüntü. (Tas.) a) Sevgili dikkat ve özenle aranırken karşılaşılan engeller. (Irakî.) Sevenin sevgilisinin uğruna seve seve katlandığı zorluklar ve sıkıntılar. b) Gam. Dünyevi kaygılar, tasalar, üzüntüler.*⁴²⁷

Âşık, sevgilinin diğer âşıları olan düşmanlar (ağyâr), tarafından yeterince rahatsız edilir. Onlar âşığı, sevgiliye yaklaştırmadıkları gibi kendileri de sevgilinin semtinden hiç ayrılmayıp âşığı kahrederler. Bu alışılmış bir durumdur âşık için. Ancak buna bir de sevgilinin davranışları da eklenince âşık kahrolur.

Âşık, bunların elinden çektiği sıkıntılardan zayıf ve bitkin düşmüş bir haldeyken âşığı bir de gam ve keder yakalar. Sevgiye kavuşamama, ondan ayrı kalma düşüncesi âşığın zayıf düşmüş cismini daha da takatten düşürür. Bu durumu ifâde eden şâir, âşiğe zulmeden bu iki zümrenin durumunu köpek ulmasına benzetiyor. Bunlar, âşiğe sırayla zulmediyor.

Edebî Sanatlar: “**Ey gussa (gam)**” şeklinde gam ve kedere seslenilerek **nidâ** ve **teşhîs** yapılıyor. “**Hali ne ola?**” şeklinde Zâtî'nin durumunun ne olacağı sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor. Düşmanlar, köpeğe benzetilerek **teşbih sanatı** yapılıyor.

1049

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+---

1 'Işk ile rüsvâlığı çün kim idindüm pîşe ben
Nâsîhâ kulak tutam mı kavî-i nîg-endîşe ben

Nesre Çevirisi: Aşk ile rüsvâlığı kendime meslek edindim. Nasihat verene, düşünce dolu söze ben (artık) kulak vereyim mi?

Açıklaması: *Rüsvâ (f.s.): Rezil, itibarsız, haysiyetsiz. (bkz. hazûl).*⁴²⁸

*Pîşe: 1- San'at, meslek. (bkz. hirfet). 2- İş. (bkz. amel). 3- Huy, tabiat, âdet, alışkanlık. 4-Kaval.*⁴²⁹

⁴²⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 198.

⁴²⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 902.

⁴²⁹ a.g.e. s.867.

*Nasîh: Nasîhat, öğüt veren.*⁴³⁰

Âşık, aşk yoluna o kadar emek sarf etmiştir ki ona artık hiçbir nasihat kâr etmez. Bunu kendi de biliyor. Soru sormakla birlikte nasîhleri ve düşünce dolu sözleri dinlemenin kendisine tesir etmeyeceğinin idrak etmiş. Çünkü âşık, deli divâne olmuş ve kendinden geçmiştir. Bu halde olan bir kimseye halinden kurtulmadan söz dinletilemez.

Aşka giriftar olanın dengesinin bozulduğunu, akıl, karar, sabır ve takatinin kalmadığını daha evvel işlemiştik. (bkz. 1047/3) Böyle bir halde olan âşık, artık söz dinleyecek halde değildir. Bunun ifade edilmesi de sevgiliye âşığın aşkı ifade etmek, göstermek maksadına yöneliktir.

Edebî Sanatlar: **Nasîh, kulak tutmak, kavı** kelimeleri arasında **tenâsüb** var. “**Kulak tutam mı?**” şeklinde soru sorulup **istifhâm** yapılıyor.

2 Her gece anuñla gönlüm eylerem idinmişem
Halka halka zülfüñüñ sevdâsını endîşe ben

Nesre Çevirisi: Ben halka halka zülfünün sevdasını endişe edinmişim. Her gece onunla (güzelliğince) gönlümü eylerim.

Açıklaması: Sevgilinin saçının sevdasına tutulan âşık, her gece onu düşünerek gönlünü avutacağını söylüyor. Burada sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan saç ele alınıyor. Saçın halka halka olduğu zikrediliyor. Âşık, gece boyunca sevginin siyah zülflerini hayâl edecek ve bu surette aşkın verdiği ızdırâba tahammül edecektir.

Eğer gönlü avutacak böyle bir hayâl olmasaydı âşığın gönlü hicran acısına tahammül edemezdi. Ah eyler ve ahıyla gökleri yakardı. Divân şiirinde bazan sevgilinin parlak yüzüne benzeyen ay bazan güneş bazan da –beyitte olduğu üzere- sevgilinin herhangi bir hayâli âşığın gönlünü avutur.

Edebî Sanatlar: **Gönül**, avutulmak bakımından insana teşbîh olunup **teşhîs** yapılıyor. “**Anuñla**” kelimesi hem “**onunla**” hem de “**güzelliğince**” anlamına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle ilgili olarak kullanılıp **ihâm-ı tenâsüb** yapılıyor. **Gece** ve **zülfler** kelimeleri arasında siyahlık bakımından **tenâsüb** vardır.

3 Kalbine kâr itmeyübdür katre katre yaş ile
Seng-i hârâyı nigârâ delmişem bî-tîşe ben

Nesre Çevirisi: Ey sevgili! Pek sert taşı (bile) damla damla yaş ile kazmasız (kazma kullanmadan) delmişim. (Ancak) Kalbine kâr etmez.

Açıklaması: Sevginin gönlü taş gibi katıdır. Âşığın gözyaşları taşı bile delemek kadar çok akar ama bu akan yaşlar sevgilinin gönlünü asla yumuşatmaz. Sevgili katı gönüllüdür.

⁴³⁰ a.g.e. s. 808.

*Tiše: 1- Balta, nacak, külünk. 2- Keser. Tiše-i Ferhâd: Ferhad'ın dağ açmada kullandığı külüngü.*⁴³¹

Beyitte taşı delme eylemi, Ferhâd'ın Bîsütûn dağı delmesi olayını hatırlatmaktadır. Ferhad da Şîrîn için dağı delmişti. Âşık, bu bakımdan Ferhat gibidir. Hatta kazmasız deldiği için aşkta Ferhat'tan da üstündür. Fakat sevgili Şîrîn gibi merhametli değildir. Onun taş gibi olan gönlü, âşığın gözyaşları karşısında hiç yumuşamaz.

Beyitte damla damla yaştan taşı delmesi hadisesinin gerçek bir yönü de bulunmaktadır. Damla damla akan su eğer bir taşın üzerine akıyorsa uzun süre sonra orada delik açar. Coğrafi terimlerden olan "dev kazanı" böyle bir olayın neticesi oluşmuş yerlere verilen bir isimdir.

Edebî Sanatlar: Gözyaşı ile taşın delinmesi **mübalağadır**. **Tiše** kelimesi ile **Ferhad** kıssasına **telmih** yapıyor.

4 Câna işler geçdi gamzeñ gördi kalbüm oh didi
Anı cânâ anuñ ucundan çevürdüm şişe ben

Nesre Çevirisi: Yan bakışını cana işler (-ken görünce) kalbim "oh" dedi. Ey sevgili! Bu yüzden ben onu şişe çevirdim.

Açıklaması: Sevgilinin yan bakışı âşığın gönlünü deler. Bu durum âşığı sevindirir. Çünkü bu durum, sevgilinin âşık ile alâkalı olduğunu gösterir.

Beyitte âşık, gönle giren gamze okunun ucundan tutarak gönlü şiş (kebab) gibi çevirdiğini söylüyor. Âşığın gönlü aşk ateşiyle yanmıştır. bu durumla kebab pişirme eylemi arasında münasebet kuruluyor. Yan bakış, kebabın takıldığı şişe, gönül de bu şişe takılan ete benzetiliyor. Çünkü yan bakış âşığın gönlünü yakar.

Edebî Sanatlar: Kalbin "**Oh**" demesi hadisesinde hem **sevinç** hem de **acı** anlamı olduğu için **tevriye sanatı** var. Kalb kişileştirilip konuşTURULDUĞU için **teşhîs** ve **intak sanatları** yapılıyor. Gamze, şişe; gönül de kebaba benzetilerek **teşbîh** yapılıyor.

5 Cânımı alub benüm kâd eyledi îmânuma
Neyledüm Zâtî 'aceb ol çeşm-i kâfir-kîşe ben

Nesre Çevirisi: Canımı alıp benim imanıma kast eyledi. Zâtî! Acaba ben o dinsiz kafir göze neyledim?

Açıklaması: *Kâfir: Örten, inkar eden. (Tas.) a) Tefrika âleminde bulunan, makamı tefrika âlemi olan. (Irakî, Tehânevî, II, 1252.) b) Kâfir beççe: Kâfir çocuğu, gâvur oğlu. (Tas.) Vahdet âlemindeki tek renklilik. (Ferheng) c) Kâfir: Sevgili.*⁴³²

Göz şaraba düşkünlüğü sebebiyle kâfirdir. Âşığın kanı renk bakımından şaraptır ve kâfirlere şarap içmek haram değildir. Teşne kelimesi sevgilinin mahmur gözlerinin âşığın kanına girme arzusunu ve hasta olması sebebiyle de şaraba olan susamışlığını ifâde eder.⁴³³

⁴³¹ a.g.e. s.1111.

⁴³² Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 293-294.

Göz, kara oluşu sebebiyle de kâfire benzetilir. Çünkü küfür, karanlığı hatırlatır. Karanlığı temsil eder. Bu bakımdan benzerlik kuruluyor.

Edebî Sanatlar: **İman-kâfir** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var. **Dinsiz kâfir göz** denilerek göz kişileştirilmiş ve **teşhîs sanatı** yapılmıştır. “**Neyledin?**” şeklinde soru sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor.

1050

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+--

- 1 Bir sanurdum ölmegi ey mâh-rû 'âlemde ben
Gün olur fûrkatde bîñ kez ölürem bir demde ben

Nesre Çevirisi: Ey ay yüzlü! Ben âlemde ölmeyi bir sanırdım. Ben ayrılıkta gün olur bir anda bin kez ölürüm.

Açıklaması: Hasret, Fûrkât (Fîrâk, Hicr, Hicrân): Hasret ve ayrılık, âşığın devamlı içinde bulunduğu bir durumdur. Sevgilinin ilgisizliğinin ve vefâsızlığının neticesi olan bu durum, âşığın sıkıntılarının ve üzüntülerinin de en önemli kaynağıdır. Gönül ayinesini kat kat keder veren de, âşığın devamlı oruçlu olmasına sebep olan da ayrılıktır. Ayrılık ve hasretin, âşık için cehennemden farkı yoktur. Bir kıyâmet habercisi olarak düşünülür. Çâresi vuslat olan bir hastalık, bir zehirdir. Ayrılıkla ölüm arasında âşık için bir fark yoktur. Dâr-ı dünyada âşık için musibetlerin en büyüğü ayrılıktır. Ancak, âşık bu durumu kabullenmiştir. Çünkü ayrılık onun alın yazısıdır. Belânın anne, gamın akrân kabul edildiği yerde ayrılık, âşığın babasıdır.⁴³⁴

Sevgilinin zulmü ve cevri, ayrılık yanında büyük bir lütuf olarak kabul edilir. Şâir, ayrılık anında âşığın bin kez öldüğünü söyleyerek ayrılığın ne kadar zor olduğunu anlatmak istiyor.

Edebî Sanatlar: “**Ey ay yüzlü**” şeklinde sevgiliye hitap edilerek **nîdâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. Ayrılıkta bir anda bin kez öldüğü söylenerek **mübalâğa** yardımıyla ayrılığın zorluğu ifâde ediliyor. **Bir-bin** kelimeleri arasında **tezat** yapılıyor. Çünkü bir az olanı, bin içe çok olanı temsil ediyor.

- 2 Sen benim ey mâh bir gün saklamazsın hâtırum
Bunca yıldur râz-ı mihrüñ saklaram sînemde ben

Nesre Çevirisi: Ey ay! Sen benim hatırıma bir gün saklamazsın. Ben bunca yıldır güneşinin sırrını sinemde saklarım.

Açıklaması: sevgili âşığa hiç yüz vermez. Onun hatırını saymaz. Ancak âşık, çok uzun zamandan beri bir güneş gibi olan sevgilinin aşkını sinesinde saklar. Onu kimseye belli etmez. Açığa çıkarmaz.

⁴³³ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s. 157.

⁴³⁴ a.g.e. s.305.

*Hatırımı saymak (Birin): Saygı besleyip davranışlarıyla onu memnun etmek.*⁴³⁵

Âşık, sevgiliye duyduğu aşkı fâş eylese, bu sırrın ortaya çıkmasından sevgili de rahatsızlık duyacaktır. Bunun için âşık, bu sırrı izhâr etmez. Ancak sevgiliden de bir türlü mukabele göremez.

Aşk sırrını sinede saklamak çok güçtür. Bu sır, âşığın sinisini bir ateş gibi yakmaktadır. Ancak sevgili için âşık, bu sıkıntıya göğüs gerer. Fakat bu kadar zahmete rağmen sevgiliden hiç mukabele göremeyince serzenişte bulunuyor. Sevgiliye kırgınlığını ifade ediyor.

Edebî Sanatlar: “Ey ay” şeklinde sevgiliye seslenilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. **Ay, güneş; sine, hâtır, mihr (sevgi)** arasında **tenâsüb** yapılıyor. **Bir-bin** arasında azlık-çokluk anlamı taşımaları bakımından **tezat** yapılıyor.

3 Ey sabâ yârân sorarsa saña ahvâlüm benüm
Pâdişâh-ı bî-nazîrem şimdi şehr-i gamda ben

Nesre Çevirisi: Ey sabah rüzgârı! Eğer dostlar sana benim hâlimi sorarlarsa şimdi ben gam şehrinde benzersiz bir padişahım.

Açıklaması: Sabah rüzgârı, habercidir. Sevgilinin kokusunu, saçının telini âşığın diyarına getirir. Bu beyitte de âşık, ondan kendisinin gam şehrinde eşi benzeri olmayan bir hükümdâr olduğu haberini dostlara ulaştırmasını istiyor. Bu dostlardan kasıt sevgili olmalı.

Sevgilinin cevri ü cefası, ilgisizliği âşığı gam içine atar. Bu öyle bir hâl alır ki âşık hep gamlı bir hâlde yaşar. Sıkıntılarının ardı arkası kesilmez. Sevgili güzellik ülkesinin sarayında yaşarken âşık da gam ülkesinde tahta oturur.

Bu durum sevgilinin ilgisizliğini ve âşığın içinde bulunduğu kötü durumu anlatmak için sık sık kullanılır. Âşık hep gamlı, acılar içinde ve derbeder bir haldedir.

Edebî Sanatlar: “Ey sabah rüzgârı” şeklinde rüzgâra seslenilerek **nidâ** ve **teşhîs** yapılıyor. **Gam şehri, eşsiz bir padişah** tamlamaları arasında **tenâsüb** yapılıyor.

4 ‘Alemünde ol seni incitmezem var ey rakîb
Kimsenüñ yatar itin kaldurmazam ‘âlemde ben

Nesre Çevirisi: Ey rakîb! Var, âleminde ol. Ben âlemde kimsenin yatan itini kaldırmam.

Açıklaması: *Rakîb, âşığı sevgilinin mahallesine yaklaştırmayan, ona saldıran, sevgilinin kapısında biraz dinlenmesine, hatta ölmesine izin vermeyen bir köpektir. Ahû olan sevgilinin sahrâya saldırdığı köpek olan rakîp, burada da âşığın sevgiliyi avlamasına engel olur.*⁴³⁶

Rakîb, sevgilinin diğer âşıkları olup âşığa verdikleri sıkıntı sebebiyle köpek olarak vasıflandırılmışlardır. Onlar daimâ sevgilinin semtindedirler. Sevgili –âşığa göre- onlara yüz vermektedir. Onlara sorarsan onlar da âşığın çektiği sıkıntıları çekerler.

⁴³⁵ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 846.

⁴³⁶ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divânı’nın Tahlili, s. 312.

Beyitte “Kimsenin yatan itini kaldırmam.” deyen şâir, rakîpleri it olarak vasıflandırmıştır ki bu durum yukarıda saydığımız sebeplerden kaynaklanır. Vasıfları sebebiyle rakîplere bu isim yakıştırılmaktadır.

Edebî Sanatlar: “Ey rakîb” şeklinde seslenilip **nidâ sanatı** yapılıyor. “Kimsenin yatan itini kaldırmamak.” deyiimi kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

5 Kanlara gark eyle gel lûtf eyle Zâtî mücrimi
Ola kim görem cemâlûñ ol mübârek demde ben

Nesre Çevirisi: Gel, iyilik et. Zâtî mücrimini kanlara boğ. O mübarek anda ben olur ki cemalini göreyim.

Açıklaması: Âşık, ölüren dahi olsa sevgiliyi görmek istiyor. Günahlarından dolayı kendini kana gark etmesini sevgiliden isteyen şâir, bu gark etme olayı sırasında sevgiliyi görme imkânı elde etmeyi kuruyor. Bu hayâl, âşığın başlıca amacını gösteriyor.

Edebî Sanatlar: **Kan, gark eylemek, mücrim** kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılıyor. **Lutf eylemek** ile **kanlara gark eylemek** arasında **tezat** var.

1051

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+--

1 Şast-ı dilden çü düredüm ok gibi kayguyu ben
Bagruma bir kez çekeydüm ol kemân-ebrûyı ben

Nesre Çevirisi: Gönülden kaygıyı, okun yüksükten fırladığı gibi uzaklaştırırdım. (Eğer) O keman kaşlı (sevgili) bir kez bağrıma çekebilseydim.

Açıklaması: *Şast: 1- (bkz. şest 1-2), 2- s. Altmış: 60.*⁴³⁷

*Şest: 1- Okçuların parmaklarına geçirdikleri yüksük. (zih-gîr). 2- Balık oltası.*⁴³⁸

Gönüldeki kaygı, âşığın sevgiliden ayrı oluşu sebebiyledir. Bu gam ve kaygı, sevgiliyle beraber olunca gönülden çıkar. Şâir, sevgiliyi bir kez bağrına –yayın kirişi gibi- çekebilme imkânı elde etse gönülden kaygının yüksükten okun çıkışı gibi fırlayacağını ileri sürüyor.

Gamın varlığının nasıl ortadan kalkacağını anlatılırken ok atışıyla ilgili unsurlar benzetme amacıyla kullanılıyor. Ok yüksükten çok hızlı bir şekilde çıkar. Gam da –sevgiliye kavuşan - âşığın gönülünden öyle çıkacaktır. Çünkü sevgiliye kavuşunca gam ve keder kalmaz.

Edebî Sanatlar: **Keman kaşlı** ile **sevgili** kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. **Ok, şast (yüksük), keman, bağra çekmek** kelimeleri arasında –ok atışıyla ilgili olduklarından- **tenâsüb** var. Ok, kaygıya; yay da sevgilinin kaşına benzetildiği için **teşbîh** vardır.

⁴³⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 980.

⁴³⁸ a.g.e. s. 992.

- 2 Nâfe-i misk-i Hitâ-veş bir deriye sarlanub
Araram sahrâ-be-sahrâ ol gözi âhûyî ben

Nesre Çevirisi: Ben, Hitâ ülkesindeki misk gibi bir deriye sarılıp sahra sahra o gözü ahuyu ararım.

Açıklaması: *Nâfe: 1- Misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku. 2- Derisinden kürk yapılan hayvan postlarının karnı altındaki deri kısmı. 3- mec. Güzelin, sevgilinin saçı.*⁴³⁹

*Misk: a.i. Misk, müşg. Misk, Hita (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kazıya sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş. Günümüzdeki kozmetik sanayiî miskten çok yararlanır. Ancak günümüz misklerinden bir çoğu sun'îdir.*⁴⁴⁰

Âşık, miskin deri mahfaza içinde bulunuşundan yola çıkarak ve sevgiliyi âhû gözlü olarak vasıflandırarak aşkı anlatıyor. Beyitte âşığın bir deriye sarılması fakirlik emaresi olarak alınabilir. Çöllerde dolaşması ile Mecnunun hâli arasında benzerlik vardır.

Edebî Sanatlar: Sevgilinin gözleri âhûnun gözlerine benzetilerek **teşbîh** yapılıyor. **Hitâ** ve **misk** kelimeleri ile miskin Hitâ ülkesinde elde edilişi hatırlatılıp **telmih** ve **tenâsüb** yapılıyor. Sahra sahra dolaşma eylemi de Mecnunu hatırlattığı için **telmih** var.

- 3 İsterem kan derleyüb her suda sen servi revân
Hey kıyâmet haşr olunca komazam ol hûyî ben

Nesre Çevirisi: Kan derleyip her yerde sen yürüyen serviyi isterim. Hey kıyâmet (boylu sevgili)! Ben, (sen) haşr olunca o hüyu komam.

Açıklaması: Sevgili uzun boyu hasebiyle serviyeye benzetilir. Hatta serviler sevgilinin uzun boyuna özenerek uzarlar. Sevgili, servilerden daha uzundur. Serviler ırmak kenarında yetişir. Âşık da servi boylu sevgili için kan döküyor. Onu her yerde arıyor.

Sevgili haşr olduğu zaman âşık kan dökme huyundan vazgeçecektir. Çünkü artık muradına ermiş olacaktır.

Âşık, sevgiliye olan aşkından ve ona kavuşamadığından ağlar. Bu ağlayış o denli fazladır ki gözünde yaş kalmayan âşık, ciğer kanı döker. Kan ağlamak bunu ifade ediyor.

Edebî Sanatlar: **Servi revân** ile sevgili kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. “**Hey kıyâmet**” şeklinde sevgiliye hitap edilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. Âşığın kan derlemesi **mübalağalı** bir kullanımdır. **Kıyâmet**, **haşr olmak** kelimeleri arasında **tenâsüb sanatı** var.

⁴³⁹ a.g.e. s.796.

⁴⁴⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 389.

- 4 Gördüğün var mı beni düşde dir ol Yûsuf-cemâl
Hey ne düş anı göreliden görmedüm uyhuyı ben

Nesre Çevirisi: O Yusuf yüzlü: “Beni düşte gördüğün var mı?” der. Hey ne düşü, onu göreliden (beri) ben uykuyu görmedim.

Açıklaması: Sevgili güzelliği sebebiyle Yusuf’a benzetilir. Yusuf kadar güzel olan sevgili yi bir kez gören âşık bir daha uyku yüzü görmez.

Sevgiliyi hayalen konuşturan şâir, âşığa onu düşte görüp görmediğini soruyor. Âşık da - sevgilinin güzelliğinin eşsizliğini ifade etmek için- onu gördüğü günden beri gözüne uyku girmediğini söylüyor.

Düş kelimesi ile Yusuf’un rüya tabir edişi de hatırlanabilir. O, rüya tabiri yaparak Mısır melikinin yanında yerini almış ve buradan melikliğe yükselmiştir.

Edebî Sanatlar: **Yusuf yüzlü** ile kastedilen **sevgili** olup sevgili güzelliği sebebiyle Yûsuf’a benzetiliyor. **Açık istiâre** ve **teşbîh** yapılıyor. **Düş**, **uyku** kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılıyor. **Düş** ve **Yûsuf** kelimeleri ile Yûsuf kıssasına **telmih** yapılıyor. Sevgiliyi gördükten sonra onun güzelliğine meftun olan âşığın uyku yüzü görmemesi **mübalâğadır**.

- 5 Kırmışam nâmûs-u-‘ârûñ Zâtî’ yâ zencîrini
Bağlamaluyam göreliden ol müselsel mûyı ben

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Namus ve ârın zincirini kırmışım. O zincir gibi saçları göreliden (beri) bağlanmışım.

Açıklaması: *Müselsel, müselsele: 1- Teselsül eden, zincirleme, ardı ardına. İbâre-i müselsele: Araları kesilmeden, zincirleme giden ibâre, cümle. 2- i. ed. Bütün mısraları kaftiyeli manzûme. 3- i. g. s. Bir yazı sitili.*⁴⁴¹

Örülü olan saç şekli ve rengi bakımından zincire benzetilir. Âşık, bu saçın meftunu olunca bütün bağlardan, kayıtlardan sıyrılır. Âdeta deli divâne olur. bu zincir ile bağlanmak diler.

*Bağlamalı: Bağlanması lâzım, zincirlik.*⁴⁴²

Deliler zincir ile bağlanırdı. Kendilerine ve çevrelerine zarar vermesinler diye. Âşık da deli divâne olmayı sevgilinin zülfünün zinciri ile bağlanmak için diler. Delilik bütün kayıtlardan uzaklaşmak, kural tanımaz hâle gelmek demektir.

Edebî Sanatlar: **Nâmûs**, **âr**; **zincir**, **zincir**, **bağlamalı**, **müselsel mû** arasında **tenâsüb** yapılıyor. “Ey” ünlem edatı kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor. **Bağlamalı** tâbiri delilerin zincire vurulması hadisesini hatırlattığı için **telmih** yapılıyor.

⁴⁴¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 740.

⁴⁴² Tarama Sözlüğü I, s. 373.

1052

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Şarâb-ı 'ışkuñ ile mest olanlar üstühânından
Figân kim itlerüñ mest oldu uyunmaz figânından

Nesre Çevirisi: Aşkın şarabı ile mest olanların kemiklerinden itlerin mest oldu. Onların havlayıp ulumasından uyunmaz.

Açıklaması: *Mest: Sarhoş, sermest. Sırlıklam sarhoş. (Tas.) Sekrân, aşkın, âşığın bütün varlığına hâkim olması, iliklerine işlemesi. (Irakî.) (bk. Sekr.) Mest-i harab: Sarhoşluğa gark olmuş, aşk denizine batmış. (Irakî.)*⁴⁴³

*Figân: Acı acı bağırarak, yanık, yanık inlemek. (Tas.) iç hallerin açığa vurulması, içini dökme, derd yanma. (Irakî)*⁴⁴⁴

Beyitte sevgilinin köpeklerine attığı kemikler, âşığın kemikleri olmalı. Âşık öyle bir aşka kapılmıştır ki bu aşk iliklerine işlemiştir. Onun kemiklerini yiyen sevgilinin itleri aşk sarhoşu olmuşlardır. İnemeye, feryat etmeye başlamışlardır. Âşığın aşkının derecesini anlatmak bakımından güzel bir misal.

Edebî Sanatlar: **Aşk şarabı, mest olmak; kemik, it** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. Aşk şarabından mest olanların kemiklerinden sevgilinin itlerinin mest olması olayında **gulûv** derecesinde **mübalağa** vardır.

- 2 Kızarmasun mı ruhsârûñ senüñ ey gülşen-i cennet
Melâhat kasrına çıkmış letâfet nerdibânından

Nesre Çevirisi: Ey cennetteki gül bahçesi! Senin yanağın kızarmasın mı? Naziklik merdiveninden güzellik kasrına çıkmış.

Açıklaması: Sevgilinin yanağı, kırmızılığı sebebiyle cennetteki gül bahçesine benzetiliyor. Sevgilinin vücudu letafet merdiveni olarak düşünülürken, onun yüzü de güzellik köşkü olarak tasavvur ediliyor.

Sevgili, bütün varlığı ile bir güzellik timsalidir. Âşığın aşkının sırrı da bu güzellikte gizlidir. Sevgili bu kadar güzel olmasa âşık da bu derece mecnun olmazdı. Sevgilinin güzelliği ile âşığın aşkı arasında bir uyum söz konusudur.

Edebî Sanatlar: Cennetteki gül bahçesi, sevgilinin yanağı; güzellik kasrı, sevgilinin yüzü; letafet merdiveni de sevgilinin vücudu olup **açık istiâre** yapılıyor. **Kasr, merdiven; melahat, letafet** kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılıyor. "Kızarmasın mı?" şeklinde yanağa soru soran şâir kızarması gerektiğini biliyor. Çünkü sevgilinin güzelliği karşısında utanacaktır. **Tecâhül-i ârif sanatı** yapılıyor. Ayrıca soru sorulduğu için **istifhâm** vardır.

⁴⁴³ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 361.

⁴⁴⁴ a.g.e. s.193.

- 3 Nigârâ reh-zen-i gamzeñ tarîk-ı zülfüñi kesmiş
Gelüb dil çıkmadı hergiz gönüller kârbânından

Nesre Çevirisi: Ey güzel! Yol kesici gamzen zülfünün yolunu kesmiş. Gönül, gönüller kervanına gelerek asla (oradan) çıkmadı.

Açıklaması: *Gamze: Güzel gözde, özellikle göziün kıyruğunda görülen insanı mest eden hareket, çene ve yanaktaki hafif çukur, yan bakış, göz süzme. (Tas.) İdrak edilen işâretler. (Irakî).*⁴⁴⁵

Sevgilinin saçı, gamze hizasına kadar olarak düşünülmüş ve gamzenin saçın yolunu kestiği ileri sürülmüş. Gamze, yol kesen bir harami olarak tasavvur ediliyor.

*Reh-zen: Yol kesen. (bkz. kutta-i tarîk, râhzen).*⁴⁴⁶ Çöllerde kervanların yolunu kesen harâmîler, kervanda bulunan değerli eşyaları alırlar, vermeyenleri öldürürler. Sevgilinin gamzesinin de böyle bir harâmî olduğunu öğrenen âşık, gönül kervanına hiç ayrılmamak üzere katılıyor. Böylece kendini harâmî olan gamzeye hedef yapıyor.

Edebî Sanatlar: **Yol kesen gamze** denilip gamze, harâmîye benzetilerek **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. Gamze, insana benzetildiği için de **teşhîs sanatı** yapılıyor. Zülf, yolu kesilen bir insana benzetilmiştir. **Teşhîs sanatı** vardır. Gamzenin bulunduğu yer, zülfün yolundadır. Bu durum güzel bir sebebe bağlandığı için **hüsn-i ta'lîl sanatı** vardır. **Kervan, tarik (yol), reh-zen (yol kesen)** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor.

- 4 Bu gün ey döst işitdüm saña cânım demiş düşman
Temâşâ eyle bîzâr ideyin ben anı cânından

Nesre Çevirisi: Ey dost! Sana düşman bugün “Canım!” demiş. Seyr et! Ben onu canından usandırayım.

Açıklaması: Sevgilinin diğer âşıklarından biri sevgiliye “Canım” diyor. Âşık, buna çok kızmıştır. Canım diyen düşmanını canından bezdirmeye, ona bu sözünden dolayı eziyet etmeye karar vermiştir.

Sevgiliye “Canım” demek kimin haddine düşmüş. Bunu diyen ölümü göze almış olmalı. Âşık, sevgilisine yaklaşılmasından rahatsız olur. Onun diğer güzellerle konuşması bile âşığı kıskandırır. Kaldı ki başkası ona laf atsın. Âşık, sevgili için her şeyi göze almış bir gözü karadır. Ona “canım” diyeni de yaşatmayacaktır. Ama şu da hatırdan çıkartılmamalıdır ki “canım” diyen de ölümü göze almış başka bir âşıktır.

Edebî Sanatlar: “Ey dost” şeklinde **sevgiliye** seslenilerek **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. **Dost-düşman** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor. **Canından usandırmak** deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

⁴⁴⁵ a.g.e. s. 199.

⁴⁴⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 884.

5 Dahî tîgin çıkarmadan aña cânım revân itdüm
Niçün incinmiş ey Zâtî nesi çıktı ki yanından

Nesre Çevirisi: Ona kılıcını dahi çıkarmadan canımı akıttım. Ey Zâtî! Niçin incinmiş? Yanından nesi çıktı ki?

Açıklaması: Kılıç: tr. i. Bir savaş aleti olmak yanında sevgili ile âşık arasında önemli bir unsurdur. Öncelikle sevgilinin kirpiği, gamzesi, cevr ü cefası, âşık üzerinde kılıç etkisi yapar, onu yaralar. Yine âşığın gamı, sevgilinin hasreti ve rakipte de kılıç özellikleri vardır. Tiğ olarak da ele alınan kılıç demire su verilerek yapılır ve çelikleştirilirdi. Bu nedenle kılıcın “âbdâr” sıfatıyla kullanıldığı yerler çoktur. Ayrıca kılıçların üzerine fetihle ilgili âyetler yazılması da gelenektir. Kılıç üzerine yemîn edilmesi de askerlik geleneklerindedir.

Kılıçla fethedilmiş yerlerdeki kiliseler câmîye tahvîl edilirse bu câmilerin imâmları hutbe okumak için minbere kılıçla çıkarılmış. Buna hatip kılıcı denir ki daha sonradan selâtin câmilerinin hatipleri de kılıçla minbere çıkar olmuşlardır. Bu gelenek hâlen İstanbul Sultanahmet camiinde devam eder.⁴⁴⁷

Âşık, sevgilinin kılıcını çıkarmasına fırsat vermeden onun yoluna canını akıtıyor. Sevgili uğruna ölmek, âşık için büyük bir lütuftur. Bu can veriş ardından sevgilinin incindiğini gören âşık, soruyor: “Acaba neden incindi? Yanından neyi eksildi?”

Ayrıca beyitten : “Ben canımı hemen verdiğimden yanındaki kılıcını çekmesine gerek kalmadı. Ben onun yanında bir köpeğim. Yahut onun gölgesiyim. Benim yokluğum onu hiçbir şekilde etkilemez.” mânâsını da çıkarmak mümkün. Şâir, bu mânâyâ göre sevgili karşısında âşığın durumunu ifade etmiş oluyor.

Kılıcın yanda asılı mahfaza içinde bulunması ile yanından bir şey eksilmemek kelimeleri arasında anlam ilgisi vardır. Yanından bir şey çıkmamak tâbiri hem kılıcın yandaki mahfazadan çıkmaması hem de ona bir zarar gelmediği anlamına gelecek şekilde kullanılıyor.

Edebî Sanatlar: “Ey” ünlem edatı kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor. “Niçin incinmiş?” sorusu sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor. “Yanından bir şey çıkmamak” tâbiri hem kılıcın yandaki mahfazadan çıkmaması hem de ona bir zarar gelmediği anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

⁴⁴⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 325.

1053

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

+--- / +--- / +--- / +---

- 1 Beni dür itmesün devrân o mâhuñ âsitânından
Kamu bildüklerin eylerse derdüm yok kalanından

Nesre Çevirisi: Devran, o ayın eşiğinden beni uzaklaştırmasin. Kalanından derdim yok. Bütün bildiklerini eylesin

Açıklaması: *Devrân: Dünyâ, felek, zaman, tâlih, kader; devir.*⁴⁴⁸

Âşık, bir an bile sevgiliden ayrı olmak istemez. Çünkü ay yüzlü olan sevgilinin ayrılığı onu gam ateşine atar. Ayrılık onun için en sıkıntılı andır. Sevgiliyi göremese bile onun eşiğinde bir it gibi beklemek âşık için yeter de artar bile.

*Astân-Astâne: Atabe, eşik, dergâh. (Tas.) a) Tekke, dergâh. Büyük dergâh. Bir tarikat kurucusunun veya büyük bir velinin gömülü olduğu türbe. b) Amel ve ibadet. (Irakî.)*⁴⁴⁹

Sevgilinin eşiğinden ayrılmak istemeyen âşık, feleğe bunun dışında ne yaparsa yapmasını ama kendisini sevgilinin eşiğinden ayırmamasını söylüyor. Her türlü sıkıntıyı çekmeye rıza gösteren âşık, ayrılık acısına katlanamaz. Çünkü hicrân, âşık için ölüme denktir.

Edebî Sanatlar: **Devran** kendisine seslenilerek kişileştirildiği için **teşhîs** vardır. **Ay** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** vardır.

- 2 Nice ilte kebûter ol hümâyâ nâmemi yâ Rab
Kuş uçmaz gökde 'uşşâkuñ bugün âh-u-figânından

Nesre Çevirisi: Ya Rab! Güvercin, o hümâyâ mektubu nasıl iletisin? Bugün âşıkların inlemesinden gökte kuş uçmaz.

Açıklaması: Hümây: f.i. Devlet kuşu, talih kuşu. Cennet kuşu, Kaf dağında, Okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuş. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksâğı andırır bir kuşmuş. Eskiden bir meydanda hümâ uçurulur ve kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bu bakımdan hümâ bir devlet kuşu olarak bilinir. Yine Hümâ göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği söylenir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmezmiş. Edebiyatımızda refâh, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak anılır. Çok zaman Ankâ veya Sîmurg ile karıştırılmıştır.

*Hümâ kelimesi ile birçok terkipler yapılmış olup hemen hepsinde talih ve baht açıklığıyla ilgili düşünceler hâkimdir. (hümâ-pervâz, hümâ-pâye, hümâ-sâye vs.). Hümâ, divân şiirindeki sevgiliyi andırır. Sevgili de hangi âşığına iltifat ederse o, devlete ermiş olur. "Hümâ-yı beyzâ-yı dîn" tamlaması Hz. Peygamber için kullanılan bir deyimdir. (bkz. Ankâ, Sîmurg)*⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 182.

⁴⁴⁹ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 58.

⁴⁵⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 262.

Hümâyâ benzetilen sevgiliye mektup taşıyan da güvercindir. Eski devirlerde mektuplar posta güvercinlerinin ayaklarına sarılarak yollanırdı. Bunlar özel olarak yetiştirilirdi.

Ancak bu güvercinin mektubu ulaştırması mümkün görünmüyor. Çünkü âşklar o kadar çok âh ve figân ediyor ki gökte kuş uçmuyor. Kuş uçmadığına göre bir kuş olan güvercinin de mektubu götürmesi mümkün değildir.

Edebî Sanatlar: **Hümâ** ile sevgili kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. Güvercinlerin mektup taşınması hadisesine **telmi**h yapılıyor. **Güvercin** ve **hümâ**, kuş türü olup **tenâsüb sanatı** var. Âşıkların inlemesinden gökte kuş uçmaması **mübalağadır**. “**Ya Rab**” şeklinde Allah’a seslenilerek **nidâ sanatı** yapılıyor. “**Nasıl iletsin?**” sorusu sorulup **istifhâm** yapılıyor.

3 Benüm cânım dili biryân idelden âteş-i ‘ışkuñ
Belâ-vü-derd-ü-zecr-ü-gam etin yir dört yanından

Nesre Çevirisi: Benim canım! Aşkının ateşi gönlü biryan edeliden (beri) etini dört yanından bela, dert, eziyet ve gam yer.

Açıklaması: *Biryân: Tava, tepsi gibi şeylerde susuz veyâ az suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabı. [Anadolu’da toprak çukurda pişirilir ve adına “pîren” denilir].⁴⁵¹*

Aşkın ateşi âşığın gönlünü öyle yakmıştır ki onu adetâ bir kebab etmiştir. Kebab olan gönlü de bela, dert, eziyet ve gam yemektedir.

Akın verdiği sıkıntıyı anlatmak için bir kebab çeşidi olan biryânın adı anılıyor. Gönlün aşk ateşiyle biryân olduğu söyleniyor. Ardından gelen sıkıntılarında bu hâle gelmiş olan gönlü dört yanından yiyip bitirdiği ifâde ediliyor. Bu benzetme âşığın çektiği sıkıntıları anlatmak için başvurulan yollardan biri.

Edebî Sanatlar: **Biryân**, **ateş**, **et**, **yemek** kelimeleri yemekle ilgili olup aralarında **tenâsüb** yapılıyor. **Belâ**, **dert**, **eziyet** ve **gam**, âşığın kebab olmuş gönlünü yiyen insanlara benzetilerek **teşhîs** yapılıyor. **Belâ**, **dert**, **eziyet** ve **gam**, âşığın çektiği sıkıntılar olup aralarında **tenâsüb sanatı** var.

4 Nice bildürmeyen küyuñda cânâ bilmezem kendüm
Kim olursa bilür cismümdeki taşuñ nişânından

Nesre Çevirisi: Ey Can! Kendimi köyünde nasıl bildirmeyeyim? Kendimi bilmiyorum. (Beni) Cismimdeki taşın izinden kim olsa bilir.

Açıklaması: Sevgilinin attığı taşlarla vücudu morarmış, kendini bilmez bir halde dolaşan âşığın kim olduğunu herkes bilecektir. Çünkü atılan taşların izi, morluğu vardır. Üstü başı parçalanmış, avare gibi dolaşmaktadır.

Sevgili, köyüne gelen, evinin çevresinde dolaşan âşığı taşa tutar. Onun bunu yapmasına çoğu zaman gerek de kalmaz. Çünkü itleri, âşığı onun semtine sokmaz. Girmeye kalkarsa

⁴⁵¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 109.

ısırlılar. Her türlü eziyeti yaparlar. Ama âşığın gönlünde aşk ateşi o denli fazladır ki onların eziyetleri âşığa hafif gelir.

Sevgili tarafından taşa tutulmak âşık için bir gurur kaynağıdır. Çünkü sevgili, onu dikkate almıştır. Bu durum sevindiricidir. Sevgilinin gafletlenmesi bundan çok daha kötüdür. Âşık, kendinden geçtiği bahanesiyle sevgilinin semtinde taş izlerini göstere göstere dolaşır. Kendine kızan sevgiliye de “Ben kendimi bilmiyorum. Kendimden geçtim. Hem bu taş izlerini kim görse benim senin âşığın olduğumu anlar.” cevabını veriyor.

Edebî Sanatlar: “**Ey Can**” şeklinde sevgiliye hitap edilerek **nidâ** ve **açık istiâre** yapıyor. “**Nasıl bildirmeyeyim?**” şeklinde soru sorularak **istifhâm sanatı** yapıyor. **Taş, nişan** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapıyor.

5 ‘Acab mi Zâtî’ yâ rengîn olursa şâhid-i nazmuñ
Belâgat kasrına çıkdı fesâhat nerdibânından

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Şâhid olan şiirin parlak (güzel, süslü) olursa tuhaf mı? Belagat, kasrına fesahat merdiveninden çıktı.

Açıklaması: *Rengîn: 1- Renkli, parlak renkli; boyalı. (bkz. mülevven). 2- Güzel, lâtif, hoş. 3- Süslü. 4- i. Kadın adı.*⁴⁵²

*Belâgat: a.i. Sözün ve yazının açık, düzgün ve sanatlı olması ile fikirlerin doğru, güzel ve yerinde anlatılmasını konu edinen bilim dalı, retorik.*⁴⁵³

*Fesâhât: a.i. Söz ve yazıda kelime, mânâ, anlatış, ahenk, dizim ve amaç yönünden kusur bulunmaması, eloque. Böylece sözlere ve söyleyenlerine fasîh denir. Fasîh söz, söylenir ve işitilirken âhenk oluşturur; mânâsı hemen zihne girer. Bunlar açık, düzgün, yanlışsız, temiz ve aydınlık sözlerdir. Nitekim belagat için de fesâhât şarttır. Yani özün belîğ olabilmesi için önce fasîh olması istenir.*⁴⁵⁴

Şâir, şiirinin güzel ve süslü olmasının tuhaf olmadığını nitekim belagatın da fesâhât ile olabileceğini söylüyor. Bu beyitte şâirlik kudretini övüyor.

Edebî Sanatlar: **Rengîn, nazm, belagat, fesâhât** kelimeleri güzel söz söyleme ile ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** yapıyor. **Şiir, şahid** olarak nitelendirilerek **teşhîs** yapıyor. Belagat, kasra; fesâhât da bu kasrın merdivenlerine benzetilerek **teşbîh** yapıyor.

⁴⁵² a.g.e. s. 886.

⁴⁵³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 82.

⁴⁵⁴ a.g.e. s.188.

1054

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+----/ +----/ +----/ +----

- 1 Yedi dâne şerer tamu benim ahum ocagından
Sekiz verd-i tarî cennet nigârûñ hüsni bağından

Nesre Çevirisi: Benim ahımın ocağından yedi tane cehennemın kıvılcımları (çıkır), sevgilinin güzellik bağından (ise) sekiz cennetin gülleri (açar.)

Açıklaması: *Cennet: Cenâb-ı Hakk'ın haşrden sonra müminlerin duhûlü için vaad buyurduğu ebedî neşâtgâh. Farsça'sı behişt, Türkçe'si "uçmak"tır. Sekiz cennet olduğu mervidir. Adları şunlardır:*

- 1- Naîm: (Hoş dirlik): Beyaz gümüştendir.
- 2- Adn: (İkâmet ve temekkün) Parlak incidendir; bütün cennetlerin ortasında ve a'lâsıdır.
- 3- Huld (Ebedî kalış): Sarı mercândandır.
- 4- Firdevs (Bahçe): Kızıl altındandır.
- 5- Me'vâ (Mekân): Yeşil zebercettendir.
- 6- A'lâ (Yüksek)
- 7- Dârû's-selâm: (Ayıp ve âfetten âri): Kırmızı yâkûtan.
- 8- Ravza: (Sulu, çayırly yer, bahçe.)⁴⁵⁵

Cehennem: a.i. Ahiretteki azap yurdu. Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde Cennet ve Cehennem hakkındaki canlı tasvirler yer alır. Cehennem, imansız ölenler ile suçları bağışlanmayan günahkârların uğrağıdır. Kur'an'da bazan nâr, lâzâ, sa'îr, sakar, hutâme, hâviye kelimeleriyle de karşılanan cehennemın birçok sıfatı ateşe ait sıfatlardır. Bazı müfessirler en üstte cehennem, en altta da hâviye olmak üzere birbiri üstüne kurulan yedi tabakadan müteşekkil yedi cehennem olduğunu söyler. Tasavvufa göre bu yedi tabaka âdalet, hikmet, iffet ve yiğitliğin zıtları olarak görünür. Adâletin zıddı zulümdür. Diğer üçümün bir ileri bir gerisi yani her birinin iki zıddı vardır. hikmetin ilerisi saçma sapan sözler, gerisi de hiç söylememek, aldırış etmemektir. İffetin ilerisi şehvetten kesilmek, gerisi ise şehvette düşkünlüktür. Yiğitliğin ilerisi pek gözlülük, gerisi korkaklıktır. Böylece yedi cehennem ortaya çıkmış olur. cehennemın üzerinde Sırât bulunur. İnsanlar Sırât'tan geçerken derecelerine göre bu yedi cehennemden birine düşecektir. Efsâneye göre Allah cehennemi yaratınca bin yıl kırmızı yakût, sonra bin yıl beyâz yakût, sonra kara yakût oldu. Şimdi karadır. Işığında alev yoktur. Ateşi hiç sönmez. Cehennemden bir iğne deliği kadar yer açılrsa bütün dünya, içindekilerle birlikte yanardı. Cehennemın bir zinciri bir yüce dağa komulsa dağ yedi kat yere kadar erirmiş. Cehennemın yedi kapısı vardır. Her kapıdan yetmiş bin şehre girilir. Her şehirde yetmişbin mahalle, her mahallede alevden yetmişbin bahçe, ve her bahçede yetmişbin kuyu...vs. varmış.

Edebiyatta tamu, cahûm ve düzah şekilleri de kullanılan cehennem, âşğın çektiği ayrılık acısıdır. Ateş olması ve yaka özelliğiyle çok kullanılır. Sevgilinin öfkesi cehennemden nişan verir. (bkz. Cennet, Sırât)⁴⁵⁶

Şerer: Kıvılcımlar.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s. 138-139.

⁴⁵⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 107.

*Verd: bot. Gül.*⁴⁵⁸

*Tari: (a.s. tarâvet'den): Tarâvetli, tâze.*⁴⁵⁹

Âşğın âh edince öyle büyük kıvılcımlar saçar ki cehennemın kıvılcımları çıkar. Sevgili güzellik bağında da sekiz cennetin gülleri açmaktadır. Çünkü sevgili çok güzeldir.

Edebî Sanatlar: **Ahımın ocağı** tamlamasında âh, ocağa benzetilerek **teşbîh-i beliğ** yapıyor. **Cennet-cehennem** kelimeleri arasında **tezat** yapıyor. Birinci mısradaki geçen “**yedi tane kıvılcımlı cehennem, benim ahımın ocağından**” kelimelerine mukâbil ikinci mısradaki “**sekiz cennetin gülleri, sevgilinin güzellik bağından**” kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i müretteb sanatı** yapıyor.

2 Turan kavs-i kuzah sanmañ egilmişdür havâdan ol
Çıkub yeşil kızıl dütün göke sînem ocagından

Nesre Çevirisi: (Gökyüzünde) duran ebem kuşağı sanmayın ki rüzgârdan eğilmiştir. O, sinemin ocağından göğe çıkan yeşil kızıl tütün (dür).

*Açıklaması: Kavs-i Kuzah: coğr. Ebem kuşağı.*⁴⁶⁰

Âşık, gökte duranın ebem kuşağı sanılmamasını istiyor. Onun kendi sinisinin ocağından çıkan yeşil kızıl dumanların rüzgârın tesiriyle eğilmesiyle oluşan bir görüntü olduğunu ileri sürüyor.

Âşğın sinesi aşk ateşiyle yanan bir ocaktır. Yandıkça duman çıkar. Bu dumanlar göğe yükselir ve rüzgârın etkisiyle ebem kuşağı şeklini alır. Burada âşğın çektiği ıztırâbın çokluğu söz konusudur.

Edebî Sanatlar: **Yeşil kızıl tütün, sine ocağı; gök, havâ, ebem kuşağı (kavs-ı kuzah)** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapıyor. Âşğın sine ocağından çıkan yeşil kızıl tütünlerin ebem kuşağı oluşturacak kadar çok olması durumunda mübalâğa sanatı yapıyor. Ebem kuşağının varlığının âşğın sinesinden çıkan dumanlara bağlanmasında **hüsn-i ta'lil** yapıyor.

3 Giderme tîr-i cânâmı benüm zahmumdan ey cerrâh
Ayırma bu gül-i handâmı billâhi budagından

Nesre Çevirisi: Ey cerrah! Sevgilinin okunu benim yaramdan giderme. Allah için bu sevinçli gülü budagından ayırma.

Açıklaması: Sevgilinin yan bakışı, kirpiği birer ok gibi düşünülür. Bu ok âşğın sinesine saplanır. Âşık, bu oku asla sinesinden çıkarmak istemez. “Canım çıksın ama ok çıkmasın.” der.

⁴⁵⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 991.

⁴⁵⁸ a.g.e. s. 1147.

⁴⁵⁹ a.g.e. s. 1033.

⁴⁶⁰ a.g.e. s. 497.

Beyitte de bununla ilgili bir durum söz konusudur. Ok, âşığın sinesine saplanmıştı. Tabibe yalvaran âşık bu oku sinesinden çıkarmamasını diliyor. Sevinçli güle benzettiği kalbini (sinesini), budağı (dalı) olarak tasavvur ettiği sevgilinin okundan ayırmaması için yalvarıyor.

Burada ok, sevgilinin âşığa olan ilgi ve alâkasını temsil ediyor. Âşık, sevgilinin ilgisinden mahrum kalırsa gam ve kederden ölür. Bu olumsuz ilgi (sevgilinin oku) dahi ilgisizlik yanında âşık için bir bayramdır. Tîr-i cânân, yan bakışı temsil eder. Yan bakış, gönlü etkiler. Aşk ateşini kıvılcımlandırır.

Edebî Sanatlar: **Tîr (ok), zahm, cerrah; gül-i handân (sevinçli gül), budak** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapılıyor. Ayrıca bu kelimeler arasında **leff ü neşr-i gayri müretteb sanatı** da vardır. Sevinçli gül ile sine; budak ile ok kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. **Ey cerrah** ve **Billâhi** kelimelerinde **nidâ sanatı** yapılıyor.

4 Yoluñda hâk olanlardur saña ta'zîm ider kalkub
Ne tozlar kim kopar ey şeh-süvâr atufñ ayağından

Nesre Çevirisi: Sana kalkıp saygı gösterenler yolunda toprak olanlardır. Ey binicilerin şahı! Atının ayağından acaba ne tozlar kopar.

Açıklaması: Güzellik ülkesinde şah olan sevgilinin avcılığı, süvariliği de her sultan gibi muhakkak vardır. Âşıklarda hep olduğu üzere onun kul ve köleleridir. Kapısındaki vefâlı itleri olan âşıklar onun yoluna toprak olmayı çoktan göze almışlardır.

Sevgili biniciler şahı olur da âşıkları durur mu? Onlar da her fırsatta onunla vuslat temin etme fırsatı kollarlar. Bu da bir fırsattır diye onun atının geçtiği yollara toprak olurlar. Yoluna serilirler.

Sevgili atıyla âşıkların toprak olduğu diyardan geçerken âşıklar saygı, hürmet için ayağa kalkarlar. Burada büyükler meclise gelince mecliste bulunanların ayağa kalkmaları hatırlatılıyor. Atın ayağından kopan tozlar âşıklardır. Onları sadece toz-toprak sanmak yanlış olur.

Edebî Sanatlar: **Hâk (toprak), toz kopmak; şeh-süvâr, at** kelimeleri arasında **tenâsüb sanatı** var. "**Ey şeh-süvâr (biniciler şahı)**" şeklinde seslenilen **sevgili** olup **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. Atın ayağından kalkanların toz olmadığı, onların sevgiliye saygı, tazim göstermek için ayağa kalkan âşıklar olduğu iddiasında **hüsn-i ta'lîl sanatı** var. Büyükler meclise gelince mecliste bulunanların ayağa kalkmaları âdeti hatırlatılarak **telmih** yapılıyor.

5 Ol âteş-çihreyi Zâtî nice germ olmasun gören
Güneş bir lem'adur rûşen bu kim hüsnî çerâğından

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! O ateş çehreyi gören nasıl yanmasın? Güneş, bu güzelliğin meşalesinden parlak bir ışıktır.

Açıklaması: Sevgili, güneşten de parlaktır. Hatta güneş sevgilinin güzellik meşalesinden sadece parlak bir ışıktır. Böyle olunca onu görenlerin yanmaması düşünülemez. Bu yanış, güzelliğe meftun olan âşıkların sinelerinin yanışıdır. Yanan sineden çıkan kıvılcımlardan yedi cehennem, dumanından da ebem kuşağı meydana gelir. (bkz. 1054/1-2)

Sevgiliyi gören âşıkların sinesinde tutuşan ateş bir daha hiç sönmez. Gam ateşi, vuslat ateşi hep yanıp durur. Âşıklar dayanamaz hâle gelince ah ederler. İnleyip inci gibi gözyaşı dökerler. Yetmez. Ciğer kanını akıtırlar. Dertlerine çare bulunmaz.

Sevgiliyi göremeyen âşıklar, güneşin parlaklığına bakıp sevgiliyi hatırlar daha çok ağlar ve inlerler. Sevginin yüzünü hatırlatan parlak ay, onların yanan sinelerini bir an teskin etse de iflâh olmazlar.

Edebî Sanatlar: Sevgilinin güneşten parlak olması ve güneşin sevgilinin güzellik meşalesinden bir ışık olması **mübalağadır**. “Nasıl yanmasın?” sorusunda **istifhâm sanatı** var. **Ateş çehre** ile sevgili kastedilerek açık istiâre yapılıyor. **Ateş çehre, germ olmak (yanmak), güneş, rûşen, lem’a, çerâğ (çıra, meşale)** kelimeleri ışıkla ilgili olup aralarında **tenâsüb** yapılıyor. **Hüsnü çerâğı (güzelliğinin meşalesi)** tamlamasında sevgilinin güzelliği, meşâleye benzetilerek **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor.

1055

Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1 Ol âteş-çihrenüñ derdâ cüdâ düşdüm diyârından
Hemân bir dâğ-ı hirmân var yürekte yâdigârından

Nesre Çevirisi: Yazık! O ateş çehrenin diyarından ayrı düştüm. O anda (sevgilinin) hatıralarından yürekte bir nasipsizlik dağı var.

Açıklaması: *Hemân: 1- Hemen, derhal, o anda, çarçabuk. 2- Öylece, böylece.*⁴⁶¹

Dâğ: İnsan ve hayvanların cismine kızgın demirle veya işaretli bir âletle vurulan nişâne, damgandır. Yahut kızgın demirle –tedâvi için- bir yere vurulan yakı demektir.

*Hirmân: 1- Nasipsizlik, mahrumluk. 2- Mahrûm olma.*⁴⁶²

*İnsanın umutamayacağı derecede kalbi yakıcı bir ıztırâb ve keder de dâğ sözü ile ifade olunur.*⁴⁶³

Sevgilinin diyârında ayrı düşen âşığın gönlünü ayrılık acısı yakar. Beyitte bu acı, dağa benzetiliyor. Dağlama esnasında ten nasıl yanarsa âşığın gönlü de böyle yanıyor. Onun dağı gönlünün içindeki sevgiliye ait olan aşktır.

Edebî Sanatlar: **Derdâ (Eyvâh)** kelimesi ünlem edatı olup **nidâ sanatı** yapılıyor. **Ateş-çihre (ateş çehre)** ile sevgili kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor.

⁴⁶¹ a.g.e. s.354.

⁴⁶² a.g.e. s.372.

⁴⁶³ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s. 159.

- 2 Ne hâsıl bâğ-ı 'âlemden baña derdürmedi devrân
Murâdum mîvesin veh kim ümîdüm şâh-sârından

Nesre Çevirisi: Âlem bağından bana biten ne? Yazık ki devrân (zaman) ümidimin ağaçlığından muradımın meyvesini derdirmedi (toplatmadı).

Açıklaması: Zaman (felek, devrân), âşığa ümit ettiklerinden hiçbirini toplatmamış. Âşığın ümidinin ne olduğu belli. O, sevgili ile vuslatı, onun sevgisini ümit ediyor. Bunun olmayışını da talihinin ters gidişâtına bağlıyor.

Âlemi bir bağa benzeten âşık, ümidini ağaçlığa (meyve bahçesine), kendisini de meyve derene (toplayana) benzetiyor. Hiç meyve derememekten yakınıyor.

Edebî Sanatlar: **Bâğ-ı âlem (âlem bağı)** tamlamasında âlem, bağa benzetilip **teşbih-i belîğ** yapılıyor. **Bağ, şâh-sâr (ağaçlık), dermek** kelimeleri bahçe ile ilgisi olup aralarında **tenâsüb** vardır. **Veh (yazık)** kelimesi ünlem edatı olup **nidâ sanatı** vardır. **Devrân (zaman)**, âşığın engelleyen biri olarak nitelendirilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor.

- 3 İlâhi baña bir köynüklü hem-dem vir meded ol dem
Anuñla yanışalum bir iki gün hecr nârından

Nesre Çevirisi: Ey Allah'ım! Yardım et. Bana bir inilti dost ver. O an onunla bir iki gün ayrılık ateşinden yanışalım.

Açıklaması: *Köynük (I): Acı ile çıkarılan ses, inilti. (Aşağılıca, -Es.; İskilip -Çr.)*⁴⁶⁴

Âşık, aşk ateşinden dolayı çok sıkıntı çekiyor. Bu sebepten Allah'a kendisinin dertlerine ortak olacak, dertlerini paylaşacak bir dost istiyor. Ayrılık ateşi öyle yakıcı ki bunu tek başına göğüslemek âşığın kârı değildir. Bunun için derdini paylaşmak diyor.

Edebî Sanatlar: **Köynüklü, yanışmak, ayrılık ateşi** kelimeleri yanma kavramı ile ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. **İlâhî (Ey Allâh'ım)** ünlem edatı kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor.

- 4 Ser-â-ser düzd-i hirmân derdi olmadı baña rûzî
Dirîgâ kim ümîdüm şâh-sârınuñ simârından

Nesre Çevirisi: Yazık ki ümidimin ağaçlığının meyvelerinden bana rızık olmadı. Baştan başa nasipsizlik uğrusu derdi (topladı).

Açıklaması: *Düzd: Hırsız, uğru.*⁴⁶⁵

*Hirmân: 1- Nasipsizlik, mahrumluk. 2- Mahrûm olma.*⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Derleme Sözlüğü, C. VIII (K Harfi), s. 2984.

⁴⁶⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 196.

⁴⁶⁶ a.g.e. s. 372.

Âşık, ümit ediyor. Bu ümitleri bir ağacın meyvesi gibi sinesinde büyütüyor. Fakat bu meyveleri âşık toplayamıyor. Bu ümit ettiklerini âşığın nasipsizliği alıp götürüyor.

Âşık, ümidini ağaçlığa, ümit ettiklerini de o ağaçların meyvesine benzetiyor. Bu ümitler, sevgili ile ilgili muhakkak. Umduklarını bulmayan, muradına eremeyen âşık, bunu nasipsizliğinin, nasipsizlik uğrusunun alıp götürdüğünü düşünüyor.

Edebî Sanatlar: **Ümidüm şâh-sârı (Ümidimin ağaçlığı)** tamlamasında ümit, ağaçlığa benzetilip **teşbîh** yapılıyor. **Dirîgâ (Yazık)** ünlemi kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor. **Ümidin ağaçlığının meyvesi, dermek** kelimeleri meyve toplama ile ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır.

5 Figân kim bezm-i 'âlemde visâl-i dil-berûfi Zâfi
Nasîb olmadı ben meste şarâb-ı hoş-güvârından

Nesre Çevirisi: Figan ki âlem meclisinde gönül alan sevgilinin visâlinin lezzetli şarabından ben meste nasip olmadı.

Açıklaması: Sevgiliye kavuşma, vuslat, âşık için ulaşılmaması zor, vazgeçilmesi imkânsız bir hülyadır. Âşık, vuslat için her yolu denerse de buna bir türlü eremez. Onun için sevgilinin vuslatı, lezzetli bir şarap gibidir. Sevgiliye kavuşsa kendinden geçecektir.

Sevgiliye kavuşma hayâlleri kuran âşık için her yer bir meclistir. Âlem, âşığın sevgilinin lezzetli vuslat şarabını içmeyi ümit ettiği yerdir. Âşık, âlemde bu ümitlerle kendinden geçmiş bir hâlde dolaşır.

Âlem, meclis; sevgiliye kavuşma, hoş bir şarap; âşık, mest.

Edebî Sanatlar: Âlem, meclise; sevgilinin vuslatı, lezzetli bir şaraba; âşık da mest olanlara benzetilip **teşbîh** yapılıyor. "**Figân**" ünlemi kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor.

1056

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Baña bir câme ihsân it seg-i kûyufi palâsından
Halâs eyle beni bu cübbe çâk itmek belâsından

Nesre Çevirisi: Köyünün köpeğinin çulundan bir elbise bağışla. Beni bu cübbe yırtmak belâsından kurtar.

Açıklaması: Sevgiliye seslenen âşık, ona köyünün köpeklerinin yırtık, pırtık kumaşlarından bir elbise bağışlamasını diliyor. Bu istek, sevgilinin yanına yaklaşmak içindir. Sevgilinin köyüne başka türlü girmek mümkün değildir. Âşık, kılık değiştirip sevgilinin köyünün köpekleri kılığında onun köyüne girecektir. Sevgilinin köyüne giren âşık, artık hicran ateşi ile yanmayacağı için üstünü başını yırtmayacaktır. Çünkü muradına ermiş olacaktır.

Beytin görünen mânâsı ise sevgilinin köyünün itlerinin pılı-pırtısı ile yapılacak elbisenin yırtılmayan bir elbise olacağıdır. Ama bu anlam pılı-pırtı gibi çürüktür. Çünkü pılı-pırtı çürümüş, kullanılmaz hâle gelmiş kumaşlardır. Âşığın istediği sevgilinin köyünde bir yerdir.

Edebî Sanatlar: **Câme (elbise), palâ, cübbe, çâk etmek** kelimeleri kumaş ile ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır.

2 Lebüñ vasfın mükerrer bûselikden okusa havrâ
Akub agzı suyu cûş eyleye Kevser safâsından

Nesre Çevirisi: Dudağının vasfını buselikten (makamından) okusa Kevser berraklığında ağzının suyu akıp coşa.

Açıklaması: Kevser kelimesi üzerinde daha önce durmuş ve onun cennette bir akarsu veya göl olduğunu; suyunun süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan tatlı olduğunu ve onu bir havuz olarak tefsîr edenler de olduğunu izah etmiştik.

Bûselik: f.tr.i. En eski basit makamlardandır. Minör karşılığıdır. Bûselik beşlisi ile hicaz dördtlüsünden oluşur. Dizisi çıkacı olup hüseyinî de son olur. İnisi şekli şehnâz-bûselik adıyla anılır. Nihâvend, sultân-ı yegâh, ruh-nüvâz, gibi makamlar bundan çıkmıştır. Orta derecede kullanılmış makamlardandır.

Edebiyatta şâirler, özellikle diğer musikî terimlerinde olduğu gibi "buse" (öpücük) kelimesi ile ilgi kurarak kelimeyi tevriyeli kullanmışlardır. (bkz. musikî)⁴⁶⁷

Sevgilinin vasıflarını okuyan âşığın ağzının suyu, Kevser berraklığında akacaktır. Çünkü sevgilinin busesi, dudağı çok güzeldir. Âşık da ona hayrandır.

Edebî Sanatlar: **Bûselik, okumak, dudak; Kevser, berraklık, akıp, su** kelimeleri arasında **tenâsüb sanatı** vardır. **Kevser** kelimesi ile cennetteki ırmağa **telmih** yapılıyor.

3 Ger ol yelden yegin ata binüb seyr eyleye ol meh
Nice tozlar kopa 'âlem türâb ola havâsından

Nesre Çevirisi: O ay (yüzlü)! Eğer o yelden hızlı ata binip seyr eylese nice tozlar kopa. Âlem havasından toprak ola.

Açıklaması: Ay yüzlü olan sevgili rüzgârdan hızlı olan aşk atına binip gezmeye çıksa onun uğrunda birçok âşık toprak olur. Âşıklar, sevgilinin yoluna toprak olur. Sevgilinin atını ayagından kalkan da toz değil, sevgiliye hürmet gösteren toprak olmuş âşıklardır. (bkz.1054/4)

Sevgilinin aşk atı öyle hızlı koşar ki onun hızıyla oluşan rüzgârdan toz kopar. Âlem toprak olur. Burada toprak olma sebebi sevgilinin aşkıdır. Âşıkları bu aşk öldürür.

⁴⁶⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 96.

Edebî Sanatlar: **Mâh (ay)** ile yüzünün parlaklığı sebebiyle **sevgili** kastediliyor. **Açık istiâre** vardır. **At, seyr eylemek, tozlar kopmak; yel, hava; toz, toprak** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb sanatı** yapılıyor. Sevgilinin atının hızından meydana gelen havanın âlemi toprak eylemesi **mübalağalı** bir anlatımdır.

- 4 Benüm akladıgum bu kim mürekkebe olsa deryâlar
Defizden katresi yazılmaz eşküm mâ-cerâsından

Nesre Çevirisi: Benim ağladığımın (sebebi) bu ki deryalar mürekkep olsa gözyaşımın macerasından denizden katresi yazılmaz.

Açıklaması: Aşk acısıyla kıvranan âşığın derdini kimse anlayamaz. Âşık olmayan hâliinden anlayamaz. Âşık olan da çare bulamaz. Bu hâle düşen âşığın ağlaması bir kat daha artıyor. Derdinin çokluğunu ifade için -gözyaşının macerasının- deryâlar mürekkep olsa bile deniz gibi olan sebeplerin bir katresinin yazılamayacağını abartılı bir şekilde anlatıyor.

Burada gözyaşının ötesinde derdinin, aşk ızdırabının çokluğu söz konusudur. Çünkü gözyaşının sebebi aşktır. Bunu izah edemeyen âşık daha da çok ağlamaktadır. Burada ayrıca Kur'an'daki bir âyetin de bir bölümü hatırlatılıyor. ("Deryâlar mürekkep olsa denizden katresi yazılmaz." cümlesiyle.)

Edebî Sanatlar: **Ağlamak, eşk (gözyaşı); deniz, deryâ** kelimeleri anlam ilgisi gözönünde bulundurulup kullanıldığı için **tenâsüb sanatı** vardır. **Deniz-kâtre** kelimeleri arasında **tezat sanatı** yapılıyor. "Deryâlar mürekkep olsa gözyaşımın macerasının denizden katresi yazılmaz." denilerek **gulfiv** derecesinde **mübalağa** yapılıyor.

- 5 Şu kim gözden geçürmek isteye Zâfî gözi tutsun
Yine vasf eyle yârufî hâk-i râhî tütüyâsından

Nesre Çevirisi: Kim ki, (sevgiliyi) gözden geçirmek isterse Zâfî gözü tutsun. Yine yârini, yolunun toprağı sürmesinden tarif et.

Açıklaması: *Gözden geçirmek: 1- Okumak. 2- Niteliğini anlamak için her tarafına bakmak. 3- Durumu incelemek. Krş. "Göz gezdirmek", "Göz atmak."*⁴⁶⁸

Sevgiliyi görmek isteyenleri âşık engelliyor. Onların gözlerini tutuyor. Sevgiliyi yolunun toprağının sürmesine bakarak tarif ediyor. Çünkü gerçek bir âşık. Sevgiliyi yolunun toprağından yapılan sürmeden tanıyor.

Ayrıca âşık, sevgiliyi başkalarının da görmesini istemez. Onu kıskanır. Bütün âşıklar gibi o da sevgilinin semtini başkalarını yaklaştırmamak için bekler. Onu görmek isteyenleri çeşitli yollarla engeller. Bu yol da bunlardan biri olmalı. Adetâ: "Bak! Ben onun gerçek âşığıyım. Onu yolunun toprağından yapılmış sürme vasıtasıyla dahi tarif edebiliyorum." diyor.

Tütüyâ: 1- kim. Çinko. 2- Kadınların gözlerine çektikleri sürme.

⁴⁶⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 808.

*Sürme gözün sıhhatiyle de ilgili olup bu konuya dini kaynaklarda da yer verilmiştir: "Eldeki vesikalarda, sürmenin kullanma zamânı ve kullanılış şekli hakkında da bilgi bulunmaktadır. Hazreti Peygamber, sürmeyi, gece yatacağı zaman kullanırlardı. Yatmadan önce üç defa sağ gözlerine, üç defa da sol gözlerine çekerler; ondan sonra yataklarına girerlerdi."*⁴⁶⁹ Buna göre düşünüldüğünde aynı anlama varılıyor. Âşık, gözünü tutan bu kimseye sevgilinin yolunun toprağını sürme olarak çekmesini tavsiye ediyor. Böylece sıhhat bulacağı düşünülüyor.

Gözü tutmak (tutmamak): 1- Görünüşü, davranışı dolayısıyla bir kimseyi beğenmek (beğenmemek). 2- Görünüşü, durumu dolayısıyla bir şeyi beğenmek (beğenmemek).⁴⁷⁰

Edebî Sanatlar: **Gözden geçirmek** deyimi kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **Gözden geçirmek** hem "incelemek amacıyla bakmak" hem de "gözün üstünden geçirmek, göze sürmek" anlamına gelecek şekilde kullanılıp beyitteki diğer kelimelerle de alâkalandırıldığı için **ihâm-ı tenâsüb sanatı** yapılıyor. Sürme çekme âdetine de **telmih** yapılıyor.

1057

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Murâdum bu benüm dâyim Hudâ-yi bî-niyâzumdan
Düşe ben hâkûñe zıll-i vefâ sen serv-i nâzumdan

Nesre Çevirisi: İhtiyaç sahibi olmayan Tanrımdan muradım daima budur (ki) sen naz selvimin vefâ gölgesi, toprağına düşe (düşsün).

Açıklaması: *Hudâ: Tanrı. (bkz. Hâlik, Rabb).*⁴⁷¹

*Bî-niyâz: Yalvarmasız, yakarmasız; ihtiyaçsız. (bkz. müstagnî).*⁴⁷²

Sevgili vefâ göstermez. Âşık, her dem sevgilinin aşkıyla yanarken sevgili dönüp bakmaz. Âşığa yüz vermez. Bu bazan naz sarhoşluğundan bazan da cevri ü cefâdan ileri gelir. Ancak her zaman sıkıntı çeken de âşıktır.

Beyitte Allah'ın ihtiyaç sahibi olmayışı, müstagnî oluşu anıldıktan sonra âşığın dilekleri sıralanıyor. Allah'tan âşığın tek dileği ise naz servisine benzetilen sevgilinin vefâ gölgesinin toprağına düşmesidir. Burada âşık gizli bir şekilde, söz oyunuyla vefâ gölgesinin üzerine düşmesini istiyor. Çünkü âşık, sevgiliye olan aşkıyla eriyip gitmiş ve toprak olmuştur.

Edebî Sanatlar: **Naz servisi** ile kastedilen **sevgili olup açık istiâre** yapılıyor. **Hâk** ile **âşık** kastedilerek de **açık istiâre** yapılıyor.

⁴⁶⁹ Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâli*, s. 113.

⁴⁷⁰ M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, s. 131.

⁴⁷¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 378.

⁴⁷² a.g.e. s. 108.

- 2 Akar su gibi gel sensüz be-gâyet bî-mecâl oldum
Degirmenler gibi susuz gıdâ geçmez bogazumdan

Nesre Çevirisi: Sensiz çok mecalsiz oldum (kaldım). Akan su gibi gel, değirmenler gibi susuz gıda boğazımdan geçmiyor.

Açıklaması: Âşık, sevgiliden uzak kaldığı zaman mecali kesilir. Mecalsiz kalır. Bu halini susuz kalmış değirmenlerin durumuna benzetiyor. Değirmen, su olmayınca nasıl işlemez ve haznesine dökülen tahılı öğütmezse âşığın da yediği boğazına takılıyor.

Su değirmenleri, atlarındaki çarkın, su arkından gelen tazyikli su ile dönmesinin ardından bu çarkın öğütme kayalarını döndürmesi sonucu buğday, mısır vs. konan haznedeki suyun akış hızına göre akan tahılın bu kayalar arasında öğütülmesiyle işler. Eğer su akmazsa bu işlem olmaz. Dökülen buğday öğütme kayalarının boğazında kalır.

*Boğazından geçmemek: Bkz. "Boğazına dizilmek."*⁴⁷³

*Boğazına dizilmek (Boğazından Geçmemek): Bir kimse yediği bir şeyi ya iştahsızlığı ya da bir yakınının çok sevdiği yemek olması ve onun yiyemediğine üzülmeye yüzünden rahat rahat ve lezzetini alarak yutamamak.*⁴⁷⁴

Edebî Sanatlar: Değirmenin işleyişi hatırlatılarak **telmi**h yapılıyor. Değirmenin boğazından susuz gıda geçmediği söylenerek değirmen kişileştirildiği için **teşhîs** yapılıyor. "**Boğazına dizilmek**" deyimini kullanılarak **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

- 3 Baña kahr itme lûtf eyle eridür insü-vü-cânı
Hazer eyle benüm cânım bu âh-ı cân-güdâzumdan

Nesre Çevirisi: Bana kahretme, iyilik eyle. Benim cânım, bu can eritici âhımdan kaçın. İnsan ve cinleri eritir.

Açıklaması: Sevgiliden çeşitli isteklerde bulunan âşık, beyitte de kendisine keder vermemesini istiyor. Bu ancak sevgilinin kendisiyle ilgilenmesi, ona ilgi göstermesiyle mümkündür. Eğer, âşık kederlenirse bu kederin verdiği acıyla âh edecektir. Bu âh ise insan ve cinleri eritecek kadar yakıcıdır.

"Benim cânım, can eritici âhımdan kaçın." diyen şâir, can kelimesini iki mânâda kullanıyor. Birincisi âşığın kendi canı, ikincisi de canından kıymetli olan ve "cânım" dediği sevgilidir.

Edebî Sanatlar: **Kahretmek-lûtf eylemek** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. "**Benim cânım**" kelimeleriyle hem "âşığın kendi canı" hem de "sevgili" kastedilip **tevriye** yapılıyor. Birinci anlam gözönünde bulundurulursa **cân**, kendisine seslenildiği için **teşhîs sanatı** vardır. Can yakıcı âhın insan ve cinleri eritecek kadar güçlü olması **mübalağa sanatı**.

⁴⁷³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 653.

⁴⁷⁴ a.g.e. s. 653.

- 4 Tatalum Nûh gibi biñ yıl ola yaşum ey ‘ömrüm
Gamuñ tûfânına had yok nolur ‘ömr-i dirâzumdan

Nesre Çevirisi: Ey ömrüm! Farz edelim yaşım Nûh gibi bin yıl olsun. Gamın tufanına sınır yok. Ömürden ne çıkar?

Açıklaması: *Nûh: Nûh Peygamber, ömrünün uzunluğu ve Nûh tûfanı sebebiyle beyitlerde yer alır. Ecelin bir tûfan olarak ele alındığı beyitlerde, insan ömrünün ne kadar uzun olursa olsun, neticede ölümün kaçınılmaz olduğu ifade edilir. Övülenin ömrünün Nûh Peygamber kadar uzun olması için duâ edilir. Yokluk denizine gark olanların Nûh’un gemisine ihtiyaçları yoktur. Bu durum denizin dalgasından zarar görmeyen balıklar ile gerçek âşık arasında ilgi kurulmasına sebep olur.*⁴⁷⁵

Sevgiliye kavuşamamaktan kaynaklanan gam, âşığın ömrü ne kadar uzun olursa olsun onu yiyip bitirecektir. Burada üzerinde durulan mevzu gamdır. Âşık üzerindeki müessiriyeti anlatılmaktadır.

Edebî Sanatlar: **Nûh, bin yıl, yaş, tûfan** kelimeleri aynı mevzu ile ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. Nûh Peygamberin kıssasını hatırlattığı için de **telmihi sanatı** var. “Ey ömrüm” şeklinde sevgiliye seslenilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. “**Gam tûfanı**” terkinde gam, tûfana benzetilip **teşbih-i belîğ** yapılıyor. Gamın sınırsız oluşu **mübalâğa sanatı**. “Uzun ömrüm ne olur?” sorusu sorulup **istifham sanatı** yapılıyor.

- 5 Kıyâmetde kıyâmet hâl ile haşr olsun ey Zâtî
Baña toğrı haber viren o serv-i ser-firâzumdan

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! O yüce serviden bana doğru haber getiren (kimse) kıyâmette kıyâmet hâl ile haşr olsun.

Açıklaması: *Ser-firâz: (bkz. ser-efrâz). Ser-efrâz: Başımı yukarı kaldıran, yükselten, benzerinden üstün olan.*⁴⁷⁶

Kıyâmet, haşr gibi birbiriyle ilgili kelimeler genellikle bir arada kullanılır. Hesap gününden ve yeniden dirilişten bahisler açılır. Bu dirilişin iyi olması, sevenlerin bir arada olması dânenir. Sevgilide daha önce anlattığımız bazı hususlardan dolayı kıyâmet-kad (kıyâmet boylu) olarak ifade ediliyor. Kıyâmet, kelimesi hem sevgili hem de haşirle ilgili olarak kullanılıyor.

Kendisine sevgiliden doğru haber getiren kimseye âşık, duâ ediyor. Onun hâlinin iyi olmasını, kıyâmette iyi bir hâlde diriltilmesi istiyor. Çünkü sevgili ile ilgili güzel haberler almak âşık için çok mühimdir.

Edebî Sanatlar: Yüce servi olduğu söylenen sevgili olup **açık istiâre** yapılıyor. **Kıyâmet, haşir** kelimeleri ile kıyâmet gününe **telmihi** yapılıyor. “Ey” ünlemi kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor.

⁴⁷⁵ M. Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divânı’nın Tahlili, s. 25.

⁴⁷⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 941.

1058

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 -+---/ -+---/ -+---/ -+---

- 1 Ol hümânuñ işiginde hûb itdüm midhatin
 Gökde uçurmak gerek kâmil olanlar san'atin

Nesre Çevirisi: O hümânın eşiginde övgüsünü güzel ettim. Kâmil olanların sanatını gökte uçurmak gerek.

Açıklaması: Hümâ, talih getirici oluşu sebebiyle sevgiliye benzetilir. Sevgiliyi gören âşığın da talihi açılmış olur. Çünkü visâle ermiştir. (Hümâ için bkz. 1053/ 2).

Şâir, sevgilinin eşiginde onu gerektiği gibi övdüğünü söylüyor. Bunun sebebi olarak da yüce kimselerin sanat, maharet ve meziyetlerinin en iyi şekilde ifade edilmesi gereğine bağlıyor. Bunu da sanatlarını gökte uçurmak şeklinde dile getiriyor.

Büyük zatların vasıfları anlatılarak diğer insanların gıptaya sevk edilmesi sosyal bir yönlendirmedir. Böylece iyilik ve yücelik topluma hâkim hâle gelir. İnsanlar doğru ve iyi olana sevk olunur.

Sevgili de yüce vasıfları hâizdir. Onu da kıymetine denk bir şekilde yapmak lâzımdır. Şâir, bunu en uygun şekilde yaptığını söylüyor. Bir taraftan sevgilinin yüceliğini hatırlatan şâir, diğer taraftan da kendi şâirlik kudretini ve hünerini övüyor.

Edebî Sanatlar: Hümâ ile kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor. Kâmil olan ile de sevgili kastediliyor.

- 2 Rinde sôfi dir imiş yüri ayağı yire dep
 'Arif olan kimse billâhi deper mi devletin

Nesre Çevirisi: Sofî, rinde "Ayağı yere vur, yürü." dermiş. Allah için ârif olan kimse devletini teper mi?

Açıklaması: *Hârabat ehli (ehl-i harâbât, erbâb-ı harâbât, harâbâtî) olarak anılan rind, meyhaneden çıkmayan, devamlı sarhoş bir gönül adamıdır. Âşık, kendini melâmî-meşrep veya rind gibi takdim eder. Rind, umumi mânâda bir tasavvuf ehlidir. İki dünyayı terk ederek Allah'a yönelmiştir. Yarın endişesinden uzaktır, ibn-i vakt olmuştur. Kuru ve şekli ibadetle meşgul olan zahid ise onu "gam-ı ferdâ" ve cehennem azabı ile korkutur, mahbûb ve meyden men etmek ister.*

*Zahit ve sofî, genellikle melâmî-meşrep ve rind olarak görünen âşığın zıddı bir hüviyet gösterir. Âşık devamlı onlardan şikâyet eder.*⁴⁷⁷

Ayak kelimesi kadeh anlamı taşır. Burada kadehin yere vurulması ile ayağın vurulması aynı anda kastediliyor. Devlet kelimesi de talih anlamında kullanılıyor. Ayrıca ülke toprağı anlamı da düşünülebilir.

⁴⁷⁷ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divâm Tahlili, s. 109-110.

Beyitteki mânâ rînt ve sofi kelimelerinin birbiriyle ilgisi gözönünde bulundurularak ele alınmalı. Buna göre sofinin rindi, kadeh ve meyden dolayı devamlı surette kınadığı görülerek daha iyi anlaşılır. Beyitte geçen “ayak” kadeh anlamında ele alınırsa kadehin tasavvuftaki mânâsı da devreye girer.

Kadeh: Vakit. (Irakî.) Mânevî hal, ruhî haz, şevk, cezbe, vecd.⁴⁷⁸

Sofi, kadehi yere vurarak yaptıklarından vazgeçmesini rinde söylüyor. Rind-meşrep olan âşık da bundan vazgeçmenin mutluluktan, devletten vazgeçmek olacağını ve bilen kimsenin – tasavvuf ehli olmalı- bunu yapmayacağını söylüyor.

Edebî Sanatlar: **Rint-zâhit** kelimeleri zıt iki fitratı temsil ettiği için arasında **tezat sanatı** var. **Ayak** kelimesi hem “**kadeh**” hem de “**ayak, uzuv**” mânâsına gelecek şekilde kullanılarak **tevriye** yapılıyor. **Devlet** kelimesi de “**talih, baht**” mânâsına **mecazlı** bir şekilde kullanılıyor. **Ayak, yürümek; ayak, yere vurmak** kelimeleri aralarında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup kullanıldığı için **tenâsüb sanatı** var.

3 Vasf ider va'iz koyub didâr-ı yârı cenneti
Cinnetî her kande olursa belürdür cinnetin

Nesre Çevirisi: Vaiz, sevgilinin yüzünü bırakıp cenneti tasvir eder. Cinnetli (olan) her nerede olursa olsun cinnetini belli eder.

Açıklaması: Vaiz ile âşık arasındaki münasebet zahit ile rind arasındakine benzer. Zahit gibi vaiz de ham olarak düşünülür. Onun da gözü cennettedir. Âşığa göre rıza ile değil de mükâfâtın hayâli ile ömrünü tüketir zahit gibi. Bu yüzden de eleştirilip kınanır.

*Cinnet: Cin tutma, delilik, çılgınlık.*⁴⁷⁹

Beyitteki mânâ tasavvufi bir mahiyet arz ediyor. Yârin yüzü ile Cemâl-i İlâhî'ye atıfta bulunuluyor. Yoksa yanlış yorumlara sebebiyet verilmiş olur ki şâirin bu mânâ da bir tutumu doğru olmaz. Mânâ mecazlar içeriyor.

Edebî Sanatlar: **Vaiz, tasvir etmek; cinnet, cinnetî (cinli)** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor.

4 Her gice bir menzili eyler müşerref ol kamer
Meh gibi her-câyîdür bildük anuñ mâhiyyetin

Nesre Çevirisi: O Kamer! Her gece bir menzili şereflendirir. Onun mahiyetinin ay gibi kararsız olduğunu bildik.

Açıklaması: Sevgilinin yüzünün parlaklığı sebebiyle ay ile benzerlik kurulur. Ona “ay yüzlü” denir. Beyitte ayın evreleri (dolonay, hilâl vs.) gözönünde bulunduruluyor. Sevgilinin diğer âşıklarına yüz vermesi, onlarla konuşması, onların menzilini şereflendirmesi âşığı

⁴⁷⁸ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 291.

⁴⁷⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 143.

kıskandırıyor. “Sevgili de ay gibi şekilden şekle giriyor. Şekil değiştiriyor.” şekilde sevgiliyi eleştiriyor.

Aslında sevgili hiçbir âşğın meclisine gitmez. Divân edebiyatında genel olarak sevgili, nâz, gâflet gibi sıfatlarla anılır. Fakat âşıkların evhamı bu tip eleştiri ve kıskançlık sözlerine sebep olur. Bunlar sevgiliye yaklaşmak için birer oyundan ibârettir. Vefasızlığına vurgu yapılıyor.

Edebî Sanatlar: **Kamer** ile **sevgili** kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. **Menzil, müşerref eylemek; gece, meh, kamer** kelimeleri anlam ilgisi gözönünde bulundurulup bir araya getirildiği için **tenâsüb sanatı** vardır. Ay’ın şekilden şekle girmesi (dolunay, hilâl hâlleri gibi) hatırlatılıp **telmih** yapılıyor.

5 Devr ider kutb-ı murâdı üstüne nüh dâ’ire
Ol perî-peyker kabûl eyleser Zâtî da’vetin

Nesre Çevirisi: Zâtî, o peri yüzlü (sevgili) davetini kabul eyleser muradın kutbu dokuz daire üstüne devreder.

Açıklaması: *Kutb: 1- Dönen bir çarkın aksi. 2- Dünya yuvarlağının ekvatorundan en uzak olan ve yer ekseninin geçtiği varsayılan iki noktadan her biri. 3- Elektrik cereyânını meydana getiren potansiyel farkının en yüksek dereceyi bulduğu iki noktadan her biri. Bir tarikatın ulu’su. [Gavs’ten sonra gelir]. 6- Bir mevzûda geniş bilgisi ve salâhiyeti olan kimse. 7- Bir gurubun, bir kavmin başı, ulu’su, büyüğü.*⁴⁸⁰

*Nüh: Dokuz.*⁴⁸¹

Âşğın emeli belli: Vuslat, sevgiliye kavuşmak. Bunun gerçekleşmesi demek âşğın baştan beri kötü giden talihinin ters dönmesi demektir ki bu da burçlar ve feleklerle ilgilidir. Fakat bunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Zaten şâir, imkân harici olduğunu “dokuz felek dairesinin devretmesi sonucu bu durumun gerçekleşebileceği” bilgisiyile anlatıyor.

Edebî Sanatlar: **Nüh daire (dokuz daire), kutb, devr etmek** kelimeleri feleklerle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. **Perî-peyker (Peri yüzlü)** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor.

⁴⁸⁰ a.g.e. s. 529.

⁴⁸¹ a.g.e. s. 846.

1059

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++--

- 1 Leşker-i berf-i zemistân ki akın saldı revân
 Havfden beñzi bozardı göricek halk-ı cihân

Nesre Çevirisi: Kışın karının askerleri yürüyerek akın yaptılar ki cihan halkının görünce benzi bozardı.

Açıklaması: *Bozarmak (I) [Bozarmağ, bozarmah (I)]: 1- Renk değiştirmek, rengini atmak. 2- Ağarmak. 3- Utanmak, kızarmak. 4- Solmak, sararmak.*⁴⁸²

Kış, bir hükümdara; kar ise onun akına çıkan, akın yapan ordusuna benzetiyor. Kışın soğuşunda insanların yüzleri soğuşun şiddetinden moranır. Bu durum kar ordusundan korkmaya bağlanıyor.

Beyitte kış mevsiminin soğuk ve şiddeti üzerinde duruyor. İnsanların hayatını etkileyişi işleniyor. Şâirin mevsim şartlarını da şüri sokması onların da toplum ile içli dışlı olan insanlar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Edebî Sanatlar: Kış mevsimi, bir hükümdara; kar ise onun akın yapan ordusuna benzetilerek hem *teşhîs* hem de *teşbîh* yapılıyor. . Kışın soğuşunda insanların yüzleri soğuşun şiddetinden moranır. Bu durum, kar ordusundan korkmaya bağlanıp *hüsn-i ta'lîl* yapılıyor. "**Benzi bozarmak**" deyimini kullanılarak *irsâl-i mesel sanatı* yapılıyor.

- 2 Âsiyâbı feleküñ tozıdı mı dehre dakîk
 Oldı tennûrnuñ içinde belürsüz iki nân

Nesre Çevirisi: Feleğin değirmeni tozduğu zaman dehre unu fırının içinde belirsiz iki ekmek oldu.

Açıklaması: *Âsiyâ, Âsiyâb: Su değirmeni. (bkz. âs).*⁴⁸³

*Dehr: 1- Dünyâ. (bkz. âlem, cihân). 2- Zaman,devir. Dehre: Tahra, destere gibi dişli bağ budamaya mahsus bıçak.*⁴⁸⁴

*Dakik: 1- İnce, ufak, duyulmaz, tutulmaz; nazik. 2- Toz hâline getirilmiş şey, un. 3- Dikkatli, ölçülü davranan kimse.*⁴⁸⁵

Beyit, bir öncekinin devamı şeklindedir. Feleğin tozuması ile kastedilen de karın yağması. Testere unu yenilmez. Ancak kışın soğuşu ve fakirliğin insanları âciz durma düşürmesi söz konusudur. Beyitte fırında ekmek pişirme, su değirmenlerinde unun tozaması da hatırlatılıyor.

⁴⁸² Derleme Sözlüğü, C.II, (B Harfi), s. 749.

⁴⁸³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 44.

⁴⁸⁴ a.g.e. s. 172.

⁴⁸⁵ a.g.e. s. 163.

Edebî Sanatlar: Feleğin çarkı, değirmene benzetilip **teşbîh-i beliğ sanatı** yapılıyor. **Değirmek, tozamak; tennûr (fırın), nân(ekmek)** kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılıyor. Ekmek fırınında ekmek pişirme, su değirmenlerinde unun tozaması hatırlatılıp **telmih** yapılıyor.

3 Anı taş eyledi Hak katı sovuclukda bu gün
Dil-i dil-dâr ile bahs itdi meger âb-ı revân

Nesre Çevirisi: Allah, bugün katı soğuklukta onu taş eyledi. Meğer akarsu, sevgili ile iddialaştı.

Açıklaması: Kışın soğuğu sebebi ile akarsu donuyor. Akarsuyun donuş sebebi ise sevgili ile iddialaşmaya, onunla bahse girmesine bağlanıyor. Sevgili taş kalplidir. Akarsu da onunla iddialaşp taş kesilmiş yani donmuştur. Kışın soğğunun etkileri anlatılmaya devam ediyor. Bu arada sevgilinin taş kalpliliği de ele alınıyor.

Edebî Sanatlar: Akarsuyun sevgili ile iddialaştığı söylenip **teşhîs sanatı** yapılıyor. Akarsu kışın şiddetinden donuyor. Bu durum, taş kalpli sevgili ile iddialaşmasına bağlanarak **hüsn-i ta'lil** yapılıyor. “Meger” kelimesi kullanıldığı için bu **sanat şibh-i hüsn-i ta'lil** olur.

4 Kim yarar ‘âleme lûtf issi yalın yüzlü iken
Virdi nâruñ yüzine karşı karış halk-ı cihân

Nesre Çevirisi: İyilik, ihsan sahibi (olan kimse), yalın (soğuk) yüzlü iken kime yarar? Cihan halkı ateşin yüzüne karşı beddua verdi (etti).

Açıklaması: *Karış [Kargış]: İlenç, beddua.*⁴⁸⁶

*İssi (IV): 1- Sert bakışlı (kimse). 2- Sert ve kötü bakışlı (hayvan).*⁴⁸⁷

*Yüzüne karşı (söylemek): Karşısında ve kendisinden çekinmeden (söylemek).*⁴⁸⁸

Kış aylarında insanlar ateşin başına otururlar. Kışın soğğundan yakınrlar. Bu durum ile soğuk yüzlü insanlar arasında ilgi kuruluyor. Onların yaptığı iyilikler de soğuk davranışları sebebiyle makbul değildir.

Edebî Sanatlar: **Yalın yüzlülük** sıfatı hem “soğuk olmak” hem de “davranışların soğuk olmaması” anlamında kullanıp **tevriye** yapılıyor. Bu sıfat kış mevsimine yakıştırılıp **teşhîs** yapılıyor. **Yüzüne karşı (söylemek)** deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

⁴⁸⁶ Derleme Sözlüğü, C.VIII, (K Harfi), s. 2660.

⁴⁸⁷ a.g.e. C. VII (H-İ), s.2555.

⁴⁸⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 1136.

- 5 Geldi bir dem ki olub cünbiş-i serd issi sabâ
Kalmadı âb-ı revânda harekât-ü-cereyân

Nesre Çevirisi: Bir an geldi ki latif rüzgârın ıssısı soğuk hareket olup akarsuda akış ve hareket kalmadı.

Açıklaması: *İssi (I): Yakıcı ve bunaltıcı sıcak, ısı.*⁴⁸⁹

*Cünbiş: 1- Kıvılcıktan, hareket. 2- Cümbüş, zevk, eğlence.(bkz. cümbüş).*⁴⁹⁰

Kışın gelişiyle beraber sıcak rüzgârlar yerini, soğuk olanlara bırakır. Sabâ, sevgilinin kokusunu, saçının telini âşığa getiren rüzgâr olarak nitelendirilir. Ancak kışın soğuk esişi, kötü (soğuk) bir şakaya benzetiliyor.

Rüzgârın soğuk estiği kış aylarında akarsuların durgunlaşması mevzuu da söz konusu ediliyor. Bu iki durum aynı anda kastediliyor. Kışın etkilerini anlatmaya devam eden şâir, daha önceki beyitte de akarsuyun soğuktan donduğunu anlatmıştı.

Edebî Sanatlar: **Hareket, cevelan, cünbiş, akarsu** kelimeleri suyun akışı ile ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** yapılıyor. **Sert(soğuk, sert)-ıssı (sıcak)** kelimeleri arasında **tezat** yapılıyor. “Cünbiş” kelimesi hem **hareket** hem de **soğuk şaka, eğlence** anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

- 6 Geldi bir gün ki yine âb-ı teri eyledi huşğ
Nola ter âteşe meyl eylese sâfi rindân

Nesre Çevirisi: Yine bir gün geldi ki tâze suyu kuruttu. Temiz rindler taze ateşe eğilse ne olur?

Açıklaması: *Ter: 1- Yaş, ıslak, rütûbetli. 2- Tâze.*⁴⁹¹

*Huşğ: Kuru. (bkz. yâbis).*⁴⁹²

Taze ateşe rintlerin meyletmesi hususunda taze ateşle -rengi dolayısıyla- meyin kastedildiği düşünülürse beytin ikinci bir anlamı ortaya çıkar. Görünen anlam ise soğğun çok şiddetli, olduğu, suları dondurduğu ve bu sebeple üşüyen rintlerin ateş çevresine toplandığıdır.

Edebî Sanatlar: **Âb-ateş; ter-huşğ** kelimeleri arasında **tezat** vardır. Taze ateşe rintlerin meyletmesi **mecazlı** bir kullanımdır. Meyl etmek daha çok kötü alışkanlıklar için kullanılır. “Nola” sorusu sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor.

⁴⁸⁹ Derleme Sözlüğü, C.VII, (H-İ Harfleri), s. 2558.

⁴⁹⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 148.

⁴⁹¹ a.g.e. s. 1082.

⁴⁹² a.g.e. s. 386.

- 7 Odum olmadugiçün sovudu benden ocagum
Zâtî'yâ gör neler itdi baña bu serd-i zemân

Nesre Çevirisi: Ocağım ateş olmadığı için bana soğudu. Ey Zâtî! Bu zamanın soğuğu bana gör neler etti.

Açıklaması: Yukarıdaki beyitlerde kışın soğuk oluşu ve etkileri üzerinde duran şâir, bu beyitte de bu durumun kendini nasıl etkilediğini anlatıyor. Şâirin evinde ateş bulunmadığı için ocağı yanmıyor. Şâir, soğuktan çok etkileniyor.

Zamanın soğuşundan kasıt belki de şâirin anlaşılmasından şikâyet edişi, çektiği sıkıntılar ve değerinin bilinmemesi hususunda da olabilir.

Edebî Sanatlar: Ocağın kendisinden soğuduğunu söyleyen şâir, ocağı kişileştirerek **teşhîs sanatı** yapıyor. **Od, ocak, soğumak** kelimeleri ısınma ile ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. “Zamanın soğuğu bana neler etti.” denilip **teşhîs** yapılıyor. Şâir, mahlasına hitap edip yukarıdaki durumu şikâyet ederek **tecrit sanatı** yapıyor.

1060

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+----/ +----/ +----/ +----

- 1 Nikâb-ı zülf-i pür-çînden ruh-ı cânânumuz çıksun
Hicâb-ı ebr-i müşğînden meh-i tâbânumuz çıksun

Nesre Çevirisi: Çok kıvrılmış saçının örtüsünden sevdiğimizin yanağı çıksın. Misk kokulu bulutun perdesinden parlak ayımız çıksın.

Açıklaması: Sevgilinin saçları âşğın yüzünü bir örtü gibi örtüyor. Bu kıvrım kıvrım ve misk kokulu saçları kaldırıncı güzel yüzü ortaya çıkacak.

Zülf, siyahlığı ve çokluğu sebebiyle kesret olarak ele alınır. Âşğın gönlünü esir alır. Âşıklar kıvrım kıvrım saçın ucunda var olduğu düşünülen dar ağacında can verir veya can vermek ister. Buna mukâbil yüz ise vahdet olarak düşünülür. Vahdete ulaşmak için kesreti aşmak gerekir. Bu tür durumlarda devreye tasavvuf da girer. Beyi her iki mânâsıyla ele alınır.

Sevgilinin yüzü her zaman parlaklığı sebebiyle aya benzetilir. Âşık, sevgiliyi göremez. Bunun yerine geceleri aya bakarak gönlünü avutur. Ayrılık acısını bastırır.

Edebî Sanatlar: **Zülf**, yanağı örttüğü için şekil itibariyle **örtüye** benzetiyor. **Teşbîh-i belîğ sanatı** yapıyor. Birinci mısradaki çok kıvrımlı zülfünün örtüsü-sevgilimin yanağı kelimelerine mukâbil ikinci mısrada **misk kokulu bulutun perdesi-parlak ay** terkipleri kullanılarak **Leff ü Neşr-i Müretteb sanatı** yapılıyor. Ayrıca bu kelimeler arasında **tenâsüb sanatı** da vardır.

2 Ben anı bagrama basınca cânım çıktı ey hûnî
Dimişsin sînesinde turmasun peykânımız çıksun

Nesre Çevirisi: Ey kan dökten! Ben onu bagrama basınca canım çıktı. “Peykanımız sinesinde durmasın, çıksın.” demişsin.

Açıklaması: Sevgili kan dökücü olarak düşünülür. Onun kirpikleri de birer oktur. Bu oklar âşığın sinesine saplanınca âşığın canı çıkar.

Sevgili, şâirin tahayyülünde âşığa sinesindeki okların temrenlerini çıkarmasını istiyor. Ama bunlar âşığı yaşatan, hayata bağlayan unsurlardır. Âşık bunları çıkartırsa ölür, çünkü âşık bunlarla avunmaktadır. Ayrıca gerçekte de bunların çıkması kan kaybına sebep olur.

Beytin birinci mısrasında geçen “Bagrama basınca cânım çıktı” cümlesini iki mânâda ele alabiliriz:

1- Ben onu bagrama basıncaya kadar canım çıktı. Yani onu sineme basmak için çok uğraştım.

2- Ok sineye girince can çıkar. Yani âşık ölür.

Edebî Sanatlar: “Ey kan dökücü” şeklinde sevgiliye hitap edilerek açık istiâre ve nidâ sanatı yapılıyor. Sîne ve bağır kelimeleri arasında tenâsüb vardır.

3 Kapımda ah idüñ anı işidüb çıkayın dirseñ
Varalum idelüm ahı ölince cânımız çıksun

Nesre Çevirisi: Kapımda ah edin, onu işitip çıkayım dersen varalım âhı edelim, ölünce cânımız çıksın.

Açıklaması: Âşık, sevgiliden ne istediğini soruyor. Sevgilinin kapısında ah edince sevgili dışarı çıkacaksa âşıklar bunu yapmaya hazır. Kapısında ölene kadar âh etmeyi göze alıyorlar. Yeter ki canları kadar sevdikleri sevgili kapıdan çıksın.

“Burada ölünceye kadar âh edelim. Cânımız çıksın.” denilip kelime oyunu yapılıyor. Çok âh eden âşığın gönlü yanacağı için bu ıztırâbtan ölmesi bahis mevzudur. İkinci olarak sevgili, çok âh eden sevenleri için kapıdan çıkacaktır ki bu durum divân şiirinde pek hayâlen öteye geçmez. Birinci düşünce daha geçerlidir.

Edebî Sanatlar: Kapı, çıkmak, işitmek kelimeleri arasında kapıyı açma eylemi bakımından tenâsüb yapılıyor. “Cânımız çıksın” kelimeleri hem “âşığın canının çıkması” hem de “sevgilinin (kapıdan) çıkması” kastedilecek şekilde kullanılıp tevriye yapılıyor.

- 4 Okuñ dil tahtına sultân dikersin ey kemân-ebri
Cihâna hil'at-i la'fin geyürsin kanumuz çıksun

Nesre Çevirisi: Ey keman kaşlı! Okunu gönül tahtına sultan dikersin. Kanımız çıksın, dudağının kaftanını dünyaya giydirdin.

Açıklaması: Kaş şekil itibariyle kemana benzetilerek bir savaş aleti olarak düşünülür. Bunun yanında sevgilinin kirpikleri ve yan bakışı (gamze) da ok olarak tasavvur edilir. Sevgilinin ok gibi olan yan bakışı veya kirpiği âşğın gönül tahtına bir sultan gibi oturur. Oraya hükmeder.

*Hil'at: Eskiden padişah veya vezir tarafından taktir edilen beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.*⁴⁹³

Lâ'l kırmızılığı sebebiyle dudağa teşbîh olunan değerli bir taştır. Hil'ate renk olarak kırmızı renk düşünülüyor. Âşğın gönlüne saplanan okun tesiriyle çok kanı akacak ve bu kan dünyayı bir kaftan gibi kaplayacaktır. Bu işi de hükümdar olarak tasavvur edilen dudak adına yapacaktır. Çünkü hil'ati hükümdarlar giydirir.

Edebî Sanatlar: **Gönül, tahta; kaş, kemâna; ok ve dudak sultana** benzetilerek **teşbîh** yapılıyor. **Taht, sultan, hil'at** kelimeleri hükümdarlıkla alâkalı olup aralarında **tenâsüb** vardır. Âşğın kanının çok akarak dünyaya –dudak adına- hil'at giydirmesinde kan, dudak ve dünya kişileştiriliyor. **Teşhîs** ve **mübalâğa** yapılıyor.

- 5 Bu gün bir aydur yâri yiriyle görmedüm Zâtî
Sitâreyle göke ceng itmege efgânımız çıksun

Nesre Çevirisi: Zâtî, bugün bir aydır, yâri yeri yeterince görmedim. İnleyişimiz, göğe yıldızla vuruşmaya çıksın.

Açıklaması: Âşğın en büyük sıkıntısı sevgili ile ayrı düşmektir. Bir ay olup da sevgiliyi görememiş olan âşık feryât ediyor. Figanı, inleyişi, âhu göğe çıkıyor. Bu inleyişin sesi o kadar çoktur ki bir savaşı andırır.

Âşğın âhu, ateşli, kıvılcımlı ve dumanlıdır. Yakıp yıkıcıdır. Gönüldeki hicrân ateşinden kaynaklanmaktadır. Feleği ateşle doldurur. Bu hâliyle âşğın içinde bulunduğu durumun vahametini gösterir.

Edebî Sanatlar: **Sitâre (yıldız), gök** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. Âşğın efgânının yıldız ile cenk etmesi durumunda yıldız ve **âh** kişileştiriyor. **Teşhîs** ve **mübalâğa** yapılıyor.

⁴⁹³ a.g.e. s. 370.

1061

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâilü Fâ'ilün
 --+ / -+-+ / +- -+ / -+-

- 1 Bir şemme bûy-i zülfüni almış sabâ Hasan
 Gülşende sünbüle ulamış bu sabâh esen

Nesre Çevirisi: Hasan! Sabah rüzgârı, biraz saçının kokusunu almış. Gül bahçesinde bu sabah esen (bir şekilde) sünbüle getirmiş.

Açıklaması: Sabah rüzgârı sevgilinin kokusunu, saçının telini ve haberini âşığa ulaştıran bir haberci gibi düşünülür. Beyitte de Hasan adlı gencin saçının kokusundan bir tutam (şemme), birazcık alıyor ve bunu gül bahçesindeki sünbüle getiriyor. Sünbülün güzel kokması buna bağlanıyor.

Sevgilinin zülfü, şekil olarak sünbüle teşbîh olunur. Güzel kokulu oluşu sebebiyle beyitlerde sık sık zikredilir. Burada da aynı mevzu ele alınıyor ve Hasan adlı genç için uyarlanıyor. Gazel, daha sonraki beyitlerde de görüleceği üzere Hasan adlı bir genç için yazılmış şehrengizdir.

Edebî Sanatlar: Şemme, bûy (koku), sünbül, gülşen kelimeleri kokuyla alâkalı olup aralarında tenâsüb vardır. Rüzgârın koku taşıdığı söylenip teşhîs yapılıyor. Sünbülün kokusunun güzelliği, Hasan'ın saçından rüzgâr vasıtasıyla biraz koku almasına bağlanıp hüsn-i ta'lil yapılıyor.

- 2 Zehr-i belâyı her dem içersem hasen degül
 Ger bildirirse hâlümü yâra sabâ hasen

Nesre Çevirisi: Belâ zehrini her an içersem güzel değil. Eğer sabah rüzgârı hâlîmi yâre bildirirse güzel.

Açıklaması: Âşık, her an acı çekmeyi göze alıyor. Fakat bir şartla: Sevgili bunu bilecek. Sabah rüzgârı âşığın hâlîni, çektiği sıkıntıları eğer sevgiliye bildirirse âşık, gönül rahatlığı içinde acı çekmeye, belâ zehrini içmeye devam edecektir.

Edebî Sanatlar: Zehr, içmek kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup tenâsüb yapılıyor. Sabâ kişileştirilerek teşhîs yapılıyor.

- 3 Yanmışsın âteş-i ruh-i dil-dârdan bu şeb
 Ey şem' göreyin seni çıkma sabâha sen

Nesre Çevirisi: Bu gece sevgilinin yanağının ateşinden yanmışsın. Ey mum! Göreyim seni, sen sabaha çıkma.

Açıklaması: Mum ile ilgili daha önce bilgi verildi. (bkz. 1006/1) Âşık ile mum arasında ilgi kurularak bunun yanışı aşk ateşi ile yanan âşığa benzetiliyor. Âşık da sevgilinin hasreti ile gece sabaha kadar âh edip inler.

Sevgilinin yanağının ateşi yani yanağın kırmızılığı âşığın gönlünü yakar. Onu kendine meftun eyler. Onun düşüncesi gönülde aşk ateşini alevlendirir. Mum geceleyin yakılır, ömrü sabaha kadardır. Dolayısıyla sabaha çıkmaz. Helâk olur. Mum ile ilgili söylenen her şey âşık için de söylenmektedir.

*Sabaha çıkmamak (Hasta): Sabahtan önce ölmek.*⁴⁹⁴

Sevgilinin yanağının hayâliyle yanan âşık, sabah olmasını istemez. Zamanın uzamasını ve hiç sabah olmamasını diler. Çünkü sabah olursa bu hayâlden de ayrılacaktır.

Edebî Sanatlar: **Yanmak, ateş, şem** kelimeleri ateşle ilgili olup **tenâsüb sanatı** vardır. Mum, gönlü aşk ateşiyle yanan âşıktır. **Açık istiâre** yapılıyor. **Şeb (gece)-sabah** arasında **tezât sanatı** vardır. “Sabaha çıkmamak” deyimini kullanılarak **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. Bu deyim hem “sabaha kadar öl” hem de “sabah olmasın” anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

4 Gam gicesinde kalmışam ol âfitâbumuñ
İrgür esenliği haberin ey sabâh esen

Nesre Çevirisi: Gam gecesinde kalmışım. Ey sabah esen! O güneşimin sıhhatliliği haberini ulaştır.

Açıklaması: Sevgiliden ayrı olan, ondan haber alamayan âşık, keder ve hasret ateşi içindedir. Ona, sevgiliden haber getiren de ancak rüzgârdır. Rüzgâra, sevgilinin sıhhatli olduğu haberini sağ salim getirmesini söylüyor.

İrgürmek: Erürmek.

*Erürmek (Ergürmek, irürmek, irgürmek, irgirmek, ergirmek): Ulaştırmak, eriştirmek.*⁴⁹⁵

Sabah olunca güneş doğar. Sabah rüzgârı da adı üzerinde sabah esmektedir. Sabâh rüzgârı esip de sabah olunca âşık, güneşi görecek bundan da sevgilinin sıhhatli olduğunu anlayacaktır. Çünkü güneş kadar güzel olan sevgilinin yokluğunda avunmak ancak bunlara bakarak mümkün olmaktadır. Geceleri ay, gündüzleri de güneş âşığın gönlünü avutur.

Beyitte geçen esen kelimesi esmek anlamı yanında esenlik, sıhhat anlamını da taşımaktadır. Bu tevriyeli kullanım beytin ikinci mısraına “Ey sabah! Sağlık, esenlikle o güneş gibi olan sevgilinin iyi olduğu haberini ulaştır.” mânâsını kazandırır.

Edebî Sanatlar: **Âfitâb (güneş)** ile sevgili kastedilip **açık istiâre** yapılıyor. “**Ey sabah esen**” şeklinde sabah rüzgârına seslenilip **nidâ, açık istiâre** ve **teşhîs** yapılıyor. **Esen** kelimesi “esmek” ve “sıhhat, esenlik” anlamlarına gelecek şekilde **tevriyeli** kullanılıyor.

⁴⁹⁴ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 1020.

⁴⁹⁵ Tarama Sözlüğü III, s.1521.

- 5 Rûşen haber getürdi o hôrşîdden baña
Ey Zâtî hâcetüm bu ki olsun sabâh esen

Nesre Çevirisi: Bana o güneşten haber getirdi. Ey Zâtî! Dileğim bu ki sabah (rüzgârı), sıhhatli olsun.

Açıklaması: Rüzgâr, sevgiliden haber getirmiş. Âşık mutlu olmuş. Sabah rüzgârının sıhhatli, iyi olması için duâ ediyor. “Sabah esen olsun.” denilerek sabahın aydınlık olması da kastediliyor.

Esen kelimesi bir önceki beyitte olduğu gibi burada da hem esenlik, sıhhat hem de esmek mânâsına tevriyeli olarak yer alıyor.

Edebî Sanatlar: **Hôrşîd (güneş)** ile kastedilen **sevgili olup açık istiâre** yapıyor. Sabaha esenlik dilenip kişileştirildiği için **teşhîs sanatı** var. “**Ey Zâtî**” şeklinde mahlasına seslenen şâir, hem **nidâ** hem **tecrit sanatı** yapıyor. **Esen** kelimesi “esmek” ve “sıhhat, esenlik” anlamlarına gelecek şekilde **tevriyeli** kullanılıyor.

1062

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
++---/ ++---/ ++---/ ++-

- 1 Gülşen-i bâg-ı cemâlün gül-i handânı Hasan
Evc-i eflâk-i kemâlün meh-i tâbânı Hasan

Nesre Çevirisi: Güzellik bağının gülşeni, gülen goncası Hasan. Olgunluk göğünün doruğundaki parlak ay olan Hasan.

Açıklaması: Sevgili, bütün güllerden daha güzeldir. Onun güzelliği yanında güllerin, sümbüllerin lafi bile olmaz. Sümbül kokusunu -sabah rüzgârının taşıyıcılığı vasıtasıyla- onun saçından alır. Bu beyitte sevgiliye ait olan bütün bu vasıflar Hasan adlı genci övmek maksadıyla yer alıyor.

Cemal, yüzün güzelliği olup Cemâl-i Mutlak'ın tecelligâhıdır. Hem de Cemâl, Allah'ın sıfatlarındandır. Bütün güzellikler O'ndadır ve O'ndan gelir. Olgunluk göğünün doruğundaki Parlak Ay olarak düşünülüyor. En yüksek olup en son ulaşılabilecek yerdir.

Kemâl: Erginlik, olgunluk. (Tas.) Nefsânî vasıf ve sıfatlardan ve bunların eserlerinden münezzehe olmak. (İbn Arabî.) bir türe ya zâtı veya sıfatları yönünden mükemmeliyet kazandıran şey. (Ta'rîfât. Tehânevî, II, 1265.) İlâhî kemâl: Allah'a özgü mutlak kemâl. İnsanlar İlâhî kemâlden aldıkları pay oranında kâmeldirler. Bundan en çok pay alan şahsa insan-ı kâmil denir. (Mu'cem. Gazalî, İhya, III, 267. Afîfî, Fusus Şerhi, II, 14, 84.) Kâmiller, evliyanın üst tabakası olup şeriat, tarikat ve hakîkati kendilerinde toplamışlardır. (Hücvirî, 370, Tehânevî.)⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 305.

Edebî Sanatlar: Birinci mısradaki geçen “güzellik bağının gül bahçesi-gülen gülü” terkiplerine karşılık ikinci mısradaki “olgunluk feleklerinin yücesi-parlayan ay” terkipleri kullanılıp **leff ü neşr-i müretteb sanatı** yapılıyor. Ayrıca bu kelimeler arasında **tenâsüb sanatı** da vardır. Hasan, gülün gül ve parlayan Ay’a benzetilip **teşbîh** yapılıyor.

2 Câmın alduñ saña ölümlü geçen kimselerün
Yok mudur yohsa bu ben haste-dilüñ câmı Hasan

Nesre Çevirisi: Ey Hasan! Sana ölümlü (olarak) geçen (bildirilen) birçok kimselerin canını aldın. Yoksa ben hasta gönüllünün canı yok mudur?

Açıklaması: Sevgili, birçok âşığın canını almıştır. Yani âşıkları onun aşkı ateşiyle ölüp gitmişlerdir. Âşık ise hâlâ yaşıyor ve yakınıyor. “Yoksa ben hasta gönüllünün canı yok mu?” deyerek sevgiliye hâlîni şikâyet ediyor. “Canı yok mu?” sorusu kıymeti yok mu? “Yoksa ben senin âşığın değil miyim?” şeklinde de düşünülebilir.

Sevgili için söylenegelen yukarıdaki iltifatlar beyitte Hasan adlı gence hitaben zikrediliyor. Gazel Hasan adlı gence yazılmış bir şehrengiz niteliğindedir.

Beyit tasavvufî açıdan ele alınacak olursa âşığın feryadı, Allah’a kavuşma isteği sebebiyle ölüm arzusu, Mevlânâ’nın tâbiri ile “şeb-i arûz” isteği olarak nitelendirilebilir. Ancak “sana ölümlü geçen (bildirilen)” kelimeleri -Allah’a bir bilgi bildirilemeyeceği için- anlamı bozuyor.

Edebî Sanatlar: “**Ölümlü, canını almak**” kelimeleri ölümlü ile ilgili olup **tenâsüb sanatı** vardır. “**Hasta-dil**” ile kastedilen âşık olup açık istiâre vardır. “**Yok mudur?**” sorusu sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor.

3 Kalkıcak haşırda yirden girüben çarha diyem
Sûr-ı âhumla kıyâmet koparub kamı Hasan

Nesre Çevirisi: Haşırde, (mahşerde) yerden kalkınca o çembere girerek ahımın suruyla “Hani Hasan?” deyeyim.

Açıklaması: *Haşır: Bir araya toplama. Kıyâmette insanların bir araya toplanması. Kûr’ân-ı Kerîm’de bu ad ile bir sûre vardır (Sûre: 59). Haşre dek, haşre değin, haşre değin, haşır-neşir (toplanıp dağılma) gibi kalıplaşmış kullanımlar ile kıyâmet kastedilmektedir (bkz. Kıyâmet).⁴⁹⁷*

Kıyâmet: a.i. Bütün insanlar mahşerde dirilerek mahşerde toplanacakları gün, dünyanın sonu, ölümden sonra hayat bulma. Kûr’ân-ı Kerîm’de kıyâmet, haşır ve mahşer hakkında birçok âyetler mevcuttur. Bunların hemen hepsinde azamet ve dehşetli sahneler tasvir edilmektedir. Kıyâmetin 10 büyük alâmeti vardır. küçük alâmetler ve büyük alâmetler tamamlandığı zaman İsrâfîl’in Sur’a üfmesiyle dünyada bütün canlılar ölecek ve dünya düzeni bozulacaktır. Sonra İsrâfîl ikinci defa Sur’a üfleyecek ve haşır başlayacaktır. Mahşer yerinde bütün insanlar toplanıp bütün insanlar toplanıp dünyada yaptıklarından dolayı hesaba çekilecektir. Amelleri iyi olanlar cennete, kötü olanlar cehenneme gidecektir; böylece dünyada yaptıklarının karşılığını

⁴⁹⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 238.

göreceklendir. Hesap gününde herkes en yakınından bile kaçacak, kendi başının çaresine bakacaktır.

Divân şiirinde kıyâmet daha çok fitne ile yahut “kıyâm, kad, kâmet” kelimeleriyle anlam ilişkisi kurarak ele alınır. Terim olarak özellikle dinî edebiyatta birçok münasebetle kıyâmetten bahsedilebilir. (bkz. kad, kâmet, devr-i kamer, mahşer, haşr, İsrâfil)⁴⁹⁸

Sûr: a.i. Kıyamet gününde dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in üfureceği boru. Eski kitaplarda ve tefsirlerde *Sûr* hakkında değişik bilgiler vardır. Marifetnâme'ye göre Arş'in altında ve onun ayağına yapışıktır. Kırmızı mercan renginde boynuz veya kovan şeklindedir. İçi boş olup burası, gelip gidecek olan insan ruhlarını beklediği yerdir. Gök ve yer tabakaları onun içinde katır. *Sûr*'un içi bal peteğindeki gözenekler gibi olup her ruh kıyâmete dek orada bekler. *Sûr*, İsrâfil'in ağzında hazır beklemektedir. *Sûr*'a üç defa üfurecektir. İlk üfürüşün çıkardığı dehşetli sestten dünyadaki bütün insanlar ölecektir. İkinci üfürüşte *Sûr*'u terk edecekler ve Allah'ın izni ile eski bedenlerine ve ete kemiğe bürüneceklerdir. Üçüncü üfürüşte ise Mahşer yerinde toplanacaklardır. *Sûr* düşüncesini bazı âlimler müteşâbihâtan olarak görürler. *Kür'ân-ı Kerîm*'de 10 yerde *Sûr* hakkında bilgi verilmiştir. (msl. En'âm/73, Kehf/99, Tâ-Hâ/102, Mü'mimîn/101, Neml/78, Yâ-sîn/51). *Sûr*'un üfürülmesi, kıyâmet kopması demektir. Edebiyatta düğün anlamına gelen “*Sûr*” kelimesi ile cinâs yapılır veya tevriyeli kullanılır.⁴⁹⁹

Kıyâmet günü herkes kendi hâlini düşünürken âşık, ahının suruyla Hasan'ı arayacaktır. Bu durum Hasan'ın güzelliğinin ifâdesi niteliğindedir. Yukarıda anlatılanların devamıdır.

Edebî Sanatlar: **Kalkmak, haşr, kıyâmet, sûr** kelimeleri kıyâmetle ilgili olup tenâsüb ve **telmih sanatı** yapılıyor. Kıyâmet günü herkes kendi hâlini düşünürken âşığın ahının suruyla Hasan'ı araması **mübalağalı** bir durumdur. Âşığın âhı, *Sûr*'a benzetilip **teşbih-i belîğ** yapılıyor.

4 Nola ölsem yoluña âdeme virmekde hayât
Mât ider la'l-i lebûñ Çeşme-i Hayvâni Hasan

Nesre Çevirisi: Ey Hasan! Yoluna ölsem ne olur? Âdeme hayat vermekte güzel dudağının kırmızısı Çeşme-i Hayvâni mat eder.

Açıklaması: *Çeşme*: Göz, kaynak, su membaı, pınar. (Tas.) a) İlâhî feyzin kaynağı, amâ âlemi. b) Hakk'a eren kâmil ârifin kalbi *Çeşme-i Hayvan*: Hayat çeşmesi, âb-ı hayât. (Tas.) İlâhî marifetin kaynağı ve esası. (Ferheng), (bk. *Âb-ı Hayât*).⁵⁰⁰

Ab-ı Hâyât: Can suyu, içene ebedî hayat veren çeşme. (Efs.) İçilen bir damlası bile insanı ölümsüzleştiren ve ebedileştiren su. Bu su şarkta karanlık bir yerde bulunur. Hızır ve İlyas bu çeşmeden içtiklerinden ölümsüzlüğün sırrına ermişlerdir. İskender-i Zülkarneyn bu suyu bulmak için Hızır'ı kılavuz yaparak günlerce zulmetler (karanlıklar) içinde yürümüş, bir noktada Hızır gözden kaybolmuş, İskender yolunu şaşırılmış ve perişan bir halde geri dönmüş. (mec.) a) İçimi hoş, soğuk ve berrak su. b) Ma'sûkun ağzı, dudağındaki ıslaklık ve yaşlık. c) Sevgilinin sözü ve sohbeti. (Tas.) a) Evliyanın sözü, öğüdü ve nefesi. b) Aşk ve mahabbet çeşmesi ki ondan içen asla yok (ma'dûm ve fânî) olmaz. (Tehnevî: II, 1550.) *Âb-ı hayata* verilen diğer isimler: *Âb-ı câvid*,

⁴⁹⁸ a.g.e. s. 332.

⁴⁹⁹ a.g.e. s. 488.

⁵⁰⁰ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 130.

*âb-ı câvidân, âb-ı bekâ, mâu'l-hayat, aymu'l-hayât, âb-ı hayvân, âb-ı zindegânî, âb-ı Hızır, âb-ı İskender. Sûfî şâirler ve yazarlar âb-ı hayattan bahs ederken ebediyet, zulmet, güneş, Hızır, İskender, meşakkat ve hüsrân gibi hususlara doğrudan ya da dolaylı olarak işâret ederler.*⁵⁰¹

Hasan'ın dudağının kırmızısı ile ölümsüzlük suyu kıyaslanıyor ve dudağın kırmızılığının ölümsüzlük suyunu can verme konusunda geçeceği ileri sürülüyor. Övülen gencin güzelliğini anlatmak için şâir, böyle bir kıyaslama yapıyor.

Edebî Sanatlar: **Âdem, hayat vermek, çeşme-i hayvân** kelimeleri yaratılışla ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. Aynı zamanda bu kelimelerle **telmih** de yapılıyor. “**Yoluna ölse ne olur?**” sorusu sorularak **istifham** yapılıyor.

5 Her ne kim gelse Hasandan hasen olur güzelüm
Her ne kim eyler iseñ ben bilürem anı Hasan

Nesre Çevirisi: Her ne gelse Hasan'dan güzel olur güzelim. Hasan, her ne eylersen ben onu güzel bilirim.

Açıklaması: Yukarıda güzelliği anlatılan Hasan adlı kimsenin –güzelliği sebebiyle- her yaptığı güzel olacağı söyleniyor. Güzel kimseden güzel ameller meydana gelir. Hasan da ne yapsa güzeldir.

Bir şehrengiz mahiyetinde olan gazelin beşinci beytinde, bahsi geçen kimsenin güzelliği vurgulanıyor. Onun yaptığı yer şeyin güzel olacağı çünkü kendisinin güzel olduğu anlatılıyor. Gazelde anlatılan kimse şâire bir gazel ısmarlamış olabilir. Ya da şâirin bir dostu, tanıdığı biri olabilir.

Edebî Sanatlar: **Hasan, hasen, güzelüm** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor.

6 Şerbet-i la'lüni ben teşne-dil itdükçe taleb
Yok mıdur zehr-i belâ sunmaguñ oranı Hasan

Nesre Çevirisi: Ey Hasan! Ben gönülden istekli olan (âşığın), dudağının şerbetini istedikçe bela şerbetini sunmak anlayışın yok mudur?

Açıklaması: *Oran (I): 1- Anlayış. 2- El ve göz ölçüsü, yaklaşık olarak kestirme.*⁵⁰²

Âşık, sevgiliye kavuşmak ölüm şerbetini içmek istiyor. Ancak ona sunulan zehir yetmiyor. Bunun uygun oranı olup olmadığını, âşık merak edip Hasan'dan soruyor. Bu soruşun bir sebebi de sabırsızlıktır.

*Şerbet: (Tas.) İlâhî feyz, İlâhî mahabbet, aşk şarâbı.*⁵⁰³

⁵⁰¹ a.g.e. s.15-16.

⁵⁰² Derleme Sözlüğü, C.IX, (L-R Harfleri), s. 3286.

⁵⁰³ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 494.

Belâ-belvâ: Azab, musîbet, felâket, ibtilâ, imtihan, deneme. (Tas.) Hakk'ın kulunu denemesi, kendisinde mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını ona fiilen göstermesi, bu maksatla onu sıkıntıya sokması ve azab çektirmesi. Kulun Hakk'a yakınlığı, ondan gelen ezâ ve cefâlara samîmî surette katlanması nisbetinde olur. Onun için hadiste: "En şiddetli belâlara dâçâr olanlar peygamberlerdir, sonra da velîler." buyrulmuştur (Luma, 300, 429).

Şibli: "Ya İlâhî! Halk Seni nîmetin için, bense belân için seviyorum." derdi. (Sülemî, 244). Hakk'ın öyle dostları vardır ki bir an belâsız kalsalar, nîmetten mahrum olanlar gibi âh ve feryâd ederler (Sülemî, 210, Hücvirî, 250).⁵⁰⁴

O'na kavuşmak için geçilmesi gereken merhaleler âşığı zorluyor. Bir zehir gibi onun nefesine ıztırâb veriyor. Olgunluk bir anda elde edilmiyor. Zorluklar ve âşığın sabırsızlığı birleşince bu çile içinden çıkılmaz bir hâl alıyor.

Edebî Sanatlar: **Şerbet, teşne-dil (susamış gönüllü), talep etmek; zehir, oran** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. "Yok mudur?" sorusuyla **istifhâm sanatı** yapılıyor.

7 'Alemler gün gibi devr eyledi Zâtî nice yıl
Görmedi sencileyin âfet-i devrânı Hasan

Nesre Çevirisi: Zâtî, bütün âlemi nice yıl gün gibi devr eyledi.(Ama) Hasan, senin gibi zamanın âfetini görmedi.

Açıklaması: Şâir, güneş gibi âlemi dolaşüyor. Fakat Hasan gibisini göremiyor. Hasan kadar güzel olana rastlamıyor. Onun güzelliği karşısında âdeta büyülenmiş olarak güzelliğini dile getiriyor.

Hasanın âfet oluşu, âşıkları kendine meftûn etmesi ve başka bir şey düşünemez hâle getirmesi sebebiyledir. Bu durum sevgilinin güzellikte eşsiz olduğunu anlatmak için kullanılır. Burada ise Hasan adlı kimseyi övmek maksadıyla kullanılmıştır.

Edebî Sanatlar: **Gün, devr eylemek, âlem** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. Şâir, kendi mahlasının durumunu anlatarak **tecrîd sanatı** yapılıyor.

⁵⁰⁴ a.g.e. s. 92.

1063

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+-

- 1 Hatt-ı la'lüñ şeb-Per-i Rûh-ül-Emîn
La'l-i nâbuñ lutf-i Rabb-ül-'âlemîn

Nesre Çevirisi: Dudağının (etrafındaki) tüyler, Cebrâil'in (kanadının) en uzun tüyleri, saf ve temiz dudağın da Âlemlerin Rabbi'nin lutfudur.

Açıklaması: *Hat: Ayva tüyü, delikanlının yüzündeki sakal. (Tas.) a) Gayb âlemi. (Irakî) b) Varlık mertebelerinin en yakını olan âlem-i ervahın taayyünâtına işâret eder. c) Mücerret ruhlar âleminden ibâret olan kibriyâ âlemi. (Ferheng)⁵⁰⁵*

Leb: Dudak. (Tas.) Kelâm, söz. (Irakî.) Leb-i la'l: Al dudak. Sevgilinin sözü ve bunun içerdiği mesaj. (Irakî.) leb-i şekerî: Şeker dudak. Melek aracılığı ile peygamberlere, kalp tasviyesi sayesinde velîlere gökten inen söz. (Irakî.) Leb-i Şirin: Tatlı dudak. İdrak ve hissedilir olması şartıyla aracısız gelen söz, sevgilinin sözü, sevgili. (Irakî. Tehâvenî, II, 1559.)⁵⁰⁶

Cebrâil: a.i. Allah ile peygamberi arasında elçilik ifâ etmesi ve Allah'ın emir ve vahiylerini tebliğ memur, mukarreb dört melekten biridir. Hz. Muhammed Hira dağındaki mağaradaki yalnız başına tefekküre dalmışken ilk defa olarak Allah'ın "Oku" emrini ondan almıştı. Allah'ın emirlerini peygamberimizin kalbine indiren ve bazan insan suretinde görünen Cebrâil, minyatürlerde iki kanatlı olarak tasvir olunur. Allah Tealâ bir âyette "Kim Allah'a, meleklerine, Cebrâil'e, Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah kâfirlerin düşmanıdır (Bakara/98)" buyurmaktadır.⁵⁰⁷

Rabbü'l-Âlemîn: "Âlemlerin Rabb'i" Âlem, var olan, yaratılmış olan bütün kâinât, Allah'tan başka her şey. Çokluğu âlemîn ve avâlim gelir. Akıllıların galebesi sebebi ile âlemîn şekli daha çok kullanılır.

Rab, terbiye eden, bir şeyi tam bir duruma gelinceye kadar ucun ucun yapan demektir. Kur'an'da Allah'ın bir sıfatı olarak geçer.

Rabbü'l-âlemîn, âlemlerin tek yaratıcısı, terbiye edip yetiştiricisi demektir. Allah'ın bu sıfatı yaratmadaki usulünün, gerçek mânâda bir terbiye mâhiyeti taşıdığını, tadrîcen geliştirip olgunlaştırarak mükemmelliğe kavuşturduğunu göstermektedir.⁵⁰⁸

Tasavvuf anlayışı içerisinde yer alan Vahdet-i vücud nazariyesine göre Allah tektir. Yeryüzündeki bütün varlıklar, Allah'ın bir tecellisidir. Allah, yaratılıştan evvel de Cemâl sıfatına sahipti. Ancak bu güzelliği çevreleyen uçsuz bucaksız yoklukta bu güzelliği görüp sevecek bir göz sahibi gönül yoktu.

⁵⁰⁵ a.g.e. s. 226.

⁵⁰⁶ a.g.e. s. 334.

⁵⁰⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 105-106.

⁵⁰⁸ Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, s. 136.

Sevgili, Allah'ın Cemâl sıfatını temsil ediyor. Onun saf ve temiz dudakları Âlemlerin Rabbi'nin bir ihsan ve lutfudur.

Edebî Sanatlar: Sevgilinin dudağının çevresindeki hatt, Cebraîl'in kanadının en uzun tüyüne benzetilip **teşbih** yapılıyor. **Hatt, la'l; Rûhu'l-Emîn- Rabbü'l-Âlemin** kelimeleri anlam ilgisi gözönünde bulundurulurken kullanılıp **tenâsüb sanatı** yapılıyor.

2 Hışm-ı çeşmüñ 'âşika ayn-ı 'atâ
Hızr-ı hattüñ Rahmeten'lil-'âlemîn

Nesre Çevirisi: Âşığa, gözünün hışmı bahşişin kendisidir. Hattının Hızır âlemlerin rahmetidir.

Açıklaması: *Çeşm: Göz. (Tas.) Allah'ın basar sıfatı. (Ferheng, Irakî) (bk. Basar.), Ayn, dide. Çeşm-i âhuvân: Ceylan gözli. (Tas.) Hakk'ın sâlikin kusurlarını örtmesi ama onu bundan haberdar etmesi. Bu durum, sâlikin kusurlu davranışlardan vazgeçerek derlenip toparlanmasını sağladığından Allah'ın ona olan en büyük inayeti ve lutfu sayılır. (Irakî). Gözü açık: Şuhûd ve mükâşefe ehli, kalb gözü açık olan. Gözü kapalı: Kalp gözü örtülü, kalbi mühürlü.⁵⁰⁹*

Göz, divânlarda en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarındandır. Sevgiliye ait birçok güzellik unsuru gözle ilgilidir. (Kaş, gamze, kirpik vs.) Mahmurluk, öfke gibi sıfatlara sahip oluşu dile getirilir. Bu sebeple hışm kelimesiyle beraber kullanılıyor.

Hışm: Öfke, gazab. (Tas.) Kahr sıfatının zuhuru, celâl vasıflarının tecellisi. (Irakî) İlâhî gazab ve celâl.⁵¹⁰

Hızır: Hızır bast halinden, İlyas, kabz halinden kinâyedir. (İbn Arabî, Tehâvenî, I, 415. Kâşânî.)⁵¹¹

Hızır, âb-ı hayatı içip ölmezliğe ulaşmıştır. Darda kalan kimselerin yardımına koşar. Âb-ı hayata ulaşmak için zulümât ülkesini geçmiştir.

Sevgilinin dudağı, çok küçük hatta görünmeyen bir şekil olarak tarif edilir. Noktaya benzetilir. Bu sebeple vahdeti temsil eder. Buna mukâbil çevresindeki hatt ise onun çevresinde çokluğu ile kesreti temsil eder.

Edebî Sanatlar: **Göz, hışm** sahibi olarak düşünülüp **teşhîs** yapılıyor. Hatt, Hızır'a benzetilip **teşbih** yapılıyor. **Hızr** kelimesinde **telmih sanatı** var.

⁵⁰⁹ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 130.

⁵¹⁰ a.g.e. s. 239.

⁵¹¹ a.g.e. s. 239.

- 3 Sûre-i Kevser hakıçün la'lüfi
Görse rıdvân ayda min ma'in me'in

Nesre Çevirisi: Kevser sûresinin hakkı için dudağımı Rıdvan (Cennetin bekçisi) görse “Suların en temiz, en lezizi budur.” der.

Açıklaması: Kevser hakkında daha önce bilgi verildi. (Bkz. 1045/3)

*Min-Mâin Ma'in: “Akar sudan” Bkz. Mâin ma'in.*⁵¹²

Mâin Ma'in: “Akar su” Ulu Allah, bu sözün anıldığı âyette gücünü gösteriyor; insanların yapamayacağı, âciz oldukları şeyi onlara teklif ediyor, onları inanmaya zorlayarak şöyle buyuruyor:

*“De ki: Baksanıza eğer suyumuz çekilse, size kim bir akarsu getirebilir?” (Mülk, 67/30).*⁵¹³

Kevserden bir defa içen bir daha susamaz. Sevgilinin dudaklarına ulaşan âşık da susuzluğunu gidermiş, vahdete ulaşmış olur. Beyitte, cennet bekçisi olan Rıdvan'dan bahsediliyor. Onun sevgilinin dudağımı görse cennetteki Kevser'e benzeteceği ileri sürülüyor.

Edebî Sanatlar: **Kevser**, **Rıdvân** kelimeleri cennetle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** var. Ayrıca bu kelimelerle **telmih** de yapılıyor. Bir âyetten alıntı yapıp **iktibas sanatı** yapılıyor. Sevgilinin dudağı, Kevser suyuna benzetilerek **teşbîh** yapılıyor.

- 4 Kûyuñi görse eger olsa peri
Bu yaña açmak dilerdi hûr-i 'in

Nesre Çevirisi: (Sevgilinin) Semtini gören hûrîlerin kanadı olsa bu yana yönelmek dilerdi.

Açıklaması: Sevgilinin yaşadığı semt, sevgiliden dolayı güzeldir. Güzelliği ile dillere destandır. Sevgili gül ise semti gül bahçesidir. Sevgilinin semti cennete benzetilir. Âşıklar, sevgilinin semtine girmek, sevgiliyi görmek dilerler. Ancak bu hayâlden öteye geçmez. Âşık, sevgiliden semtinin köpeğinin palasından yapılacak bir elbise diler. Bu sevgilinin semtine yerleşme isteğidir. (Bkz. 1056/1)

Beyitte de cennet kızlarının sevgilinin semtine gitmek, orada olmak istemeleri söz konusudur. Bu arzularına kanatları olmadığı için nail olamazlar. Sevgilinin semti, şâire göre cennetten güzeldir. Sevgilinin semtinin güzelliği ise sevgilinin güzelliğinden kaynaklanır. Bu, sevgilinin güzelliğini anlatmak için tutulan bir yol.

Edebî Sanatlar: **Per**, **Hûrî** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapılıyor. Hûrîlerin sevgilinin semtine gelmek istemesi sevgilinin güzelliğini anlatmak için yapılan bir **mübalağa sanatı**.

⁵¹² Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, s. 128.

⁵¹³ a.g.e. s. 118.

- 5 Hûbdur ger ‘adn-i kûyından o hûr
Dirse Zâtî Fedhulûhâ hâlidîn

Nesre Çevirisi: Eğer, O Hûrî, semtinin cennetinden: “Zâtî! Ebedî kalmak üzere buraya (cennete) girin.” derse güzeldir.

Açıklaması: *Fedhulûhâ Hâlidîn*: “Ebedî kalmak üzere buraya (cennete) girin.” *Fedhulû, duhûl (girme) kökünden, çokluk emir çekimidir.*

Kur’ân, İslâm’a sımsıkı sarılan, Peygamberin uyarılarına kulak veren, doğrudan, hak ve adaletten ayrılmayanların cennete, aksi davranışta bulunanların cehenneme gideceklerini haber vermektedir.

Kâfirlere, “Ebedî olarak cehenneme giriniz.” (Zümer, 39/72) denileceği gibi, mü’minlere, “Ebedî olmak üzere buraya (cennete) giriniz.” (Zümer, 39/73) denileceği bildirilmektedir.⁵¹⁴

Sevgili eğer âşığa semtinin cennetine girmesi için müsaade ederse bu durum âşık için ifâdesi zor bir sevinç kaynağı olur. Âşığın hayâlinde tasarladığı da bundan başkası değildir.

Edebî Sanatlar: **Hûb (güzel), hûr, ‘adn (cennet)** kelimeleri güzellikle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** var. **Hûb** kelimesi hem “sevgili güzeldir” hem de “bu durum güzeldir” anlamına gelecek şekilde **tevriyeli** kullanılıyor. Bir âyet **iktibas** yoluyla beyitte kullanılıyor. ‘Adn-ı kûyın (köyünün cenneti) terkinde sevgilinin köyü cennete benzetilip **teşbîh-i belîğ** yapılıyor.

1064

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+-

- 1 Hüdühüdâ beñzer ki sen murg-i dil-i Ferhâdsın
Başuña tîşe takınmış nâlede üstâdsın

Nesre Çevirisi: Ey Hüdühüd! Sen Ferhad’ın gönlünün kuşuna benziyorsun. Başına balta takınmışsın, inleme de üstatsın.

Açıklaması: *Hüdühüd*: a.i. *İpek kuşu, çavuş kuşu, ibibik. Süleyman Peygamber’e hizmet eden bir kuş. Çok uzaklardaki suyu havadan görebilme ve keşfedebilme özelliğine sahipmiş. Bir gün su aramak için çok havalanınca Sebe ülkesini görüp Süleyman Peygamber’e haber vermiş, o da Belkıs’a Hüdühüd’ü elçi olarak göndermiştir. (bkz. Belkıs, Sebe, Süleyman)⁵¹⁵*

Ferhâd: Çok eski Acem efsânesine göre, gûyâ Husrev-i Pervîz’in ma’sûkası olan Şîrîn’in diğer âşığıdır. Husrev tarafından bir dağın arkasına hapis olmuş ise de, Şîrîn’e kavuşmak için dağı yarmış ve Şîrîn’in emriyle Cûy-ı Şîr adlı suyu getirmiştir. Veya süt akıtmıştır. Sonra külüngünü, kazmasını havaya atıp altına başını tutarak beyni parçalanıp ölmüştür.

⁵¹⁴ a.g. e. s. 51.

⁵¹⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 261-262.

Şark edebiyatında aşk uğruna en büyük müşkülleri yenen kahraman olarak zikr olunur. Bir adı da dağ delici demek olan Kûhken'dir.⁵¹⁶

Beyitte ibibik kuşu, Ferhat'a benzetiliyor. İnleme hususunda Ferhâd'ın gönlünün kuşu olarak tarif ediliyor. Çektiği eziyetler ile Ferhad'ın başına külüngün düşüp beynini yarması olayı arasında ilgi kuruluyor.

Edebî Sanatlar: **Hüdhüd** ile **Süleyman Peygamber** ve kıssasına, **Ferhad** ve **külüng** kelimeleri ile de Ferhad efsânesine **telmi**h yapılıyor. **Ferhad** ve **külüng** kelimeleri arasında ayrıca **tenâsüb** de vardır. **Âşık**, **Hüdhüd**'e ve Ferhad'ın gönül kuşuna benzetilerek **teşbîh** yapılıyor. "**Hüdhüdâ**" (**Ey Hüdhüd**) hitabı ile **nidâ sanatı** yapılıyor.

2 'Akıbet bu bâğa gül gibi gelenler açılır
Nâlişine bülbülüñ ey gonca niçün şâdsın

Nesre Çevirisi: Bu bâğa gül gibi gelenler sonunda açılır. Ey gonca! Bülbülün inlemesine niçin sevinirsin?

Açıklaması: Bülbül, güle âşıktır. Onun aşkıyla gül bahçesinde öter durur. Bu ötüş inlemeyi andırır. Çünkü güle vasil olamaz. Çevresini dikenler almıştır. Gül, vahdeti; dikenler de kesreti temsil eder.

Beyitte geçen "açılmak" kelimesinin farklı anlamlara alınmasıyla beytin mânâsı da değişir. Buna göre:

1- Ferahlamak: gül bahçesine gelenler oradaki güzel kokular ve temiz havanın tesiriyle ferahlayacaklardır. İçleri açılacaktır.

2- Üstündekileri elbiseleri çıkarmak: Bâğa gelenlerin üzerlerindeki çıkaracakları mânâsı çıkar ki bunlar asıl elbisenin üstündeki giysiler olmalıdır. Rahat hareket etmek, rahat oturmak maksadıyla çıkarılır.

3- Açmak (Gülün açması): Bağdaki güllerin açması.

4- Gezinmek için uzaklaşmak: Bağ içerisinde bulunulan yerden –gezinmek amacıyla- uzaklara gitmek.

Gül bahçesine sevinçli bir hâlde gelen bülbül içinde ise -gülü görünce- sevinci kaybolup aşk ıztırâbı doğmuştur. Aşkın verdiği acıyla inler olmuştur. Goncanın açılıp gül olması da bülbülün durumuna mukâbil sevinme olarak niteleniyor.

⁵¹⁶ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s. 210.

Edebî Sanatlar: **Gül, bülbül, bağ** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. Ayrıca **gül-bülbül** mazmununa da **telmi**h vardır. “**Ey gonca**” şeklinde sevgiliye hitap edilerek **nîdâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. **Nâliş (inleme)-şâd (sevinçli)** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. **Bülbül** ve **gonca** kişileştirilip **teşhîs sanatı** yapılıyor. “**Gül gibi gelenler**” ile bağa sevinçli bir şekilde gelenler kastedilerek **kinâye** yapılıyor. Birinci mısradaki yer alan **bağ-gül** kelimelerine karşılık ikincide **bülbül-gül** kullanılarak **leff ü neşr-i müretteb** yapılıyor. **Açılmak** kelimesinde **tevriye sanatı** vardır.

3 Tatalum ey ‘ömr sen taht-ı Süleymânsın bu gün
Âh-ü-efgân itdügüm bu ‘âkıbet ber-bâdsın

Nesre Çevirisi: Ey Ömr! Farz edelim (ki) sen bugün Süleyman’ın tahtısın. (Ancak) Sonunda perişan olacağı için ah edip inlerim.

Açıklaması: *Süleyman: Benî İsrâil peygamberlerindedir. Nübüvvetle saltanatı birleştirmiş bahtiyârdır. Menkuldür ki, ism-i a’zam yazılı hâtemi (yani yüzüğü) ile dünyaya, hatta bütün mahlûkata, rûzgârlara hükmetmiştir. Tahtını rûzgârlar taşımıştır. Menkıbesi edebiyatımızın belli başlı mazmûnlarından.*

Süleymân yüzüğünü Amine adlı karısına emânet bırakmıştı. Yüzüğü Süleymân şekline giren bir cine verdi. “Bu ifritin adı sahrâ cinnidir. Ziyâde bed-şekl ve çirkin-kıyâfet olduğundan sair ifritler ondan ürkerlermiş.” [Gülistân Şerhi, 184] Tahtını rûzgârlar taşımış.⁵¹⁷

Ömr, Süleyman Peygamber’in tahtına benzetiliyor. “Ber-bâdsın” kelimesinin “berbatlık, perişâniyet” anlamı ile “rûzgâr üzeresin” anlamı birlikte düşünülüyor. Ömrün biteceği anlatılırken diğer taraftan da tahtın rûzgâr üzerinde taşınması da gündeme getiriliyor.

Edebî Sanatlar: “**Ey ömr**” şeklinde seslenilerek **ömür** kişileştirildiği için **nîdâ** ve **teşhîs sanatı** var. **Süleyman’ın tahtı, ber-bâdsın(rûzgâr üzeresin)** kelimeleri ile Süleyman Peygamber’in kıssasına, tahtının rûzgâr ile taşınmasına **telmi**h yapılıyor. “**Ber-bâdsın**” kelimesinin “berbatlık, perişâniyet” anlamı ile “**rûzgâr üzeresin**” anlamı birlikte düşünülerek **tevriye** yapılıyor. **Âh** ve **efgân** kelimeleri arasında **tenâsüb sanatı** var.

4 Girmege yok çâre cânâ gönlüñe gördüm didüm
Ey dil-i dil-dâr sen bir kal’a-i pûlâdsın

Nesre Çevirisi: Ey can! Gönlüne girmeye çare yok, gördüm. “Ey gönül çekenin gönlü! Sen çelikten kalesin.” dedim.

Açıklaması: Divân edebiyatında bahsi geçen sevgilinin gönlünü fethetmek mümkün değildir. Âşıklar, bu fetih için her yolu denerler ancak muvaffak olamazlar. Bu durum sevgilinin kıymetini daha da artırır.

Dil-dâr: Gönle sahip (yani âşığın gönlüne sahip sevgili). Dil-dârdan kasıt sevgilidir.

Pûlâd: Polat, çelik. (bkz. fûlâd).⁵¹⁸

⁵¹⁷ a.g.e. s. 410.

⁵¹⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 868.

Sevgilinin gönlü, beyitte çelikten bir kaleye benzetiliyor. Âşık, o gönle girmenin çaresiz olduğunu anladığını söylüyor. Şâirin yaşadığı dönemde kaleler fethi zor olan iskânlardı. Şiirin yazıldığı dönemde İstanbul fethedilip surlar şâhî toplardan atılan büyük güllerle delinmiş mi bilinmez ama genel mânâda bu zor bir durumdur. Bu taş kaleler bile fethedilemezken çelikten bir kalenin fethi ne mümkün.

Edebî Sanatlar: “Ey can” şeklinde sevgiliye seslenilip **nidâ** ve **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Girmek, çelikten kale** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. Ayrıca kalelerin tarihte fethedilmesi olayına da **telmih** vardır. Sevgilinin gönlü, girilmesi zor olduğu için çelikten bir kaleye benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor.

5 Bir perîye germ olub hammâmda didüm aña
Bâg-ı cennet içre bir billûrdan şimşâdsın

Nesre Çevirisi: Bir periye hamamda galeyana gelerek “Cennet bağı içinde kristal bir şimşir ağacısın.” dedim.

Açıklaması: *Perî: f.i. Cinlerin dişilerine verilen ad. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Periler, büyü ile ortaya çıkarılabilir. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerler perilerin yurdu sayılır. İnsanlardan kaçar ve göze görünmezler. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları v.s. özellikleri ile sevgilinin özelliklerini taşırlar. Perileri sihir ile çağıran efsunculara peri-hân denir. Bunlar bir daire çizip içine girerek cinleri ve perileri çağırırlar. Dairesiz peri çağırılırsa habis cinler gelirmiş. “Perîşân” kelimesi ile perî arasında kelime oyunları yapılır. (bkz. cin)⁵¹⁹*

Billûr: Gayet parlak ve şeffaf (saydam) taş veya pek saf ve temiz beyaz cam, kristal. [Farsça’sı bilûr’dur].⁵²⁰

Şimşâd: Şimşir ağacı.⁵²¹

Sevgili, güzel oluşu sebebiyle perîye benzetiliyor. Hamam da sevgili içerisinde bulunduğu için cennete benzetilmektedir. Cennetteki billurdan şimşir ağacı da sevgilidir. Burada sevgilinin teni ile billur arasında ilgi kuruluyor. Bu tasvir, Divân şiirinde pek sık görülen tasvirlerden değil.

Edebî Sanatlar: **Peri** ile **sevgili** kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. **Hamam, sıcak olmak; cennet, şimşâd** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. “**Sıcak olmak**” deyimiyle hem “hamamın sıcaklığının artması” hem de “bir kimseye kanın ısınması, sevgi” kastedilerek **tevriye** yapılıyor. Sevgili, ten rengi sebebiyle cennetteki billurdan şimşir ağacına benzetilerek **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor.

⁵¹⁹ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 440.

⁵²⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.106.

⁵²¹ a.g.e. s. 999.

6 Bî-nazır-ü-bî-bedelsin gerçi ey ‘ömr-i ‘azîz
Veh ki ‘ahd-i bî-vefâlar gibi bî-bünyâdsın

Nesre Çevirisi: Ey aziz ömür! Gerçi benzersiz ve bedelsizsin. Yazık ki vefasız sözler gibi temelsizsin.

Açıklaması: Sevgili vefasız olup sözüne güvenilmez. Her an cayabilir. Tabiri caizse onun ipi ile kuyuya inmek akıl kârı değildir. O, zaten âşıklara pek de söz vermiş değildir. Bu sözleri âşıklar kendi hayâl dünyalarında teşekkül ettirirler.

Beyitte insan ömrü ile sevgilinin verdiği söz arasında benzerlik kuruluyor. Ömrün de sevgilinin vaatleri gibi geçici olduğu dile getiriliyor. Ömür sermayesine güven olmayacağı, göz açıp kapayana kadar geçeceği anlamı ifade ediliyor.

Dünya fânidir. İnsan da. Her insanın kıyâmeti ölümüyle birlikte başına kopar. Ama ölümün ne zaman geleceği bilinmediğinden insan, hiç ölmeyeceğini zanneder ve aldanır. Bu durumlar sebebi ile ömre güven olmaz. Nerede, ne zaman ve ne şekilde son bulacağı belli değildir. Her an son bulabilir. Garanti altına alınmamıştır. Ölüm gayb bilgisi içindedir. Her an gelip ömrü bitirebilir.

Edebî Sanatlar: “Ey aziz ömür” şeklinde ömre hitap edilip teşhîs ve nidâ sanatı yapılıyor. Ömür, vefasız sözlere benzetilerek teşbîh sanatı yapılıyor. Vefasız sözler, tamlamasında sözler kişileştirilip teşhîs yapılıyor.

7 Dün gece seyrümde ben bir servüñ oldum bendesi
Bir mu’abbir didi Zâtî gussadan âzâdsın

Nesre Çevirisi: Dün gece ben, rüyamda bir servinin kölesi oldum. Bir rüya tabircisi: “Zâtî, tasadan kurtulmuşsun.” dedi.

Açıklaması: *Seyr: 1- Yürüme, yürüyüş; gitme, hareket. 2- Yolculuk. 3- Gezme, gezinme. (bkz. teferrüc). 4- Eğlenmek üzere bakma. (bkz: temâşâ). 5- Uzaktan bakıp karışmama. 6- Gezilecek, görülecek şey.*⁵²²

*Muabbir: Rüyâ tâbir eden, görülen rüyâlardan mânâ çıkaran [adam]. (bkz. müevvil-2).*⁵²³

Sevgili uzun boyluluğu sebebi ile serviye benzetilir. Sevgili divân şiirinde sultandır. Âşıkları da onun azâd kabul etmez köleleridir. Onun kölesi olmak için yarışır. Çünkü sevgiliye ancak bu vesile ile yaklaşma imkân elde ederler.

Sevgilinin kölesi olup onun yanında olamayan âşıklar gam ve kederin kölesi olurlar. Ayrılık ateşi ile yanar ve büyük acılar çekerler. Gamın kölesi olmak, ayrı kalmak onlar için ölümden de beterdir. Sevginin her türlü belâsı buna tercih edilir.

⁵²² a.g.e. s. 947.

⁵²³ a.g.e. s. 655.

Edebî Sanatlar: **Gece, seyr, muabbir** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **Bende-azâd** kelimeleri arasında **tezat** vardır. **Serv** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Seyr** kelimesi -rüyâda değişik yerler dolaşıldığı için- **mecaz** anlamda **rüyâ** yerine kullanılıyor. **Rüyâ tâbirciliğine telmih** yapılıyor.

1065

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+-

- 1 Noldun ölürsün gönül ol Âb-ı Hayvândur gelen
Mürdeler ihyâ ider 'Îsâ-yı devrândur gelen

Nesre Çevirisi: Gönül, ne oldun (da) ölüyorsun? O gelen hayat suyudur. Gelen devrin Îsâ'sıdır. Ölüleri diriltir.

Açıklaması: Âb-ı hayat, ölümsüzlük suyu olup bir damlası insana sonsuz hayat sunar. Kaynağı cennette olan ve karanlıklar ülkesinde bulunan bu suyu, Hızır ve İlyas bulmuşlardır. Bu sâyede ölümsüzlüğe kavuşup kıyâmete kadar diyar diyar dolaşarak insanların imdadına koşacakları rivayet edilir. (1063/2)

Hızır İsâ hakkında da farklı rivayetler vardır. Doğumu bir mucize eseri olduğu gibi hayatı da mucizelerle dolu bir peygamberdir. Mucizeleri arasında ölüleri ihyâ, körlerin gözünü açma, her hastalığa şifa getirme vardır.

Beyitte âb hayat olarak nitelendirilen gelecek beyitlerde görüleceği üzere sevgili ile ilgili unsurlardır. Devrin Îsâ'sı olarak sıfatlandırılan da sevgilidir. Sevgiliye âşık olanlar her an ölüp ölüp dirilirler. Sevgiliden ayrı kalan âşıklar, hicran ateşi ile yanarlar, kavuşma ümidi onları canlı kılar. Ölüm ile hayat arasında gider gelirler.

Edebî Sanatlar: **Gönül**, kendisine hitap edilerek **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Âb-ı hayvan (ölümsüzlük suyu)** olarak vasıflandırılan da -âşıkların canı olması sebebiyle- sevgilidir. **Açık istiâre** yapılıyor. **Ölmek, mürde, ihyâ, Îsâ** kelimeleri ölümle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. Sevgili, âb-ı hayat ve Îsâ'ya benzetilerek **teşhîs** yapılıyor. Hızır İsâ ve mucizelerine **telmih** yapılıyor.

- 2 Tur yirüñden bu kıyâmet sâ'atüñ bil kadrini
Gözlerüñ aç yine mürde cismüñe cândur gelen

Nesre Çevirisi: Yerinde dur. Bu kıyâmet saatinin kadrini bil. Yine gözlerini aç. Ölü cismine gelen candır.

Açıklaması: Kıyâmette her şey alt üst olacak ve yeniden ihyâ edilecektir. Şâir, bu durumdan yola çıkarak sevgilinin gelişini tasvir ediyor. Âşığa "Bu saatin kıymetini bil. Çünkü kıyâmette yeniden dirilme imkânı var." deniliyor.

Gözünü dört açmak: Çok dikkatli olmak, aldanmamak için çok uyanık olmak.⁵²⁴

⁵²⁴ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 821.

Sevgilinin gelişi âşıklarına can veriyor. Gelen sevgili ile birlikte âşıklara da can geliyor. Ama sevgilinin gelişiyle beraber –zulüm ve ıztırâb- sıkıntılar da geliyor ve âşıkların başı derde giriyor. Fakat bu dert can gibi olan sevgili yanında bir hiç mesabesindedir.

Edebî Sanatlar: **Kıyamet, mürde, can, gözlerini açmak** kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılıyor. “Gözlerini açmak” deyimi kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **Mürde-can** arasında **tezat** vardır. “Gözlerini açmak” deyimi hem “dört gözle beklemek” hem de “dirilmek” anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye sanatı** yapılıyor.

3 Sâyesinde hûş geç ey dil hâk ol anuñ yolına
Salını salını ol serv-i hırâmândur gelen

Nesre Çevirisi: Ey gönül! Onun yoluna toprak ol. Gölgesinde hoş geç. Salına salına gelen salınan selvidir.

Açıklaması: *Sâye: f.i. Gölge. Bu kelime divân şiirinde gerçek anlamı yanında bir de “himâye, lutf, teveccüh” anlamlarında kullanılır. “Zill” şekli de yaygın olan saye, daha çok tamlamalar kurar (Sâye-i Hüma gibi). Sevgilinin saçı gecenin yerine kullanılır. Tûbâ ve servi ağacının gölgeleri, oldukça fazla ele alınan düşüncelerdendir. Peygamberimizin gölgesinin yere düşmemesi, gölgenin güneş dolayısıyla oluşumu, gölgeden korkma, gölgenin sahibini terk etmemesi v.s. yönlerden de söz konusu edilir.*⁵²⁵

*Boyun serviye teşbîhi çok çeşitli veçheler ihtivâ etmektedir. Servi umûmiyetle bâğlarda ve su kenarlarında tasavvur edilir. Sevgilinin, suyun akışı gibi hafif ve kayarcasına yürüyüşü “revân” tâbiriyle ifâde edilmiştir. Yürüyüş, salınma (hırâmân olma) ile belli olur. sevgilinin serviye veyâ serv-i hırâmâna teşbîhi bu cihettendir. Yürüyüş ve salınan ekseriyâ serviye benzetme şeklinde değil, mukâyese ve serviden üstün tutma tarzında ifâde olunmuştur.*⁵²⁶

Âşık, salına salına gelen sevgilinin yoluna toprak olmak suretiyle sevgiliyle vuslat temin etme imkânı eder. Âşık, sevgiliye kavuşmak için –onun yolunda-her yolu dener.

Edebî Sanatlar: **Sâye, servi; hâk ol (toprak ol), yol** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. **Servi** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. “**Ey dil**” şeklinde **gönle** seslenilerek **teşhîs** yapılıyor.

4 Derd ile âlem tolu olursa derdüm yok benüm
Gör Hudânuñ hikmetin her derde dermândur gelen

Nesre Çevirisi: Âlem dert ile dolu olursa (da) benim derdim yok. Hudâ'nın hikmetini gör (ki) gelen her derde dermandır.

Açıklaması: Âlem, dertlerle dolu olsa da âşık için hiç mühim değil. Çünkü görünüşe göre sevgili geliyor. Sevgiliyi görmek, ondan bir haber almak, rüzgârın onun kokusunu getirmesi âşık için büyük bir mutluluk kaynağıdır. Âşık bunu Allah'ın bir hikmeti olarak görüyor. Sevgilinin her derde derman olduğunu söylüyor.

⁵²⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 467.

⁵²⁶ Mehmet Çavuşoğlu, Necâti Bey Divân'ının Tahlili, s. 182-183.

Edebî Sanatlar: **Dert, derman** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapılıyor.

5 Ey gönül eflâke irdi gün gibi başuñ yine
Başuña gün togdı ol hôrşid-i rahşândur gelen

Nesre Çevirisi: Ey gönül! Başın yine gün gibi feleklere ulaştı. Başına gün doğdu. O gelen parlak güneştir.

Açıklaması: Güneşin gündüz vakti en yüksek noktaya çıkması ile başına güneş doğmak deyimi arasında ilgi kuruluyor. Âşık, sevgiliye kavuşunca ya da sevgiliye kavuşma ümidi belirince başına gün doğmuş oluyor.

Gün doğmak: 1- Sabahleyin güneşin ufkun arkasından çıkıp görünmesi.

2- İsteklerin en iyi biçimde gerçekleştirilebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak.⁵²⁷

Başı göğe ermek (değmek): Uğraşa uğraşa layık olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevinip böbürlenmek.⁵²⁸

Edebî Sanatlar: “Ey gönül” şeklinde gönle hitap edilerek **nidâ** ve **teşhîs** yapılıyor. “**Gün doğmak, başı göğe ermek**” deyimleri kullanılarak **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **Hôrşid-i rahşân (parlak güneş)** şeklinde sevgiliye hitap edilerek **açık istiâre** yapılıyor. Gönülün başının feleklere değmesi, âşığın sevincini göstermek için yapılan bir **mübalağa sanatı**.

6 ‘Aşık-ı mûr-ı za’ife eyleme zulm ey perî
Ma’ dilet tahtındaki Sultân Süleymândur gelen

Nesre Çevirisi: Ey Peri! Karınca kadar zayıf âşiğa zulm eyleme. Gelen adalet tahtındaki Sultan Süleyman’dır.

Açıklaması: *Divan şiirinde Hz. Süleyman’ın tahtından çokça söz edilir. Güç ve kırvet sembolü olan bu tahtın özellikleri kaynaklarımızda pek çok efsanevî motiflerle beraber zikredilir. “Süleyman Peygamberin tahtı kızıl altındandı, dört köşesi vardı. her köşesinde bir altın ağaç vardı, yaprakları yeşil zümrüitten ve zebercettendi. Her ağacın üzerine bir altın murassa hüma kuşu şeklinde bir kuş heykeli vardı ve tahtın dört ayağında altından dört aslan, yine altından siyah bir ejderha tahtın etrafını çevirmişti. Birileri bir dava ile geldiklerinde Süleyman bu tahta oturur ve hükümünü burada verirdi. Tahtın yanındaki ejderha hüküm meselesinde mühim bir rol oynardı. “Ne vakit iki kişi birbirleriyle Süleyman’a davaya gelseler batıl dava (haksız olana) edene ejderha üzerine hamle ederdi. Bilirlerdi ki bu yalancıdır, bu doğrudur. Aslanlar da pençe kaldırıp kuyruklarını yere vururlardı. Haklı haksız (hangisi doğru, hangisi yanlış) orada belli olurdu.⁵²⁹*

Süleyman-karınca mazmunu da Divân şâirlerinin kullandığı mazmunlardan biridir. Hz. Süleyman’ın bir karınca ile olan sohbetine Kur’ân’da da öz olarak temas edilmektedir. Bu âyete

⁵²⁷ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 827.

⁵²⁸ a.g.e. s. 619.

⁵²⁹ Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, s. 295.

göre, Hz. Süleyman ordusuyla bir sefere giderken bir karıncanın sesini duyar. “Nihayet karınca vadisine geldikleri zaman, bir karınca: ‘Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin.’ dedi.” (Neml / 18) Karıncaların bu sözlerini duyan Süleyman Peygamber ise gülümsedi. Kur’ân’da Süleyman-karınca meselesi bu kadar öz bir hâlde anlatılmasına rağmen kaynaklarımızda bu meselenin teferruâtına ilişkin pek çok rivâyet nakledilmiştir. Bu rivâyetlere göre Süleyman karıncaya diğer karıncalara bağurmasının sebebinin sormuş, onun verdiği cevaplar hoşuna gitmiş ve karıncadan kendisine nasihatlerde bulunmasını istemiş, karınca da Süleyman Peygamber’e çeşitli öğütler vermiştir.⁵³⁰

Beyitte âşık, karıncaya; sevgili de ihtişamlı bir hükümdar ve Peygamber olan Süleyman’a benzetiliyor. Sevgiliden adalet etmesi isteniyor. Çünkü sevgili adaletiyle meşhur Hz. Süleyman’a benzetiliyor.

Edebî Sanatlar: Âşık, karıncaya; sevgili de ihtişamlı bir hükümdar ve Peygamber olan Süleyman’a benzetilerek **teşbîh** yapılıyor. **Süleyman, taht, karınca** kelimeleriyle hem **telmih** hem de **tenâsüb** yapılıyor. “Ey perî” şeklinde sevgiliye seslenilerek **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor.

7 Hak Te’âlâ ‘ömrünü kılsun ziyâde Zâtî’yâ
Devlet ile şehre ol lutf ıssı sultândur gelen

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Hak Te’âlâ ömrünü çok kılsın. Devlet ile şehre gelen o iyilik sahibi sultandır.

Açıklaması: Şâir, kendisi için Allah’a dua ediyor. Ömrünü uzun kılmasını diliyor. Bunda da etkili olacak bir unsur olarak sevgilinin kendine teveccühü anılıyor. Sevgilinin gelmesi, iltifatı vs. âşığa can verir. Ömrünü uzatır.

Edebî Sanatlar: Şehir ile âşık (vücudu, sinesi); sultan ile de sevgili kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor. **Şehr, sultan, devlet** kelimeleri bir ülke ile ilgili kavramlar olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. Şâir, mahlasını başka birisi gibi düşünüp kendisine dua ederek **tecrid sanatı** yapılıyor.

1066

Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün
+---- / +---- / +---- / +----

1 Temâşâ eyledi cân-ü-göñülde cân bu gün yârın
‘Acebdür ger revân olmazsa ol serve bu gün yârın

Nesre Çevirisi: Cân, bugün yârini can ve gönülden seyretti. Eğer bugün yârın o serve akmazsa gariptir.

Açıklaması: Âşık, ilk defa gördüğü sevgili için yâr adını kullanıyor. Daha tam olarak âşık değil. Ama sevgili o kadar güzel ki kendisi bile onu sevmemeyi, ona gönlün kapılmamasını garip bulacağını dile getiriyor. Sevgilinin güzelliğini anlatan güzel bir beyit. Şâir, gönlü başka biri gibi düşünerek güzel bir ifâde tarzı yakalamış.

⁵³⁰ a.g.e. s.297.

Edebî Sanatlar: **Can, gönül; bugün, yarın** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulurken **tenâsüb sanatı** yapılıyor. **Serv** ile kastedilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Yârin-yarın** kelimeleri arasında **cinâs sanatı** yapılıyor.

- 2 Eger bir lu'b ile göstermeye ol yüzi gül-zârın
Belâ tâsında ser-gerdân ider ol yüzi gül zârın

Nesre Çevirisi: Eğer bir oyun ile o yüzünün gül bahçesini göstermezse belâ tasında o yüzü gül, inlemesini perişan eder.

Açıklaması: *Sevgilinin en önemli özelliklerinden biri de nazlı oluşudur. Âşık, ona "nâz-perverdüm" diye hitap eder. Bu nazlılık ona yakışmakla birlikte, bazan da âşığı üzmektedir.*⁵³¹ *Âşık, bir üzüntü ile âh eder. Bu inleme ile sevgili perişân olacaktır.*

Oyun tavla oyunudur. Bu oyunda taşlar bir tasın içine konur. İyice sallanıp tablaya baş aşağı atılır. Bu durum ile sevgilinin yüzünü göstermesi arasında ilgi kuruluyor. Sevgili bir oyun ile yüzünü göstermezse zarlar atılırken tasın ters dönmesi gibi o başı boşun da yüzünün belâ tasında inleme ile ters döneceği anlatılıyor.

Edebî Sanatlar: Sevgilinin yüzü, gül bahçesine benzetilerek **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. **"Yüzi gül-zârın, yüzi gül zârın"** kelimeleri arasında **cinâs sanatı** yapılıyor. *Tas, zar, lu'b(oyun)* kelimeleri arasında **tenâsüb** var. Ayrıca tavla oyununa **telmih** yapılıyor.

- 3 Nola tennûr-ı sînemde yakarsam 'ışkuñuñ nârın
Boyuñ en nârven-kâmet iñen ra'nâ iñen nârîn

Nesre Çevirisi: Sinemin tandırında aşkınun ateşini yakarsam ne olur? Boyun en uzun boy, boyun posun, endâmın daha nâzik daha güzel olur.

Açıklaması: Âşık, sinesini yanan bir tandıra benzetiyor. Aşk ıztırâbı ile âşığın gönlü bir tandır gibi yanyor. Bu tandırda pişirip şekil vermeyi düşündüğü de sevgilinin boyu posu, endâmıdır. Şâir, madenlerin eritilip imbikten geçirilerek şekil verilmesi hususuyla sevgilinin nâzik boyu arasında ilgi kuruyor.

Sevgilinin güzelliğini hayâl eden âşık, gönlünde tartıp biçerek ona bir şekil vermeyi tasarlıyor. Çünkü sevgiliyi görme imkânı çok zor. Adı var, kendi yok. Âşk ile yanan gönle sevgili çok güzel görünür. Çünkü aşk mevzu bahistir.

Edebî Sanatlar: Sine fırını tamlamasında sine, fırına benzetilerek **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. **Sine tandırı, aşkın ateşi, yakmak; boy, kâmet; endâm, nâzik** kelimeleri arasında **tenâsüb sanatı** yapılıyor.

⁵³¹ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divâm Tahlili, s.293.

- 4 Lebinden sır ile sormuş nigârınuñ dil efkârın
Helâk-i tîg-i cevri itmek dilermiş her dil-efkârın

Nesre Çevirisi: Gönül, dudağından sır ile sevgilisinin düşüncelerini sormuş. Her düşünceli gönüllüsüne (âşığı) zulm kılıcıyla helâk etmek dilermiş.

Açıklaması: Sevgilinin dudağına onun düşüncesinin ne olduğunu soran âşığın aldığı cevap sevgilinin Divân şiiri anlayışındaki yerini göstermek bakımından mühim. Cevap şu: Sevgili, gönlünde onun düşüncesi olan her âşığı zulüm ve eziyet kılıcı ile helâk etmeyi düşünüyor.

Sevgili, âşığa her zaman eziyet eder. Âşık ise bu cefâlara bıkip usanmadan katlanır. Çünkü aşkı bunlara katlanacak kadar büyüktür. Ne olursa olsun sevgiliden vazgeçmez. Sevgilinin azâd kabul etmez kölesidir. Eğer sevgiliden ayrılırsa gam, ayrılık acısı âşığı öldürür.

Edebî Sanatlar: **Leb, sormak, sır** kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Gönül, dudağa sevgilinin düşüncesini soruyor. **Gönül** ve **dudak** kişileştirilip **teşhîs** yapılıyor. “**Dil efkârın, dil-efkârın**” kelimeleri arasında **cinâs sanatı** yapılıyor.

- 5 ‘Aceb mi arturursa dem-be-dem Zâtî dilâ zârın
Nigârı hem-dem idinmişdür agyâr-ı dil-âzârın

Nesre Çevirisi: Sevgiliyi merhametsiz rakipleri dost edinmiş. Zâtî, zaman zaman gönlünün inlemesini arttırırsa garip mi?

Açıklaması: Sevgilinin rakipler ile dostluk kurması, onlara ufak bir meyli âşığı çileden çıkarır. İnleyişleri gökleri deler hâle gelir. Çünkü böyle bir şey tasavvur bile edilemeyecek kadar kötüdür. Âşığın gönlü bu durum karşısında param parça olur.

Böyle bir durumda kendi inleyiş ve âh edişlerinin artmasının normal karşılanması gerektiğini ileri sürüyor. Çünkü sevgili yabancılarla dostluk ediyor veya öyle olduğu sanılıyor.

Edebî Sanatlar: **Hem-dem** kelimesi ile **agyâr (yabancı, düşman)** kelimeleri arasında **tezâat sanatı** yapılıyor. “**Dilâ zârın** ile **dil-âzârın**” kelimeleri arasında **cinâs sanatı** yapılıyor. “**Garip mi?**” şeklinde soru sorularak **istifhâm sanatı** yapılıyor.

1067

Mef’ûlü Mefâilü Mefâilü Fe’ûlün
---+ / +---+ / +---+ / + - - -

- 1 Ah ey gönül ol yüzi gün alnı kamerümden
Pür-şevk oluban hazz ider âh-ı seherümden

Nesre Çevirisi: Ey gönül! O yüzü gün, alnı ay gibi olan sevgiliden; sevgilinin elinden âh. Seher vakti ettiğim âhtan şevke gelerek hoşlanır.

Açıklaması: Sevgili, yüzü parlaklığı sebebiyle güneşe ve alnı aya benzetilir. Âşığın sabaha kadar âh etmesi sevgiliyi mutlu ediyor. Çünkü âşığın âhı sevgiliye olan aşkı sebebiyledir. Ne kadar çok âh ederse o kadar çok âşıktır.

Âşığın âhı hiç dinmez. Çünkü gündüz güneşi görünce sevgilinin yüzünü hatırlar ve inler. Gece ayı görünce ise sevgilinin alnını hatırlayıp âh eder.

Âşık, sevgiliyi gece sabaha kadar düşünüyor. Aşkı sebebiyle ıztırâb çekiyor. Bu ıztırâb dayanılmaz hâle gelince de âh ederek biraz ferahlıyor. Âşığın âhı kıvılcımlıdır. Gönünün ateşi âh ile meydana çıkar. Âşık, âh edince ortalık seher vaktinde olduğu gibi aydınlanır.

Edebî Sanatlar: “Ey gönül” şeklinde gönle seslenilerek **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. “Günlü yüzlü” şeklinde nitelendirilen **sevgili** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Şevk, hazz etmek; yüz, alın** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor.

2 Bûse añuban bal çalub agzuma gitdi
Dâd ey gönül ol lebleri şehd-ü-şekerümden

Nesre Çevirisi: Buse andığım zaman ağzıma bal çalıp gitti. Ey gönül! O dudakları bal ve şeker olan sevgilinin elinden feryâd.

Açıklaması: *Leb: f.i. Dudak. Divân şiirine en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, komuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, divân şâirinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Cinsî açıdan öpmek, emmek, sormak, ağza almak, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır.*⁵³²

Sevgiliyle ilgili “öpücük” kelimesi kullanılıncaya dahi âşık heyecanlanıyor. Sevgiliden gelecek küçük bir iltifat, iyilik âşığı çok mutlu eder. bunun düşüncesi bile çok büyük bir sevinç kaynağıdır.

*Ağzına bir parmak bal çalmak: Bir kimseyi tatlı bir vaatle oyalamak.*⁵³³

Âşık, sevgilinin vaatlerine ilk önce kanıyor. Ancak daha sonra ilk heyecan geçince kandırıldığını anlıyor ve sevgiliden kendisine adalet etmesini istiyor. Gönle sevgiliden bunu dilemesi için telkinde bulunuyor ama nafiye. Sonuçta kaçınılmaz feryât.

Edebî Sanatlar: “Ey gönül” şeklinde sevgiliye seslenilerek **nidâ** ve **teşhîs** yapılıyor. Sevgilinin dudakları bal ve tatlılık yönüyle şekerle benzetilerek **teşbîh** yapılıyor. “Ağzına bir parmak bal çalmak” deyimini kullanılarak **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

3 Cânuma geçübüdür güzelüm tîrûñ ucundan
Agyârı helâk eyledi geçdi cigerümden

Nesre Çevirisi: Güzelim, okunun ucundan canıma geçmiştir. Ciğerimden geçti, düşmanı mahvetti.

Açıklaması: Sevgilinin yan bakışı (gamze), kirpikleri oka benzetilir. Bunlar âşığın canını alır, yüreğini deler. Âşık, görünüşte bundan rahatsız olduğunu söylese de mutludur. Çünkü bu durum sevgilinin âşığa olan ilgi ve alâkasına delâlet eder.

⁵³² İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 343.

⁵³³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 541.

Bu durum karşısında asıl rahatsızlık duyması gereken ve duyan –beyitte de ifade edildiği üzere- sevgilinin diğer âşıkları olan rakîplerdir. Sevgilinin gamze veya kirpik oku âşığın gönlünü deler ama rakipler helâk olur. Çünkü kıskançlık onları öldürür.

Edebî Sanatlar: **Can, ciğer; tîr, helâk eylemek, geçmek** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb sanatı** yapılıyor. “**Güzelim**” şeklinde sevgiliye hitap edilerek **nidâ sanatı** yapılıyor.

4 Gözüme cihân oldı karañu nideyin ah
Ol gözlerümüñ nûrı gidelden nazarumdan

Nesre Çevirisi: O gözlerimin nuru gözümün önünden gideliden (beri) gözüme cihan karanlık oldu. Ah ne edeyim?

Açıklaması: *Nûr: a.i. Aydınlık, parlıltı, nur. Kur’ân-ı Kerîm’de bu ismi taşıyan bir sûre (nr. 25) ve birçok âyet vardır (msl. Nur / 35; Mâide / 15, 44, 46; En’âm / 1). Bu âyetlerde nûr kelimesi çeşitli anlamlarda tefsir edilmiştir. Nûr dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki türlü telakkî edilmiştir. Dünyevî nûr Allah’ın lutfu ile maddî varlıklarda beliren nûrdur. Uhrevî nûr ise Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan nurdur. Nûr ile ilgili birçok deyimler de kullanılmaktadır. Divân şiirinde insan güzelliği metafizik bir mâhiyet içinde nûr olarak telakkî edilir. Bu ışık, her şey, her yer ve her zaman içinde değişkenlik gösterebilir. Nûrun zıddı zulmettir. Bu yönüyle yüz ve yanak nûr; saç ise zulmet sayılır. Sevgilinin ayağı toprağı âşığın gözüne nûr bağışlar. Tasavvufta her şeyin aslı nûr-ı Muhammedî’dir (bkz. âlem).⁵³⁴*

Âşık, sevgiliden ayrı kalınca yaşayamaz. Çünkü sevgili âşığın canıdır. Gözümün nurudur. Göz ışiksiz göremez. Âşık da sevgilisiz yaşayamaz.

Edebî Sanatlar: “**Gözlerimin nûru**” şeklinde vasıflandırılan sevgili olup açık istiâre yapılıyor. “**Âh**” ünlem edatı kullanılıp **nidâ sanatı** yapılıyor. **Karanlık-nûr** arasında **tezat sanatı** vardır.

5 Kaddümi kemer kılmaga bel bağladı Zâtî
Ben bunu mı umardım o zerrîn-kemerümden

Nesre Çevirisi: (Ey) Zâtî, (sevgili) boyumu kemer kılmaya bağladı. O altın kemerimden ben bunu mu umardım?

Açıklaması: *Boy: Anlamdaşı olan kad, kâmet kelimeleriyle daha çok kullanılan boy, sevgiliye ait olunca başka; âşığa ait olunca yine başka şekillerde ele alınır. Sevgilinin boyu daimâ uzun ve düzgündür. Bunun için bülend, bâlâ, rast, doğru, mevzûn, serkeş, dil-keş, dil-cû, latîf, rânâ, hurâman, revân, âzâde gibi sıfatlar kullanılır. Bunlardan bir kısmı mecazî bir kısmı itibarî anlamlar taşırlar. Şâir bu sıfatların anlamları üzerinde durarak bir çok edebî sanat yapabilir. Bâlabelâ, âzâd-âzâde, rast-doğruluk, kâmet-kıyâmet vs. bunlardandır.*

Âşığın boyuna gelince: Âşık sevgilinin derdiyle iki büklüm olmuş, boynunu eğmiştir. Omun kaddi hilâle dönmüştür, düta (iki büklüm) ve hamîde (eğilmiş)dir. Bazan dâl harfi, bazan lâm

⁵³⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 433.

bazan kemân (yay), bazan da çeng olur. Âşığın âh ve feryâdı çengden çıkan şiddetli nağmeleri andırır. Böylece âşık boy denen sazını çalmış olur.(bkz. ar'ar, çeng, hilâl, kad, kâmet, sanavber, serv, Sidre, şimşâd, Tûbâ)⁵³⁵

Sevgilinin zulmü altında inleyen âşğın boyu iki büküm olur. Bu durum altın kemer olarak vasıflandırılan sevgiliye duyulan aşk sebebiyle meydana gelmektedir.

Bel bağlamak: Kendine yardımı olacağına inanıp bir kimseye ya da bir şeye güvenmek.⁵³⁶

Edebî Sanatlar: **Kemer kılmak, bel bağlamak, zerrîn kemer (altın kemer)** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapılıyor. “**Bel bağlamak**” deyimini kullanılarak **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. “**Ben bunu mu umardım?**” sorusu sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor. **Zerrîn kemer (altın kemer)** kastedilen sevgili olup açık istiâre yapılıyor.

1068

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Gördi dîvâne gönül kâkül-i pür-çînüñi çün
Düşse sevdâya ne tañ kakül-i pür-çînüñ için

Nesre Çevirisi: Çok kıvrımlı kakülün için sevdaya düşse ayıp mı? Çünkü deli gönül çok kıvrımlı kakülünü gördü.

Açıklaması: *Kâkül, Perçem, Turra: Kâkül, perçem, turra alın üzerine düşmüş, kıvrımlı saçtır. Turra aynı zamanda kumaşın etrafına çekilen kalıptana demir. Alın üzerine düşmüş saç rengi; şekli ve kokusu sebebiyle tuğ, levend, belâ, sevdâ anber ve müşğ olarak vasıflandırılır. Kâkülün anber ve müşğ ile ilgisi, saçta olduğu gibi koku ve rengine dayanır. Çîn-i turra terkinde kıvrımları söz konusudur.⁵³⁷*

Âşğın deli gönlü sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına takılıyor. Âşık oluyor. Bunu da normal ve sıradan bir olaymış gibi karşılıyor. Şaşılmaması gerektiğini söylüyor. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım olan kâkülü gönül kaptırılacak kadar güzeldir.

Sevdasına düşmek: Gerçekleştirmeyi çok istediği bir işi başarma çabası içinde olmak.⁵³⁸

Edebî Sanatlar: “**Divâne gönül**” terkihiyle **gönül** kişileştirilip **teşhîs sanatı** yapılıyor. “**Sevdasına düşmek**” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. “**Ne tan(Ayip mı?)**” sorusu sorulup **istifhâm** yapılıyor. **Kâkül-i pür-çînüñi çün- kâkül-i pür-çînüñ için** kelimeleri arasında **cinâs sanatı** vardır.

⁵³⁵ a.g.e. s. 94-95.

⁵³⁶ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 631.

⁵³⁷ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s. 150.

⁵³⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 1033.

- 2 Öldürürseñi baña bir hoş yiri kabr eyle didüm
Didi binüm dahi cehd eyledüğüm sinüñ için

Nesre Çevirisi: “Öldürürsen bana hoş bir yeri kabir eyle.”dedim. “Benim dahi gayretim senin (mezarın) için(dir.)”dedi.

Açıklaması: Sevgilinin zulüm ve gadri sonucu can vermek âşık için mukadder. Ancak kabrinin bari iyi bir yerde olmasını isteyen âşık, sevgiliye bu arzusunu hayâlen iletiyor. Aldığı cevap olumlu.

Âşığın istediği ölmek bahasına dahi olsa sevgiliye kavuşmaktır. Ölüm yoluyla kavuşmak mümkünse âşık bu yola da başvurur. Nitekim başvuruyor da. Ölecek ve sevgilinin köyünde gömülecek, ölecek toprağı sevgilinin yoluna serilecek vs. Bu durum âşkın tasavvufi cihetini öne çıkarıyor. Hakîki aşkı çağrıştırıyor.

Edebî Sanatlar: **Öldürmek, kabr eylemek, sin (mezar)** kelimeleri ölümle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** yapılıyor. “**Sinüñ için**” hem “senin için” hem de “mezarın için” anlamına gelecek şekilde **tevriyeli** kullanılıyor.

- 3 ‘Âşıkâ büse-i la’lünden eyâ hâce-i hüsn
Vir zekâtı kerem it ‘âriz-ı sîmînüñ için

Nesre Çevirisi: Ey güzelliğin hocası! Dudağının busesinden âşığa zekâtı ver. Gümüş gibi (olan) yanağın için olgunluk göster.

Açıklaması: Beyitte bir zekât verme sahnesi canlandırılıyor. Sevgilinin yanağı rengi ve parlaklığı sebebiyle gümüşe benzetiliyor ve bunun zekâtını vermesi bekleniyor. Bu zekât da buse cinsinden olacaktır.

Edebî Sanatlar: **Zekât vermek, kerem etmek; ‘âriz, hüsn, dudağının busesi** kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılıyor. Zekât verme olayına **telmiş** yapılıyor. Yanak rengi ve parlaklığı sebebi ile gümüşe benzetilerek **teşbih-i belîğ sanatı** yapılıyor.

- 4 Beni yaşım gibi gözden biragubdur ‘âlem
Nazar it hâlûme şol çeşm-i cihân-bînüñ için

Nesre Çevirisi: Alem beni yaşım gibi gözden bıraktı. Halime şu dünyayı gören gözün için bak.

Açıklaması: Âlemin gözünden düşen âşık yakınıyor. İlgisizlik sebebiyle sevgiliye şikâyet ediyor. Ama bu şikâyet bilinçlidir. Çünkü âşığın ilgisine mazhar olmak istediği kişi sevgilidir. Bunu elde etmek içinde halinden yakınıyor.

*Gözden düşmek: Daha önce kendisine değer verenlerin sevgi ve güvenini yitirmek.*⁵³⁹

⁵³⁹ a.g.e. s. 808.

Edebî Sanatlar: **Yaş, göz, nazar, çeşm** kelimeleri gözle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. **Yaş** kelimesi ile **gözyaşı** kastedilerek **mecâz-ı mürsel** yapılıyor. “Gözden bırakmak (düşmek, çıkarmak)” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

5 Dîn-i uşşâkı saçı küfri kavî eylermiş
Zâtî'yâ sen dahi meyl eyle ana dînüñ için

Nesre Çevirisi: Âşıklarının dinini saçının küfrü sağlamlaştırır. Ey Zâtî! Sen dahi ona dinin için meyl eyle.

Açıklaması: Saç, kesreti temsil eder. Kesretten geçmeden vahdete ermek mümkün değildir. Ayrıca küfrün varlığı vahdetin kıymet ve değerini attırır. İnananları harekete geçirir. Karanlık olmadan aydınlığın, acı olmadan tatlılığın kıymeti bilinmez.

Beyitte âşık bu bahaneler ile sevgiliye yaklaşma hayâli kuruyor. Hakikâtte de durum böyledir. Aşk mecazîden hakîkiye inkılap eder. İlâhî aşka ermek için küfür karanlığını aşmak gerekir.

Edebî Sanatlar: **Din-küfr** kelimeleri arasında **tezat** yapılıyor. Saç, siyahlığı sebebiyle küfre benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. “Zâtî'yâ (Ey Zâtî)” şeklinde şâir, kendi mahlasına hitap ederek **tecrîd** ve **nidâ sanatı** yapıyor.

1069

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+--- / +--- / +--- / +---

1 Ne derdine devâdur 'âşikuñ mutrib Şifâ Kânûn
Virür emrâzına çengüñde amma kim şifâ kânûn

Nesre Çevirisi: Âşığın derdine ne şarkıcı (ne de) Şifâ Kânûn devâdır. Ama dertlerine elindeki kanun şifa verir.

Açıklaması: *Mutrib: 1-Itrâb eden, çalgı çalan, çalgıcı. (bkz: sâzende). 2- Şarkıcı, şarkı okuyan. (bkz: Hânende).*⁵⁴⁰

*Şifâ: Hastalıktan kurtulma, iyi olma, sağalma.*⁵⁴¹

*Emrâz: illetler, hastalıklar.*⁵⁴²

Kânûn: 1- Kâide, kazıye-i külliye: Kânûn-ı 'umumî, Kânûn-ı riyâzî. 2- Usûl, nizam, resm, âyin: Kânûn-ı kadîm, kânûn-ı tabi'at. 3- Devletce mer'î ve düsturu'l-'amel olan nizâmât mecmû'ı, nizâmname: Kânûn-ı devlet; kânûna tatbik hareket; kânûn-ı ceza; kânûn-ı ticâret; kavânîn-i mevcudiyeye ri'âyet. Kânûn: Hakîm Fârâbî tarafından ihtirâ'ı mervi olan bir nev'i çalgı

⁵⁴⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 694.

⁵⁴¹ a.g.e. s. 997.

⁵⁴² a.g.e. s. 219.

*ki bir köşesi kırık müstatil suretinde bir tahtaya gerilmiş tellerden ibâret olup mızrabla çalınır: Kânûn çalmak.*⁵⁴³

Âşığın derdini, acısını sevgilinin tatbik edeceği kanundan gayrisi iyileştiremez. Ne müzik ne de eğlence ona acılarını unutturamaz. Çünkü aşkın devâsı sevgilidir.

Edebî Sanatlar: **Mutrib, Kânûn, çeng** kelimeleri musikî ile ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** var. **Dert-devâ** kelimeleri arasında **tezât sanatı** yapılıyor. “**Kânun**” kelimesi bir ve ikinci mısraların sonunda farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılarak **cinas** ve **tevriye sanatı** yapılıyor.

2 Ne için zulmi resm itdün bu ‘uşşâk-ı re’âyâya
Sizün ilde meger budur be zâlim pâdişâ kânûn

Nesre Çevirisi: Bu halkın (olan) âşıklara zulmü âdet ettin. Be zâlim padişah! Meğer sizin ilde kanun bu (mu)dur?

Açıklaması: Sevgili güzellik ülkesinin padişahu, âşıkları da onun azad kabul etmez köleleridir. Âşıklar hep zulme uğrar ve acı ile kıvrılır, inlerler. Bu inleyişlerin maksadı isyan değildir. Bilakis sevgilinin dikkatini çekip daha fazla zulme uğramaktır. Sevgilinin zulmü âşığa lütüftür.

Sevgilinin hükümdar olduğu bir ülkenin halkı da âşıklar. Bu halka sevgili tarafından zulmediliyor. Âşık, sevgiliye bu ülkenin kanununun ne olduğunu soruyor. Bir ülke tasviri yapılıyor ve sevginin zulmünün âdet halini aldığı ifade ediliyor.

Edebî Sanatlar: **Padişah, kanun, resm, reâyâ** kelimeleri devletle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. Âşıklar, reâyâ’ya; sevgili de zâlim bir padişaha benzetilip **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. “**Be zalim**” şeklinde sevgiliye seslenilerek **nidâ sanatı** yapılıyor. “**Meger**” kelimesiyle sevgilinin zulmü güzel bir sebebe –kanuna- bağlanıp **şibh-i hüsn-i ta’lil** yapılıyor.

3 Gönüller sayfasına yazmaga zevk-u-safâ hattın
Olupdur bî-bedel mahbûb mıstar serverâ kânûn

Nesre Çevirisi: Hattın, gönüller sayfasına zevk ve safâ yazan baş kanun cetveli satırları kadar güzel ve eşsizdir.

Açıklaması: Âşığın gönlü bir sayfaya, sevgilinin hattı da bu sayfadaki satırlara benzetiliyor. Bu satırlar vasıtasıyla âşığın gönlüne aşk nakşedilmektedir.

Mıstar: a.i. Satır yapacak âletin adı, masta, mistâr. Eskiden kâğıtlara modern tarzda çizgi çizilemez idi. Yazıyı doğru bir satıra dizmek için mıstar kullanılırdı. Mıstar, bir mukavva üzerine eşit aralıklarla gereğince bağlanmış iplerden oluşurdu. Sayfa üzerine konan ve elle bastırılan ipler kâğıt üzerinde iz bırakırdı. bu izler bir satır olarak işlem görürdü. Mıstara bağlı olan iplerin eşit aralıklı ve sayfanın tam ortasına gelecek şekilde yerleştirilmesi gerekir. Ayrıca

⁵⁴³ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, s. 1041.

karşılıklı sayfaların da dengeli ve düzgün satırlarla çizilmesine özen gösterilir idi. Mıstarların meşk mıstarı, kuta mıstarı vs. çeşitleri de vardır. (bkz. hat).⁵⁴⁴

Edebî Sanatlar: **Sayfa, hatt, mahbûb mıstar** kelimeleri yazı ile ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** var. Eski devirlerde sayfalara çizgi çekilmesi olayına **telmih** yapılıyor. Gönül, sayfaya benzetilerek **teşbih-i belîğ** yapılıyor.

4 Şifâ sâz eyle ben pür-derde rûh-efzâ imiş sâzûñ
Al anı çengüñe meclisde budur mutribâ kânûn

Nesre Çevirisi: Ben çok dertliye şifa kudreti ver. Sazın ömür arttıran imiş. Onu eline al. Ey şarkıcı! Mecliste kural budur.

Açıklaması: *Sâz: 1- müz. Çalgı. 2- Silâh. 3- At takımı. 4- Sıra, düzen. 5- Kuvvet, kudret. 6- Öğrenme. 7- Uсталık. 8- hîle. 9- Eş, benzer. 10- Menfaat.⁵⁴⁵*

Ruh-efzâ: Ömür arttıran.⁵⁴⁶

Âşık daima dert içindedir. Ona can verecek, ömrünü attıracak olan da sevgilidir. Beyitte bir meclis tasavvur ediliyor. Sevgili bu mecliste sazı eline alınca âşık dertten kurtuluyor.

Edebî Sanatlar: **Sâz, mutribâ, çeng, meclis, kânûn** kelimeleri eğlence ve meclisle ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. “**Mutribâ**” şeklinde sevgiliye seslenilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. **Sâz** kelimesi hem **kudret** hem de **müzik âleti olan saz** anlamına gelecek şekilde kullanılıp **tevriye** yapılıyor.

5 Sadâsı bî-bedel nakşı güzel garrâ musâhibdür
Gidâ-yı rûhdur sâfi virür kalbe safâ kânûn

Nesre Çevirisi: Sesi bedelsiz, nakşı güzel, parlak sohbetçidir. Kânûn kalbe safâ verir, ruhun gıdasıdır.

Açıklaması: Müzik aleti olan kânûn hakkında yukarıda bilgi verildi. (1069/1) Beytin anlamı buna göre düşünülürse bu müzik âletinin nakışlarının güzelliğinden ve müziğinin faydalarından bahsedildiği ortaya çıkar.

Kânûn kelimesinin nizam, kural mânâsı gözönünde bulundurulursa kânûnların faydaları ve getirdikleri huzurdan bahsedildiği düşünülebilir.

Edebî Sanatlar: “**Kânûn**” kelimesi hem “müzik âleti olan kânûn” hem de “nizam” anlamına gelecek surette kullanılıp **tevriye** yapılıyor. **Sâfi, safâ; güzel, garrâ** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor.

⁵⁴⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 379-380.

⁵⁴⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 923.

⁵⁴⁶ a.g.e. s. 207.

- 6 Metâ'-ı vuslâtüñ hicrânını tuymuşdur ey hâce
Yüzün yırtub kılur meclisde zârî dâ'imâ kânûn

Nesre Çevirisi: Ey Hoca! Kavuşma sermayesinin kederini duymuştur. Kanun, yüzünü yırtıp mecliste daima inler.

Açıklaması: Şâir, bu beyitte zahid ile rindin arasındaki çekişmeye değiniyor. Âşık, rind meşreptir. Hoca şeklinde seslenen zahid ise dini dış yüzüyle değerlendirir. Hakikati görünüşte arar ve özüne ermekten uzaktır.

Âşık, kânûnu misal vererek hocaya sesleniyor. Kânûnun içli sesinin sebebi olarak kavuşma arzusunu gösteriyor. Vahdete erme düşüncesi, hicran, kânûnun sesine etki ediyor. İnleyip yanık bir ses çıkartmasına neden oluyor.

Âşık, tasavvuf ehlinin temsilcisi olup zahid veya hoca ismiyle anılan kimseler ise medrese ehli olup dinî kurallara sıkı sıkı bağlıdır. Cennet ve diğer mükâfatlar hedefleridir. Âşık ise rızayı hedeflemektedir. Cenneti de diğer ödülleri de istemez.

Edebî Sanatlar: “Ey hoca” şeklinde zahid ve hocalara hitap edilerek **nidâ sanatı** yapılıyor. Kanunun yüzünü kavuşma sermayesinin kederini duyduğu için tırmaladığı söylenerek **kânûn** kişileştirilip **teşhis** yapılıyor. Kânûnun çalınışı güzel bir sebebe bağlandığı için **hüsn-i ta'lil** yapılıyor.

- 7 Kulûba cümle evtârı reh-i şehri safâ anuñ
Olubdur Zâtî'yâ bir hõş diyâr-ı dil-güşâ kânûn

Nesre Çevirisi: Onun bütün telleri kalplere neşe şehrinin yoludur. Ey Zâtî! Kânûn bir hoş gönül açan diyar olmuştur.

Açıklaması: Kânûnun telleri uzun ve düz oluşu sebebiyle yola benzetiliyor. Bu teller vasıtasıyla müzik nağmeleri ortaya çıktığından bunlara neşe ülkesine giden yol adı veriliyor. Bu yolları üzerinde barındıran kânûn da bir ülkeye benzetiliyor.

*Evtâr: 1- Yaya gerilmiş ipler, kırışlar, teller. 2- Bir kavsin iki ucuna bağlanan düz çizgiler.*⁵⁴⁷

*Reh: Yol. (Bkz: Rebîl, sırât, tarîk). [“Râh”ın hafifletilmesi].*⁵⁴⁸

Kânûn güzel sesi sebebiyle değişik benzetmeler kurulmak suretiyle ele alınıyor. Önceki beyitlerde yapılan tasvirler bu beyitte güzel bir benzetme vasıtasıyla tamamlanıyor.

Edebî Sanatlar: **Evtâr (teller), kânûn; şehri, reh (yol), diyar (ülke)** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. Teller, yola; kânûn da ülkeye benzetilip **teşbîh sanatı** yapılıyor. “Zâtî'yâ” şeklinde şâir, mahlasına hitap ederek **tecrîd** ve **nidâ sanatı** yapılıyor.

⁵⁴⁷ a.g.e. s. 243.

⁵⁴⁸ a.g.e. s. 883.

1070

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün
+ --- / + --- / + - -

- 1 Murâdum bu durur 'âlemde Hakdan
Ki zikrûñ dūr ide bâtil tutakdan

Nesre Çevirisi: Âlemde Hak'tan muradım budur ki batıl zikrini dudaktan uzaklaştırsın.

Açıklaması: Beyitte bahsi geçen dudak sevgilinin dudağı olup âşık sevgilinin batıl olamı anmamasını istiyor. Batıdan kasıt da sevgilinin âşıklara söylediği kötü sözlerdir. O, âşıklara hep bu sözler vasıtasıyla zulmeder.

Beyit, ikinci bir mânâ üzere de düşünülebilir. Buna göre dinî bir dilek niteliği taşır. İnsanların batıl ile iştigal etmemeleri anlamı için yapılmış bir dua niteliği taşır.

Edebî Sanatlar: **Hak, zikr, tutak** arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **Hak-batıl** kelimeleri arasında **tezat sanatı** var.

- 2 Elüñden gelmedi kim hey vefâsuz
Añasın ben fakîri bir ayakdan

Nesre Çevirisi: Hey vefasız! Elinden gelmedi ki ben fakiri bir başlangıçta anasın.

Açıklaması: Ayak (III): 1- Yağlı ve yağsız güreşte desteden önceki bölüm, başlangıç. 2- Asıl söze başlamadan önce yapılan giriş, başlangıç. 3- Kavşak, ağız. 4- Sıcak su kaynağı.⁵⁴⁹

*Elinden gelmek: Yapabilmek.*⁵⁵⁰

Beyitte ayak kelimesi birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılıyor. İlk akla gelen mânâsı kadehtir. Sevgili kadehi eline alınca âşığın ismini anmadığı için âşık rahatsız olmuştur. Çünkü sevgilinin ilgisine mazhar olmak âşık için en büyük mutluluk kaynağıdır. Onun ilgisizliği de âşığa en büyük zulümdür.

Âşık, sevgili yanında kıymetli bir yer sahibi olmak ister. Bu âşık içi çok mühim. Ama bu hayâl ve umuttan öteye geçmiyor. Âşık, kendi fakirliğini söz konusu ediyor. Sevgiliyi de vefasızlıkla suçluyor.

Edebî Sanatlar: “**Hey vefasız**” şeklinde sevgiliye hitap edilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. “**Elinden gelmemek**” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. “**Ayak**” kelimesi hem “kadeh” hem de “başlangıç” anlamına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle ilgili bir şekilde kullanılıp **ihâm-ı tenasüb** yapılıyor. **Fakir** ile kastedilen de **âşık** olup **açık istiâre sanatı** vardır.

⁵⁴⁹ Derleme Sözlüğü, C.I (A Harfi), s. 399.

⁵⁵⁰ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 758.

- 3 Eger kim kuhl-u-gevher de olursañ
Bıragursın beni gözden kulakdan

Nesre Çevirisi: Eğer ki sürme ve inci de olursan beni gözden ve kulaktan bırakırsın.

Açıklaması: *Kuhl: 1- Göze çekilen sürme. 2- Göz ilacı.*⁵⁵¹

*Gevher: 1- Elmas, cevher. 2- İnci. 3- Değerli taş. 4- Bir şeyin aslı, esası.*⁵⁵²

*Gözden çıkarmak: Bir malın elden gitmesine razı olmak, yokluğuna katlanmak.*⁵⁵³

Beyitte sevgilinin vefasızlığı misaller getirilerek anlatılıyor. Sevgili, göze çekilen sürme olsa âşığın gözüne fayda etmekten kaçınacağı, kulağa katılan bir inci olsa âşığın inleyişini kulak ardı edeceği iddia ediliyor.

Edebî Sanatlar: Birinci mısradaki kullanılan **kuhl**, **gevher** kelimelerine mukâbil ikinci mısradaki **göz**, **kulak** kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i müretteb sanatı** yapılıyor. “**Gözden bırakmak**” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

- 4 Müjeñ kim hançere teşbîh iderse
İlâhî ölümü olsun bıçakdan

Nesre Çevirisi: Allah'ım! Kim kirpiğini hançere benzetirse ölümü bıçaktan olsun.

Açıklaması: *Kirpik (Müje, Müjgân): Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kirpik, beyitlerde bu özelliği ile ele alınmaz. Çoğunlukla, kâtil olarak vasıflandırılan sevgilinin ve gözünün öldürücü bir silahı durumundadır. göze ve yay olarak düşünülen kaşa olan yakınlığı buna sebep olan en önemli olan husustur. Kirpiğin ilgi kurduğu diğer unsurlarla benzerliğinde şekli, sayısının çokluğu ve düzgün bir sıra meydana getirmesi söz konusudur.*⁵⁵⁴

Sevgilinin kirpikleri hançere benzer. Ancak bunu başkalarının söylemesi âşığı rahatsız eder. Çünkü sevgilinin kirpiklerine yalnız kendisi hedef olmak ister. Başkalarının sevgiliye meyletmesini istemez. Sevgilinin kirpiğini hançere benzetenlere beddua ediyor. Ölümünün bıçakla olmasını diliyor.

Edebî Sanatlar: **Hançer**, **bıçak**, **ölüm**, **müje (kirpik)** kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılıyor. “**İlâhî**” kelimesinde **nidâ sanatı** vardır.

- 5 Düşürmez bir niçe gündür ki Zâtî
Lebüñ zikrin dahi dilden tutakdan

Nesre Çevirisi: Zâtî bir nice gündür ki dudağının zikrini dahi dilden dudaktan düşürmez.

Açıklaması: *Dilinden düşürmemek: Hep o kişinin ya da şeyin sözünü etmek.*⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 526.

⁵⁵² a.g.e. s. 287.

⁵⁵³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 808.

⁵⁵⁴ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili, s. 161.

⁵⁵⁵ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 721.

*Dudak (Leb): Dudak, en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu edilen güzellik unsurlarından biridir. Bu ilginin sebebi, rengi, güzelliği ve vuslata vesile olan bir unsur olarak telâkki edilmesindedir. Ağızla ve dolayısıyla söz ve dişlerle yakın ilgisi, onun önemini arttırmaktadır. Dudanın can ile olan ilgisi de beyitlerde sık sık bu iki unsurun berâber yer almasına sebep olur.*⁵⁵⁶

Sevgilinin dudağı öyle güzeldir ki âşık onu anmaktan bir an duramıyor. Onun vasıflarını anlata anlata bitiremiyor. Sevgilinin dudağının güzelliği anlatmak için âşığın onu devamlı andığı söyleniyor.

Edebî Sanatlar: **Leb, zikr, dudak** kelimeleri dudakla ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. “**Dilinden düşürmemek**” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. Sevgilinin dudağını **Zâtî**’nin uzun süredir andığı söylenerek **mübalağa sanatı** yapılıyor.

1071

Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fe’ûlün
+ --- / + --- / + - -

- 1 Şikâyet ‘ışk-ı yârûñ hançerinden
Kazır ‘uşşâkı ‘âlem defterinden

Nesre Çevirisi: Yârin aşkının hançerinden şikâyet (ediyorum). (Çünkü) Âşıkları âlem defterinden kazır.

Açıklaması: Sevgilinin aşkı, hançere benzetiliyor. Bu aşkın, âşıkları âlem defterinden kazıldığı söyleniyor. Sevgili güzelliği vasıtasıyla aşkına meftun ettiği zavallı âşıkları, aşk ıztırâbı içinde öldürür. Şâir bu durumdan şikâyet ediyor.

*Defterden silmek (Birini): Bir kişi ile arasındaki yakınlığa son vermek, bir kişiyi dostluktan çıkarmak.*⁵⁵⁷

Edebî Sanatlar: Sevgilinin aşkı, hançere benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. “**Âlem defterinden kazımak**” deyimini **öldürmek** anlamında **mecaz** olarak kullanılıyor. Ayrıca bu deyim kullanılması **irsâl-i mesel sanatı**.

- 2 Gören encüm sanur tîg urdı ahum
Şerer saçıldı mâhuñ miğferinden

Nesre Çevirisi: Gören yıldız sanır. Ahım ok vurdu. Ayın miğferinden kıvılcım saçıldı.

Açıklaması: Sevgilinin zulmü o derece fazladır ki bu zulme gönlü katlanamayan âşık, âh eder. Bu âh, göğe çıkar. Aya çarpar ve etrafâ kıvılcımlar saçılır. Ay, hakikatte kendine gelen ışığı yansıtır. Ayın parlaklığı kendinden değildir. Güneşten aldığı ışığı yansıttığıdır.

⁵⁵⁶ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev’î Divânı’nın Tahlili*, s. 187-188.

⁵⁵⁷ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Cilt-2, s. 708.

Beyitte ay, miğfere, âşığın âhı da oka benzetiliyor. Âh oku ayın miğferine çok hızlı bir şekilde çarpınca etrafa kıvılcımlar saçılıyor. Bu bir savaş sahnesi. Burada sevgilinin de yüzünün parlaklığı sebebiyle aya teşbih olduğu gözönünde tutulmalıdır.

Gökteki yıldızların birer kıvılcımdan ibâret olduğu iddiası da söz konusudur. Şâire göre gökte görünenler yıldız değil de -yukarıda tafsilatı anlatılan olay sonucu ortaya çıkan kıvılcımlardır. Bunların devamlı şekilde görünüyormuş olması da sanırsınız âşığın âhının okunun hiç durmadan çıkıp ay miğferine çarpmasına bağlanır.

Edebî Sanatlar: **Encüm (yıldız), mâh (ay); tîg (ok), migfer, şerer (kıvılcım) saçılmak** kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır. Âhın ok atması hadisesinde **âh** kişileştirilip **teşhîs** yapılıyor. Gökte görünenlerin yıldız değil de âşığın âhının okunun ayın miğferine çarpmasıyla ortaya çıkan kıvılcımlar olduğu söylenip **hüsn-i ta'lîl** ve **mübalâğa** yapılıyor.

3 Rakîbi bilmedüm gördükde âhır
Çıkardum dişlerinden gözlerinden

Nesre Çevirisi: Rakibi bilmedim. (Daha) Sonra gördükçe dişlerinden gözlerinden çıkardım.

Açıklaması: Rakîb, sevgilinin diğer âşıkları olup aralarında devamlı süren bir çekişme vardır. Âşık, onu tavırlarından tanımaktadır. Sevgili -âşığa göre- rakîbe iltifat eder. Ona yüz verir. Onunla konuşur. Bu durum âşığı öldürür.

Rakîp, sevgilinin semtini beklediği için köpeğe benzetilir. Burada da gözleri ve dişleri söz konusu edilerek köpek olduğu imâ ediliyor. İlk önce kimin rakîp olduğu belli değildir. Daha sonra tavırlarından belli olur.

Edebî Sanatlar: **Görmek, göz, çıkarmak (tanımak)** kelimeleri gözle ilgili olup aralarında **tenâsüb sanatı** vardır. Bir insanı, canlı veya cansız bir varlığı ilk önce tanıyamayıp daha sonra değişik vasıfları sebebiyle hatırlama durumu "gözlerinden, dişlerinden çıkarmak" şeklinde ifâde edilerek **telmih** yapılıyor.

4 Pür olur her gece mülk-i melâ'ik
Şîrâr-ı nâr-ı âhum leşkerinden

Nesre Çevirisi: Her gece meleklerin mülkü âhımın ateşinin kıvılcımlarının askerleriyle dolar.

Açıklaması: *Melekler (Melâik): Kanatlı olarak tasavvur edilen meleklerin gökyüzünde bulunduğu kabul edilmektedir. "Melekût" melekler âlemidir. Melekler güzellik timsâlidir. Bu sebeple, sevgili ile benzerlik içinde ele alınır. Bazen sevgili daha üstün gösterilir; melekler onu hayranlıkla seyrederek. Tasavvufî olarak ifâde edilen beyitlerde âşık, kendi mertebesini meleklerin fevkinde görür.*⁵⁵⁸

Âşık, geceleri hicran ateşini içinde daha fazla duyar. Sevgiliden ayrı kalmamın verdiği sıkıntının acısıyla âh eder. Bu âh ediş öyle bir hâl almıştır ki meleklerin mülkü olarak ifâde edilen gökyüzü her gece âhın kıvılcımları ile dolu olmaktadır. Bu kıvılcımlar da çok kalabalık bir

⁵⁵⁸ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divânı Tahlili, s. 59.

orduya benzetiliyor. Âşığın geceler boyu çektiği aşk acısını ifâde etmek için kullandığı güzel bir hayâl şeklinde tasvir ediliyor.

Edebî Sanatlar: Mülk-i melâik ile gökyüzü kastedilerek **mecâz-ı mürsel** yapılıyor. Âhın kıvılcımları çokluğu sebebiyle askere (ordu) benzetilip **teşbîh** yapılıyor. Âşığın ahının kıvılcımlarının her gece gökyüzünü doldurması **mübalağalı** bir kullanımdır. Aşkın büyüklüğünü anlatmak için yapılıyor.

5 Yine ‘ayn-ı zer oldı rûy-ı Zâtî
Türâb-ı râh-ı dil-ber cevherinden

Nesre Çevirisi: Sevgilinin yolunun toprağı cevherinden yine Zâtî'nin yüzü altın gibi oldu.

Açıklaması: *Ayn: 1- Göz. 2- Aslı, kendisi. 3- Bir şeyin eşi, tıpkısı. 4- Kaynak, pınar. (bkz: a'yün). 5- Osmanlı alfabesinin yirmibirinci harfi. (bkz. ayın).*⁵⁵⁹

*Zer: 1- Altın. (bkz. Zeheb). 2- Akçe, para.*⁵⁶⁰

Sevgilinin yoluna yüz süren âşık, bu esnada öyle sıkıntılar çekiyor ki yüzü sararıp soluyor. Sapsarı kesiliyor. Bu durum bir kereye mahsus bir durum da değildir. Âşık sık sık bu duruma düşmektedir. Bunu da “yine” kelimesinden anlıyoruz.

Beyitten uzak bir mânâ olarak da sevgilinin yoluna yüz süren âşığın değer kazandığı, - mânâ cihetinde- altın kadar kıymetli hâle geldiği de düşünülebilir.

Edebî Sanatlar: **Zer, cevher; râh (yol), toprak** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapıldığı tespit edilebilir. Zâtînin yüzünün altın gibi olması, çekilen sıkıntılara delâlet ediyor. **Mübalağa sanatı** vardır.

1072

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+--

1 Katl-i merdüm kılmaga gamzeñ bıçağı neylesün
Murg-ı dil sayd etmege zülfün duzağı neylesün

Nesre Çevirisi: Gamzen adam öldürmek için bıçağı ne yapsın? Saçın gönül kuşunu avlamak için tuzağı ne yapsın?

Açıklaması: Sevgilinin yan bakışı âşığı öldürmek için yeter. Sevgilinin âşığı öldürmek için ayrıca bıçak kullanmasına gerek yoktur. Sevgilinin yan bakışı âşığın gönlüne öyle onulmaz bir yara açar ki bu devâ bulmaz yaranın tek çaresi sevgilinin vuslatıdır. O da mümkün değildir.

Âşığın gönül kuşunu avlamak için sevgilinin zülfünün tuzağa ihtiyacı yoktur. Âşığın gönül kuşu, onun zülfüne yuva yapmak ister. Çevresinde dolanır. Çengeli andıran zülfün ucuna takılır. Her saç teli başka bir âşığı avlayan bir tuzak gibidir. Şâir, bu durumu hatırlatıyor.

⁵⁵⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 56.

⁵⁶⁰ a.g.e. s. 1180.

Edebî Sanatlar: **Katl, bıçak; murg, tuzak** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb sanatı** yapılıyor. Sevgilinin gamzesi, bıçağa; zülfünün kıvrımları çengele (tuzak) benzetilip **teşbih** yapılıyor. “Neylesün?” sorusu sorulup **istifhâm sanatı** yapılıyor.

2 Nola perhîz eylese zâhid cemâl-i yârdan
Zîst-rû âyîne-yi a'mâ çerâğî neylesün

Nesre Çevirisi: Zahid, yârin yüzünden perhiz eylese ne olur? Çirkin yüzlü (olan kimse), aynayı; doğuştan kör (kişi) meşaleyi neylesin?

Açıklaması: Zahid ile ilgili olarak daha önce bilgi vermiş ve -âşık tarafından- onun dinin özünden bîhaber olduğunun söylendiğini anlatmıştık. (1069/6) Beyitte de yine bu husus değişik misaller vasıtasıyla ele alıyoruz.

Çirkin yüzlü olan bir kişi aynaya ihtiyaç duymaz. Doğuştan kör olana da hiçbir zaman meşale, mum gibi ışık veren nesnelere gerekmez. Çünkü onun yolunu aydınlatmaz. Şâir, bunları misal veriyor. Bunlarla beraber zahidin de sevgiliden uzaklaşmasının, ona karşı perhiz içinde olmasının hiç kıymeti olmadığı söyleniyor.

Burada güzellik Cemâl-i Mutlak'ı da hatırlatıyor. Tasavvuf ehli güzellikleri Cemâl sıfatı ile birlikte ele alırlar. Dinin özünden, tasavvuftan habersiz olan zahidin bunlarla ilgisiz olacağı anlatılıyor. Zahid-âşık çekişmesinin bir misali.

Edebî Sanatlar: **Zîst-rû (çirkin yüzlü)-ayna; a'mâ-çerâğ** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. “Neylesin? Nola?” sorularıyla **istifhâm sanatı** yapılıyor.

3 Karşısında olmayacak gonca-i kûçek-dehân
'Andelîb-i hôş-nevâ gül-zâr-ı bâğî neylesün

Nesre Çevirisi: Küçük ağızlı gonca karşısında olmayınca güzel sesli bülbül gül bahçesinin bağını ne eylesin?

Açıklaması: *Kûçek: Küçük.*⁵⁶¹

Küçük ağızlı gonca denilen sevgilidir. Âşığın inlemesine sebep olan sevgilinin varlığı ve güzellik unsurlarıdır. Bunların olmadığı yerde âşık inlemez. Bahçede de gül, gonca olmayınca bülbül şakımaz. Çünkü bülbülün yanık sesiyle inleyişine sebep güle olan meylidir.

Ortamin değil içindeki sevgilinin varlığının mühim olduğu hususu üzerinde duruluyor. Bu durum bülbül-gonca mazmunu ile somut hâlde sunuluyor.

Edebî Sanatlar: Goncayla sevgili; bülbülle de âşık kastedilip **açık istiâre** yapılıyor. **Bülbül-gül** kıssasına **telmih** yapılıyor. **Gonca, bağ, gül bahçesi** kelimeleri bahçeyle ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. “Neylesin?” sorusuyla **istifhâm sanatı** yapılıyor.

⁵⁶¹ Gencineci Güftâr – Ferhengi Ziya, Farsça-Türkçe Lûgat, C. III, s. 1601.

- 4 Sunmayıcak sâkî-i la'lîn-leb-ü-beden
Ehl-i 'ayş alub ele zerrîn ayagı neylesün

Nesre Çevirisi: Gümüş bedenli ve şeker dudaklı sâkî sunmayınca içenler altın kadehi ele alıp ne yapsın?

Açıklaması: Meclislerde içki sunan sâkî eğer gümüş bedenli ve şeker dudaklı ise keyif ehli olanların neşesi artar. Yoksa altın kadehle de içki sunulsa zevk alamazlar. Ortamdan ziyade ortamı şenlendiren şahıslar mühimdir.

Ayak (I): 1- Tas, maşraba. 2- Kadeh. 3- Bardak, çay bardağı.⁵⁶²

Sevgilinin olmadığı bir yerde âşık, -ne kadar güzel bir yerde olursa olsun- zevk alamaz. Âşık, sevgili olmadan cenneti de istemez. Sevgili ile birlikteyken -her nerede olursa olsun- cennette gibidir. İnsan sevdiği, hoşuna giden kimselerle mutludur. Bu bir kâide olup beyitte bir içki meclisi tasviri ile anlatılıyor.

Edebî Sanatlar: **Sâkî**, **'ayş ehli (keyf ehli)**, **ayag(kadeh)** kelimeleri arasında meclisle ilgili oldukları için **tenâsüb** vardır. **El-ayak** arasında **tezât sanatı** var. "Neylesin?" sorusu sorularak **istifhâm** yapılıyor.

- 5 Döne döne nola kan ağırsa Zâtî çün kebâb
Fürkatünde âteş olmuşdur turagı neylesün

Nesre Çevirisi: Zâtî, kebab gibi döne döne kan ağırsa şaşılır mı? (Ey sevgili!) Ayrılığında durağı ateş olmuştur. Ne yapsın? (Ayrılığında ateşe düşen nasıl durdun? Döne döne yanar.)

Açıklaması: Sevgilinin ayrılığında âşığın gönlü yanar. Bu yamış kebabın ateş olmasına benzetiliyor. Kebab piştikçe nasıl kanlı suyunu akıtırsa âşık da sevgiliden ayrı kalıp ayrılık ateşine düşünce -kebab gibi- döne döne kan ağlar.

Âşık, bazan öyle ağlar ki gözünde yaş kalmaz. Bu acının verdiği sızı ile ciğeri param parça olur. Gözünden yaş yerine ciğer kanı akıtır. Ancak Zâtî, bundan daha da kötü bir hâle düşüyor. Bir kebab gibi yanıyor. Ateş oluyor.

Kan ağlamak: Bir zulümden, bir afetten, bir sıkıntıdan, büyük üzüntü duyup çok yakınmak.⁵⁶³

Beyitte kan ağlayan kimse sevgili olarak da düşünülebilir. Buna göre ele alındığında sevgilinin kan ağlaması durumunun; âşığın kebab olan gönlünün ateş olması yanında çok da olmadığı anlamı çıkarılabilir.

Edebî Sanatlar: **Döne döne**, **kebab**, **ateş** kelimeleri ateşte et pişirmekle ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. **Dönmek-durak** kelimeleri arasında **tezât sanatı** var. "**Kan ağlamak**" deyimini kullanılarak **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. "Neylesin?" sorusu sorularak **istifhâm** yapılıyor.

⁵⁶² Derleme Sözlüğü, C.I (A Harfi), s. 399.

⁵⁶³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 903.

1073

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 -+---/ -+---/ -+---/ -+-

- 1 Nice bir ahum görüb ra'd ey kamer âh eylesün
 Yâ nice nâlem yanınca taglar ah eylesün

Nesre Çevirisi: Ey kamer! Şimşek âhımı görüp nasıl âh eylesin? Ya da inlemem yanında dağlar nasıl âh eylesin?

Açıklaması: Ayrılık acısıyla yanan âşık öyle bir âh eder ki şimşeklerin çıkardığı ses bile onun âhı yanında kıymetsizleşir. Hafif bir ses olur. şimşek ses çıkaramaz hâle gelir. Çünkü âşık, ay yüzlü olan sevgilisinden ayrılır ve bu ayrılığın acısı çok büyüktür.

Dağların inlemesi, yanardağlar ve bunların patlayışları sırasında çıkan sestir. Ancak bunların çıkardığı ses de âşığın inleyişi yanında sönük kalır. Çünkü o, ay yüzlü sevgilinin aşkı sebebiyle inlemektedir.

Edebî Sanatlar: "Ey kamer" şeklinde hitap edilen sevgili olup açık istiâre ve nidâ sanatı vardır. Dağ ve şimşegin âh eylemesi ile âşığın âhı kıyaslanıyor. Dağ ve şimşek kişileştirilip teşhîs yapılıyor. Âşığın inlemesinin şimşek ve dağın âh ve inleyişini gölgede bırakması mübalağa sanatı. Nâle, âh kelimeleri arasında tenâsüb vardır.

- 2 Göflümü bir seng-dil yakdı katı hâlüm harâb
 Kal'a taşlarla döğünsün toplar ah eylesün

Nesre Çevirisi: Gönlümü bir taş gönül yaktı. Halim çok harap. Kale taşlarla dövünsün, toplar âh eylesin.

Açıklaması: Sevgili, taş kalpli olarak niteleniyor. Çünkü, âşığı üzer, ona lütufta bulunmaz. Âşığa gün yüzü göstermez. Onu zulümleriyle perişan eder. Sevgilinin kalbi bir kale gibidir. Kaleler taştan yapılır. Sevgilinin kalbi de taş bir kale gibidir. Kaleler fethi şâirin yaşadığı dönemde zordu. Hatta büyük ölçüde imkân dışıdır. Sevgilinin gönlüne girmek de zordur.

Katı (I): Çok, pek fazla.⁵⁶⁴

Hâli harap olan âşık, taş gönüllü sevgilinin de taşları ile dövünmesini ve topların âh eylemesini diliyor. Çünkü âşığın ıztrâbı, acı ve inleyişi çok büyüktür.

Edebî Sanatlar: Seng-dil (taş gönüllü) olarak sevgili kastedilerek kinâye ve açık istiâre yapılıyor. Kale, taş, top kelimeleri kaleyle ilgili olup aralarında tenâsüb yapılıyor. Kalenin toplarıyla âh eylemesi ve taşlarıyla dövünmesi söylenip kale, top ve taşlar kişileştirilip teşhîs yapılıyor.

⁵⁶⁴ Derleme Sözlüğü, C.VIII (K Harfi), s. 2682.

- 3 Kubbe-i çarhuñ söyündürsün kamu kandilini
Âh-ı şeb-gîrüm görüb bâd-ı seher ah eylesün

Nesre Çevirisi: Göğün kubbesinin bütün kandillerini söndürsün. Geceyi tutan ahımı seher rüzgârı görüp ah eylesin.

Açıklaması: *Söyündürmek: 1- Söndürmek. 2- Bozmak, zarar vermek.*⁵⁶⁵

Felekteki bütün yıldızların sönmesini dileyen âşık, geceleri sabahlara kadar âh edip inler. Sabah rüzgârı bunu görünce âşığın hâline acıyarak âh edecektir. Çünkü âşık, çok kötü bir duruma giriftar olmuştur.

Üzerinde durulan husus âşığın çektiği acılar, aşk ıztırâbı. Bunun büyüklüğünü anlatmak için de âşığın durumuna sevgili acıymıyor bari gök kubbe kandillerini söndürsün, sabah rüzgârı âh etsin istiyor.

Edebî Sanatlar: **Çarh (felek), söyündürmek, kandil** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **Kandil** ile kastedilen ise **yıldızlar** olup **açık istiâre** yapılıyor. **Âşığın durumuna acıyıp göğün kandillerini söndürmesi, sabah rüzgârının âh etmesi** istenerek **mübalağa sanatı** ve bunların âşığın durumuna duyarlı olmaları istenip **teşhîs** yapılıyor.

- 4 Cânımı alursa cânâ âh-ı huşg-ü-eşk-i ter
Yaşlar döksün benümçün bahr-ü-ber ah eylesün

Nesre Çevirisi: Ey can! Kuru âh, taze gözyaşı canımı alırsa benim için deniz ve kara yaşlar döksün, âh eylesin?

Açıklaması: Aşk acısının verdiği acıyla âşığın gözünden o kadar çok gözyaşı dökülür, âşık o kadar çok âh eder ki bu acılar onu öldürür. Onun ölümüne deniz ve karaların yas tutması isteniyor. Denizler yaş dökcek, karalar âh edecektir.

Âşık çok acınacak bir durum içerisine düşüyor. Ağlaya ağlaya gözyaşı kalmıyor. Kuru âh ediyor. Bu durum onu öldürüyor. Bu durum o kadar kötüdür ki hâline denizler ve karalar bile ağlıyor.

Edebî Sanatlar: **Kuru âh, taze gözyaşı, yaşlar dökmek** kelimeleri arasında -âşığın ızdırabıyla ilgili oldukları için- **tenâsüb** vardır. Deniz ve karanın âşığın durumuna üzülmesi istenerek **deniz ve kara** kişileştirilip **teşhîs** yapılıyor.

⁵⁶⁵ a.g.e. C.X (S-T Harfleri) s. 3684.

- 5 Ben iderdüm 'âlemüñ ahın ser-â-ser Zâtî'yâ
Ben ölürsem cümle 'âlem ser-be-ser ah eylesün

Nesre Çevirisi: Ey Zâtî! Âlemin âhını baştan başa ben ederdim. Ben ölürsem âlem baştan başa âh eylesin.

Açıklaması: Zâtî öyle dertlidir ki onun ettiği âh bütün âlemin edeceği âh kadar çoktur. Başka kimsenin âh etmesine ihtiyaç yoktur. Bu durumda olan âşık hâlini ifâde ettikten sonra bir temennide bulunuyor. Kendisi öldüğü zaman bütün âlemin âh etmesini diliyor.

Âşığın âhı, bütün âlemin âhına denktir. Âşık öldüğü zaman âlemde çekilen ızırâbların dile getirilebilmesi için aynı anda bütün âlem âh etmek mecburiyetinde kalacaktır. Çünkü ancak bu şekilde aynı seviyeye ulaşılabilecektir.

Beytin bir diğer mânâsı da "Ben bütün âlem yerine ağlıyorum, âh ediyorum. Ben ölünce âlem de benim için hep bir ağızdan âh etsin. Çünkü ben hayatım boyunca bütün âlem yerine âh ettim." şeklinde âşığın dilinden ifâde edilebilir.

Edebî Sanatlar: Âşığın bütün âlemin âhı kadar âh etmesi **mübalâğa sanatı** içeriyor. "Ser-â-ser, ser-be-ser kelimeleri arasında **tenâsüb** var. "Ey Zâtî" şeklinde şâir, kendi mahlasına hitap ederek **tecrid** ve **nidâ sanatı** yapıyor.

1074

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ey hümâ sensüz gönül kevn-ü-mekânı neylesün
Şâh-bâz-ı ferd hâlf âşiyâmı neylesün

Nesre Çevirisi: Ey Hüma! Gönül sensiz varlık ve kâinatı ne eylesin? Eşsiz şahbaz boş yuvayı neylesin?

Açıklaması: *Şâh-bâz: 1- Bir cins iri ve beyaz doğan. 2- s. Yiğit, şanlı, gösterişli [adam].*⁵⁶⁶

*Kevn ü mekân: Varlık, kâinat.*⁵⁶⁷

Hümâ ile ilgili bilgi daha önce vermiştik. (1053/2) Hümâ bir çeşit kuş olup baht açıklığını temsil eder. Sevgiliye hümâ nâmı yakıştırılıyor. Çünkü sevgili hangi âşığına meyl ederse onun talihi açılmış olur.

Sevgili olmadıktan sonra âşığın gönle, yaşamaya ve yaşayacak bir yere ihtiyacı yoktur. Çünkü âşığın yaşam kaynağı sevgilidir. Sevgilin olmadığı bir dünyada gönül işe yaramaz. Gönül bu durumda yaşayamaz. Gönülün gayesi sevmek, sevgilin aşkıyla yanmaktır.

⁵⁶⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 975.

⁵⁶⁷ a.g.e. s. 513.

Bu durum şahbaz ve yuva benzetmesiyle misallendiriliyor. Şahbaz, âşığın gönlünü temsil ediyor. “Eşsiz şahbaz yuvayı ne yapsın?” sorusu soruluyor. Hakikatte de durum böyledir. Yuvada bir kuş varsa işe yarar. Bir gönül de sevillecek bir sevgili varsa yararlı demektir.

Edebî Sanatlar: Birinci yer alan **hüma-gönül, kevn-ü-mekân** kelimelerine mukâbil ikinci mısradaki eşsiz **şahbaz-boş yuva** kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i müretteb sanatı** yapılıyor. Ayrıca bu kelimeler arasında **tenâsüb** sanatı var. “Ey hüma” şeklinde nitelendirilen sevgili olup **açık istiâre** ve **nidâ sanatı** yapılıyor. “Şahbaz” vasfı da âşığın gönlü için kullanılıp açık istiâre yapılıyor. “Neylesin?” sorusuyla **istifham sanatı** yapılıyor.

2 Görmez isem rûyım hergiz gerekmez kûyufî
Ey melek dizârsuz ‘âşık cinâmı neylesün

Nesre Çevirisi: Yüzünü görmezsem köyü (görmek) her zaman gerekmez. Ey melek! Gözsüz âşık cenneti ne eylesin?

Açıklaması: Âşık, sevgilinin köyüne onu görmek maksadıyla gider. Sevgiliyi görme ümidiyle her zaman semtinin etrafında dolaşır ve rakîplerle dalaşır. Yoksa gitmenin, orada bulunmanın mânâsı yoktur.

Sevgili, melekler kadar güzeldir. Onun bulunduğu yer cennete teşbîh olunur. Âşık, onsu cenneti de istemez. Kör olduğunu tasavvur eden âşık, cennete gitmenin gerekmeyeceğini söylüyor. Çünkü onun oraya gidiş maksadı melekler kadar güzel olan sevgiliyi görmektir. Göremedikten sonra oraya gitmenin bir anlamı olmayacaktır.

Birinci mısradaki sevginin köyüne gidiş maksadı anlatılıp sevgiliye olan bağlılık ve meyl ifade ediliyor. İkinci mısradaki da –aynı konuyla ilgili- daha veciz bir şekilde cennet misali getiriyor.

Edebî Sanatlar: “Ey melek” şeklinde seslenilen sevgili olup **açık istiâre** ve **nidâ sanatı** vardır. **Görmek, rûy (yüz), gözsüz âşık** kelimeleri görme eylemi ile ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. “Neylesin?” sorusuyla **istifham sanatı** yapılıyor.

3 Âdeme dirler ki evvel cân gerek andan cihân
‘Âşık ey cân-ı cihân sensüz cihâmı neylesün

Nesre Çevirisi: Âdeme derler ki: Önce can gerek ondan (sonra) cihan. Âşık: Ey cihanın canı, sensiz cihanı ne eylesin?

Açıklaması: “*Evvela can sonra cihan*” şeklinde kullanılan atasözü, *âşığın yâr derdini hayattan üstün gördüğünü belirtmek maksadıyla zikredilmiştir.*⁵⁶⁸

Âdem ile kastedilen insanoğludur. İnsanlar canını rahata, huzura kavuşturmadan başkasına bakamaz. Başkasının derdine çare olamaz. Ama bu normal hâller içinde geçerlidir. Âşık ise bunun dışında kalır. Çünkü o, cânânsız yaşayamaz. Sevgilinin olmadığı cihanda âşığın yaşaması uygun düşmez. Âşık zaten böyle bir durumda yaşayamaz.

⁵⁶⁸ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divânı Tahlili, s. 42.

Âşığın varlığının sevgiliye bağlı olduğu, onsuz yaşayamayacağı anlatılıyor. Âşık, aşk ateşiyle öyle bir yanmış yanmıştır ki onun normal bir insan gibi canını düşündüğünü tasavvur etmek hata olur.

Edebî Sanatlar: “**Ey cihanın canı**” şeklinde hitap edilen **sevgili** olup **açık istiâre** ve **nidâ** vardır. “Evvela can sonra cihan” atasözü kullanılıp **irsâl-i mesel** yapılıyor. “**Neylesin?**” sorusuyla **istifham sanatı** yapılıyor.

4 Hiç şerh itmek kitâb-ı hüsnuñi lâzım degül
Gün gibi ey meh ‘ayân olan beyânı neylesün

Nesre Çevirisi: Güzelliğinin kitabını şerh etmek hiç lâzım değil. Ey ay! Gün gibi açık olan (güzelliğin) anlatmayı neylesin?

Açıklaması: Sevgilinin güzelliği bir kitaba benzetiliyor. Sevgilide güzellikle ilgili bütün unsurlar bir aradadır. Sevgili güzellik timsalidir. Onun güzelliği apaçık bellidir. Ayrıca açıklamaya, tarife hacet yoktur. Sevgilinin eşsiz bir güzellik sahibidir.

Güneşi anlatmak abesle işigaldir. Çünkü güneş gökyüzünde parlayan varlığı ile kendini açık bir şekilde tarif eder. Sevgilinin güzelliği de güneşe teşbîh olunuyor. Onu da anlatmanın gereksiz olduğu ifade ediliyor.

Edebî Sanatlar: Sevgilinin güzelliği, kitaba (güzellik kitabına) benzetilerek **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. **Şerh etmek**, **güzellik kitabı**, **beyan** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. “**Ey meh**” şeklinde sevgiliye seslenilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. “**Neylesin?**” sorusuyla **istifham sanatı** yapılıyor.

5 Âb-ı Hayvân olsa mey sensüz gönül meyl eylemez
Yârsuz ‘âşık hayât-ı câvidânı neylesün

Nesre Çevirisi: Mey, âb-ı hayvan olsa sensiz gönül meyletmez. Âşık, yârsız ebedî hayatı neylesin?

Açıklaması: Sevgilinin olmadığı bir dünyada âşığın yaşamak istemediği daha önceki beyitlerde de anlatıldı. Âşık, mey içecek olsa bu mey de ölümsüzlük getiren su olsa âşık onu içmez. Çünkü âşık, yalnız başına yaşayamaz. Sevgiliden ayrı uzun bir ömür yerine sevgili ile birlikte kısa hatta çile dolu bir ömrü tercih eder.

Sevginin olmadığı durumlarda âşığın ayrılık ateşi elinden çektiği acılar sevgilinin zulmünden çok daha ıztırâb vericidir. Uzun bir hayat da bu sebepten çekilmez olur.

Edebî Sanatlar: **Âb-ı Hayvân (ölümsüzlük suyu)**, **hayât-ı câvidân (ebedî hayat)** kelimeleri ölümsüzlükle ilgili olup aralarında **tenâsüb** vardır. Gönülün, sevgilinin olmadığı yerde ölümsüzlük suyunu içmeyeceği söylenip **gönül** kişileştirilerek **teşhîs** yapılıyor. “**Neylesin?**” sorusuyla **istifham sanatı** yapılıyor.

- 6 Sıdk ider dil ‘ahdine ol bî-vefânuñ içse and
Ditredür dır dır zemîn-ü-âsumânı neylesün

Nesre Çevirisi: O vefâsızın yeminine gönül inanır. Ne yapsın? And içse yer ve göğü dır dır titretir.

Açıklaması: Sevgili çok celalli. Bir yemin ediyor. Yer ve göğü titretiyor. Âşık, mecburen inanıyor. Her ne kadar sevgilinin vefâsızlık edeceğini bilse de mecbur kalıyor. Gönülün sevgili karşısında boynu kıldan incedir. Ona inkıyat etmek zorundadır.

Yeri göğü titreten bir yemin etmesine rağmen sevgilinin vefâsız olduğu bellidir. O âşığa hiç yüz vermez. Ona vefâ göstermez. Beyitte biraz da sevgiliye sitem ederek onun ilgisini kazanma ümidi de vardır. Bu âşğın vuslat temini için başvurduğu yollardan biridir.

Edebî Sanatlar: **Sıdk, ahd, and içmek** kelimeleri yeminle ilgili olup aralarında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapıyor. **Vefâsız - sıdk etmek; zemîn - âsuman (gökyüzü)** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. “Neylesin?” sorusuyla **istifham sanatı** yapıyor. Sevgilinin and içtiği zaman yeri göğü titretmesi **mübalağa sanatı** içeriyor. Gönülün sevgilinin yeminine inandığı söylenip **gönül** kişileştirildiğinden **teşhîs sanatı** vardır.

- 7 Acı acı yaş döker görenler acır Zâtî’yi
Ol garîbüñ acıdı fûrkatde câmı neylesün

Nesre Çevirisi: Zâtî’yi acı acı yaş döker görenler acır. O garibin ayrılıkta camı acıdı, ne yapsın?

Açıklaması: Gazelin başından beri âşğın aşk derdinden kaynaklanan sıkıntıları ele almıyor. Bu beyitte de gözyaşı döktüğü ve görenlerin kendisine acıdığı dile getiriliyor. Âşık, aşk derdi sebebiyle öyle sıkıntılara duçar olur ki ağlamamak elinde değildir. Çoğu zaman derdini gizlemek ister. Ancak derdi öyle bir ıztırâb verir ki saklaması mümkün olmaz.

Şâir de yukarıda anlatılan hususu dile getiriyor. Âşğın ağlamaktan başka çaresi olmadığını ifâde ediyor. Çaresiz kalan kimse ağlar. Âşık da aşk derdine düştüğü için çaresizdir. Durdine ilaç ancak sevgilidir. Ona ermek de elinde değildir.

Edebî Sanatlar: **Acı, yaş dökmek, acımak** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapıyor. Çektiği dertlerden dolayı “**garip**” olarak vasıflandırılan âşık olup **açık istiâre** vardır. “Neylesin?” sorusuyla **istifham sanatı** yapıyor.

1075

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
+---- / +---- / +---- / +----

- 1 Esîr-i tavr-ı mihrûn olalı ey mâh-rû gerden
Cihânda geçmemiş mihnet mi kalmışdur 'aceb serden

Nesre Çevirisi: Ey ay yüzlü! Güneşinin gerdanının esiri olalı acaba cihanda, baştan geçmemiş eziyet kalmış mıdır?

Açıklaması: Sevgilinin güneşe teşbihi yakıcılığı, rengi, parlaklığı, yüceliği, hercâiliği (hareketinden dolayı) ve meşhûrluğu yönündendir. Bu arada, onunla ilgili müşâhede, tasavvur ve telakkiler de bunda rol oynar. Bir çok beyitte açık istiâre yoluyla sevgiliye güneş diye hitap edilir.

*Övülen, güneş kadar meşhurdur. Düşmanların veya rakîbin yüzü siyah olduğundan gölgeye benzetilir. Gölgenin varlığı güneşe bağlı kabul edildiğinden genellikle birlikte ele alınırlar.*⁵⁶⁹

*Başından geçmek: Vaktiyle böyle bir durumla karşılaşmış olmak.*⁵⁷⁰

Sevgilinin aşkına tutulan âşık, her türlü cefâyı çekmiştir. Onun dünya üzerinde çekmediği sıkıntı kalmamıştır. Bütün bunlar sevgiliye duyulan aşkın bir sonucu olarak meydana gelmiştir.

Edebî Sanatlar: “Ey ay yüzlü” şeklinde sevgiliye seslenilmektedir. Ayrıca sevgili güzelliği ve parlak yüzlülüğü sebebiyle güneşe benzetilmektedir. Bu sebeplerden dolayı açık istiâre ve **nidâ sanatı** vardır. “Başından geçmek” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. Sevgiliye âşık olduktan sonra cihandaki bütün dertlerin şâirin başından geçmiş olması **mübalağalı** bir ifâdedir. “Baştan geçmemiş eziyet kalmış mıdır?” sorusuyla **istifhâm** yapılıyor.

- 2 Saña göndermege sûz-ı dil-i pür-derdi yazdukça
Yanar nâme meger kâğıt düzem perr-i semenderden

Nesre Çevirisi: Sana dertle dolu gönlümün ateşini göndermek (için) yazdıkça mektup yanar. Son çare olarak semenderin kanadından kâğıt düzeyim.

Açıklaması: Semender: “Su kertenkelesi denilen bir nev’i hayvandır. Cisminin iki tarafında su ifrâz eden kesesi bulunan bu hayvan kıvılcımlı kül üzerinde yürüyeceği tarafları sulayarak geçtiğinden yanmazmış.”

“Hurafât-ı şarkıyyeden ateş içinde peydâ olup ateş içinde yaşar(1) bir mevhum hayvan. Türk ve İran edebiyatında çok zikr olunmuştur.” [Kâmûs-ı Osmânî]

(1) “Semender keler cinsinden bir kumluk hayvanıdır. Kaypak semender suda olur. Gayet soğuk bir hayvan olduğundan kudemadan biri ateşe girse söndürür diye tezyîf etmiş, halk ateşte gezer diye anlamış.” [Lehçe-i Osmânî]⁵⁷¹

⁵⁶⁹ a.g.e. s.198.

⁵⁷⁰ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 623.

Ateşte yanmayan bir çeşit efsanevi hayvandır. Denizatına benzeyen kıvrıklı bir hayvan imiş. Kelime "santender"den muhaffeftir. Bu hayvanın ateşe girdiği zaman bir çeşit yağlı madde ifrâz ederek kendini koruduğu rivâyet edilir. Başka bir rivâyete göre semender yalnızca ateşte yaşar ve ateşten çıkınca ölmüş. Bunun bir kuş olduğunu söyleyenlerde vardır. Hindistan'daki mecusîlerin devamlı yaktıkları ateşte ısının artmasıyla semender denilen kanatlı bir böcek hasıl olmuştur. Ancak efsanevi semenderi gördüğümü söyleyen kimse yoktur.⁵⁷²

Âşığın derdi o kadar yakıcı ki kâğıtları dahi yakıyor. Bu sebepten normal kâğıda yazmak mümkün değil. Son çare olarak semenderin kanadına yazmayı uygun buluyor. Şâir, semenderi – yukarıdaki rivayetlerde de yer alan- bir kuş olarak düşünüyor ki kanadına mektup yazmayı tasarlıyor.

Edebî Sanatlar: **Yazmak, nâme, kâğıt düzmek** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. Âşığın dertle dolu gönlünün ateşini yazmaya kalkışınca mektup kâğıdının yanması durumu **mübalağa sanatı** içeriyor.

3 Yakın kaldı ki ahımdan melekler yañıla zikrin
Irag olsun benim derdüm tabîbüm işidenlerden

Nesre Çevirisi: Tabibim, benim derdim işitenlerden uzak olsun. Âhımın nidâsı, az kalsın meleklerin zikrini yanıltıyordu.

Açıklaması: Melekler her an Allah'ı zikretmekle memur varlıklardır. Her biri farkı bir ibadetle meşgul olarak Allah'ı tesbih ederler. Buldukları yerler de göğün üst kısımları olarak düşünülmektedir. Âşık öyle bir âh ediyor ki âhi feleklere çıkıyor. İbadet ve taatla meşgul olan melekleri bile şaşırtmaya yakın derecece büyük bir inleyişe sahiptir.

Burada ileri derecede bir mübalağa yapılmak suretiyle âşığın içinde bulunduğu aşk acısı anlatılmaya çalışılıyor. Yoksa meleklerin şaşırmaya mevzu u bahis değildir.

Ayrıca kendi derdine kimsenin düşmesini istemeyen âşık, bunu bir dua şeklinde temenni ediyor. "Benim derdim, işitenlerden uzak olsun." diyor. Burada iki farklı durum söz konusudur. Birincisi: "Benim derdim, onu işiten meleklerden uzak olsun." İkincisi ise: "Benim derdime onu işiten, duyan diğer insanlar düşmesin."

Yukarıdaki temennilerin zahiri sebebi âşık, çok sıkıntı çektiği için kimsenin böyle bir derde düşmesine gönlü razı olmayıp uyarma söz konusudur. Diğer sebep ise aşkını başkalarının yaşamamasını istememe durumu olup kıskançlık söz konusudur.

Edebî Sanatlar: **Tabib** ile kastedilen **sevgili olup açık istiâre** vardır. Âşığın âhının nidâsının meleklerin zikrini bile az kalsın şaşırtmaya yaklaşması **gulûv** derecesinde **mübalağalı** bir kullanımdır. **Âh, dert, doktor (tabip)** arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor.

⁵⁷¹ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 399-400.

⁵⁷² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 476.

- 4 Letâfet câmi'i içre ya bir hûş şem'-i kâfûrî
Ya tûmâr-ı du'â-yi Nûrdur ey mâh ol gerden

Nesre Çevirisi: Ey ay! O gerden, ya güzellik, hoşluk câmii içinde hoş süzölmüş bir berrak mum ya (da) Nûr duasının tomarıdır.

Açıklaması: *Sine, Gerdan: Sine imanın bulunduğu yer olarak kabul edilir. Saneme benzeyen sevgili merhamet etmeyip âşığı öldürünce, o "Hey ne kâfirsin, sinende imanın mı var?" diye seslenir. Sevgilinin gerdanı, üzerine dökülen zülfleri dolayısıyla söz konusu edilir. "Tecâhül-i ârifeyn" isimli manzumede sevgilinin gerdanı mihr ü vefâ tûmârı, kâfûrdan yapılma mum, can tahtı, işlenmemiş ipek, Mısır keteni, Rus kakumu, Şirvaz vaşağı gibi unsurlara benzetilmektedir. Benzetmede renk ve yumuşaklık özelliği esas alınmıştır.*⁵⁷³

Beyitte de sevgilinin gerdanı rengi dolayısıyla berrak muma benzetiliyor. Parlaklığı dolayısıyla da Nûr âyetlerinin yazıldığı tomara benzetiliyor.

*Nûr: a.i. Aydınlık, parıltı, nûr. Kûr'ân-ı Kerîm'de bu ismi taşıyan bir sûre (nr. 25) ve birçok âyet vardır (msl. Nûr/35; Mâide/15,44; En'âm/1). Bu âyetlerde nûr kelimesi çeşitli anlamlarda tefsir edilmiştir.*⁵⁷⁴

Edebî Sanatlar: Sevgilinin varlığı nezaketi sebebiyle letâfet câmi'ne; sevgilinin gerdanı da câmiî içindeki hoş süzölmüş berrak mum ve Nûr duası tomarına benzetilip **teşbih** yapılıyor. "Ey ay" şeklinde sevgiliye hitap edilip **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. Nûr kelimesi ile Kûr'ân'daki Nûr sûresine **telmih** yapılıyor.

- 5 Komaz ey cevher-i iksîr-i devlet mihrûnî elden
Safâsı kalb-i Zâtî'nüñ ziyâde 'ayn-ı cevherden

Nesre Çevirisi: Ey devlet iksirinin cevheri! Zâtî'nin kalbinin temizliği cevherin aslından ziyade (olduğundan) güneşini elden bırakmaz.

Açıklaması: *Elinden düşürmemek: Sürekli olarak elinde tutup kullanmak.*⁵⁷⁵

Devlet iksirinin özü olan sevgiliyi elden bırakmak ne mümkün? Âşık ona bir erişse bütün varlığıyla sarılır da elinden bırakmaz. Çünkü varlığı onun varlığı ile bütünleşmiştir. Temiz kalbi de buna delil teşkil eder.

Maddî olandan ziyade hakîki devlete ehemmiyet verir hâle gelmiş olan temiz kalbi ile hedeflediği doğrultuda hareket eder. Yolundan sapmaz ve yapacağından da vazgeçmez. Çünkü yaratılışı sâfi bir şekil içerisindedir.

Edebî Sanatlar: "Ey Devlet iksirinin özü" şeklinde hitap edilen sevgili olup **açık istiâre** ve **nidâ** vardır. "Elden bırakmak" deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **İksir, cevher, kalp, safâ** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor.

⁵⁷³ Cemâl Kurnaz, Hayalî Bey Divânı Tahlili, s. 282-283.

⁵⁷⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 433.

⁵⁷⁵ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 758.

1076

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
+---- / +---- / +--- - / +--- -

- 1 Safâlıdur firâkında gönül âvâz-ı dil-berden
Nite kim rûze-dâr âvâze-i Allâhu Ekber'den

Nesre Çevirisi: Ayrılığında sevgilinin yüksek sesinden gönül neşelenir. Nitekim oruçlu (kimse de) Allahu Ekber'in yüksek sesinden (neşelenir).

Açıklaması: Sevgilisi uzun süre ayrı kalmış olan âşık, onun sesini duyunca çok büyük sevinç duyar. Bu durum şuna benzer: Gün boyu oruç tutan kimse akşamın olmasıyla ezan sesini duyunca sevinir. Bu onun için bir müjdedir. Orucunu açması için bir izin çıktığına delâlet eder.

Sevgilinin sesi güzel bir şekilde ramazan ayında veya sair vakitlerde oruç tutanların beklediği ezan sesine benzetiliyor. Âşık da oruçlu kimseyle karşılaştırılıyor.

Edebî Sanatlar: Birinci mısradaki "gönül-sevgilinin yüksek sesi" kelimelerine mukâbil ikincide "oruçlu-Allahu Ekber'in yüksek sesi" kelimeleri kullanılıp **leff ü neşr-i müretteb** yapılıyor. Gönülün sevgilinin yüksek sesinden hoşlandığı söylenip **gönül** kişileştirilerek **teşhîs** yapılıyor.

- 2 Şeb itdi rûzumu çün kim gülüb gösterse dendânın
Yem-i gamda kenâr-ı şâdıyi bulurdum ülkerden

Nesre Çevirisi: Gündüzümü gece ettiği için gülüp dişlerini gösterse gam denizinde ferahlık kıyısını ülkerden bulurdum.

Açıklaması: Âşığa ettiği zulümlerle onun gündüzünü gece hâline getiren sevgili onun hâline güler. Sevgili gülünce dişleri görünür. Dişleri o kadar parlaktır ki bu parlaklık sebebiyle Ülker yıldızına benzetilen dişlere bakarak âşık yolunu bulur.

Aslına bakılacak olursa sevgilinin dişlerini görmesi âşığın gönlünü aydınlatır, gamlarını giderir. Çünkü sevgili ne yaparsa yapsın, ne kadar zulm ederse etsin onu görmek âşık için yeterli bir neşe kaynağıdır.

Ülker yıldızına bakan denizcilerin denizde yön tayini yapımlarıyla âşığın gam denizinde sevgilinin dişlerine bakarak selamete, huzura kavuşması arasında münasebet vardır.

Edebî Sanatlar: **Rûz (gün)- şeb (gece)** kelimeleri arasında **tezat** vardır. **Ülker, gam denizi, ferahlık kıyası** kelimeleri denizde yön tayini ile ilgili olup aralarında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. "Gam denizi" terkinde gam, denize benzetilip **teşbîh-i belîğ sanatı** yapılıyor. Eskiden denizlerde yıldızlara bakarak yön tayini yapılıyor olmasına **telmih** yapılıyor.

- 3 Ser-â-ser tâkat-ü-sabr-ü-karârum leşkeri göçdi
Görünen dūd-ı âhum sanma toz kopdı o leşkerden

Nesre Çevirisi: Takatimin, sabrımın ve kararımın askeri baştan başa göçtü. O askerden toz koptu sanma. Görünen âhımın dumanı (dır).

Açıklaması: Âşığın sabrı, kararı ve takati orduya benzetiliyor. Bu ordular, sevgilinin zulümleri karşısında yok olup gitmişlerdir. Geride hiç bir şey kalmamıştır. Âşık, bu durum karşısında âh etmektedir.

Âhının dumanı o kadar çoktur ki bunu görenlerin sabır, takat ve karar orduları sanmamaları için açıklama yapıyor. Onların ortadan kalkalı çok olduğunu, bu dumanın âhından meydana geldiğini anlatıyor.

Âşık, sevgilinin eziyetlerine gücünün yettiği kadar, bıçak kemiğe dayanıncaya dek tahammül etmeye çalışır. Ancak bunlar tükendikten sonra inleme ve âh ortaya çıkar. Âh etmek istemez. Âh etmek, âşığın ıztırâbının dayanılmaz hâle geldiğinin göstergesidir.

Edebî Sanatlar: **Takat, sabır ve karar; âhın dumanı, toz kopmak** kelimeleri anlam ilgisi gözönünde bulundurulup bir araya getirilip **tenâsüb** yapılıyor. Âşığın âhının dumanının orduların ilerlerken kaldırdığı toz kadar çok olması durumu **mübalâğalı** bir şekilde âşığın derdinin çokluğunu anlatıyor.

- 4 Gerek zülfüñle bend eyle gerek tîgüñle katl eyle
Kuluñ kurbânunam tutdum efendi emrüne gerden

Nesre Çevirisi: Gerek saçınla bağla gerek kılıçla öldür. Kulun, kurbanımın, efendi, emrine boyun tuttum.

Açıklaması: Bir efendi eli altındakilere istediğini yapar. Şâirin yaşadığı dönemde kölelik yaygın olarak sürmektedir. Âşık da sevgilinin kölesidir. Onun her yaptığına inkıyat içinde boyun eğer. O, efendidir. Her istediğini yapabilir. İsterse âşığı zülfüyle bağlar isterse kılıcıyla katl eder. O, onun bileceği iştir. Âşığa yalnız boyun eğmek düşer.

Sevgili tarafından zülfüyle bağlanmak âşık için büyük mutluluktur. Âşık zaten bunun için can atmaktadır. Yine gamze oklarına hedef olmak da onun arzuladığı başlıca emeller arasında yer alır. Âşığın inkıyâdı biraz da –hatta tamamıyla- bu sebepler dolayısıyla.

Edebî Sanatlar: **Zülf, bend eylemek; tîg, katl eylemek, kurban olmak; efendi, emir, boyun tutmak** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **Kul-efendi** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. Efendi ile sevgili; kul-köle ile âşık kastedilip **açık istiâre** yapılıyor. “Gerek” kelimesi tekrar edilip **tekrir sanatı** yapılıyor.

- 5 Deminde ‘âşika hem-demlik eyler âteş-i âhı
Anuñçün menzili a’lâ olur Zâtî feleklerden

Nesre Çevirisi: Âşığa yanında âhının ateşi arkadaşlık eder. Zâtî, onun için (âşığın) evi feleklerden yüce olur.

Açıklaması: Âşığın âhı hiç dinmez. Onun hep yanındadır. Bir arkadaş gibi ondan ayrılmaz. Bunun sebebi de sevgilinin ezâ ve cefâsının devamlı oluşudur. Hep çile çeken âşık, kıymetli bir yer kazanacaktır. Ümidi budur. Ona bu kadar çok acıya katlanma gücü veren de bu ümitleridir.

Felekler, aydınlıktır. Âşığın bulunduğu yer de âhın ateşiyle aydınlandığı için feleklere benzer. Ayrıca çilelerin olgunlaştırdığı âşığın gönlü de manen yüce bir makama ermiş olur. çünkü sürekli ıztırâb çeker. Bu yüceliğin bir sebebi de sevgilinin çok güzel olmasıdır. Böyle bir sevgiliye âşık olmak âşığa yüce bir makam kazandırır. Sevgili ne kadar güzel olursa âşık, onun hasretiyle daha ziyade âh eyler.

Edebî Sanatlar: Âhın ateşinin âşığa arkadaşlık ettiği söylenip **teşhîs sanatı** yapılıyor. **Dem, hem-demlik** kelimeleri arasında **iştikâk sanatı** yapılıyor. “Anuñçün” hem “onun için” hem de “güzelliğin için” anlamına gelecek şekilde kullanılıp **ihâm sanatı** yapılıyor. **Felekler, menzil, a’lâ** kelimeleri arasında anlam ilgisi gözönünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapılıyor.

1077

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+-

- 1 Hizmetünde gerçi ol şem’ün gönül pervânesin
Mûmdur yakmaga ol ey sûhte pervânesin

Nesre Çevirisi: Gönül, o mumun hizmetinde gerçi pervanesin. Ey yazık! O, pervanesini yakmaya mumdur.

Açıklaması: Pervane ve mum hakkında daha önce bilgi verildi. (1006/1) Pervane ışığın, ateşin çevresinde durmaksızın dönen bir uçucu böcek olup bir an gelir ki kendini ateşe atarmış. Buna dayanarak Divân edebiyatı şâirleri de mumu sevgiliye; âşığı da onun çevresinde dönüp duran pervaneye benzetirler.

Sevgilinin çevresinde pervane gibi dönüp duran, onun her isteğine, emrine amâde olan âşığın davranışına mukâbil sevgili, bir mum gibi âşığı yakmaya memurdur. Âşık ne yaparsa yapsın yanmaktan kurtulamaz. Çünkü sevgilinin aşkı yakıcı bir ateştir. Bu aşka tutulan yanmayı göze almış demektir.

Beyti tasavvufî açıdan yorumlamak istersek öncelikle bu kelimelerin tasavvufî anlamlarını açıklamamız gerekir. Buna göre:

Şem’: Mum, meş’ale. (Tas.) İlâhî nûr. (Irakî.) Sâlikin kalbini yakan ilâhî nûrun parıltısı, müşâhede ehlinin kalbinde parlayan irfan nûru. *Şem-i İlâhî*: Kur’ân. (Ferheng. Tehavenî, I, 841, 825.)⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 491-492.

Suhte: Yarımış, bağıryanık. (Tas.) Kullukta kemâl makamı, Hak ile hakikatlenme hâli. Süzân: Bağıryanık. "Hâm bâdem, puhte şudem, suhtem". Çiğ idim, piştım, yandım. (Hz. Mevlânâ. Ferheng.)⁵⁷⁷

Tasavvuf anlayışında mum yol gösteren kimseyi temsil ediyor. Yanmak da seyr ü sülûk yolunda mertebeleri geçerek kemâle ermeyi anlatıyor.

Edebî Sanatlar: Şem' ile sevgili; pervaneye ise âşık kastedilip **açık istiâre** yapılıyor. **Mum, yanmak, sũhte** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurulup **tenâsũb** yapılıyor. **Pervâne** kelimesi **cinash** bir şekilde kullanılıyor. Gönül, kendisine hitap edilerek kişileştirildiğinden **teşhîs** yapılıyor. "Ey sũhte" şeklinde gönle hitap edilip **nidâ, teşhîs** ve **açık istiâre** yapılıyor.

2 'Işk elinden bunca şerbetler içüb uslanmaduñ
Ey dil-i divâne bilsem sen kaçan uslanasın

Nesre Çevirisi: Aşk elinden bunca şerbetler içip uslanmadın. Ey deli gönül! Bilsem sen ne zaman uslanacaksın?

Açıklaması: Âşığı deli divâne eden sevgiliye duyduğu aşktır. Aşk şerbeti içmekle şifâ bulması bir yana daha da artar. Âşık, aşk olmadan yaşayamaz. Burada ne zaman kurtulacağının sorulma sebebi aşkın derecesini, aşka ve sevgiliye bağlılığını anlatmaktır.

Âşığın uslanması demek aşkın bitmesi demektir. Böyle bir şeyin olması da mümkün olmayacağına göre âşık, aşk yüzünden deli kalmaya, deli olmaya devam edecek demektir.

Edebî Sanatlar: **Uslanmak, divâne** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurulup **tenâsũb** yapılıyor. "Ey deli gönül" şeklinde gönle hitap edilerek **nidâ** ve **açık istiâre** yapılıyor. "Ne zaman uslanacaksın?" sorusuyla **istifhâm sanatı** yapılıyor.

3 Tañrı hakkı bilürem Allâhı bir bilür gibi
Hirmen-i hũbân içinde ey sanem bir dânesin

Nesre Çevirisi: Allah'ı bir bilir gibi Tanrı hakkını bilirim. Ey put! Güzeller harmanı içre bir dânesin.

Açıklaması: *Hirmen: Harman.*⁵⁷⁸

Dâne: 1- Buğday tanesi. 2- Tek benzersiz.

*Hũbân: Güzeller, iyiler.*⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ a.g.e. s.479.

⁵⁷⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 372.

⁵⁷⁹ a.g.e. s. 377.

Güzellerin toplu halde bulunuşunu bir harman yerine benzeten şâir, sevgiliyi bu harmanda eşi benzeri olmayan çok kıymetli bir taneye (dâne) benzetiyor. Bunu yeminle teyit ediyor. Allah adına yemin ederek bunun böyle olduğunu söylüyor.

Edebî Sanatlar: **Tanrı, Allah, bilmek; hirmen, dâne; hûbân, sanem** kelimeleri anlam ilgisi göz önünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. “**Ey sanem**” şeklinde sevgiliye hitap edilerek **açık istiâre** ve **nidâ sanatı** yapılıyor. *Dâne* kelimesi hem “buğday tanesi” hem de “benzeri olmayan” anlamına gelecek şekilde ve beyitteki diğer kelimelerle ilgili olarak kullanılıp **iham-ı tenâsüb** yapılıyor.

4 Ben kadar ‘âlemde sâhib-devlet olmaz ol şehûñ
İtlerine beklerem her gice devlet-hânesin

Nesre Çevirisi: Âlemde benim kadar devlet sahibi olamaz. O şâhın devlethânesini her gece itleri ile beklerim.

Açıklaması: Âşık için sevgilinin evinin etrafında durmak, evini bir bekçi gibi beklemek büyük saadettir. Çünkü sevgiliye yakın olmak âşığa büyük bir mutluluk verir. Âşık da sevgilinin itleri olarak vasıflandırdığı rakîpleriyle beraber sevgilinin kapısını bekleme şerefine nâil olmuştur.

Âşık, bunu çok büyük bir devlet olarak tarif ediyor. Âlemde bundan daha büyük talih olmayacağını ileri sürüyor. Çünkü hayâl ettiği yere gelmiştir. Sevgili gibi güzellik ülkesinin şâhının kapısını bekleme her âşığa nasip olmaz.

Edebî Sanatlar: **Devlet sahibi, şâh, devlethâne** kelimeleri anlam ilgisi göz önünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. Şâh ile güzellik ülkesinin padişahı olan sevgili; itler ile de rakîpler kastedilip **açık istiâre** yapılıyor.

5 Meyl idersin her perînüñ zülfinüñ zencîrine
Kılca ‘akluñ yokdur ey Zâtî ‘aceb dîvânesin

Nesre Çevirisi: Her perinin saçının teline meyledersin. Ey Zâtî! Kıl kadar aklın yoktur. Acayip delisin?

Açıklaması: Âşık, sevgilinin saçına meftun olur. aşkına düşer. Aklı olsa bunu yapmazdı. Ama aşk öyle bir yakalıyor ki buna idrak dayanmaz. Önceki beyitte aklın aşk ile ortadan kalktığını söyledik. Bu beyit onun devamı mahiyetindedir.

Âşığın aklı yoktur. Çünkü aşk, onun aklını başından almıştır. Sevgilinin saçına meyleder. Bilmez ki karşılık görmeyecek ve birçok eziyetlere düşecek. Bunu bile bile istemek mümkün değildir.

Şâir bu durumu veciz bir şekilde anlatıyor: Eğer kıl kadar aklın olsaydı sevgilinin saçının bir teline meyletmezdin. Meyledince çok zarar göreceğini bilirdin. Akılsızlık edip de bunu yapmazdın.

Edebî Sanatlar: **Zülf**, **zincir**, **kıl** kelimeleri saçla ilgili olup aralarında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor. **Akıl-divâne** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. “**Ey Zâtî**” şeklinde şâir kendi mahlasına seslenip **nidâ** ve **tecrid sanatı** yapıyor. **Peri** ile periler kadar güzel olan **sevgili (güzeller)** kastedilerek **açık istiâre** yapılıyor.

1078

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
-+---/ -+---/ -+---/ -+-

- 1 Şol sanem Allâh ne âfetdür Hudâ bağışlasun
Billâh ol kân-ı kerem adın baña bağışlasun

Nesre Çevirisi: Allah! Şu put ne âfettir. Hudâ bağışlasın. Allah için o kerem kaynağı bana adımı bağışlasın.

Açıklaması: *Kân-ı kerem: Kerem, bağış kaynağı.*⁵⁸⁰

*Allah bağışlasın: Tanrı (çocuğumu, sevgilini) kazadan, kötülükten esirgesin.*⁵⁸¹

Sevgilinin güzelliği âşığı beyninden vurulmuşa döndürüyor. Onu görür görmez şaşkınlık içinde kalıyor. Bu güzelin bir an evvel adını öğrenmek onunla hem-dem olmak istiyor. “Allah o âfeti bağışlasın yani uzun ömür versin.” diyor.

Edebî Sanatlar: “Bağışlasın” kelimesi “affetsin-söylesin” anlamlarına gelecek şekilde **cinash** olarak kullanılıyor. “Allah bağışlasın” deyimini kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor. **Kân-ı kerem** (Kerem, bağış kaynağı) şeklinde nitelenen sevgili olup **açık istiâre** yapılıyor. **Kerem sahibi, bağışlamak** kelimeleri saçla ilgili olup aralarında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb** yapılıyor.

- 2 La'l-i nâbından revân itsün baña bir bûseyi
Cânuma cânı benüm ol cân-fezâ bağışlasun

Nesre Çevirisi: Halis dudağından bir öpücüğü bana akıtsın. O cana can katan! Benim canıma, canı bağışlasın.

Açıklaması: Sevgilinin dudağı ölümsüzlük suyudur. Âşığa can bağışlıyor. Âşığın hayat kaynağı sevgilidir. Sevgiliden ayrı kalamaz. Canı sevgilinin elindedir. Sevgili isterse öldürür isterse yaşatır. **Can bağışlaması** için sevgiliye yalvarıyor.

*Nâb: 1- Hâlis, saf, arı. 2- Katıksız. 3- Berrak. 4- i. Oluk.*⁵⁸²

Sevgilinin dudağı hâlis suya benzetiliyor. Ondan bu hâlis dudaktan âşığa bir öpücük akıtması isteniyor. Çünkü bu suyu ölümsüzlük kaynağıdır.

⁵⁸⁰ a.g.e. s. 486.

⁵⁸¹ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt-2, s. 564.

⁵⁸² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s. 793.

Edebî Sanatlar: **La'l-i nâb (Halis dudak)** terkininde dudak, suya **teşbîh** olunuyor. **La'l, bûse; bağışlamak, can, cana can katan** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor.

3 Bu günâhum bûse-i la'l-i lebin kıldum taleb
Cismümi lutf itsün ol kân-ı 'atâ bağışlasun

Nesre Çevirisi: Yakuta benzeyen dudağından öpücük talep ettim. Günahım bu (dur). O ihsan sahibi cismimi lutf edip bağışlasın.

Açıklaması: *Bûse: Öpme, öpücük. (Tas.) a) Bâtındaki feyz ve cezbe. b) Alınan müjde sonunda hâsıl olan haz. (Tehânevî II, 1553.) c) Bilgi ve uygulama, anlama ve anlatma yönünden sözün keyfiyetini kabul etme yeteneği. (İrâkî) d) Ruhun vasıtasız aldığı zevk, mânevî haz. Dest-bus. Şeyhin elini öpmek. Dâme-bûs: Şeyhin eteğini öpmek (etek öpen) Zemin-bûs: Şeyhin önünde yer öpmek, yer öpen (bk. secde.)*⁵⁸³

Sevgiliden öpücük talep etmek büyük cesaret ister. Bu talepte bulunan âşık ölümü göze almış demektir. Âşık da bunun farkındadır. Sevgiliden bağışlanma diliyor.

Edebî Sanatlar: **Günah, bağışlamak, lutf etmek, ihsan sahibi** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurulup **tenâsüb** yapılıyor. **İhsan sahibi** olarak **sevgili** kastedilip **açık istiâre** yapılıyor.

4 Tuymaduñ esrârı sen bâr-ı kûdûret itdi deng
Bârî mey çek kalbüne sôfi safâ bağışlasun

Nesre Çevirisi: Gam yükü deng etti. Sen esrarı duymadın. Sofi bari mey çek. Kalbine neşe bağışlasın.

Açıklaması: *Denk: Dek (V).*⁵⁸⁴

*Dek (V), (denk, tek (V), tenk): 1- İçi dolu çuval, hayvana yükletilen karşılıklı yükün her biri. 2- Birbirine uygun iki şeyden her biri, eş, nazîr, benzer, muadil. 3- Yarı.*⁵⁸⁵

Gam yükü âşığın üzerinde bir denk kadar olmuştur. Âşık, bunun verdiği acıyı hissetmemek için kendinden geçmesini tavsiye ediyor.

*Kûdûret-safvet: Bulanıklık-duruluk, keder-safâ. (Tas.) Dünya bağları. Dünya bağlarını koparma. Ebû Tûrâb Nahşebî: "Sûfiyi hiçbir şey bulandırmaz, her şey kendisiyle durulur." demiştir. (Kuşeyrî, 127.) Ebû Ali Rûzbarî: "Yakınlık, safvet, uzaklık kudûret sayılır." der. (Kuşeyrî, 127.) "Kederi bırak, safâyâ bak".*⁵⁸⁶

Edebî Sanatlar: Gam, yüke benzetilerek **teşbîh-i belîğ** yapılıyor. **Sofi-mey; kûdûret-safâ** kelimeleri arasında **tezat sanatı** vardır. **Bâr-barî** kelimeleri arasında **cinâs sanatı** vardır.

⁵⁸³ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 105-106.

⁵⁸⁴ Tarama Sözlüğü V, s. 1082.

⁵⁸⁵ a.g.e. s. 1062.

⁵⁸⁶ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 321.

- 5 Nakşî nâzûg ‘âşîka bir demde yüzbiñ nakş ider
Bir nigârûñ var imiş Zâtî Hudâ bağışlasun

Nesre Çevirisi: Nakşî nazik, âşîğa bir anda yüz bin nakış yapar bir sevgilin varmış. Zâtî! Hudâ bağışlasın.

Açıklaması: *Nakış (Nakş): a.i. Resim, süsleme sanatı. Eskiden boyalı resimlere nakış denirdi. Nakış yapan ustalara nakkâş; atölyelerine de nakışhâne tabir olurdu. Minyatürlerde nakış sayılırdı. Bazen nakış kelimesinin yazı anlamına kullanıldığı da olur. divân şiirinde sevgilinin saç, ayva tüyü veya benlerle yüzü bir nakış sayılır. Gökyüzü, cennet, dünyanın görünüşü vs. de birer nakıştır. Mecâzen hîle ve mekr anlamına gelir. Klasik şark musıkisinde bir nevi besteye de nakış denilir. “Nakş geçmek” veya “nakş oynamak” deyimi ise “oyun etmek, hîle yapmak” anlamlarına gelirdi.⁵⁸⁷*

Nigâr kelimesi delâletiyle Manihaizm’e atıf yapılıyor. Nakış kelimesi de bu konuyla ilgilidir. Bilindiği üzere erjeng adı verilen koleksiyonda güzel motiflerden oluşan Mani’ye ait resimler bulunmaktadır.

Sevgilinin yaratılışı naziktir ama âşîğa öyle oyunlar eder ki onu hayatından bezdirir. Güzelliği yönünden sevgili korunmaya, Allah’ın bağışlamasına, esirgemesine muhtaçtır. Bunun yanında onun oyunları (nakışları) sebebiyle de âşık korunmaya muhtaç hâle düşmüştür.

Edebî Sanatlar: **Nakış, nazik, nakş etmek nigâr** kelimeleri arasında anlam ilgisi göz önünde bulundurularak **tenâsüb sanatı** yapılıyor. “Naziklik” sıfatı hem **âşık** için hem de **sevgilinin nakışları** için uygun düşecek şekilde kullanılıp **ihâm-ı tenâsüb sanatı** yapılıyor. “Hudâ (Allah) bağışlasın” deyimi kullanılıp **irsâl-i mesel sanatı** yapılıyor.

⁵⁸⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 417.

SONUÇ

Divan edebiyatı içerisinde büyük bir öneme sahip olan divanlar bu edebiyata adını dahi vermiş olmakla birlikte ilmî bir usûl ve kaidelere dayalı şerh edebilme imkânı yeterince olgunlaşmamıştır. Çalışmamızı hazırlarken yararlandığımız Fuzûlî, Hayalî Bey, Nev'î ve Necâtî Bey Divanları gibi bir kısım eserler şerh edilmişse de bunların şârihleri bile -gerek dönem farklılığından gerekse fikir ayrılıklarından dolayı- farklı metotlarla şerh yolunu tutmuşlardır. Bunun yanında son dönemlerde -giriş bölümünde ele alındığı üzere- yeni şerh metotları üzerinde de durulmaktadır. Sonuç olarak sınırları belirlenmiş bir usûl takip edilemediği için bugün bu alanda çalışma yapmak isteyenlere şahsî gayretten başka bir yol gözükmemektedir. Her ne kadar çalışmamızda danışmanımızın yol göstermesi neticesinde belli bir kolaylık elde etmişsek de bir disiplinin tam olarak yerleşmeyişi Divan şerhi sahası için büyük bir eksiklidir.

Farklı üniversitelerde hazırlanan müstakil çalışmalar aynı şahsın şiirleriyle ilgili şerhler olsa bile aralarında metot farklılıklarından dolayı -büyük uçurumlar olmasa bile- belli bir anlayış farkı göze çarpmaktadır. Her ne kadar şârihin beyti idrakiyle bir fark oluşacaksa da ortak bir metot takip edildiği takdirde bu farklılıklar azalacaktır kanaatindeyim. Bunun için bir kurul oluşturulmak suretiyle şerh için takip edilecek metodoloji belli kıstaslara bağlanabilir. Bir kitap haline getirilip bütün şerhler bu usûllere göre yapılabilir. Bunun neticesi olarak bir divanın farklı kimseler tarafından şerh edilen bölümleri birleştirilerek eser hakkında daha geniş çalışma yapma imkânı doğar. Mesela çalışmamızın konusu olan Zâtî Divanı bir çok üniversitede tez olarak çalışılmış olmakla birlikte şerhler arasında metotlar açısından büyük farklar mevcut. Eğer bu farklılıklar olmasaydı genel bir kanaat elde edilebilirdi. Hatta bazı şiirleri genç şâirler aşırıldığı iddia edilen Zâtî'nin şiirleri içerisinde ayıklama yapmak bile belki mümkün olurdu.

Şerh konusunda bu şahsî kanaatlerimizi belirttikten sonra tezimizin içeriği ve Zâtî'nin -incelediğimiz şiirlerden edindiğimiz intiba itibarıyla- edebî kişiliği hakkında da şunları söyleyebiliriz:

Döneminde belli bir şöhrete ulaşmış olan şâir, çok sayıda şiiri ile bir çok incelemeye konu olmuştur. Bu tezde de onun divanının gazeller kısmından 75 gazel şerh edilmiştir. Çalışmaya konu olan gazeller Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan III. Cildin başındadır. Bu eserdeki hazırlanış sırasına göre tahlil edilmiştir.

Gazelleri şerh ederken daha önce yapılan şerhlerden yararlandık. Beyitlerdeki bilinmeyen kelimelerin ve hayallerin anlaşılması için bu eserlere müracaat ettik. Ali Nihat Tarlan tarafından şerh edilen Fuzûlî Divanı, Cemâl Kurnaz tarafından şerh edilen Hayalî Bey Divanı, M. Nejat Sefercioğlu tarafından şerhi yapılan Nev'î Divanı ve Mehmet Çavuşoğlu tarafından şerh edilen Necâtî Bey Divanı bunların başlıcalarıdır. Şerh ettiğimiz gazeller ile adı geçen şerhler arasında büyük paralellikler olduğunu çalışmamız sonunda gördük. Böylece malum olan -Divan Edebiyatı'nda ortak bir hayal dünyası vardır- yargısı açıkça görüldü. Şâirler benzer kelimelerle aynı hayal denizinde mazmun avına çıkmışlar. Şiirlerdeki fark ise şâirlik kudreti itibarıyledir.

Zâtî, gazellerinde genel olarak söyleyiş güzelliğini yakalamış olmakla beraber bu edâ dönemindeki üstatlar yanında sönük kalıyor. Her gazeli aynı seviyede değil. Buna mukabil mısralar arasına halka ait söyleyişleri, deyimleri ve atasözlerini ustalıkla yerleştirmiştir. Bunlara beyitleri oluştururken sıkça müracaat etmiştir.

Bazı şiirlerinde orijinal hayaller de kullanan şâirin şiirlerinde genel olarak âşık-sevgili-rakip üçlüsü arasında kurulan hayaller silsilesi farklı kalıp ve yaklaşımlarla ele alınmış. Âşık sevgilinin hasretiyle ıztırâb çekerken sevgili hep ilgisiz ve cefakâr. Bunun yanında rakipler de âşığı sevgiliye yaklaştırmaz. Bütün bu hayal dünyası Divan Edebiyatı kültürü içerisinde ortak bir mânâ ve hayal dünyası olduğunun delilidir.

Şâir, edebî sanatlara sık sık başvurmuştur. Bunlardan mecaz, istiâre, teşhîs, nidâ, tenâsüb, istifham, mübalaga, tecrîd gibi sanatlarla gazellerin çoğunda karşılaşmak mümkün. Sanatları genel olarak ustalıkla kullanan şâirin bazı şiirleri devrin üstat şâirlerinin şiirleri ayarındadır. Ama bunlardaki mânâların başka şâirlere ait olma ihtimali şiirlerine itidalli yaklaşmayı mecbur kılmaktadır.

Divan sahibi bir şâir olan Zâtî'nin –şerh ettiğimiz gazellerden yola çıkarak- orta dereceli bir şâir olduğu kanaatine varmak mümkün. Hatta şiirlerinin bazıları Divan Edebiyatı'nın üstadı kabul edilen şâirlerin şiirleri kadar yüksek bir edâ taşıyor.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Zâtî, 16. asır Divan Edebiyatı şâirleri arasında dikkate değer bir yere sahiptir. Şiirleri –genel olarak- divan şiiri geleneği içerisinde süregelen mânâ ve hayallerin tekrarından ibaret olmakla beraber zaman zaman kendine has güzel hayal ve mânâları da ihtiva eden şiirler kaleme almıştır. “Divan edebiyatı yüksek zümreye hitap eder, halktan kopuk bir edebiyattır.” ithamlarına mukabil Osmanlı topluma ait gelenekler de beyitlerde yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, Metin, Su Kasidesi Şerhi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1994.
- Aksoy, Ömer, Asım Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-1, İnkılâp Yayınevi, İstanbul-1999.
- Aynur, Hatice, Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları (1-10), Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul-2000.
- Carra de Vaux, (1979): "Şerh" mad., İA, C.XI, İstanbul.
- Ceylan, Ömür, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, Mart-2000.
- Çavuşoğlu, Mehmet – Tanyeri, M. Ali, Zâfî Divanı Gazeller Kısmı III. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3369, İstanbul-1987.
- ....., Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1971.
- Derleme Sözlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara-1993.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara-1995.
- Dihhudâ, Ali Ekber, Lûgatnâme, Divan Edebiyatı Müzesi Yazma Eserler Eser Adı Katalogu, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü, Ankara-1990.
- Dilçin, Cem, "Fuzûlî'nin Bir Gazeli'nin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", Türkoloji Dergisi, C.XI, 1991.
- Doğan, Muhammet Nur, "Metin Şerhi Üzerine Metinler", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz.: Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1999
- Fûzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür, (Haz.: Nahid Aybet), Kültür Bakanlığı Yayınları:1011, Ankara-1989.
- Gencinei Güftar - Ferhengi Ziya, Farsça-Türkçe Lûgat, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1996.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul-1977.
- Hamdî, Yusuf u Züleyha Mesnevisi, (Haz.:Yrd. Doç. Dr. Naci Onur), Akçağ Yayınları, Ankara-1991.
- Hüseyin Kâzım Kadri, Büyük Türk Lûgati, C.III, İstanbul-1943.
- İslâm Ansiklopedisi, (M. Steck, Kale Maddesi), İstanbul-1952.
- Kortantamer, Tunca, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", Ege Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. VIII, İzmir-1994.
- Kuloğlu, Nazan, "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Yapısal İncelemesi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. VI, S. 1-2, 1994.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlam (Meâl), Diyânet İşleri Başkanlığı Yayını, 8. Baskı, Ankara-1982.
- Kurnaz, Cemâl, Hayâlî Bey Divânı Tahlili, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1987.
- Latîfi, Latîfi Tezkiresi, (Haz.:Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Ankara-1999.
- Levend, Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1988
- ....., Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi, İstanbul-1984.
- Mengi, Mine, "Metin Şerhi Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler", Dergah, C. VIII, S.93, İzmir-1997.

- Mütercim Âsım, Kamus Tercümesi, İstanbul-1304.
- Necatigil, Behçet, "Ölümünün 430. Yıldönümünde Zâtî", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz.: Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1999.
- Onay, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ Yayınları, Ankara-2000.
- Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz.: Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1999.
- Pakalın, Mehmet Zeki, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1993.
- Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara-1995.
- Par, Arif Hikmet, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Serhat Dağıtım Yayınevi, İstanbul-1981.
- Sefercioğlu, M. Nejat, Nev'î Dîvânı Tahlili, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1990.
- Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul-1995.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, Osmanlı Şiiri Antolojisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1999.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, Ondokuzuncu Asır Tür Edebiyatı Tarihi, 4. Baskı, İstanbul-1976.
- Tanyeri, M. Ali, Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler, Akçağ Yayınları, Ankara-1999.
- Tarama Sözlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/III, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara-1995.
- Tarlan, A. Nihat, "Metinler Şerhine Dâir", Edebiyat Meseleleri, İstanbul-1981.
- ....., Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara-1998
- ....., Zâtî Divanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216, İstanbul-1967.
- Tökel, Dursun Ali, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara-2000.
- Uludağ, Süleyman, Kuşeyrî Risâlesi, Dergâh Yayınları, İstanbul-1999.
- ....., Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul-1999.
- Yardım, Ali, Peygamberimizin Şemâili, Damla Yayınevi, İstanbul-1998.
- Yılmaz, Mehmet, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul-1992.